

Förstärkt skydd för den personliga integriteten

Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp samt omvändelseförsök

Betänkande av Utredningen om åtgärder mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet

Stockholm 2023

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2023:37

SOU och Ds finns på [regeringen.se](https://www.regeringen.se) under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför
Statsrådsberedningen, SB PM 2021:1.

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på [regeringen.se/remisser](https://www.regeringen.se/remisser).

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2023

ISBN 978-91-525-0655-4 (tryck)

ISBN 978-91-525-0656-1 (pdf)

ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Regeringen beslutade den 3 november 2021 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att dels utreda och ta ställning till behovet av åtgärder mot så kallade oskuldskontroller, oskuldsintyg, oskuldsoperationer och liknande fenomen, dels ta ställning till om underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott bör kriminaliseras (dir. 2021:98). Som särskild utredare förordnades samma datum dåvarande rådmannen, numera hovrättsrådet Maria Hölcke.

Genom tilläggsdirektiv (dir. 2022:113) förlängdes uppdraget till den 1 juni 2023. Utredaren fick, utöver det ursprungliga uppdraget, i uppdrag att dels analysera och redogöra för vilket straffansvar som i dag finns när det gäller så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer, dels ta ställning till om det straffrättsliga skyddet bör förstärkas. Det ursprungliga uppdraget skulle redovisas i ett delbetänkande senast den 1 december 2022. Genom ytterligare ett tilläggsdirektiv (dir. 2022:136) ändrades det ursprungliga uppdraget på så sätt att utredaren även, oavsett ställningstagande i sak, skulle lämna förslag som innebär en kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsoperationer. Utredningstiden förlängdes och hela uppdraget skulle redovisas samlat senast den 1 juli 2023.

Som experter att biträda utredningen förordnades den 6 december 2021 advokaten David Faxé, kanslirådet Klara Granat, biträdande chefsjuristen Monica Jacobson, rättssakkunniga Anna Olsson, chefsrådmannen Axel Peterson, universitetslektorn Devin Rexvid, seniora åklagaren Jessica Wenna och utredaren Susanne Åhlund. Monica Jacobson entledigades med verkan från och med den 30 maj 2022. Från och med samma dag förordnades inspektören Ingela Larsson som expert i utredningen. Ingela Larsson entledigades med verkan den 12 oktober 2022. Från och med samma dag förordnades kanslirådet

Marie Ek som expert i utredningen. Från och med den 10 januari 2023 förordnades utredaren Vanessa Sevedag som expert i utredningen.

Som sekreterare i utredningen anställdes från och med den 1 december 2021 hovrättsassessorn Sami Mlayeh.

Utredningen har antagit namnet Utredningen om åtgärder mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet.

Utredningen överlämnar härmed betänkandet *Förstärkt skydd för den personliga integriteten – behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp samt omvändelseförsök* (SOU 2023:37).

Utredningens uppdrag är med detta slutfört.

Stockholm i juni 2023

Maria Hölcke

/Sami Mlayeh

Innehåll

Sammanfattning	13
Summary	25
1 Författningsförslag.....	37
1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken	37
1.2 Förslag till lag om ändring i passlagen (1978:302).....	41
1.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.....	42
1.4 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga	43
1.5 Förslag till lag om ändring i lagen (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott.....	44
1.6 Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).....	46
1.7 Förslag till förordning om ändring i förundersökningskungörelsen (1947:948)	47
1.8 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1982:117) om underrättelse till Inspektionen för vård och omsorg och Socialstyrelsen om domar i vissa brottmål.....	48
1.9 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1999:1134) om belastningsregister.....	50

2	Utredningens uppdrag och arbete	53
2.1	Del 1 av uppdraget: oskuldskontroller m.m.	53
2.2	Del 2 av uppdraget: omvändelseförsök	56
2.3	Utredningens arbete	60

DEL 1 Oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp

3	Bakgrund	65
3.1	Hedersrelaterat våld och förtryck	65
3.2	Oskuldsnormer och föreställningar om oskuld.....	68
3.3	Åtgärder mot hedersrelaterat våld och förtryck.....	73
4	Oskuldskontroller och oskuldsintyg	77
4.1	Om oskuldskontroller och oskuldsintyg.....	77
4.2	Förekomsten av oskuldskontroller och oskuldsintyg i Sverige	85
4.2.1	Tidigare studier m.m.....	85
4.2.2	Utredningens kartläggning.....	87
5	Oskuldsingrepp.....	93
5.1	Om oskuldsingrepp.....	93
5.2	Förekomsten av oskuldsingrepp i Sverige.....	99
5.2.1	Tidigare studier m.m.....	99
5.2.2	Utredningens kartläggning.....	102
6	Den nuvarande regleringen	107
6.1	Straffrättsliga regler	107
6.1.1	Övergripande.....	107
6.1.2	Straffbestämmelser.....	108
6.1.3	Ansvarsfrihetsgrunder	111
6.2	Hälso- och sjukvårdslagstiftningen m.m.	115
6.2.1	Övergripande.....	115

6.2.2	Patientsäkerhetslagen	119
6.2.3	Lagen om estetiska kirurgiska ingrepp och kirurgiska injektionsbehandlingar	126
6.3	Skyddet i förhållande till oskuldskontroller och oskuldsintyg	127
6.3.1	Oskuldskontroller i straffrättsligt hänseende.....	127
6.3.2	Oskuldsintyg i straffrättsligt hänseende.....	131
6.3.3	Oskuldskontroller och oskuldsintyg i förhållande till hälso- och sjukvårdsregelverket ..	133
6.4	Skyddet i förhållande till oskuldsingrepp	137
6.4.1	Oskuldsingrepp i straffrättsligt hänseende	137
6.4.2	Oskuldsingrepp i förhållande till hälso- och sjukvårdsregelverket	141
7	Internationell utblick	147
7.1	Internationella åtaganden m.m. om mänskliga rättigheter	147
7.2	Lagstiftningen i de utvalda länderna	151
7.2.1	Danmark.....	151
7.2.2	Finland	153
7.2.3	Frankrike.....	154
7.2.4	Norge	156
7.2.5	Storbritannien	158
8	Förslag till åtgärder mot otillbörlig kontroll av flickors och kvinnors sexualitet.....	161
8.1	Övergripande om behovet av åtgärder	161
8.2	Behovet av förändringar av regelverket för och tillsynen av hälso- och sjukvården.....	163
8.3	Behovet av straffrättsliga åtgärder	167
8.3.1	Utgångspunkter vid kriminalisering.....	167
8.3.2	Oskuldskontroller och oskuldsingrepp bör kriminaliseras.....	168
8.3.3	Intygande av sexuell oskuld bör inte kriminaliseras	176

8.4	Utformningen av straffbestämmelsen avseende oskuldskontroller.....	177
8.5	Utformningen av straffbestämmelsen avseende oskuldsingrepp.....	185
8.6	Utformningen av en straffbestämmelse om intygande av sexuell oskuld.....	188
8.7	Främjande och tillåtande av oskuldskontroll och oskuldsingrepp m.m.	191
8.8	Brottskatalogerna i bestämmelserna om hedersförtryck och fridskränkingsbrotten	197
8.9	Utvidgning av grunderna för utreseförbud enligt LVU.....	199
8.10	Förslagets förenlighet med skyddet för fri- och rättigheter.....	201
8.11	Ikraftträdande.....	210
8.12	Behovet av andra åtgärder vid sidan av en kriminalisering.....	211
9	Underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott.....	219
9.1	Underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja eller förhindra brott.....	219
9.2	Äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa.....	223
9.2.1	Regleringen.....	223
9.2.2	Tidigare överväganden om kriminalisering av underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång m.m....	227
9.2.3	Förekomsten av tvångs- och barnäktenskap	229
9.3	Underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott bör kriminaliseras.....	232
9.3.1	Utgångspunkter för frågan om kriminalisering ..	232
9.3.2	Förslag	234
9.4	Ikraftträdande.....	240

DEL 2 Omvändelseförsök av hbtq-personer

10	Bakgrund.....	243
10.1	Om arbetet för hbtq-personers rättigheter i Sverige.....	243
10.2	Hbtq-personer är en utsatt grupp.....	245
10.3	Den könsbekräftande vården	247
11	Omvändelseförsök	253
11.1	Vad är omvändelseförsök?.....	253
11.2	Omvändelseförsökens konsekvenser.....	256
11.3	Förekomsten av omvändelseförsök i Sverige	260
11.3.1	MUCF:s kartläggning	261
11.3.2	Uppgifter om omvändelseförsök utöver MUCF:s kartläggning	267
11.4	Sammanfattande iakttagelser.....	271
12	Den nuvarande regleringen	277
12.1	Brottsbalken	278
12.1.1	Brott enligt tredje kapitlet	278
12.1.2	Brott enligt fjärde kapitlet.....	280
12.1.3	Brott enligt femte kapitlet	285
12.1.4	Brott enligt sextonde kapitlet	287
12.1.5	Förslag om kriminalisering av psykisk misshandel m.m.	289
12.2	Diskrimineringslagen.....	290
12.3	Socialtjänstlagen och LVU	291
12.4	Föreskrifter för hälso- och sjukvården.....	294
12.5	Lagen om stöd till trossamfund	295
12.6	Sammanfattande bedömning i fråga om den nuvarande regleringen.....	296

13	Internationell utblick.....	299
13.1	Övergripande	299
13.2	Ett urval av införda förbud	303
13.2.1	Frankrike	303
13.2.2	Kanada.....	305
13.2.3	Malta	306
13.2.4	Nya Zeeland	308
13.2.5	Tyskland	309
14	Åtgärder mot omvändelseförsök.....	313
14.1	Kriminalisering av omvändelseförsök	313
14.1.1	Utgångspunkter	313
14.1.2	Det bör inte införas en särskild reglering som kriminaliserar omvändelseförsök	321
14.2	En särskild straffskärpningsgrund för omvändelseförsök.....	329

DEL 3 Konsekvenser och författningskommentar

15	Konsekvenser	333
15.1	Konsekvenser av förslagen.....	333
15.2	Konsekvenser vid en kriminalisering av intygande av sexuell oskuld.....	340
16	Författningskommentar	343
16.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken.....	343
16.2	Förslaget till lag om ändring i passlagen (1978:302)	348
16.3	Förslaget till lag om ändring i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor	349
16.4	Förslaget till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.....	350

16.5	Förslaget till lag om ändring i lagen (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott.....	351
16.6	Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).....	352

Bilagor

Bilaga 1	Kommittédirektiv 2021:98	353
Bilaga 2	Kommittédirektiv 2022:113	363
Bilaga 3	Kommittédirektiv 2022:136	365
Bilaga 4	Författningskommentar – intygande av sexuell oskuld	367

Sammanfattning

Utredningsuppdraget

Utredningens uppdrag har bestått av två delar. Den första delen har rört så kallade oskuldskontroller, utfärdande av oskuldsintyg och oskuldsingrepp (även kallade hymenoperationer eller oskuldsoperationer). Utredningen har haft i uppdrag att inhämta kunskap om förekomsten av sådana fenomen såväl inom hälso- och sjukvården som i samhället i övrigt. Vidare har utredningen haft i uppdrag att analysera och ta ställning till hur skyddet mot sådan otillbörlig kontroll av flickors och kvinnors sexualitet kan stärkas. I den första delen av uppdraget har även ingått att analysera och ta ställning till om det bör vara kriminaliserat att underlåta att anmäla eller på annat sätt avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott.

Uppdragets andra del har varit att analysera och redogöra för vilket straffansvar som finns när det gäller så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer. I uppdraget har ingått att ta ställning till om det straffrättsliga skyddet bör förstärkas.

Utredningen ska lämna nödvändiga författningsförslag. I den första delen av uppdraget ska utredningen oavsett ställningstagande i sak lämna förslag till kriminaliseringar i alla frågor.

Del 1 – oskuldskontroller m.m.

Förekomsten av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp

En *oskuldskontroll* är en undersökning av en flickas eller kvinnas underliv som genomförs i syfte att bedöma om hon är oskuld eller inte. Ett *oskuldsintyg* är ett intyg utfärdat av en läkare eller någon annan betrodd person i vilket en flicka eller kvinna direkt eller indirekt framställs som oskuld. Ett *oskuldsingrepp* är ett kirurgiskt ingrepp eller en

liknande åtgärd i en flickas eller kvinnas underliv som vidtas i syfte att det vid ett senare tillfälle ska framstå som att hon är oskuld. Den betydelse av ordet *oskuld* som är relevant i den här utredningen är att en person inte har haft samlag.

Oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp kan inom en hederskontext fungera som en mekanism för att upprätthålla kontrollen över flickors och kvinnors sexualitet. En gemensam nämnare bakom förekomsten av dessa företeelser är normer om att flickor och kvinnor ska förbli oskulder till dess de har gift sig. En annan gemensam nämnare är föreställningen om att det finns fysiska tecken på att någon är oskuld. Där spelar föreställningen om den så kallade mödomshinnan en central roll. Flickor och kvinnor som är oskulder tros ha en hinna som täcker vaginalöppningen som brister vid det första samlaget med blödning som följd. Föreställningarna om ”mödomshinnan” och andra fysiska tecken på att någon är oskuld är emellertid ogrundade.

Utredningen har gått igenom tidigare studier, kartläggningar och uppgifter i media samt tagit del av ärenden hos Inspektionen för vård och omsorg (IVO) som rör oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Utredningen har även skickat frågelistor till lokala och regionala resurscentra samt ideella organisationer som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck. Även det nationella centrumet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen i Östergötland har lämnat uppgifter. Därtill har utredningen genomfört en enkät via e-post till ungdomsmottagningar och barnmorskemottagningar.

De samlade slutsatserna är att utförande av oskuldskontroller och oskuldsingrepp samt utfärdande av oskuldsintyg förekommer i Sverige. Det finns en efterfrågan i förhållande till vården och utredningen har fått uppgift om att oskuldskontroller och oskuldsingrepp utförs såväl inom den offentliga och privata vården som inom den privata sfären. Uppgifterna tyder inte på att förekomsten är omfattande, men det kan finnas ett mörkertal eftersom kartläggningen inte kan fånga in de fall där flickor och kvinnor inte söker stöd eller vänder sig till hälso- och sjukvården. Det förekommer även att flickor och kvinnor med hemvist i Sverige genomgår oskuldskontroller och oskuldsingrepp i utlandet.

Åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp

Utredningens förslag och bedömningar

Utredningen föreslår att det införs en ny straffbestämmelse om oskuldskontroll i fjärde kapitlet brottsbalken. Den nya bestämmelsen innebär ett straffansvar för den som undersöker någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att, för egen eller annans del, bedöma om personen är eller framstår som oskuld. Om det rör sig om ringa fall ska gärningen dock inte utgöra brott. Straffskalan ska vara böter eller fängelse i högst ett år.

Utredningen föreslår även att oskuldsingrepp ska förbjudas genom nya bestämmelser i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor. Förbudet ska omfatta ingrepp i någon annans kvinnliga könsorgan som görs i syfte att det ska framstå som att personen är oskuld. Den som bryter mot förbudet ska dömas till böter eller fängelse i högst ett år. Lagens rubrik föreslås ändras till lag (1982:316) med förbud mot *oskuldsingrepp och könsstympling* av kvinnor.

Samtycke från den som underkastat sig en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp ska inte utgöra en grund för ansvarsfrihet för gärningspersonen.

Utredningen föreslår vidare en utökning av möjligheten att besluta om utreseförbud enligt 31 a § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Ett sådant förbud ska även omfatta fall där det finns påtaglig risk för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att genomgå ett oskuldsingrepp eller en oskuldskontroll.

Utredningen har bedömt att intygande av sexuell oskuld (oskuldsintyg) inte bör kriminaliseras.

Utredningen har inte heller ansett att det finns behov av att ändra regelverket för hälso- och sjukvården eller att ge IVO ett särskilt uppdrag att se över sitt arbetssätt. I betänkandet diskuteras även behovet av informations- och utbildningsinsatser. Slutsatsen är att det bör vara tillräckligt att se över och vid behov komplettera befintliga insatser av aktörer som exempelvis Socialstyrelsen och Skolverket.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2025.

Skälen för förslagen och bedömningarna

Syftet med utredningen har, mot bakgrund av hur direktiven är formulerade, varit att lämna förslag som så långt möjligt motverkar oskuldskontroller, oskuldsintyg, oskuldsingrepp och liknande fenomen.

Utredningen har övervägt ändringar i regelverket för hälso- och sjukvården som gäller förutsättningarna för åtgärder inom vården samt möjligheterna att ingripa mot verksamheter och personal som bryter mot reglerna. De aktuella företeelserna förekommer emellertid även i samhället i övrigt. Att införa specifika förbud skulle därtill strida mot regelverkets systematik. Reglerna som rör ingripanden vid överträdelser synes vara adekvata för att tillgodose behovet av skydd mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp som utförs inom hälso- och sjukvården. Utredningen har därmed bedömt att det inte behöver genomföras en ändring i reglerna för hälso- och sjukvården. Utredningen har även bedömt att det inte finns möjlighet att i större utsträckning motverka oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp genom en förändring i IVO:s tillsynsarbete.

Utredningen har även analyserat behovet av straffrättsliga åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Mot bakgrund av tillämpningsområdet för befintliga straffbestämmelser är frågan om det finns skäl att kriminalisera:

- oskuldskontroller oavsett samtycke från flickan eller kvinnan, dvs. när kontrollerna inte utgör något sexualbrott, olaga tvång eller något annat brott,
- utfärdande av oskuldsintyg, och
- oskuldsingrepp oavsett samtycke, dvs. när samtycke annars skulle befria från ansvar för misshandel.

Kriminalisering av oskuldskontroller och oskuldsingrepp

Utförandet av oskuldskontroller och oskuldsingrepp kan förstärka eller bekräfta de så kallade hedersnormerna och de felaktiga föreställningarna om den kvinnliga anatomin. Hedersnormer kan i sin tur leda till våld, hot, kränkningar och inskränkt frihet för de flickor och kvinnor som lever i en hederskontext.

Ofrivilliga oskuldskontroller är därtill skadliga och kränkande. I de fall kontrollerna genomförs till synes frivilligt är risken stor att flickorna och kvinnorna i själva verket har gått med på dem trots att de egentligen inte vill, på grund av rädsla eller oro för mer eller mindre allvarliga konsekvenser. Även om kontrollerna genomförs med samtycke hade de inte förekommit utan påtryckningar eller förväntningar från gruppen. De berörda flickorna och kvinnorna saknar för egen del intresse av att genomgå kontrollerna, utöver de eventuella fördelar de kan få av att anpassa sig till gruppens påtryckningar och förväntningar. Även om det inte skulle uppstå någon skada eller kränkning i det enskilda fallet är det således fråga om åtgärder som typiskt sett kan skada den psykiska hälsan och kränka den sexuella integriteten. Eftersom det uteslutande är flickor och kvinnor som kontrolleras på detta sätt handlar det om en diskriminerande sedvänja.

Det finns även en risk för att flickor och kvinnor genomgår oskuldsingrepp trots att de egentligen inte vill, på grund av rädsla eller oro för mer eller mindre allvarliga konsekvenser. Det förekommer också att ingreppen görs efter direkt påtryckning från familjen eller släkten. Oskuldsingrepp kan även i likhet med oskuldskontroller förstärka eller bekräfta hedersnormer och oskuldsnormer. Genom ingreppen utsätts flickor och kvinnor dessutom för risker utan någon motsvarande nytta för dem själva. Forskningen är näst intill obefintlig om oskuldsingrepp leder till önskad effekt och om eventuella bieffekter. Ingreppet löser inte de bakomliggande problemen och utgör inte heller ett lämpligt svar på en eventuell hotbild mot flickan eller kvinnan.

Alternativa åtgärder har inte bedömts kunna ersätta en kriminalisering. Utredningen har beaktat motstående intressen och andra argument som talar emot åtgärderna, men bedömt att de inte är tillräckligt starka.

Kriminalisering av intygande av sexuell oskuld

Det finns skäl som talar för en kriminalisering även av intygande av sexuell oskuld. Intygandet kan förstärka och bekräfta hedersnormer och felaktiga föreställningar om den kvinnliga anatomin. Det innebär även en kränkning för en flicka eller kvinna att hennes sexualitet på ett otillbörligt sätt görs till en angelägenhet för en vidare krets. Ett intygande får emellertid typiskt sett anses mindre integritetskränkande

än en oskuldskontroll. Intygandet bygger ofta på en oskuldskontroll och genom kriminaliseringen av oskuldskontroller minskar i praktiken utrymmet att straffritt intyga oskuld. Ett förbud mot oskuldsintyg som omfattar samtliga fall skulle behöva omfatta såväl skriftliga som muntliga intyganden för att bli effektivt. Det är en mycket långtgående åtgärd att förbjuda var och en att muntligen lämna en uppgift om att någon är oskuld utan koppling till en genomförd oskuldskontroll. Eftersom kriminalisering bör ske med restriktivitet finns det sammantaget inte tillräckliga skäl för en kriminalisering.

Utredningen ska enligt direktiven trots bedömningen föreslå hur en straffbestämmelse om oskuldsintyg skulle kunna utformas. En sådan straffbestämmelse bör utformas så att den innebär ett straffansvar för den som intygat att en annan person är eller inte är oskuld med hänsyn till det kvinnliga könsorganets beskaffenhet. I ringa fall bör gärningen dock inte utgöra brott. Straffskalan bör vara böter eller fängelse i högst sex månader.

Underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott

Utredningen föreslår att underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott ska kriminaliseras. Lagändringen föreslås träda i kraft den 1 januari 2025. Skälen för förslaget är i korthet följande.

Brotten äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott är med hänsyn till straffskalorna och de straff som döms ut tillräckligt allvarliga för att motivera en kriminalisering även av underlåtenhet att avslöja dem. Båda brotten involverar ofta flera personer och är till sin natur sådana att det krävs viss planering vilket gör att det typiskt sett finns ett utrymme att förhindra dem genom ett avslöjande. En kriminalisering kan på sikt bidra till att fler personer som har kännedom om ett förestående tvångsäktenskap eller barnäktenskap känner sig förpliktade att ingripa eller informera myndigheter om vad som pågår. Det finns även ett praktiskt tillämpningsområde vid en kriminalisering i förhållande till personer som får kännedom om ett nära förestående tvångs- eller barnäktenskap men som inte kan dömas för medverkan till brottet, Detta gäller exempelvis bröllopsgäster samt personer som brottsoffret har anförtrött sig till.

Det är även rimligt att straffa samtliga som underlåter att avslöja ett förestående äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott. Det kan

innebära stora negativa psykologiska effekter att gifta sig och sammanleva med en person mot sin egen vilja. Det finns en stor risk för sexuella övergrepp. Erfarenheter visar att många av de flickor och kvinnor som blir gifta mot sin vilja utnyttjas och far illa i sina äktenskap. Svårigheter att beviljas skilsmässa och stigmatisering av frånskilda kvinnor inom den egna gruppen kan göra situationen än svårare. Barn som ingår äktenskap fråntas inte bara sin barndom, utan förnekas i många fall även utbildning och utsätts, på grund av sin livssituation, för stora risker avseende hälsa och våld i hemmet. För den som utsätts för ett barn- eller tvångsäktenskap kan det bli fråga om livslånga negativa konsekvenser. Var och en som får kännedom om ett förestående äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott bör därför vara skyldig att anmäla eller på annat sätt avslöja brottet.

Konsekvenser av förslagen

De föreslagna kriminaliseringarna kan förväntas leda till en något ökad arbetsbörda för rättsväsendets myndigheter. Kriminaliseringarna kan också påverka statens kostnader för offentliga försvarare och andra rättsliga biträden. Kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldsingrepp kommer i vissa fall aktualisera IVO:s skyldighet att åtalsanmäla hälso- och sjukvårdspersonal i vissa fall. Kostnadsökningarna är dock inte av en sådan omfattning som motiverar en höjning av berörda anslag.

Förslaget till ändring av reglerna om utreseförbud i LVU bör inte medföra sådana kostnadsökningar för kommunerna som innebär att staten ska kompensera dem.

Kriminaliseringen av underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott kan på sikt bidra till att fler som har kännedom om ett förestående tvångs- eller barnäktenskap känner sig förpliktade att ingripa eller informera myndigheterna. Kriminaliseringen kommer således i viss mån att påverka brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.

Kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldsingrepp kan förväntas bidra till att jämställdhetspolitikens mål uppnås och att flickors och kvinnors mänskliga rättigheter stärks.

Kriminaliseringen av underlåtenhet att avslöja barnäktenskapsbrott bidrar till att stärka skyddet för barn- och unga mot att utsättas

för brott. Kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldsingrepp bidrar till att skydda även barn och unga mot sådana åtgärder. Genom utökade möjligheter till utreseförbud stärks detta skydd ytterligare. Förslagen innebär att rättigheterna enligt Barnkonventionen stärks.

Barn- och tvångsäktenskap kan även drabba hbtqi-personer. Förslagen till kriminaliseringar kan bidra till att förbättra även sådana personers rättigheter. Hbtqi-personer med kvinnligt könsorgan kommer skyddas av förbudet mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp.

Kriminaliseringarna bedöms bidra till att personer med funktionsnedsättning ska kunna åtnjuta sina rättigheter enligt konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Förslaget om ändring av reglerna om utreseförbud i LVU innebär en viss inskränkning i den kommunala självstyrelsen. Inskränkningen är proportionerlig.

Förslagen bidrar till att uppnå målen för regeringens politik för mänskliga rättigheter och politik mot diskriminering. Förslagen förbättrar möjligheten att uppnå det integrationspolitiska målet om lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund.

Det finns inte behov av speciella informationsinsatser med anledning av förslagen.

Del 2 – omvändelseförsök

Utredningen bedömer att det inte bör införas en särskild reglering som kriminaliserar så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer. Det bör inte heller införas en särskild straffskärpningsgrund för sådana försök.

Om omvändelseförsök

Utredningen har utgått från den definition av omvändelseförsök som Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) har använt i sin rapport Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige:

påtryckningar och tvång som syftar till att förmå någon att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill.

Omvändelseförsök förekommer över hela världen och många olika former finns beskrivna. En gemensam nämnare är det särskilda ”omvändelsesyftet”. En annan gemensam nämnare är att omvändelseförsök inte utgår från en neutral eller accepterande inställning till personens sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Det finns däremot en stor variation i fråga om tillvägagångssätt.

Av forskningen framgår att det inte finns stöd för att omvändelseförsök eller ”omvändelseterapi” skulle kunna åstadkomma sådana förändringar som de syftar till. Däremot visar forskningen att omvändelseförsök är kopplade till negativa konsekvenser för de som genomgår dem, bland annat i form av psykisk ohälsa. Uppmaningar att förbjuda företeelserna har framförts av bland andra FN:s oberoende expert mot diskriminering på grund av sexuell läggning och könsidentitet samt av Europaparlamentet. Ett tiotal länder har infört förbud på nationell nivå. I andra länder, bland annat Norge, pågår arbete med sådan lagstiftning.

Omvändelseförsök kan utifrån tillvägagångssätt delas in i följande kategorier.

1. metoder som riktas direkt mot kroppen, såsom hormonbehandling och kirurgiska ingrepp (”kroppspåverkande metoder”),
2. metoder som liknar eller är hämtade från samtalsterapi, tolvstegsprogrammet och liknande (”terapiimiterande metoder”),
3. metoder som bygger på religiösa ritualer och andra handlingar med religiös koppling, såsom förbön, självvårdande samtal och andeutdrivning (”religiösa metoder”), samt
4. andra påverkansförsök som inte faller in under övriga kategorier, som kan sträcka sig från utfrysning och verbala övertalningsförsök till tvångsäktenskap och allvarliga våldshandlingar.

Skälen för utredningens bedömning

Av MUCF:s kartläggning och övriga uppgifter framgår att omvändelseförsök förekommer i Sverige i viss utsträckning, dock inte i alla former som förekommer eller har förekommit historiskt och internationellt. Det finns inte något som tyder på att det förekommer kroppspåverkande metoder (punkt 1) i Sverige. Det finns inte heller någon klar uppgift om att det förekommer terapiimiterande metoder

(punkt 2). Eftersom kriminalisering inte bör ske i garderande eller förebyggande syfte finns därför inte anledning att överväga en kriminalisering av dessa former av omvändelseförsök. Uppgifterna om förekomst av omvändelseförsök i Sverige är i huvudsak hänförliga till de två sistnämnda kategorierna.

Kriminalisering bör utgöra den sista utvägen. För att ta ställning till behovet av en sådan åtgärd krävs bland annat att man kan peka på förekomsten av ett beteende som kan föranleda påtaglig fara eller skada, samt att en straffsanktion utgör ett effektivt medel för att motverka beteendet.

Omvändelseförsök är skadliga såväl för den enskilde som för hbtq-personer som grupp. De kan leda till psykisk ohälsa och självmordsförsök samt en rad andra negativa psykosociala konsekvenser. Omvändelseförsök kan även bidra till stigmatisering av hbtq-personer generellt genom att sprida eller förstärka patologiserande eller på annat sätt negativa föreställningar om sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck som avviker från normen.

Omvändelseförsök utgör dock inte en typ av beteende. Det handlar i stället om många sinsemellan olikartade beteenden som används som påverkansmedel i ett och samma syfte. Hur skadligt ett omvändelseförsök är beror därför på omständigheterna i det enskilda fallet.

De i Sverige allvarligaste förekommande påverkansmedlen utgör redan brott. Det kan handla om att hbtq-personer utsätts för påverkan genom handlingar som utgör olaga tvång, misshandel, olaga frihetsberövande, olaga hot, äktenskapstvång eller ofredande. I ett omvändelseförsök kan det även ingå gärningar som utgör förtal, förömläppning eller hets mot folkgrupp. Även bestämmelserna om olaga förföljelse, grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning samt hedersförtryck kan bli aktuella. Sammantaget ger den nuvarande regleringen goda möjligheter att ingripa straffrättsligt mot omvändelseförsök.

Vissa former av påverkansmedel utgör dock inte generellt brott i dag. I Sverige förekommer främst olika former av verbal påverkan, påverkan genom suggererande ritualer och liknande handlingar, exempelvis andeutdrivning, samt olika slags social bestraffning, såsom utfrysning. Även verbal påverkan samt suggererande ritualer och liknande handlingar bör många gånger kunna bedömas som brott, i första hand ofredande. Ofredandebestämmelsen har ett brett tillämpningsområde som inte enbart omfattar fysiska antastanden och störande kontakter

utan även andra hänsynslösa ageranden som är ägnade att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt. Straffskalan för ofredande sträcker sig från böter upp till fängelse i högst ett år. Brottet kan även ingå i brotten olaga förföljelse, grov fridskränkning, grov kvinnofridskränkning och hedersförtryck, som har strängare straffskalor.

De påverkansförsök som faller utanför det straffbara området kan inte anses tillräckligt allvarliga för att motivera en kriminalisering. Utredningen har ändå övervägt om en särskild straffbestämmelse skulle ge ett effektivare skydd mot omvändelseförsök genom verbal påverkan eller ritualer och liknande handlingar. Bedömningen är emellertid att en sådan bestämmelse sannolikt inte på något effektivt sätt skulle bidra till ett stärkt skydd mot omvändelseförsök. Ett sådant brott skulle bli svårt att utreda och bevisa och bestämmelsen svår att tillämpa.

Det är klandervärt att försöka förändra eller undertrycka någon annans sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. En kriminalisering skulle sända en signal om detta från samhällets sida och kunna få en normerande effekt. En ny straffbestämmelse bör emellertid inte införas endast av den anledningen att lagstiftaren vill sända en signal. Det bör även kunna förutses att bestämmelsen i någon rimlig grad kommer att tillämpas i praktiken och bidra till att motverka det oönskade beteendet. För att bestämmelsen ska få en normerande effekt krävs vidare att den kan utformas på ett tillräckligt tydligt sätt.

Den samlade slutsatsen är att ytterligare kriminalisering inte skulle utgöra ett effektivt medel att motverka omvändelseförsök. En särskild reglering som kriminaliserar dessa bör därför inte införas.

Det bör inte heller införas en särskild straffskärpningsgrund för omvändelseförsök. Bestämmelsen om försvårande omständigheter i 29 kap. 2 § brottsbalken innehåller redan flera punkter som kan bli tillämpliga. Framför allt gäller detta sjunde punkten som tillämpas när ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av bland annat sexuell läggning samt könsöverskridande identitet eller uttryck. Det kan även särskilt beaktas om den tilltalade utnyttjat ett numerärt överläge eller annars utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (tredje punkten). Andra punkter som kan vara relevanta är att gärningen varit ägnad att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person (åttonde punkten), samt att ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller

familjs, släkts eller annan liknande grupps heder (tionde punkten). Sammantaget bör dessa bestämmelser ge goda möjligheter att utmäta tillräckligt stränga straff för omvändelseförsök.

Summary

Inquiry remit

The remit of the inquiry was made up of two parts. The first concerns what is known as virginity testing, the issuing of virginity certificates and virginity surgery (also known as hymenoplasty or virginity operations). The inquiry has been tasked with obtaining knowledge on the occurrence of such phenomena both in the health service and in society in general. It was also tasked with analysing and considering how to strengthen protection against such undue control of women's and girls' sexuality. The first part of the remit also included analysing and considering whether it should be a criminal offence to fail to report or otherwise disclose forced marriage and child marriage offences.

The second part of the remit was to analyse and report on the criminal liability that exists concerning what are known as conversion efforts in relation to LGBTQ people. The remit included considering whether protection in criminal law should be strengthened in this area.

The inquiry shall submit necessary proposals for legislation. In the first part of the remit, the inquiry is to make proposals for criminalisation on all issues, irrespective of its position on them.

Part 1 – virginity testing, etc.

Prevalence of virginity testing, certificates and surgery

Virginity testing is an examination of a woman's or girl's genitalia to determine whether or not she is a virgin. A *virginity certificate* is a certificate issued by a doctor or other trusted person in which a woman or girl is directly or indirectly described as a virgin. *Virginity surgery* is a surgical procedure or a similar measure performed on the genitalia of a woman or girl that aims to make her appear to be a virgin

at a later date. The meaning of the word *virgin* that is relevant in this inquiry is that a person has not had sexual intercourse.

In an honour-based context, virginity testing, certificates and surgery can serve as a mechanism to maintain control over women's and girls' sexuality. A common denominator behind the occurrence of these phenomena is the norm that women and girls should remain virgins until they are married. Another common denominator is the notion that there are physical signs that someone is a virgin. The notion of what is known as the hymen plays a key role in this. Women and girls who are virgins are thought to have a membrane covering the vaginal opening which ruptures during the first intercourse, resulting in bleeding. However, notions of the 'hymen' and other physical signs of virginity are unfounded.

The inquiry has reviewed previous studies, surveys and information in the media and taken note of cases at the Swedish Health and Social Care Inspectorate (IVO) concerning virginity testing, certificates and surgery. The inquiry also sent questionnaires to local and regional resource centres and non-profit organisations working to combat honour-based violence and oppression. The National Centre against Honour-related Violence and Oppression at the County Administrative Board of Östergötland has also provided information. In addition, the inquiry conducted an email survey among youth clinics and midwifery clinics.

The overall conclusions are that virginity testing and surgery and the issuing of virginity certificates take place in Sweden. There is a demand for these in health care, and the inquiry has been informed that virginity testing and surgery are carried out in both public and private health care, as well as in the private sphere. The data does not suggest that the prevalence is widespread, but there may be a lot of unreported cases, as the survey cannot pick up on cases where women and girls do not seek support or turn to the health service. There are also cases of women and girls resident in Sweden undergoing virginity testing and surgery abroad.

Measures against virginity testing, certificates and surgery

The inquiry's proposals and assessments

The inquiry proposes to introduce a new penalty provision on virginity testing in Chapter 4 of the Swedish Criminal Code. The new provision imposes criminal liability on anyone who examines the female genitalia of another person for the purpose of assessing, for themselves or others, whether that person is or appears to be a virgin. However, in cases of minor offences, the act shall not constitute a criminal offence. The penalty shall be a fine or imprisonment of up to one year.

The inquiry also proposes that virginity surgery be prohibited through new provisions in the Swedish Act (1982:316) prohibiting female genital mutilation. The prohibition shall cover surgery on the female genitalia of another person carried out to make that person appear to be a virgin. Anyone who violates the prohibition shall be liable to a fine or to imprisonment of up to one year. It is proposed that the name of the Act be changed to Act (1982:316) prohibiting *virginity surgery and* female genital mutilation.

The consent of the person who has submitted to virginity testing or virginity surgery shall not constitute grounds for absolving the offender from liability.

The inquiry also proposes expanding the possibility of ordering a travel ban under Section 31a of the Care of Young Persons (Special Provisions) Act (1990:52) (LVU). Such a prohibition shall also cover cases in which there is a substantial risk that someone under 18 years of age will be taken abroad or leave Sweden in order to undergo virginity surgery or virginity testing.

The inquiry found that the attestation of virginity (virginity certificates) should not be criminalised.

The inquiry has also not considered there to be a need to change the regulatory framework for the health service or to give IVO a special mandate to review its working methods. The report also discusses the need for information and training initiatives. The conclusion is that it should be sufficient to review and, if necessary, supplement existing initiatives taken by organisations such as the Swedish National Board of Health and Welfare and the Swedish National Agency for Education.

It is proposed that these amendments to the Act enter into force on 1 January 2025.

Reasons for the proposals and assessments

In light of the wording of the terms of reference, the purpose of the inquiry has been to submit proposals that, as far as possible, counteract virginity testing, virginity certificates, virginity surgery and similar phenomena.

The inquiry has considered changes to the regulatory framework for the health service concerning legal provisions for measures in health care and opportunities to intervene if organisations or staff violate the rules. However, the phenomena in question also occur in society in general. Moreover, introducing specific prohibitions would be contrary to the systematic nature of the regulatory framework. The rules on intervention in the case of violations seem adequate to meet the need for protection against virginity testing and surgery carried out within the health service. The inquiry accordingly concluded that there is no need to change the rules for the health service. It also concluded that it is not possible to counteract virginity testing, certificates and surgery to any great extent through a change in IVO's supervisory activities.

The inquiry also analysed the need for measures in criminal law against virginity testing, certificates and surgery. Given the scope of application of existing penalty provisions, the question is whether there are grounds for criminalisation of:

- virginity testing irrespective of whether consent has been obtained from the woman or girl, i.e. when the testing does not constitute a sex crime, unlawful coercion or any other criminal offence,
- issuing virginity certificates,
- virginity surgery irrespective of consent, i.e. when consent would otherwise provide an exemption from liability for assault.

Criminalisation of virginity testing and surgery

Carrying out virginity testing and surgery can reinforce or confirm what are known as honour-based norms as well as misconceptions about the female anatomy. In turn, honour-based norms can lead to violence, threats, abuse and restricted freedom for women and girls living in an honour-based context.

In addition, involuntary virginity testing is harmful and abusive. In cases where the testing is seemingly carried out voluntarily, there is a major risk that the women and girls have in fact agreed to it due to fear or anxiety about more or less serious consequences, despite not really wanting to. Even if the testing is carried out with consent, it would not have occurred without pressure or expectations from the group. The women and girls concerned have no personal interest in undergoing the testing apart from the possible benefits they may gain from adapting to the pressure and expectations of the group. Thus, even if there is no harm or abuse in the individual case, these are measures that can typically damage mental health and violate sexual privacy. Since only women and girls are tested in this way, it is a discriminatory practice.

There is also a risk that women and girls undergo virginity surgery due to fear or anxiety about more or less serious consequences, despite not wanting to. The surgery is also sometimes carried out under direct pressure from family or relatives. Virginity surgery, like virginity testing, can also reinforce or confirm honour-based and virginity norms. Moreover, the surgery exposes women and girls to risks without any corresponding benefit to themselves. Research is almost non-existent on whether virginity surgery has the desired effect and on possible side effects. The surgery does not solve the underlying problems, nor is it an appropriate response to a possible threat to the woman or girl.

Alternative measures have not been judged to be a substitute for criminalisation. The inquiry has considered conflicting interests and other arguments against such measures, but found them to be insufficiently robust.

Criminalising the attestation of virginity

There are reasons to also criminalise the attestation of virginity. Attestation can reinforce and confirm honour-based norms as well as misconceptions about the female anatomy. It is also abusive for a woman or girl when her sexuality is inappropriately made the concern of a wider circle. However, an attestation may typically be considered less of an invasion of privacy than virginity testing. Attestation is often based on virginity testing, and the criminalisation of such testing reduces in practice the scope for certifying virginity with impunity. A prohibition on virginity certificates that encompasses all cases would need to cover both written and verbal attestations to be effective. Prohibiting anyone from making a verbal declaration of virginity that is not related to completed virginity testing is a very far-reaching measure. On balance, since criminalisation should be restrictive, there are not enough reasons for criminalisation.

In spite of this assessment, under its terms of reference the inquiry is to propose how a penalty provision on virginity certificates could be worded. Such a penalty provision should be designed to impose criminal liability on anyone who certifies that another person is or is not a virgin with regard to the status of the female genitalia. However, in cases of minor offences, the act should not constitute a criminal offence. The penalty should be a fine or imprisonment of up to six months.

Failure to disclose forced marriage and child marriage offences

The inquiry proposes the criminalisation of failure to disclose forced marriage and child marriage offences. It is proposed that this amendment to the Act enter into force on 1 January 2025. The reasons for the proposal are briefly as follows.

The criminal offences of forced marriage and child marriage are sufficiently serious, in view of the penalties and the sentences imposed, to justify also criminalising the failure to disclose them. Both offences often involve several individuals and are by nature such that some planning is required, and there is typically scope to prevent them through disclosure. In the long term, criminalisation may help ensure that more people who are aware of an impending forced or child marriage feel obliged to intervene or inform the authorities of what is

happening. There is also a practical area of application in the event of criminalisation in relation to individuals who become aware of an imminent forced or child marriage but who cannot be convicted of complicity in the crime, such as wedding guests and individuals confided in by the victim.

It is also reasonable to punish anyone who fails to disclose an impending forced marriage or child marriage offence. Marrying and living with a person against your will can have major negative psychological effects. There is a high risk of sexual abuse. Experience shows that many of the women and girls who are married against their will are exploited and harmed in their marriages. Difficulties in obtaining a divorce and the stigmatisation of divorced women within their own group can make the situation even more difficult. Children who marry are not only deprived of their childhood, but in many cases they are also denied education and, due to their living situation, are exposed to major risks in terms of health and domestic violence. For victims of child or forced marriage, the negative consequences can be life-changing. Anyone who becomes aware of an impending forced marriage or child marriage offence should therefore be obliged to report or otherwise disclose the offence.

Impact of the proposals

The proposed criminalisations can be expected to result in a slightly increased workload for judicial authorities. Criminalisation may also affect the cost to the state of public defence and other legal counsel. The criminalisation of virginity testing and surgery will in some cases bring into play IVO's obligation to report health professionals in certain cases for the purposes of prosecution. However, the cost increases are not of such a magnitude as to justify an increase in relevant appropriations.

The proposal to amend the rules on travel bans in LVU should not lead to such cost increases for municipalities that the state should compensate them.

In the long term, criminalisation of failure to report or otherwise disclose a forced marriage or child marriage offence may help ensure that more people who are aware of an impending forced or child marriage feel obliged to intervene or inform the authorities. Crimi-

nalisation will therefore to some extent affect crime and crime prevention.

The criminalisation of virginity testing and surgery can be expected to contribute to achieving gender equality policy objectives and strengthening the human rights of women and girls.

The criminalisation of failure to disclose child marriage offences helps protect children and young people more effectively against becoming victims of crime. The criminalisation of virginity testing and surgery also helps protect children and young people from such measures. This protection is further strengthened by expanding the possibility of ordering a travel ban. The proposals reinforce rights under the Convention on the Rights of the Child.

Child and forced marriages can also affect LGBTQI people. The proposals for criminalisation can help improve the rights of such people as well. LGBTQI people with female genitalia will be protected by the prohibition on virginity testing and surgery.

The criminalisations are considered to help ensure that persons with disabilities are able to enjoy their rights under the Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

The proposal to amend the rules on travel bans in LVU entails a certain restriction of municipal autonomy. This restriction is proportionate.

The proposals would contribute to achieving the objectives of the Government's human rights and anti-discrimination policies. The proposals would increase the possibility of achieving the integration policy objective of equal rights, obligations and opportunities for all, regardless of ethnic and cultural background.

There is no need for special information initiatives in connection with the proposals.

Part 2 – conversion efforts

The inquiry finds that there should not be a special regulation that criminalises what are known as conversion efforts in relation to LGBTQ people. A specific legal provision making such efforts an aggravating circumstance should also not be introduced.

On conversion efforts

The inquiry has used as a starting point the definition of conversion efforts that the Swedish Agency for Youth and Civil Society (MUCF) has used in its report *Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige* (Young LGBTQ people's vulnerability to conversion efforts in Sweden), namely:

pressure and coercion aimed at inducing someone to change, permanently conceal or refrain from living in accordance with their sexual orientation or gender identity or expressing gender in the way they personally wish.

Conversion efforts occur all over the world, and many different forms have been described. A common denominator is the specific 'conversion purpose'. Another common denominator is that conversion efforts are not based on a neutral or accepting attitude towards the person's sexual orientation, gender identity or gender expression. There is, however, a wide variety of approaches.

Research does not show that there is evidence that conversion efforts or 'conversion therapy' could bring about the changes they aim to achieve. However, it does show that conversion efforts are linked to negative consequences for those subjected to them, including mental health problems. Calls to ban the practice have been made by, among others, the UN Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity and the European Parliament. About ten countries have introduced bans at national level. Other countries, including Norway, are working on such legislation.

Conversion efforts can be divided into the following categories based on their approach:

1. methods that target the body directly, such as hormonal treatments and surgical procedures ('methods affecting the body'),
2. methods similar to or taken from talk therapy, the twelve-step programme and the like ('therapy-imitating methods'),
3. practices based on religious rituals and other acts with a religious connection, such as intercession, pastoral care and exorcism ('religious practices'),

4. other efforts to influence that do not fall into the other categories, which can range from ostracism and verbal persuasion efforts to forced marriage and serious violence.

Reasons for the inquiry's assessment

MUCF's survey and other information shows that conversion efforts occur in Sweden to some extent, but not in all forms that occur or have occurred historically and internationally. There is nothing indicating that methods affecting the body (1) take place in Sweden. There is also no clear indication that therapy-imitating methods (2) occur. Since criminalisation should not be applied for pre-emptive or preventive purposes, there is no reason to consider criminalisation of these forms of conversion efforts. The data on the incidence of conversion efforts in Sweden are mainly related to the latter two categories above.

Criminalisation should be the last resort. In order to determine the need for such a measure, it is necessary to be able to point to the existence of a behaviour that may cause significant danger or harm, and to the fact that a penalty is an effective means of counteracting the behaviour.

Conversion efforts are harmful for both the individual and for LGBTQ people as a group. They can lead to mental illness and suicide attempts, as well as several other negative psychosocial consequences. Conversion efforts can also contribute to stigmatising LGBTQ people in general by spreading and reinforcing pathologising or other negative ideas about sexual orientation, gender identity or gender expression that deviates from the norm.

However, conversion efforts do not consist of one type of behaviour. Instead, many mutually dissimilar behaviours are used as pressure tactics for one and the same purpose. The harm that a conversion effort can potentially cause is therefore dependent on the circumstances in each particular case.

The most serious pressure tactics used in Sweden already constitute criminal offences. LGBTQ people may be subjected to pressure through acts of unlawful coercion, assault, unlawful deprivation of liberty, unlawful threat, forced marriage or harassment. A conversion effort can also include acts constituting defamation, insulting behaviour or agitation against an ethnic or national group. The provisions

on stalking, gross violation of integrity, gross violation of a woman's integrity and honour-based oppression may also be relevant. All in all, the current legislation provides good opportunities for criminal law interventions against conversion efforts.

However, some forms of pressure tactics do not generally constitute an offence today. In Sweden, various forms of verbal influence, influence through suggestive rituals and similar acts, such as exorcism, as well as social punishment, such as ostracism, are the most common forms of influence. Verbal influence and suggestive rituals and similar acts could also in many instances constitute criminal offences, primarily harassment. The provision on harassment has a broad scope, covering not only physical molestation and disruptive contacts, but also other ruthless behaviour that is likely to cause a serious violation of the victim's integrity. The penalty for harassment ranges from a fine to imprisonment for up to one year. The offence can also be included in the crimes of stalking, gross violation of integrity, gross violation of a woman's integrity and honour-based oppression, which carry more severe penalties.

Attempts to influence that fall outside the scope of the area subject to penalties cannot be considered serious enough to warrant criminalisation. Still, the inquiry has considered whether a separate penalty provision would provide more effective protection against conversion efforts through verbal influence or rituals and similar acts. However, it is considered that such a provision is unlikely to contribute effectively to strengthening protection against conversion efforts. Such an offence would be difficult to investigate and prove and the provision would be difficult to apply.

It is reprehensible to try to change or suppress another person's sexual orientation, gender identity or gender expression. Criminalisation would send a message from society regarding this and could have a normative effect. However, a new penalty provision should not be introduced for the sole reason that the legislator wishes to send a message. It should also be foreseeable that the provision will be applied to some reasonable extent in practice and help counteract the undesirable behaviour. Further, for a provision to have a normative effect, it is required that the provision can be drafted in a sufficiently clear manner.

The overall conclusion is that further criminalisation would not be an effective means of countering conversion efforts. A separate regulation criminalising them should therefore not be introduced.

A specific legal provision making conversion efforts an aggravating circumstance should also not be introduced. The provision on aggravating circumstances in Chapter 29, Section 2 of the Criminal Code already contains several points that may be applicable. This applies in particular to (7), which is applied when a motive for the offence was to abuse a person or a population group on grounds of, among other things, sexual orientation or transgender identity or expression. Particular consideration can also be given to whether the defendant took advantage of numerical superiority or otherwise exploited another person's vulnerable position or difficulty defending themselves (3). Other points that may be of relevance are that the offence was liable to damage the security and trust of a child in their relationship with a family member (8), and that a motive for the offence was to preserve or restore the honour of a person or of an immediate or a wider family or some other similar group (10). Taken together, these provisions should provide a good basis for imposing sufficiently severe penalties for conversion efforts.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att 2 kap. 5 §, 4 kap. 10 § och 35 kap. 2 och 4 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 4 kap. 4 f §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

5 §¹

I de fall som avses i 3 § 2, 3 och 5 är svensk domstol behörig endast om gärningen är straffbar även enligt lagen på gärningsorten (dubbel straffbarhet). Om brottet har begåtts på flera staters område är kravet på dubbel straffbarhet uppfyllt om gärningen är straffbar enligt lagen på någon av gärningsorterna. Det får inte dömas till påföljd som är strängare än det svåraste straff som är föreskrivet för brottet enligt lagen på gärningsorten.

Första stycket gäller inte

1. om brottet har begåtts av någon som tillhör Försvarmakten på ett område där en avdelning av Försvarmakten befann sig,

2. om brottet har begåtts vid tjänstgöringen av någon som är anställd av en svensk myndighet för att delta i en internationell militär insats eller i internationell civil krishantering,

3. brott för vilket det lindrigaste straff som är föreskrivet enligt svensk lag är fängelse i fyra år eller mer, och

4. brott som avses i

¹ Senaste lydelse 2022:310.

- a) 4 kap. 1 a, 4 c och 4 e §§ och 16 kap. 10 a § första stycket 1 och sjätte stycket eller försök till sådana brott,
- b) 4 kap. 4 § andra stycket varigenom någon förmåtts att ingå ett sådant äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 c § eller försök till sådant brott,
- c) 6 kap. 1–6, 8, 9 och 12 §§ eller försök till brott enligt 6 kap. 1, 2, 4–6, 8, 9 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
- d) 14 kap. 6 § eller försök till sådant brott,
- e) 22 kap. 6 a och 6 b §§,
- f) 2 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, eller
- g) 2 § lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldsingrepp och könsstympning av kvinnor, eller*
- h) 8 § lagen (1996:95) om vissa internationella sanktioner.

4 kap.

4 f §

Den som undersöker någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att, för egen eller annans del, bedöma om personen är eller framstår som oskuld, döms för oskuldskontroll till böter eller fängelse i högst ett år. Om det rör sig om ringa fall utgör gärningen dock inte brott.

10 §²

För försök, förberedelse eller stämpling till människorov, människohandel, grov människoexploatering eller olaga frihetsberövande och för underlåtenhet att avslöja eller förhindra ett sådant brott döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för försök, förberedelse eller stämpling till människoexploa-

För försök, förberedelse eller stämpling till människorov, människohandel, grov människoexploatering, olaga frihetsberövande, *äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott* och för underlåtenhet att avslöja eller förhindra ett sådant brott döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för försök, för-

² Senaste lydelse 2022:661.

tering, grovt olaga tvång, *äkten-
skapstvång*, *barnäktenskapsbrott*,
grovt olaga hot, grovt hemfrids-
brott eller grovt olaga intrång
och för försök eller förberedelse
till dataintrång som om det full-
bordats inte skulle ha varit att
anse som ringa, eller grovt data-
intrång.

beredelse eller stämpling till män-
niskoexploatering, grovt olaga
tvång, grovt olaga hot, grovt hem-
fridsbrott eller grovt olaga in-
trång och för försök eller för-
beredelse till dataintrång som om
det fullbordats inte skulle ha varit
att anse som ringa, eller grovt
dataintrång.

35 kap.

2 §³

Bestämmelserna i detta kapitel om bortfallande av påföljd gäller inte för

1. mord eller dråp enligt 3 kap. 1 eller 2 §,
2. våldtäkt eller grov våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller tredje stycket, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
3. våldtäkt mot barn eller grov våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 §,
4. brott enligt 2 § första eller tredje stycket lagen (1982:316) med förbud mot könsstypning av kvinnor, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
4. brott enligt 2 § första eller tredje stycket lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldssingrepp och* könsstypning av kvinnor, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
5. folkmord, brott mot mänskligheten, grov krigsförbrytelse eller aggressionsbrott enligt 1, 2, 11 eller 11 a § lagen (2014:406) om straff för vissa internationella brott,
6. terroristbrott enligt 4 § terroristbrottslagen (2022:666) som inte är mindre grovt, eller
7. försök till brott som avses i 1, 5 eller 6.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt arton år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

³ Senaste lydelse 2022:667.

4 §⁴

De i 1 § bestämda tiderna ska räknas från den dag brottet begicks. Om det förutsätts att en viss verkan av handlingen ska ha inträtt innan en påföljd får dömas ut, ska tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Vid brott som avses i följande bestämmelser ska de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt arton år:

1. 6 kap. 4–6, 8 och 9 §§ eller försök till sådana brott,
2. 6 kap. 1–3, 10 och 12 §§ eller försök till brott enligt 6 kap. 1, 2 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
3. 16 kap. 10 a § första och sjätte styckena eller försök till sådana brott, om brottet avser skildring av barn i pornografisk bild och en tillämpning av första stycket inte leder till att möjligheten att döma ut påföljd bortfaller senare,
4. 2 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor eller försök till sådant brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.
4. 2 § lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldsingrepp och könsstympning* av kvinnor eller försök till sådant brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

Vid bokföringsbrott som inte är ringa ska tiden räknas från den dag då den bokföringsskyldige har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller en skulduppörelse vid planförhandling under företagsrekonstruktion, eller inställt sina betalningar, om detta skett inom fem år från brottet. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för revision av Skatteverket, ska tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

⁴ Senaste lydelse 2022:965.

1.2 Förslag till lag om ändring i passlagen (1978:302)

Härigenom föreskrivs att 8 § passlagen (1978:302) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 §¹

Om en passansökan inte ska avslås enligt 7 § men det framkommer i ärendet att sökanden är skäligen misstänkt för ett brott, för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i sex månader, ska passmyndigheten underrätta den som leder förundersökningen. Pass får i så fall inte utfärdas innan en vecka har gått från det att underrättelsen lämnades, om inte undersökningsledaren medger det.

Vad som sägs i första stycket ska även gälla om sökanden är skäligen misstänkt för äkten-skapstvång eller barnäktenskapsbrott enligt 4 kap. 4 c § brottsbalken eller brott enligt 2 § andra stycket lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor eller försök, förberedelse eller stämpling till något av dessa brott.

Vad som sägs i första stycket ska även gälla om sökanden är skäligen misstänkt för äkten-skapstvång eller barnäktenskapsbrott enligt 4 kap. 4 c § brottsbalken eller brott enligt 2 § andra stycket lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldsingrepp och* könsstympling av kvinnor eller försök, förberedelse eller stämpling till något av dessa brott.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

¹ Senaste lydelse 2020:351.

1.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor

dels att rubriken till lagen ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas två nya paragrafer, 1 a och 3 §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Lag (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor¹

Föreslagen lydelse

Lag (1982:316) med förbud mot *oskuldsingrepp och könsstympling* av kvinnor

1 a §

Ingrepp i någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att det ska framstå som att personen är oskuld (oskuldsingrepp) får inte utföras, oavsett om samtycke till ingreppet har lämnats eller inte.

3 §²

Den som bryter mot 1 a § döms till böter eller fängelse i högst ett år.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

¹ Senaste lydelse 1998:407.

² Tidigare 3 § upphävd genom 2021:1024.

1.4 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Härigenom föreskrivs att 31 a § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 a §¹

Om det finns en påtaglig risk för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse *eller* könsstympas, ska han eller hon förbjudas att lämna Sverige (utreseförbud).

Om det finns en påtaglig risk för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse, könsstympas *eller genomgå ett oskuldsgrepp eller en oskuldskontroll* ska han eller hon förbjudas att lämna Sverige (utreseförbud).

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

¹ Senaste lydelse 2020:352.

1.5 Förslag till lag om ändring i lagen (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott

Härigenom föreskrivs att 5 § lagen (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott ska ha följande lydelse

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §¹

Ett rättsintyg får inte utfärdas utan den enskildes samtycke, om inte något annat följer av andra eller tredje stycket.

Ett rättsintyg som avser en målsägande får utfärdas utan samtycke

1. vid misstanke om brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller försök till brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år,

2. vid misstanke om försök till brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år om gärningen innefattat försök till överföring av sådan allmänfarlig sjukdom som avses i 1 kap. 3 § smittskyddslagen (2004:168),

3. vid misstanke om brott enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller brott som avses i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, mot någon som inte har fyllt arton år, eller

3. vid misstanke om brott enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller brott som avses i lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldsingrepp och könsstympning* av kvinnor, mot någon som inte har fyllt arton år, eller

4. om uppgifter för vilka det gäller sekretess enligt 25 kap. 1–5 §§ offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt enligt 6 kap. 12 § patientsäkerhetslagen (2010:659) har lämnats ut till Polismyndigheten eller en åklagarmyndighet efter samtycke från målsäganden.

Ett rättsintyg som avser den som är misstänkt för brott får utfärdas utan samtycke

1. i samband med kroppsbesiktning enligt 28 kap. rättegångsbalken, eller

¹ Senaste lydelse 2016:548.

2. om annan undersökning än kroppsbesiktning har ägt rum och det finns misstanke om sådant brott som avses i andra stycket 1–3.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

1.6 Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Härigenom föreskrivs att 10 kap. 21 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap.

21 §¹

Sekretessen enligt 25 kap. 1 §, 2 § andra stycket och 3–5 §§, 26 kap. 1 §, 1 a § andra stycket, 3, 4 och 6 §§ samt 33 kap. 2 och 4 a §§ hindrar inte att en uppgift lämnas till en åklagarmyndighet eller Polismyndigheten, om uppgiften angår misstanke om brott som riktats mot någon som inte har fyllt arton år och det är fråga om brott som avses i

1. 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken, eller 2. lagen (1982:316) med förbud mot könsstypning av kvinnor.	2. lagen (1982:316) med förbud mot <i>oskuldsingrepp och</i> könsstypning av kvinnor.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

¹ Senaste lydelse 2022:916.

1.7 Förslag till förordning om ändring i förundersökningskungörelsen (1947:948)

Härigenom föreskrivs att 5 b § förundersökningskungörelsen (1947:948) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 b §¹

Om en målsägande bedöms ha behov av särskilda skyddsåtgärder enligt 13 f § ska, om förundersökningen inte motverkas eller polisens eller åklagarens arbete inte avsevärt försvåras,

1. förhör med målsäganden hållas i lokaler som är avsedda för detta ändamål,

2. upprepade förhör med målsäganden hållas av samma förhørsledare, och

3. förhör med målsäganden som avser brott enligt 4 kap. 1–5 §§ och 6 kap. brottsbalken och lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor hållas av en person av visst kön om målsäganden begär det.

3. förhör med målsäganden som avser brott enligt 4 kap. 1–5 §§ och 6 kap. brottsbalken och lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldsgrepp* och könsstympning av kvinnor hållas av en person av visst kön om målsäganden begär det.

Första stycket 3 gäller även förhör som avser brott där målsäganden har utsatts för våld av en misstänkt som är närstående eller tidigare närstående till målsäganden eller där omständigheterna är sådana att målsäganden har ett befogat intresse av att förhör hålls av en person av visst kön.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2025.

¹ Senaste lydelse 2021:278.

1.8 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1982:117) om underrättelse till Inspektionen för vård och omsorg och Socialstyrelsen om domar i vissa brottmål

Härigenom föreskrivs att 1 § förordningen (1982:117) om underrättelse till Inspektionen för vård och omsorg och Socialstyrelsen om domar i vissa brottmål ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §¹

En domstol ska inom en vecka till Inspektionen för vård och omsorg och Socialstyrelsen sända en kopia av en dom genom vilken någon som omfattas av 1 kap. 4 § första stycket 1 eller andra stycket patientsäkerhetslagen (2010:659) har

1. dömts för brott som han eller hon har begått i eller i samband med yrkesutövningen, eller

2. dömts för brott enligt

a) 3 kap. brottsbalken,

b) 4 kap. 1–5 §§ brottsbalken,

c) 6 kap. brottsbalken,

d) 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken,

e) 10 kap. 5 a eller 5 c § brottsbalken,

f) 13–15 kap. brottsbalken,

g) 16 kap. 10 a § brottsbalken,

h) 17 kap. 1 eller 2 § brottsbalken,

i) 20 kap. 1 § brottsbalken,

j) 4 eller 4 a § lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott,

k) narkotikastrafflagen (1968:64),

l) lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, l) lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldssingrepp och könsstympning av kvinnor,*

m) lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel,

n) lagen (1992:860) om kontroll av narkotika,

o) lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor,

p) 6 § lagen (2000:1225) om straff för smuggling,

¹ Senaste lydelse 2022:694.

q) 1, 2, 4–11 a och 13 §§ lagen (2014:406) om straff för vissa internationella brott, eller

r) terroristbrottslagen (2022:666).

I fråga om brott som avses i första stycket 2 a–i, l–o, q och r ska kopia sändas endast om någon annan påföljd än böter har dömts ut.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2025.

1.9 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1999:1134) om belastningsregister

Härigenom föreskrivs att 16 c § förordningen (1999:1134) om belastningsregister ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

16 c §¹

Uppgifter ur belastningsregistret om brott mot 3 kap., 4 kap. 1–2 eller 4–5 §§, 6 kap., 8 kap. 5 eller 6 §, 10 kap. 5 a eller 5 c §, 13–15 kap., 16 kap. 10 a §, 17 kap. 1 eller 2 § eller 20 kap. 1 § brottsbalken, 4 eller 4 a § lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott, narkotikastrafflagen (1968:64), abortlagen (1974:595), lagen (1982:316) med förbud mot könsstymning av kvinnor, lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel, lagen (1992:860) om kontroll av narkotika, lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor, 6 § lagen (2000:1225) om straff för smuggling, 10 kap. 3, 4 eller 6 § patient säkerhetslagen (2010:659), 1, 2, 4–11 a och 13 §§ lagen (2014:406) om straff för vissa internationella brott eller mot terroristbrottslagen (2022:666) eller motsvarande äldre lag ska, om brotten lett till någon annan påföljd än böter, lämnas ut om det begärs av

Uppgifter ur belastningsregistret om brott mot 3 kap., 4 kap. 1–2 eller 4–5 §§, 6 kap., 8 kap. 5 eller 6 §, 10 kap. 5 a eller 5 c §, 13–15 kap., 16 kap. 10 a §, 17 kap. 1 eller 2 § eller 20 kap. 1 § brottsbalken, 4 eller 4 a § lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott, narkotikastrafflagen (1968:64), abortlagen (1974:595), lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldsingrepp* och könsstymning av kvinnor, lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel, lagen (1992:860) om kontroll av narkotika, lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor, 6 § lagen (2000:1225) om straff för smuggling, 10 kap. 3, 4 eller 6 § patient säkerhetslagen (2010:659), 1, 2, 4–11 a och 13 §§ lagen (2014:406) om straff för vissa internationella brott eller mot terroristbrottslagen (2022:666) eller motsvarande äldre lag ska, om brotten lett till någon annan påföljd än böter, lämnas ut om det begärs av

¹ Senaste lydelse 2022:695.

1. Socialstyrelsen i ärenden om legitimation enligt 4 kap. 1 eller 2 § patientsäkerhetslagen eller särskilt förordnande enligt 4 kap. 4 § samma lag, i fråga om den som styrelsen överväger att meddela legitimation eller särskilt förordna att utöva yrke,

2. Inspektionen för vård och omsorg i ärenden om prövotid och återkallelse av legitimation enligt 8 kap. 1, 3 eller 4 § patientsäkerhetslagen, i fråga om den som inspektionen enligt 7 kap. 30 § patientsäkerhetslagen överväger att anmäla till Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, eller

3. en region, i fråga om en icke legitimerad yrkesutövare som regionen överväger att anställa för allmäntjänstgöring eller med ett vikariatsförordnande enligt föreskrifter som meddelats med stöd av 3 kap. 12 § patientsäkerhetsförordningen (2010:1369).

Om påföljden även avser något annat brott än de som anges i första stycket, ska också uppgifter om det brottet lämnas ut.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2025.

2 Utredningens uppdrag och arbete

I detta kapitel finns en samlad beskrivning av utredningens uppdrag och arbete. Betänkandet är indelat i två huvudsakliga delar. Del 1 avser uppdraget om oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp samt underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott (kapitel 3–9). Del 2 avser uppdraget om omvändelseförsök riktade mot hbtq-personer (kapitel 10–14). Därutöver innehåller betänkandet del 3, som består av konsekvenser och författningskommentar (kapitel 15 och 16), samt bilagor.

2.1 Del 1 av uppdraget: oskuldskontroller m.m.

Uppdragets innehåll

Uppdraget framgår av direktiven i *bilaga 1 och 3*. Utredningen har haft i uppdrag att

- inhämta kunskap om förekomsten av så kallade oskuldskontroller, utfärdande av oskuldsintyg, oskuldsoperationer och liknande fenomen, både inom hälso- och sjukvården och i samhället i övrigt,
- analysera och ta ställning till hur skyddet mot denna form av otillbörlig kontroll av flickors och kvinnors sexualitet kan stärkas och föreslå de förändringar i lagstiftningen som bör vidtas med anledning av detta,
- oavsett ställningstagande i sak lämna förslag som innebär en kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsoperationer, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Regeringen pekar i direktiven på såväl regelverket för och tillsynen av hälso- och sjukvården som det straffrättsliga regelverket. Uppdraget har därför tolkats så att det primärt innebär att överväga lagändringar för att skärpa reglerna inom dessa områden. I skyddet mot otillbörlig kontroll av flickors och kvinnors sexualitet skulle det även kunna ingå andra åtgärder, exempelvis informations- och utbildningsinsatser. Uppdraget har tolkats så att även den typen av frågor kan tas upp.

Vidare har utredningen haft i uppdrag att analysera och ta ställning till om underlåtenhet att anmäla eller på annat sätt avslöja äktenskaps tvång och barnäktenskapsbrott bör kriminaliseras. Oavsett ställningstagande i sak ska utredningen lämna förslag som innebär en sådan kriminalisering.

Vissa ord och begrepp

Uppdraget rör känsliga frågor och utredningen har övervägt hur man lämpligast beskriver och benämner vissa företeelser. Några ord och begrepp som kan uppfattas som kontroversiella tas därför upp redan här.

Ett första ord är *oskuld*. Ordet har i den betydelse som är relevant i den här utredningen den allmänna innebörden att en person inte har haft samlag. Det används ibland som en benämning på en sådan person – dvs. man säger att personen ”är oskuld” – och ibland som en benämning på en egenskap som personen har eller förlorar. Inom vissa grupper, i synnerhet inom hederskontexten, synes ordet ibland användas som ett närmast synonymt uttryck för ha en intakt så kallad mödomshinna.

Användandet av ”oskuld” har kritiserats för att leda tankarna till skuld och skam – en föreställning om att den som har haft samlag skulle bära på en skuld och att den som inte har haft det skulle vara fri från skuld. Ordet har även ansetts förknippat med heteronormativa föreställningar om att en sexuell debut bara kan ske genom att en man och en kvinna har ett penetrerande vaginalt samlag. Därtill har ordet ansetts olämpligt med hänsyn till att det är förknippat med den kontroll av flickors och kvinnors sexualitet som förekommer inom en hederskontext. Alternativa uttryckssätt som har framförts är exempelvis ”sexdebut” eller att man talar om att ha sex för första gången.

Utredningen kommer använda ordet ”oskuld” trots kritiken. Oskuldskontroller och liknande företeelser bygger helt på föreställningar och normer om oskuld. Det är således nödvändigt att använda oskuldsbegreppet för att kunna beskriva och förstå dessa företeelser. Att utredningen använder ordet ”oskuld” löpande i texten bör därför inte uppfattas som en legitimering av de bakomliggande kritiserade företeelserna. Det är även nödvändigt att knyta an till begreppet vid en kriminalisering av oskuldskontroller och andra åtgärder som utgår från föreställningar om oskuld. En liknande diskussion har förekommit när det varit fråga om att använda ordet ”heder” i lagtext.¹ Vidare diskuterades användandet i lagtext² av kontroversiella begrepp som ”ras” respektive ”föreställning om ras” i samband med lagstiftningen om ett utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner.³ Eftersom en kriminalisering är ett uttryck för att samhället klandrar ett visst beteende måste användningen av ”oskuld” i lagtext inte nödvändigtvis ses som en legitimering av de bakomliggande föreställningarna.

Ett annat kontroversiellt begrepp är *mödomshinna*. Som framgår i kapitel 3–5 är det en helt ovetenskaplig föreställning att flickor och kvinnor som inte har haft samlag skulle ha en hinna som täcker vaginalöppningen. Det som finns är slemhinneveck av varierande utseende i slidmynningen, men man kan inte utifrån en undersökning av dessa veck avgöra om någon har haft samlag eller inte. Trots detta har ordet ”mödomshinna” använts länge och förekommer alltså, inte enbart inom hederskontexten utan även i samhället i övrigt. ”Mödomshinna” är kritiserat för att det bidrar till fortlevnaden av den felaktiga och ovetenskapliga föreställningen om den kvinnliga anatomin. Slemhinneveck benämns framför allt i medicinska sammanhang för ”hymen”. Även ”hymen” är emellertid ifrågasatt och ordet ”slidkrans” har därför lyfts fram som ett alternativ. Enligt vad utredningen erfar är dock även slidkrans numera kritiserat. Det finns de som anser att även detta ord bidrar till att myten om mödomshinnan fortlever.

Föreställningen om mödomshinnan synes, även om den är felaktig, kopplad till de slemhinneveck som faktiskt finns. Det finns ett behov av att tala om dessa veck utan långa omskrivningar. Utredningen kommer därför att använda uttrycket ”slidkrans” där så är lämpligt. När det behövs för att hänvisa till den felaktiga föreställ-

¹ Prop. 2019/20:131, s. 35 ff. och prop. 2021/22:138, s. 25.

² Se bestämmelserna om hets mot folkgrupp och olaga diskriminering samt straffskärpningsgrunden för hatbrott, 16 kap. 8 och 9 §§ samt 29 kap. 2 § 7 brottsbalken.

³ Prop. 2017/18:59, bilaga 5 s. 111–113.

ningen om denna del av den kvinnliga anatomin används även ordet ”mödomshinna” inom citattecken.

Ett tredje begrepp är *hederskultur*. Utredningen återkommer till frågor om hedersrelaterat våld och förtryck och oskuldsnormer i kapitel 3. Uttryck som ”hederskultur” kan ifrågasättas då det kan ge bilden av att hedersrelaterat våld och förtryck är knutet till någon viss kultur eller religion. Så är inte fallet även om sådant förtryck kan bygga på traditionella föreställningar om flickor och kvinnor som bärare av mäns ”heder” osv. Utredningen har därför valt att i stället för hederskultur använda uttryck som ”hedersnormer” och ”hederskontext”.

2.2 Del 2 av uppdraget: omvändelseförsök

Uppdragets innehåll

Uppdraget framgår av direktiven i *bilaga 2*. Utredningen har haft i uppdrag att

- analysera och redogöra för vilket straffansvar som finns i dag när det gäller så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer, och
- ta ställning till om det straffrättsliga skyddet bör förstärkas och i så fall lämna nödvändiga författningsförslag.

Vid ställningstagandet ska regleringen av grundläggande fri- och rättigheter enligt såväl svensk grundlag som internationella åtaganden beaktas.

Uppdraget omfattar hbtq-personer men inte personer med intersexvariationer

Utredningsuppdraget omfattar omvändelseförsök av *hbtq-personer*. Hbtq är ett paraplybegrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner och personer med queera uttryck och identiteter. Enkelt uttryckt handlar det om personer vars sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck avviker från en norm.

Man brukar tala om *heteronormativitet* som är antagandet att det bara finns två kön, flicka/kvinna respektive pojke/man och att dessa

är varandras motsatser eller komplement. Män och kvinnor förväntas vara heterosexuella och bete sig enligt normer för det kön de blivit tilldelade vid födelsen. Vidare brukar man tala om *cisnormativitet* som är antagandet att alla människor identifierar sig som det kön de blivit tilldelade vid födelsen och lever enligt de sociala normerna för det könet.⁴

Det finns andra sätt för personer att definiera sin *sexuella läggning* än som hetero-, homo- eller bisexuell. Till exempel förekommer uttryck som ”pansexuellt” vilket avser att en person blir kär i och/eller attraherad av människor av alla kön eller av människor oavsett kön.⁵

Transpersoner och personer med transerfarenhet eller transbakgrund är i sin tur ett paraplybegrepp för individer med en mängd olika erfarenheter av att det juridiska kön de tilldelats vid födelsen inte stämmer överens med könsidentiteten och/eller könsuttrycket. Transpersoner används som ett paraplybegrepp för personer med identiteter och uttryck som på olika sätt bryter mot samhällets normer för kön/könsidentitet. Begreppet transperson kan också vara ett sätt att benämna sin egen identitet. Begreppet *könsidentitet* avser en persons självupplevda kön, det vill säga det kön man identifierar sig med. Könsidentitet kallas ibland också psykologiskt eller mentalt kön.⁶

En transperson kan vara *binär* vilket innebär att personen identifierar sig som ett kön som, inom ramen för ett tvåkönssystem, är motsatt det kön personen tilldelades vid födelsen. En vanlig benämning på binära transpersoner är *transsexuell*. En transperson kan även vara *ickebinär*. Begreppet avser personer som tidvis eller alltid identifierar sig som både man och kvinna, inget av det, mellan eller bortom könsindelningen man och kvinna. Ickebinär används som ett paraplybegrepp för olika ickebinära könsidentiteter. Begreppet ickebinär kan också vara ett sätt att benämna sin egen identitet.⁷

Transpersonsbegreppet innefattar även personer som, i olika sammanhang eller olika omfattning, använder sig av könsuttryck som i

⁴ SOU 2017:92, s. 61 ff. En cisperson är en person som identifierar sig med det kön hen blivit tilldelad vid födelsen. Cis är latin för ”på samma sida”. En cisman är en person som identifierar sig som man och som tilldelats könet man vid födelsen. Vanligen uttrycker personen också sin könsidentitet på sätt som i den tid och det samhälle där personen befinner sig allmänt kodas som ”manliga”. En ciskvinna är en person som identifierar sig som kvinna och som tilldelats könet kvinna vid födelsen. Vanligen uttrycker personen också sin könsidentitet på sätt som i den tid och det samhälle där personen befinner sig allmänt kodas som ”kvinnliga”.

⁵ RFSL, *Begreppsordlista*, uppslagsordet ”pansexuellt”, <https://www.rfsl.se/hbtqi-fakta/begreppsordlista/> [hämtad 23-05-30].

⁶ SOU 2017:92, s. 61 ff.

⁷ A. st.

ett tvåkönssystem anses vara motsatta dem som personen förväntas använda. Ett sådant sätt att vara transperson på är att vara transvestit. Transvestiter kan, med en definition av könskongruens som enbart omfattar tilldelat kön och könsidentitet, räknas som cispersoner då deras tilldelade kön överensstämmer med könsidentiteten. Ibland räknas också personer som gör drag (att överdriva könsuttryck som en del av exempelvis performance eller aktivism) till gruppen transpersoner.⁸

Med *könsuttryck*, eller socialt kön, avses attribut som allmänt uppfattas som ”manliga” eller ”kvinnliga”. Sådana attribut kan vara till exempel kläder, kroppsspråk och hår. Dessa kan variera beroende på vilken tid och vilket samhälle en person befinner sig i. Socialt kön kan också vara hur en person uppfattas utifrån kroppsliga egenskaper som allmänt förknippas med kön, så som röst och kroppsform.⁹

Utänför utredningsuppdraget faller personer med *intersexvariationer*. Detta följer av att uppdraget avser hbtq-personer, inte hbtqi-personer, men också av definitionen av omvändelseförsök (se nedan). Intersexvariationer är tillstånd där kroppen inte enkelt går att könsbestämma utifrån föreställningen om två biologiska kön. Det finns ett stort antal intersexvariationer. Gemensamt för detta är att någon eller några kroppsliga egenskaper skiljer sig från det som anses som ”normalvariationer” i sådan omfattning att det kan bli föremål för diagnos. De egenskaper det här rör sig om är könskromosomer, inre könsorgan/könskörtlar, yttre könsorgan och hormonnivåer. De variationer som diagnostiseras är både sinsemellan och inom respektive kategori olika och har olika orsaker. De yttrar sig på olika sätt och påverkar individen i olika stor omfattning.¹⁰

Definitionen av omvändelseförsök

Vid tolkningen av uppdraget är frågan vilka slags handlingar som utgör *omvändelseförsök* av hbtq-personer. Av utredningsdirektiven framgår att bakgrunden till uppdraget är rapporten Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige, som tagits fram av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) år 2022.

⁸ A. st.

⁹ A. st.

¹⁰ A. st.

Myndigheten föreslog bland annat att ett förbud mot omvändelseförsök skulle utredas.¹¹

MUCF:s rapport togs fram efter ett regeringsuppdrag om kartläggning och kunskapssammanställning om unga hbtq-personers utsatthet för så kallad *omvändelseterapi*. I uppdragsbeskrivningen konstaterade regeringen att det saknas en gängse definition av ”omvändelseterapi”. Avsaknaden av en gemensam förståelse av begreppet behövde enligt regeringen uppmärksammas inom ramen för MUCF:s uppdrag.¹²

MUCF konstaterade i sin rapport att många aktörer tolkade begreppet ”omvändelseterapi” på ett sätt som skulle göra uppdraget betydligt mer avgränsat än vad som var syftet. Dels hade både organisationer och individer som myndigheten haft kontakt med inte uppfattat att begreppet omfattar alla former av påtryckningar och tvång, dels hade en del uppfattat begreppet som problematiskt eftersom terapi för tankarna till vetenskapligt förankrad vård och behandling. MUCF använde i rapporten både ”omvändelseterapi” (satt inom citattecken) och ”omvändelseförsök” (utan citattecken). Myndigheten valde att definiera omvändelseförsök på följande sätt:

... påtryckningar och tvång som syftar till att förmå någon att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill.

MUCF anförde att definitionen av omvändelseförsök hade varit användbar i arbetet för att få en bredare bild av utsattheten, men att den inte kunde ligga till grund för lagstiftning. Även om omvändelseförsök inte uttryckligen definieras i direktiven till denna utredning används den ovan citerade formuleringen av regeringen.

Utgångspunkten i utredningsarbetet har varit den vida definition av omvändelseförsök som citerats ovan. En fördel med detta har bland annat varit att utredningsarbetet har kunnat knyta an till innehållet i MUCF:s rapport.

Även om den citerade definitionen är vid får vissa avgränsningar anses följa av den. Begreppet omvändelseförsök får anses syfta på försök att åstadkomma varaktiga förändringar av personens inre liv, identitet eller beteende. Försök som enbart syftar till att förändra

¹¹ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, *Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige*, 2022.

¹² Regeringen/Arbetsmarknadsdepartementet, *Uppdrag till Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor att kartlägga och sammanställa kunskap om unga hbtq-personers utsatthet för s.k. omvändelseterapi*, Regeringsbeslut 2020-07-30, A2020/01669/MRB.

kroppens utseende eller funktioner bör falla utanför. Därmed omfattas exempelvis inte påverkan på personer med intersexvariationer att genomgå ”normaliserande” kirurgiska ingrepp.

2.3 Utredningens arbete

Utredningen har letts av den särskilda utredaren Maria Hölcke, hovrättsråd tillika vice ordförande i Svea hovrätt. I utredningen har det även ingått experter (se missivet). Utredningen har hållit tretton sammanträden med experterna. Utöver sedvanligt inläsnings- och skrivarbete har det under utredningens gång tagits många kontakter med olika aktörer vilket beskrivs nedan.

Del 1 oskuldskontroller m.m.

Inom ramen för utredningens arbete har utredningen haft kontakt med ett flertal myndigheter, bland annat Nationellt centrum för kvinnofrid, Jämställdhetsmyndigheten, Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen Östergötland, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor och Myndigheten för stöd till trossamfund.

Utredningen har samrått med utredningen En uppväxt fri från våld (A 2021:02) och har inhämtat upplysningar från ansvariga för Socialdepartementets arbete med förslaget om ett utvidgat utreseförbud för barn (Ds 2022:9).

Utredningen har även haft kontakt med Sveriges Kommuner och Regioner samt med företrädare för vissa professionsorganisationer och liknande inom hälso- och sjukvårdsområdet såsom Svensk Förening för Obstetrik och Gynekologi, Svensk plastikkirurgisk förening och Föreningen för Sveriges Ungdomsmottagningar.

Sekretariatet har genom Fryshusets verksamhet Elektra inhämtat synpunkter från ungdomar som är engagerade i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Sekretariatet har även inhämtat synpunkter från ungdomar genom deltagande vid en temavecka på Lärjeskolan i Göteborg.

I uppdraget har ingått att inhämta kunskap om förekomsten av oskuldskontroller och andra sådana företeelser. Det har inte varit lämpligt eller möjligt att genomföra enkätundersökningar eller lik-

nande som riktar sig till flickor och kvinnor som är direkt berörda. Målgruppen är utsatt och det är svårt att nå ut till den. Den typen av undersökning har inte rymts inom uppdragets ramar.

Utredningen har däremot skickat frågeformulär till lokala och regionala resurscentra och till ideella organisationer som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck. Även det nationella centrumet mot hedersrelaterat våld och förtryck har lämnat uppgifter. Vidare har utredningen genomfört en enkät under första halvåret år 2022. Enkäten skickades via e-post till de vid utskickstillfället drygt 250 ungdomsmottagningar som fanns listade på ww.umo.se, till de drygt 600 barnmorskemottagningar som fanns listade på 1177.se samt till elevhälsan vid de skolenheter på gymnasienivå som fanns listade i Skolverkets register över skolenheter. Ett begränsat antal svar har kommit in från elevhälsan och av dessa är det ett mycket litet antal som har erfarenhet av frågorna. Därför har inte svaren från elevhälsan redovisats. I övrigt redovisas resultatet av kartläggningen i avsnitt 4.2.2 och 5.2.2.

För att få underlag till den internationella utblicken i kapitel 7 har utredningen haft kontakt med statliga tjänstemän från respektive land.

Del 2 omvändelseförsök

Inom ramen för arbetet med detta uppdrag har utredningen haft kontakt med RFSL, RFSL ungdom, Sveriges kristna råd, Islamiska Samarbetsrådet, Sveriges interreligiösa råd och Myndigheten för stöd till trossamfund. Vissa kontakter har tagits med tjänstemän på Socialstyrelsen.

I arbetet med den internationella utblicken har utredningen haft kontakt med statliga tjänstemän i Norge som arbetar med beredningen av ett remitterat förslag till förbud mot konverteringsterapi. Utredningen har även deltagit vid ett möte, med tjänstemän från andra EU-länder, för utbyte om åtgärder för förbud mot omvändelseförsök.

DEL 1

Oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp

3 Bakgrund

Syftet med detta kapitel är att sätta in oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp i ett större sammanhang. Företeelserna har kopplingar till hedersrelaterat våld och förtryck. I avsnitt 3.1 redogörs därför översiktligt för vad sådant våld och förtryck innebär. I avsnitt 3.2 diskuteras hur så kallade hedersnormer förhåller sig till oskuldsideal och oskuldskrav. I avsnittet beskrivs även de föreställningar om sexuell oskuld som oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp bygger på. I avsnitt 3.3 beskrivs åtgärder mot hedersrelaterat våld och förtryck som har vidtagits i Sverige.

I uppdraget ingår även frågan om behovet av en kriminalisering av underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott. Även sådana brott är en företeelse som är kopplad till hedersrelaterat våld och förtryck. Den delen av uppdraget behandlas emellertid samlat i kapitel 9. I detta kapitel är syftet att ge en gemensam bakgrund till kapitel 4 och 5. I dessa två kapitel beskrivs närmare vad oskuldsintyg, oskuldskontroller och oskuldsingrepp innebär och i vilken utsträckning de förekommer i Sverige.

3.1 Hedersrelaterat våld och förtryck

Vad innebär hedersrelaterat våld och förtryck?

Hedersrelaterat våld och förtryck samt hedersnormer har definierats på delvis olika sätt i olika sammanhang¹

Begreppet ”heder” är väsentligt för förståelsen av hedersrelaterat våld och förtryck. Dess innebörd har behandlats av forskare inom området. Heder är enligt Stewart² en fråga om mäns rätt till respekt

¹ För en genomgång, se avsnitt 4.2 i betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69) och avsnitt 6.2 i betänkandet Ett särskilt hedersbrott (SOU 2020:57).

² Stewart, F. H., *Honor*, (Chicago: University of Chicago Press, 1994).

som de enligt Wikan³ vinner genom att övertyga hedersgruppen att de har kontroll över närstående kvinnors fertilitet och sexualitet. Heder är ett absolut begrepp – antingen anses en man ha heder eller också anses han inte ha det. Detta hänger samman med föreställningar om ogifta kvinnors sexualitet. De anses vara antingen oskuld eller inte oskuld. För att män ska ha heder måste deras närstående kvinnor ha ”skam i kroppen”. Kvinnors skam utgör sålunda en förutsättning för mäns heder. I en hederskontext är det skamlöshet, som grund för vanheder, som bestraffas på olika sätt till exempel genom förskjutning, barn- och tvångsäktenskap, könsstympning eller hedersmord. Heder är det mest eftersträvarvärda värdet i samhällen där hedersnormer är starka. Heder anses vara viktigare än livet och friheten. Det är mot denna bakgrund som det är möjligt att förstå varför våld tillgrips i en hederskontext för att upprätthålla eller återupprätta heder.

Utredningsarbetet har utgått från regeringens beskrivning av hedersrelaterat våld och förtryck i propositionen Ett särskilt brott för hedersförtryck (prop. 2021/22:138):

Hedersrelaterat våld och förtryck innebär att människor, främst flickor och kvinnor men även pojkar och män, begränsas i sina liv och utsätts för påtryckningar och våld som syftar till att upprätthålla familjens kontroll över individen. Hedersrelaterat våld och förtryck är kopplat till hedersnormer som bygger på starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar. De patriarkala föreställningarna tar sig uttryck i kontroll av flickor och kvinnor som sträcker sig från begränsningar i vardagen rörande klädsel, umgänge och rörelsefrihet till begränsningar i val av utbildning, arbete och äktenskap. För de individer som försöker trotsa kontrollen kan följderna bli allvarliga. I sin mest extrema form kan hedersnormerna leda till allvarlig våldsbrottslighet.

Hedersrelaterat våld och förtryck kännetecknas av att det finns ett starkt kollektivistiskt inslag, ofta i en familj och släktrelation, som bl.a. innebär att individens intresse och handlingar anses vara underordnade familjens intresse och att individens sexualitet och intima relationer är hela familjens angelägenhet som kan påverka familjens anseende. Hedersnormerna grundar sig i en föreställning om heder som inte delas av övriga samhället och som strider mot principen om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet. Till hedersnormerna hör bl.a. uppfattningen att familjens rykte och anseende är avhängigt kvinnliga familjemedlemmars kyskhet och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till dessa ideal. I familjer som lever med hedersnormer är det oftast männen som bestämmer, men även kvinnor utövar hedersförtryck. Det förekommer också att pojkar och unga män är utsatta för hot, kontroll och begränsningar som har sin

³ Wikan, U., *En fråga om heder*, (Stockholm: Ordfront 2004).

bakgrund i hedersrelaterade normer. Pojkar förväntas också i stor utsträckning att bevaka och kontrollera sina systrar eller andra kvinnliga släktingar. Brottsligheten syftar till att på ett omotiverat sätt skambelägga barn och unga människor som fritt vill utforma sina liv och själva bestämma vem de vill leva med.

Regeringen framhöll i propositionen att personer med intellektuell funktionsnedsättning som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck är en särskilt sårbar grupp eftersom de står i en särskild beroendeställning till de som utövar det. I propositionen konstateras bland annat att våld och förtryck mot denna grupp är särskilt svårupptäckt samt att barn med intellektuella funktionsnedsättningar vilseleds att ingå äktenskap.

Regeringen framhöll vidare att hbtqi-personer är särskilt utsatta och att de hedersrelaterade heteronormativa föreställningarna innebär att hbtqi-personers sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck betraktas som ett hot mot familjens heder.

Förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige

I Sverige har det sedan början av 2000-talet genomförts ett antal olika undersökningar i syfte att ge en bild av hur utbrett det hedersrelaterade våldet och förtrycket är. Det är dock svårt att få en enhetlig bild över förekomsten dels då undersökningarna gjorts vid olika tidpunkter och frågeställningarna formulerats olika, dels för att definitionen av vad som utgör hedersrelaterat våld och förtryck varierar. Befintliga undersökningar kan emellertid belägga ett starkt samband mellan inskränkningar i ungas möjligheter att själva få bestämma över sina relationer och deras utsatthet för våld. Detta gäller exempelvis den riksrepresentativa nationella kartläggningen av våld mot barn 2016, som genomfördes med elever i grundskolans årskurs 9 och gymnasiet årskurs 2. De elever som uppgav att de inte får välja vem de ska leva tillsammans med som vuxna anger mer än dubbelt så ofta än andra elever att de någon gång i livet har utsatts för misshandel.⁴ Enligt en kartläggning bland niondeklassare i Uppsala 2018 uppgav 46 procent av de flickor som inte själva fick välja framtida partner att de utsatts för fysiskt våld och 61 procent för psykiskt våld i hemmet. Motsvarande siffror för pojkar var 36 respekt-

⁴ Jernbro, C. & Janson, S., *Våld mot barn 2016: en nationell kartläggning*, (Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2017).

tive 44 procent.⁵ Liknande kartläggningar i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017–2018 tyder på att 7–8 procent av niondeklassarna i dessa kommuner lever i familjer som använder våld för att skydda familjens/släktens rykte.⁶

När det gäller barn med intellektuella funktionsnedsättningar framgår av en rapport att 9 procent av alla flickor och 6 procent av alla pojkar på gymnasiesärskolor uppgav att deras föräldrar bestämmer vem de ska gifta sig med. Vidare svarade 35 procent av flickorna och 22 procent av pojkarna att de inte får ha sex för sina föräldrar.⁷ Av en annan rapport framgår att kunskapsnivån hos yrkesverksamma på området är mycket låg, exempelvis bland personliga assistenter och att även vuxna med intellektuella funktionsnedsättningar begränsas i sitt handlingsutrymme när det bland annat gäller valet av partner.⁸

3.2 Oskuldsnormer och föreställningar om oskuld

Hedersnormer, oskuldsnormer och oskuldsideal

Oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp bygger på normer eller ideal om att ogifta flickor och kvinnor ska vara oskulder och vara utan sexuella erfarenheter inför ingåendet av ett äktenskap. Oskuldsideal, det vill säga ideal om sexuell avhållsamhet före äktenskapet, är centralt i en hederskontext, men kan även förekomma utanför sådana sammanhang. En återhållsam inställning till föräktenskapliga sexuella relationer var utbredd i Sverige fram till den så kallade sexuella revolutionen i mitten av 1900-talet.⁹

Ett oskuldsideal innebärande att sexuell avhållsamhet före äktenskapet framhålls som eftersträvansvärt inom en grupp behöver inte nödvändigtvis innebära att det finns oskuldsnormer inom gruppen, det vill säga ett absolut krav på personen att leva upp till idealet.

⁵ Ghadimi, M. & Gunnarsson, S., *UNG018. En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala*, (Uppsala: TRIS – tjejjers rätt i samhället, 2019).

⁶ Í Baianstovu, R., m.fl., *Heder och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar* (Örebro: Örebro Universitet, 2019).

⁷ TRIS - tjejjers rätt i samhället, *Trippelt utsatt. Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning*, (Uppsala: TRIS – tjejjers rätt i samhället, 2018).

⁸ Gunnarsson S., m.fl., *Gömd & Glömd – Hedersrelaterat våld och förtryck mot vuxna med intellektuell funktionsnedsättning* (Uppsala: TRIS – tjejjers rätt i samhället, 2020).

⁹ Österberg, E. "Heder, hat och förtvivlan." i Johansson, Kenneth (red.), *Hedersmord: tusen år av hederskulturer* (Lund: Historiska media, 2005).

Oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp bygger emellertid på sådana krav eller normer.

Förväntningar eller krav på flickor och kvinnor att vara oskuld, det vill säga att vara sexuellt avhållsamma före äktenskapet, kan förekomma såväl utanför som inom en hederskontext. Frågan om en flicka eller kvinna, som har krav på sig att vara oskuld, även ska anses leva i en hederskontext är beroende av hur hedersrelaterat våld och förtryck och hedersnormer definieras och operationaliseras. Detta kan illustreras av angreppssättet vid olika studier och kartläggningar.

En åtskillnad mellan oskuldskrav och hedersrelaterade normer och begränsningar gjordes till exempel i enkätundersökningen Ung08, som ingick i en kartläggning av det hedersrelaterade våldets omfattning och karaktär i Stockholms stad¹⁰. Vid bedömningen av om en flicka skulle anses tillhöra gruppen med hedersrelaterade normer och begränsningar räckte det inte att hon dels förväntades vara oskuld vid äktenskapets ingående, dels inte tilläts ha ett förhållande med en jämnårig pojke. Av de närmare 1 200 flickor som besvarade enkäten var det 23 procent som uppfyllde dessa kriterier, innebärande att de inte tilläts ha en föräktenskaplig sexuell relation. Vissa flickor som tillhörde denna ”oskuldskravsgrupp” hade emellertid ytterligare restriktioner. De tilläts inte ha vänskapliga relationer med jämnåriga pojkar och/eller förväntades följa andras vilja när det gäller vem de skulle gifta sig med eller leva med i framtiden. Dessa flickor, som utgjorde 16 procent av det totala antalet, ansågs i studien vara utsatta för ”hedersrelaterad sexuell kontroll”. Slutligen fanns det flickor som uppfyllde minst ett av ytterligare två kriterier: de skulle inte få delta i skolinslag och/eller inte få ha egen fritid. Dessa flickor, som utgjorde 11 procent, ansågs leva med hedersrelaterade normer och begränsningar.

I ett annat exempel synes forskningen inte ha skilt mellan oskuldsnormer och hedersnormer. I kartläggningarna i Stockholm, Göteborg och Malmö 2017–2018¹¹ ingick enkäter där de svarande delades in i en ”oskuldsnormsgrupp”, en ”våldsnormsgrupp” och en kontrollgrupp. Oskuldsnormsgruppen avsåg ungdomar som dels förväntades vara oskuld tills de gifte sig, dels inte fick ha en villkorlös relation,

¹⁰ Schlytter, A. m.fl., *Oskuld och heder: en undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär* (Stockholm: Stockholms stad, 2009).

¹¹ Í Baianstovu, R., m.fl., *Heder och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar* (Örebro: Örebro Universitet, 2019).

dvs. en heterosexuell relation med en jämnårig. Våldsnormsgruppen omfattade de ungdomar som av familjen/släkten hade utsatts för kollektivt legitimerat våld eller hade utsatt andra för, av familjen/släkten kollektivt legitimerat våld, kopplat till rykte, skam och kontroll. Båda dessa grupper ansågs av forskarna leva med *hedersnormer* och jämfördes med en kontrollgrupp.

Om man utgår från hur regeringen har beskrivit hedersrelaterat våld och förtryck, synes oskuldskrav eller oskuldsnormer utgöra ett nödvändigt, men inte tillräckligt, inslag för att det ska bli fråga om hedersnormer. Det bör därtill, om man utgår från regeringens beskrivning, även finnas ett kollektivistiskt inslag där individens sexualitet och intima relationer anses vara familjens angelägenhet och påverka familjens anseende. Regeringen har även framhållit att hedersnormerna bygger på starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar. Detta torde innebära bland annat en betoning på kontroll av flickors och kvinnors sexualitet, även om också män kan utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.

Inom forskningen på området framhålls att oskuldsnormer inom en hederskontext upprätthålls genom kontrollmekanismer som fysisk och social segregation av könen, barn- och tvångsäktenskap, könsstypning och invaderande föräldraskap, oskuldskontroller och oskuldsingrepp.¹²

Den gemensamma nämnaren bakom oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp är under alla förhållanden normer som innebär att flickor och kvinnor ska förbli oskuld till dess de gift sig. En annan gemensam nämnare är föreställningar om fysiska tecken på oskuld som är kopplade till sådana normer (se nedan). Därtill kan oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp inom en hederskontext fungera som en bland flera mekanismer för att upprätthålla kontrollen över flickors och kvinnors sexualitet. I kapitel 4 respektive 5 behandlas de syften som i olika sammanhang kan ligga bakom kontrollerna, intygen och ingreppen.

¹² Khan, T. S., *Beyond honour: a historical materialist explanation of honour related violence*, (Oxford: Oxford University Press, 2006); Mernissi, F. (1982). *Virginity and patriarchy*. *Women's Studies International Forum*, 5(2), 183–191; Wikan, U., *En fråga om heder*, (Stockholm: Ordfront, 2004).

Oskuldsnormernas sociala betydelse

I fortsättningen kommer oskuldsnormerna diskuteras i förhållande till *flickor och kvinnor*. Även pojkar och män kan omfattas av krav på avhållsamhet beträffande föräktenskapliga sexuella relationer. Av befintlig forskning framgår emellertid tydligt att det enbart är flickor och kvinnor som utsätts för oskuldskontroller och oskuldsingrepp samt krävs på oskuldsintyg.¹³

Att det över huvud taget förekommer oskuldsnormer har historiska förklaringar. Oskuldsnormerna hänger samman med arvssystemet i gamla patrilineära¹⁴ samhällen där arvet överförs från far till son.¹⁵ Män har tidigare i historien inte kunnat fastställa sitt faderskap. Av denna anledning har det varit ytterst viktigt för män i patrilineära samhällen att fastställa sitt faderskap genom att gifta sig med en ”sexuellt orörd” kvinna för att säkerställa att arvet inte går till andra än hans biologiska barn.¹⁶

Brott mot oskuldsnormerna kan medföra att en flicka eller kvinna förlorar möjligheten att gifta sig inom gruppen. Inför ett äktenskap sker det ofta sonderingar, man ”frågar runt”, vilket kan leda till att äktenskapsplanerna går om intet, ibland enbart på grund av att flickan eller kvinnan har ett dåligt rykte.¹⁷

Förlust av möjligheten att gifta sig är endast en av flera potentiella konsekvenser för flickor och kvinnor som inte längre betraktas som oskulder. Inom hederskontexten är som redan konstaterats familjens anseende knuten till de ogifta flickornas och kvinnornas oskuld. Om en flicka eller kvinna ”förlorar oskulden” anses i den kontexten inte bara hennes utan hela familjens anseende skadas eller förloras. Familjen anser sig många gånger behöva vidta åtgärder för att återupprätta sin heder. Återupprättandet av hedern kan som sista utväg

¹³ Ghanim, D., *The virginity trap in the Middle East* (New York: Palgrave Macmillan, 2015), s. 17–28; Niki Rashidi, F., m. fl., *How Do Some Iranian Grooms React if There is not Any Sign of Blood Stained Bed Sheets?* *Sexuality & Culture*, 24(6), 2056–2064, 2020; Parla, A. *The "Honor" of the State: Virginity Examinations in Turkey*, *Feminist Studies*, 27(1): 65–90, 2001; Olson, R. M., & García-Moreno, C., *Virginity testing: a systematic review*, *Reproductive Health* 14:61, 2017.

¹⁴ Patrilineär härstamning innebär att släkttillhörigheten härleds genom män, dvs. vilken släkt du tillhör avgörs av vem som är din far.

¹⁵ de Beauvoir, S., *Det andra könet* (Stockholm: Norstedt, 2002); Lerner, G., *The creation of patriarchy* (New York: Oxford University Press, 1986); Schlytter, A. & Rexvid, D., *Mäns heder: att vara både offer och förövare* (Lund: Studentlitteratur, 1. uppl., 2016).

¹⁶ de Beauvoir, S., *Det andra könet*, (Stockholm: Norstedt, 2002); Tillion, G., *My cousin, my husband: clans and kinship in Mediterranean societies* [New ed.] (London: Saqi Books, 2007).

¹⁷ Cinthio, H., ”Oskuldsnormer”, i *Sexualitet och migration i välfärdsarbete*, red. Ouis, P., s. 357–393 (Lund: Studentlitteratur, 2021), s. 364 ff.

ske genom att flickor eller kvinnor mördas. Andra åtgärder kan vara att de förskjuts av familjen eller tvingas gifta sig.¹⁸ Som framgår av kapitel 5 genomgår flickor och kvinnor även oskuldsingrepp för att ”återställa” oskulden.

Föreställningen om en flickas eller kvinnas oskuld bygger såväl på olika fysiska tecken (se nedan) som på hennes allmänna beteende, där ryktet har stor betydelse.¹⁹

Föreställningar om tecken på kvinnlig oskuld

I de föreställningar om kvinnlig oskuld som oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp bygger på, spelar ”mödomshinnan” en central roll. Enligt dessa föreställningar finns en intakt hinna som täcker slidöppningen hos en flicka eller kvinna som inte har haft samlag. ”Mödomshinnan” tros brista med blödning som följd i samband med det första samlaget.

I många grupper där det råder krav på flickor och kvinnor att vara oskuld före äktenskapet ses blödningen som ett bevis på att en flicka eller kvinna är oskuld. Ibland är det endast inför sin make som hon ska bevisa oskulden, men det förekommer även att det blodiga lakanet visas upp för släktingar på eller i anslutning till bröllopsnatten.²⁰

Många gånger tycks innebörden av att vara oskuld närmast vara synonymt med att ha en intakt ”mödomshinna”, men det finns även andra föreställningar om fysiska tecken på en flickas eller kvinnas oskuld. I en intervjustudie med femton ungdomar vid en svensk skola nämndes att om flickan var för angelägen eller intresserad när hon hade sex kunde det tolkas som att hon hade tidigare erfarenhet. Om hon inte var ”trång nog” kunde hon också bli ifrågasatt. Några flickor uppgav att killar ”bara vet” om flickan är oskuld eller inte.²¹

Föreställningarna om olika fysiska tecken på oskuld är emellertid ogrundade. Hur slidöppningen ser ut skiljer sig från person till person. Vid ingången till slidan finns det tvärgående slemhinneveck. De har en oregelbunden form och kan vara lite veckiga och flikiga. På ett barn är öppningen till slidan liten. Från tiden vid puberteten blir

¹⁸ Wikan, U., *En fråga om beder*, (Stockholm: Ordfront, 2004).

¹⁹ Hoffman, A., *Virginity Loss Experiences: The Negative Experience of Waiting Until Marriage*. ProQuest Dissertations Publishing, 2019.

²⁰ Cinthio, H., ”You go home and tell that to my dad!” *Conflicting Claims and Understandings on Hymen and Virginity*, *Sexuality & Culture* 19:172–189, 2015.

²¹ A.a.

den större och mer töjbar. När det finns en hinna, en skiljevägg, i slidan, vilket är mycket ovanligt förekommande, utgör detta en missbildning.²² I avsnitt 2.1 under rubriken *Vissa ord och begrepp* har frågan om hur man bör benämna slemhinneveckan diskuterats och som framgår där har utredningen valt att tala om ”slidkransen”.

Det är inte möjligt att bedöma om en flicka eller kvinna tidigare har eller inte har haft samlag utifrån en undersökning av könsorganet. Detta tas upp närmare i avsnitt 4.1 om oskuldskontroller och oskuldsintyg under rubriken *Oskuldskontroller och oskuldsintyg ur ett medicinskt perspektiv*.

Även föreställningen om att flickor och kvinnor alltid blöder vid första samlaget är felaktig. Det kan finnas många förklaringar till blödning eller avsaknad av blödning som inte har med flickans eller kvinnans sexuella erfarenheter att göra. Faktorer som kan öka sannolikheten för blödning är om samlaget är påtvingat, om flickan eller kvinnan inte är sexuellt upphetsad eller könsmogen samt om hon har vissa sjukdomar, infektioner eller missbildningar.²³ Varken blödning eller avsaknad av blödning vid samlag kan således ge någon indikation på om en flicka eller kvinna tidigare har eller inte har haft samlag.

3.3 Åtgärder mot hedersrelaterat våld och förtryck

Åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp ingår i arbetet mot hedersrelaterat våld- och förtryck. Detta arbete har pågått under många år och bedrivs för närvarande inom ramen för regeringens tioåriga nationella strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor²⁴ som sträcker sig fram till år 2026. Strategin ska bidra till att uppnå det jämställdhetspolitiska delmålet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Inom ramen för strategin har regeringen beslutat om åtgärdsprogram. Det senaste programmet avser perioden 2021–2023.²⁵

En rad lagstiftningsåtgärder har vidtagits inom området. Ett flertal syftar till att specifikt motverka barn- och tvångsäktenskap. Bland

²² Arbets- och referensgrupp för vulvasjukdomar, *Vulvovaginala sjukdomar* (Svensk Förening för Obstetrik och Gynekologi, Rapport nr 71, 2013), s. 66.

²³ Essén, B., m.fl., *The experience and responses of Swedish health professionals to patients requesting virginity restoration (hymen repair)*, *Reproductive Health Matters*, 18:35, 38–46, 2010.

²⁴ Skr. 2016/17:10, *En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor*.

²⁵ Regeringen, *Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor 2021–2023*. Bilaga till protokoll 2021-12-22 nr 1:7. A2021/02397.

annat har brotten äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa införts (se vidare kapitel 9). Möjligheten för personer under 18 år att få tillstånd att gifta sig har tagits bort. Reglerna för erkännande av utländska barnäktenskap har skärpts så att det numera krävs synnerliga skäl och att båda parter är över 18 år.

Det finns även lagstiftningsåtgärder som mer generellt syftar till att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. En ny punkt har lagts till i uppräknningen av försvårande omständigheter i 29 kap. 2 § brottsbalken. Enligt den punkten ska det särskilt beaktas om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Sedan den 1 juni 2022 finns även ett nytt brott i brottsbalken med benämningen hedersförtryck. Brottet innebär att en särskild strängare straffskala gäller för den som upprepat, med ett hedersmotiv, begår vissa brottsliga gärningar²⁶ mot en person och där gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla.

Vidare finns det sedan 1 juli 2020 regler om utreseförbud för barn i 31 a–31 i §§ lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Utreseförbud ska meddelas ett barn om det finns en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. I promemorian Ett utvidgat utreseförbud för barn (Ds 2022:9) föreslås bland annat en mer generell utformning av bestämmelsernas tillämpningsområde. Promemorian har varit på remiss och bereds i skrivande stund inom Regeringskansliet.

Medan det sammanfattningsvis har vidtagits lagstiftningsåtgärder som syftar till att generellt motverka hedersrelaterat våld och förtryck, har det däremot inte vidtagits några specifika åtgärder i förhållande till oskuldskontroller, oskuldsintyg, oskuldsingrepp eller liknande företeelser.

Regeringen har även gett olika myndigheter i uppdrag att arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck. Det har i princip, med undantag för en handledning från Nationellt centrum för kvinnofrid (se nedan), inte varit fråga om åtgärder som specifikt avser oskuldskontroller, oskuldsintyg, oskuldsingrepp eller liknande företeelser.

²⁶ Det rör sig om gärningar enligt 3 eller 4 kap., 5 kap. 1 eller 2 §, 6 eller 12 kap. brottsbalken eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud.

Länsstyrelsen Östergötland har sedan många år haft regeringsuppdrag inom området. Det har sedan år 2014 funnits ett nationellt kompetensteam mot hedersrelaterat våld och förtryck vid myndigheten. Verksamheten har nu permanentats och blivit ett nationellt kompetenscentrum.²⁷ Centrumet ska stödja och bidra till ett strategiskt, förebyggande och kunskapsbaserat arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck på nationell, regional och lokal nivå. I uppgifterna ingår att

- stödja kommuner och regioner i deras arbete med att införa, följa upp och utvärdera arbetsätt och metoder för stödet till utsatta och för det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck,
- främja informationsutbyte mellan statliga myndigheter i frågor om hedersrelaterat våld och förtryck,
- stödja kommuners, regioners och statliga myndigheters samordning av insatser till utsatta,
- med utgångspunkt i nationella myndigheters kunskapsstöd, ge stöd på generell nivå till yrkesverksamma som i sin verksamhet hanterar frågor om hedersrelaterat våld och förtryck,
- säkerställa att det finns en särskild nationell funktion dit enskilda som är utsatta eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck samt deras närstående kan vända sig för råd och vägledning på generell nivå,
- stödja kommuner och regioner i deras arbete med att kartlägga förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck,
- regelbundet undersöka omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige och utvecklingen av samhällets insatser på området, och
- samla och sprida kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck baserad på forskning och beprövad erfarenhet.

Myndigheten har en nationell stödtelefon för yrkesverksamma och ansvarar för webbplatsen Hedersförtryck.se. Myndigheten har även samordnat regeringsuppdrag att på några platser i landet stödja utvecklingen av regionala, kommun- och myndighetsgemensamma resurs-

²⁷ Se förordningen (2022:1345) om nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck.

centra för barn, unga och vuxna som är utsatta eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) har regeringens uppdrag att höja kunskapen nationellt om mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. NCK har även regeringens uppdrag att ge stöd till våldsutsatta kvinnor. NCK får regelbundet särskilda uppdrag av regeringen och har bland annat på regeringens uppdrag tagit fram en handledning för vårdpersonal som utgör ett verktyg i bemötandet av flickor och kvinnor som kontakter sjukvården med oskuldspromblematik. I rapporten behandlas bland annat frågor om oskuldssintyg och oskuldsgrepp.²⁸

En annan viktig aktör på området är Jämställdhetsmyndigheten. Myndigheten har ett brett uppdrag inom jämställdhetsområdet som omfattar bland annat uppföljning, analys, samordning, kunskap och stöd. I det permanenta uppdraget ingår att främja utvecklingen av förebyggande insatser mot, bland annat, hedersrelaterat våld och förtryck samt att synliggöra och motverka hedersrelaterat våld och förtryck med inriktning på nationell kunskapsutveckling och strategiska övergripande frågor.²⁹

Ett flertal andra myndigheter har getts uppdrag inom området vilket framgår av ovan nämnda åtgärdsprogram. I avsnitt 8.12 redogörs för vissa informerande och kunskapshöjande åtgärder.

Vid sidan av åtgärder från det allmännas sida bedrivs ett arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck av en rad ideella organisationer genom stöd till utsatta, information och utbildning samt forskning.

²⁸ Nationellt centrum för kvinnofrid, *Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder* (Uppsala: Uppsala universitet, 2011).

²⁹ Se förordningen (2017:937) med instruktion för Jämställdhetsmyndigheten.

4 Oskuldskontroller och oskuldsintyg

I detta kapitel beskrivs först vad oskuldskontroller och oskuldsintyg är, hur man kan se på dem ur ett medicinskt perspektiv och vilka konsekvenser de får för de som genomgår dem (avsnitt 4.1). Därefter beskrivs förekomsten i Sverige utifrån tidigare studier med mera (avsnitt 4.2.1) samt utifrån utredningens kartläggning (avsnitt 4.2.2).

4.1 Om oskuldskontroller och oskuldsintyg

Vad är oskuldskontroller och oskuldsintyg?

En oskuldskontroll är en undersökning av en flickas eller kvinnas underliv som genomförs i syfte att bedöma om hon är ”oskuld” eller inte. Att en kvinna är oskuld innebär inom de grupper där oskuldskontroller förekommer att hon betraktas som ”sexuellt orörd”, vanligen innebärande att hon aldrig har haft samlag. Föreställningen om vad som utgör tecken på oskuld bygger främst på ”mödomshinnans” tillstånd. Då ”oskuld” många gånger är synonymt med att ha en ”intakt mödomshinna” kan en oskuldskontroll även vara inriktad på om ”mödomshinnan”, det vill säga i praktiken slidkransen, är skadad, oavsett hur skadan har uppstått (beträffande slidkransen, se redogörelsen under sista rubriken i avsnitt 3.2).

Ett oskuldsintyg är ett intyg utfärdat av en läkare eller någon annan betrodd person i vilket en flicka eller kvinna direkt eller indirekt framställs som ”oskuld”, exempelvis genom att det anges att hon har en ”intakt mödomshinna”.

Oskuldskontroller och oskuldsintyg skiljer sig från exempelvis läkarundersökningar och rättsintyg inom ramen för en brottsutredning om sexuella övergrepp. Rättsintyg omfattas av en särskild lag-

reglering.¹ Det finns vidare ett särskilt framtaget metodstöd för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp². Det finns däremot ingen specifik reglering eller stöd för genomförande av oskuldskontroller och utfärdande av oskuldsintyg. Tvärtom är sådana åtgärder i princip otillåtna inom vården (se avsnitt 6.4.1).

Rättsmedicinska undersökningar och rättsintyg har vidare ett annat syfte. Ett rättsintyg är ett skriftligt medicinskt läkarutlåtande som ska användas i en brottsutredning eller som bevis i en rättegång med anledning av brott.³ Rättsintyget syftar i första hand till att användas som underlag av rättsväsendets myndigheter inom ramen för en brottsutredning. Intyget ska ge dessa myndigheter kunskap om medicinska förhållanden som kan vara av betydelse i ärendet.⁴ Oskuldskontroller och oskuldsintyg tar däremot sikte på om en flicka eller kvinna över huvud taget haft sexuella erfarenheter under sitt liv, något som det inte utifrån en undersökning av kroppen är medicinskt möjligt att bedöma.

Oskuldskontroller och oskuldsintyg ur ett medicinskt perspektiv

I den internationella litteraturen beskrivs två tillvägagångssätt vid oskuldskontroller dels inspektion av slidkransen i syfte att upptäcka revor eller för att se hur stor öppningen är, dels ”tvåfingertestet” som innebär att man genom införande av fingrar försöker bedöma hur slapp vaginalväggen är.⁵

Två forskare gjorde en systematisk översikt år 2017 i syfte att gå igenom alla studier om oskuldskontroller publicerade på engelska.⁶ Översikten skulle ligga till grund för Världshälsoorganisationens ställningstagande i frågan och avsåg både frågan om hur relevanta

¹ Se lagen (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott. Se även 6 kap. 9 § patientsäkerhetslagen (2010:659) samt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2018:54) om att utfärda intyg i hälso- och sjukvården.

² Nationellt centrum för kvinnofrid, *Handbok. Nationellt handlingsprogram för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp* (Uppsala: Uppsala universitet, 2010, rapport 2008:1), samt *Guide för omhändertagande efter sexuella övergrepp*, (Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, 2021).

³ Se 1 § lagen (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott.

⁴ Prop. 2004/05:64, s. 58.

⁵ Världshälsoorganisationen, FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter & UN Women, *Eliminating Virginity Testing: An Interagency Statement* (Genève: World Health Organization, 2018), s. 10.

⁶ Olson, R. M., & García-Moreno, C., *Virginity testing: a systematic review*, *Reproductive Health*, 14:61, 2017.

oskuldsundersökningar var som medicinsk metod och frågan vilka konsekvenser de innebar för den som undersöktes. Man fann tio studier som rörde frågan om en undersökning av slidkranen var en lämplig metod för att bedöma en kvinnas historik av vaginalt samlag.

I översikten konstaterades att studierna indikerade att en inspektion av slidkranen inte kan ge avgörande bevis för vaginal penetration eller annan sexuell historik. Både normala och abnorma fynd kan göras hos kvinnor såväl med som utan sexuell historik av vaginal penetration. Slutsatsen blev att oskuldsundersökningar inte är ett användbart kliniskt verktyg.

I översikten angavs vidare att ”tvåfingertestet” inte togs med eftersom man inom den medicinska sfären inte ansett att vaginal slapphet ger någon klinisk indikation på tidigare samlag. Det konstaterades att vaginan är en dynamisk, muskulär kanal som varierar i storlek och form beroende på individen, hennes utvecklingsstadium, fysiska position samt olika hormonella faktorer såsom sexuell upphetsning och stress.

Världshälsoorganisationen har i samverkan med FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter och FN:s organisation för jämställdhet och kvinnors egenmakt tagit fram en rapport om oskuldskontroller. I rapporten konstateras på grundval av bland annat den ovan redovisade översikten att det råder enighet inom den vetenskapliga och medicinska sfären om att det kvinnliga könsorganets utseende inte kan ge bevis om tidigare sexuell historik.⁷

Sveriges läkarförbunds etik- och ansvarsråd har tagit avstånd från oskuldsintyg och konstaterar att det inte går att bedöma om något vaginalt samlag genomförts eftersom ”hymen” är töjbar och därför sällan brister eller ger blödningar.⁸

Svensk Förening för Gynekologi och Obstetrik (SFOG) konstaterar i en policy angående ”oskuldskontroller”, ”oskuldsintyg” och ”hymenplastik” att ”hymen” har ett mycket varierande individuellt utseende och att det inte finns något vetenskapligt stöd för att man med någon form av undersökning kan uttala sig om vaginalt samlag har genomförts eller inte. Således kan man enligt SFOG varken kontrollera eller intyga en oskuld, dvs om sexualdebut har skett eller

⁷ Världshälsoorganisationen, FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter & UN Women, *Eliminating Virginity Testing: An Interagency Statement* (Genève: World Health Organization, 2018), s. 10.

⁸ Sveriges läkarförbund, *Oskuldsintyg och oskuldsoperationer*, u.å., <https://slf.se/rad-och-stod/etik/oskuldsintyg-och-oskuldsoperationer/> [hämtad 22-02-08].

inte. Härav följer enligt SFOG att denna typ av intyg inte ska utfärdas inom svensk gynekologisk vård.⁹

Närmare om oskuldskontroller och oskuldsintyg

Oskuldskontroller och oskuldsintyg kan få betydelse på flera olika sätt i de sociala sammanhang där de förekommer. Det finns såvitt framkommit inte några studier eller något annat material som undersöker detta. Det är till exempel inte möjligt att bedöma hur vanligt det är att oskuldskontroller tvingas fram och genomförs genom brottsliga handlingar, exempelvis hot om misshandel, jämfört med de som sker enbart på grund av att flickor och kvinnor anpassar sig till förväntningar från sin sociala omgivning. Beskrivningen nedan är i huvudsak baserad på uppgifter om enskilda fall, erfarenheter hos utredningens experter och kontakter med personer som arbetar med frågorna (se även den intervjustudie som redovisas i avsnitt 5.1 under rubriken *Närmare om oskuldsingrepp*).

En typ av situation där oskuldskontroller genomförs och oskuldsintyg upprättas är inför ett stundande äktenskap. Enligt upplysningar från det nationella centrumet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen i Östergötlands län kan förekomsten av ett intyg påverka det brudpris som kvinnan eller hennes familj får. Det förekommer även att mannens familj vägrar ett äktenskap om kvinnan inte har ett skriftligt ”bevis” på sin oskuld. Detta sker enligt upplysningarna såväl i arrangerade eller påtvingade äktenskap som i frivilliga äktenskap.¹⁰ Att det genomförs kontroller och utfärdas intyg inför ett äktenskap bör kunna förklaras av krav och förväntningar från olika håll. De skulle kunna komma från flickornas eller kvinnornas egen familj men även från andra mer avlägsna släktingar eller från den blivande maken eller hans släktingar.

Det nationella centrumet har i upplysningarna även anfört att intyget i vissa fall troligen är en formalitet. Även om familjerna vet att det inte är med sanningen överensstämmande är intyget en viktig ritual. Centrumet anför att det är viktigt att se detta i en hederskon-

⁹ Svensk Förening för Obstetrik och Gynekologi, *SFOG policy angående ”oskuldskontroller”, ”oskuldsintyg” och ”hymenplastik”*, oktober 2022, https://www.sfog.se/media/338218/sfog-policy-om-oskuldskontroller_final4.pdf [hämtad 23-01-10].

¹⁰ Skriftliga upplysningar till utredningen från Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck [numera nationellt centrum], 23 mars 2022.

text där det inte bara handlar om flickan utan om att hela familjen/släkten påverkas av att det inte finns ett intyg, dvs. att det går att förmoda att flickan/kvinnan inte är oskuld.

En annan typ av situation är oskuldskontroller som genomförs om en ogift flickas eller kvinnas familj misstänker att hon har haft samlag. Exempelvis har flera nyckelpersoner som har intervjuats i en kartläggning om det hedersrelaterade våldet och förtrycket i Stockholm, Göteborg och Malmö berättat om gynekologiska kontroller som påtvingats flickor och kvinnor som fått rykte om sig att inte längre vara oskulder. I vissa fall har dessa kontroller skett inför åskådare vilket har bidragit till att kontrollerna blivit än mer förnedrande.¹¹ Det finns även exempel där en förälder till en flicka som utsatts för ett sexuellt övergrepp vill att hon ska genomgå en oskuldskontroll.¹² Ett annat exempel är en kvinna som vänt sig till hälso- och sjukvården för att få ett oskuldsintyg när hennes make efter bröllopet anklagat henne för att inte vara oskuld och hotat med skilsmässa.¹³

Flickor och kvinnor vänder sig även till hälso- och sjukvården med frågor om oskulden och ”mödomshinnan” utan att det finns ett uttryckligt krav på en kontroll eller ett intyg från någon annan. Det kan exempelvis grunda sig i en oro för att inte blöda på bröllopsnatten. Det kan även handla om att flickan eller kvinnan har haft frivilligt samlag eller har utsatts för övergrepp, och är orolig för att detta ska komma fram.¹⁴ Vid sådana besök kan flickan eller kvinnan framföra önskemål om att bli undersökt för att få veta om hennes ”mödomshinna” är intakt och eventuellt få ett intyg eller journalutdrag som visar detta.

Slutligen förekommer även att kvinnan eller hennes familj vill genomföra en oskuldskontroll på grund av att de är oroliga för att ”mödomshinnan” skadats på något annat sätt än genom sexuella aktiviteter, exempelvis genom att kvinnan har använt tampong.¹⁵ Det har enligt vad utredningen erfarit även förekommit att föräldrar till

¹¹ Í Baianstovu, R., m.fl., *Heder och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar* (Örebro: Örebro Universitet, 2019), s. 92 f.

¹² Skriftliga upplysningar till utredningen från Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck [numera nationellt centrum], 11 mars 2022.

¹³ Bozinovska, S., ”Barnmorska: ”Därför skrev jag oskuldsintyg””, *Göteborgsposten*, 31 maj 2017, <https://www.gp.se/nyheter/v%C3%A4rlden/barnmorska-d%C3%A4rf%C3%B6r-skrev-jag-oskuldsintyg-1.4315935> [hämtad 26 september 2022].

¹⁴ Skriftliga upplysningar till utredningen från Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck [numera nationellt centrum], 11 mars 2022.

¹⁵ A.a.

yngre barn som varit med om en olycka har vänt sig till hälso- och sjukvården i detta syfte.¹⁶

Enligt uppgifter till utredningen från ideella organisationer och myndigheter framgår att oskuldskontroller kan genomföras av släktingar, läkare inom privat och offentligt driven sjukvård, religiösa ledare och andra med ställning inom gruppen såsom fruar till religiösa ledare.

När det gäller skriftliga oskuldsintyg framgår av upplysningar från det nationella centrumet att de kan utfärdas såväl av läkare som av andra personer. I vissa fall anser man att det har tyngd och trovärdighet om intyget kommer från svensk sjukvård. I andra fall behöver det vara en läkare med samma bakgrund som de inblandade. Intyg kan i vissa fall även utfärdas av religiösa ledare eller andra personer med erfarenhet och trovärdighet.¹⁷

När det gäller utformningen av oskuldsintyg framgår av ett ärende hos Inspektionen för vård och omsorg (IVO) att en läkare enligt egen uppgift vid ett par tillfällen hade intygat att ”patienters mödomshinna var intakt”. I övrigt saknas närmare uppgifter om hur intygen brukar formuleras.

Läkare har enligt vad utredningen erfarit även skrivit så kallade diplomatiska intyg. I ett sådant intyg anges inte uttryckligen att kvinnan är ”oskuld”, har ”intakt mödomshinna”, aldrig har haft samlag eller liknande. Läkaren kan i stället ange att han eller hon inte kunde fastställa att kvinnan inte är oskuld.¹⁸ Ett annat uttryckssätt kan vara att kvinnan har normal underlivsanatomi med hänsyn till ålder och utveckling eller liknande.¹⁹

¹⁶ Ett exempel på detta avseende en 8–9-årig flicka framgår av skriftliga upplysningar till utredningen från Resursteam Sydväst/Resursteam Heder, Göteborgs stad, 10 mars 2022.

¹⁷ Skriftliga upplysningar till utredningen från Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck [numera nationellt centrum], den 23 mars 2022.

¹⁸ Juth, N. & Lynöe, N., *Zero tolerance against patriarchal norms? A cross-sectional study of Swedish physicians' attitudes towards young females requesting virginity certificates or hymen restoration*, *Journal of Medical Ethics*, 41:215–219, 2015.

¹⁹ Nationellt centrum för kvinnofrid, *Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder* (Uppsala: Uppsala universitet, 2011), s. 32 f.

Konsekvenser för flickor och kvinnor som genomgår en oskuldskontroll

Oskuldskontroller kan tänkas påverka den undersökta flickan eller kvinnan på flera sätt. I ovannämnda systematiska översikt²⁰ återfanns åtta studier från olika delar av världen som visade på effekter av oskuldskontroller. I översikten delas effekterna in i tre teman: fysiska skador, psykologiska skador och sociala skador.

Exempel på fysiska skador var att läkaren genom undersökningen förvärrade existerande skador samt att kvinnan tog livet av sig respektive fick armarna brutna av släktingar när hon inte bedömdes vara oskuld. Som exempel på psykologiska skador nämndes extrem rädsla och ångest inför undersökningen, skrik, gråt och svimningar under undersökningen och långsiktiga effekter i form av självhat, förlorad självkänsla, integritetskränkning och reviktimisering. Som exempel på sociala skador nämndes bland annat att om undersökningen visade att kvinnan inte var oskuld kunde det leda till social utstötthet genom att hon inte kunde gifta sig och inte få arbete, samt förnedring genom att hon utsattes för negativa tillmälen.

För att få en mer nationellt förankrad bild har utredningen även ställt frågan till ideella organisationer och offentligt drivna resurscentra om deras erfarenheter av hur flickor och kvinnor påverkas av att de har genomgått eller ska genomgå en oskuldskontroll. Man bör ha i åtanke att de flickor och kvinnor som dessa aktörer får kännedom om rimligen endast utgör en del av de berörda. Det som framkommer i denna del bör således ses som exemplifieringar av potentiella negativa konsekvenser.

Det nationella centrumet mot hedersrelaterat våld och förtryck har identifierat sammanlagt 18 ärenden som rörde oskuldskontroller och oskuldsintyg åren 2019–2021 (se även nästa avsnitt). I upplysningarna från centrumet²¹ framkommer bland annat följande. Kvinnorna har en rädsla för vad det ska bli för resultat av oskuldskontrollen, där åtskilliga ärenden handlar om en rädsla för att bli dödad om man inte är oskuld. I många fall har flickorna och kvinnorna blivit utsatta för övergrepp, ibland upprepade övergrepp. Dessa övergrepp har ofta skett i barndomen. Även i de fall där övergreppen har

²⁰ Olson, R. M., & García-Moreno, C., *Virginity testing: a systematic review*, Reproductive Health 14:61, 2017.

²¹ Skriftliga upplysningar till utredningen från Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck [numera nationellt centrum], 11 mars 2022.

blivit kända är det flickan eller kvinnan som får skulden. De bär med sig rädslan för att avslöjas genom uppväxten och den kulminerar när familjen pratar om oskuldskontroller.

Det nationella centrumet anför att de kvinnor som har utsatts för oskuldskontroller ser det som någonting förväntat eller självklart. I vissa fall framkommer det att kvinnorna är påverkade genom sorg, ledsenhet, kränkthet med mera. Dock framgår det inte i särskilt hög utsträckning att den de anförtror sig till har haft fördjupade samtal om upplevelsen. Samtalen tenderar att riktas mot skyddande insatser.

I upplysningarna från de ideella organisationerna nämns känslor som rädsla, oro inför framtiden och skam bland konsekvenserna för kvinnor som genomgår eller förväntas genomgå oskuldskontroller. Även mer allvarliga psykiska konsekvenser nämns i form av stark ångest, koncentrationssvårigheter och självmordstankar.

Organisationen Kvinnors rätt anför att flickorna och kvinnorna blir skrämda, oroliga inför framtiden och känner stor skam men att de genomgår kontrollerna utan att protestera trots att de mår dåligt eftersom det har med hela deras liv och existens att göra.

Nätverket mot hedersrelaterat våld anför att det som regel handlar om allvarliga psykiska konsekvenser som stark ångest, rädsla, koncentrationssvårigheter, frustration, uppgivenhet, självmordstankar, etcetera. Nätverket anför att det förekommer att traumabehandling/psykoterapi blir nödvändig.

Varken Hora eller Kuvad (VHEK) anför att flickorna och kvinnorna är rädda att killen som de varit tillsammans med ska avslöja detta för familjen eller blivande maken i syfte att skada. Många känner en ständig rädsla för att det plötsligt ska spridas rykten. Det är en mycket påfrestande situation, en ständig stress och källa till oro.

Enligt Riksorganisationen Glöm Aldrig Pela och Fadime (GAPF) har de flickor som kommer i kontakt med organisationens stödverksamhet beskrivit kontrollerna som något traumatiskt och ångestfyllt samt att de har upplevt dem som en våldtäkt eller ett övergrepp. GAPF anför att oskuldskontroller enligt de utsatta medför långvariga psykiska konsekvenser, till exempel då flickor efter detta undviker vända sig till sjukvården vid behov av vård på grund av rädsla som kan påminna om det övergrepp de har blivit utsatta för. De utsatta vittnar enligt GAPF om ett skadat förtroende för sjukvården.

Rädda Barnen anför bland annat att alltför många unga levtt länge med att anpassa sig och finna strategier för att undvika att få mödoms-

hinnan att spricka eftersom myten om mödomshinnan kan vara mycket stark. Sådana strategier kan vara att inte cykla, rida eller att använda tampong. Rädda barnen lyfter i sitt yttrande även unga flickors och kvinnors rädsla för att en oskuldskontroll skulle kunna påvisa att flickan eller kvinnan haft penetrerande samlag vilket skapar en rädsla för konsekvenserna för henne och hennes familj. Andra flickor beskriver enligt Rädda Barnen en oro över att resultatet kommer peka på att de haft samlag trots att de inte har gjort sexuell debut.

Sammanfattningsvis kan de potentiella negativa konsekvenserna för flickor och kvinnor som genomgår eller förväntas genomgå en oskuldskontroll handla såväl om oro och ångest inför kontrollen och vad den kan tänkas visa, som fysiska och psykiska men av att genomgå kontrollen. De kan även följa sociala och andra konsekvenser om kvinnan efter kontrollen av sin omgivning inte längre skulle betraktas som oskuld. Medvetenheten om att en oskuldskontroll kan komma att ske kan även verka avskräckande på kvinnorna och på så sätt begränsa deras liv.

4.2 Förekomsten av oskuldskontroller och oskuldsintyg i Sverige

4.2.1 Tidigare studier m.m.

Det finns inga studier eller kartläggningar som direkt kvantitativt belägger hur omfattande förekomsten av oskuldskontroller och oskuldsintyg är i Sverige. Det finns däremot studier som kan ge en indirekt indikation, exempelvis när det gäller erfarenheter hos yrkesverksamma inom vården. Det finns även vissa uppgifter i media om förekomsten.

Studier

I samband med ett forskningsprojekt om alternativa metoder till ett oskuldsingrepp genomfördes år 2004–2005 en enkätundersökning som undersökte vårdpersonals erfarenheter och handläggande av patienter som sökt för frågor rörande oskuldsproblematik. Enkäten skickades ut till gynekologer på kvinnokliniker, personal på ungdomsmottagningar, barnmorskor i primärvården samt skolsköterskor och

skolläkare i fyra svenska städer. Av de cirka 500 personer som svarade hade omkring hälften träffat patienter som sökt vård för ”hedersrelaterade oskuldsproblem”.²²

I en studie av svenska allmänläkares och gynekologers inställning till oskuldsintyg och oskuldsingrepp²³, som publicerades år 2014, riktades en enkät till ett slumpmässigt urval av cirka tusen vardera av allmänläkare och gynekologer. Svarefrekvensen var cirka 50 procent. Hälften av läkarna hade fått ett frågeformulär som avsåg oskuldsintyg och hälften ett som avsåg hymenoperationer. De förstnämnda läkarna fick ta ställning till ett hypotetiskt fall där en ung kvinna begärde ett oskuldsintyg och uttryckte rädsla för våld om hon inte skulle få intyget. Av läkarna svarade cirka 47 procent att de till fullo höll med²⁴ om påståendet att man inte under några omständigheter borde utfärda intyg. Eftersom samtliga läkare inte helt höll med om påståendet talar studien för att en majoritet var beredda att under vissa omständigheter utfärda ett oskuldsintyg.

Studien innehöll även en fråga om läkarens erfarenheter av att unga flickor efterfrågade oskuldsintyg. Bland allmänläkarna svarade cirka 17 procent att de sällan och cirka 1 procent att de ofta hade erfarenhet av att unga kvinnor efterfrågat oskuldsintyg. Bland gynekologerna var motsvarande siffror cirka 59 procent respektive 7 procent. Drygt 80 procent av allmänläkarna samt 34 procent av gynekologerna svarade att de aldrig hade erfarenhet av att unga kvinnor efterfrågat oskuldsintyg.

Utredningen har även tagit del av en studie som genomfördes under våren 2015 då bland annat vårdpersonal vid nio ungdomsmottagningar i Stockholm fick svara på en enkät. Av de 54 personer som besvarade enkäten hade drygt tre fjärdedelar mött ungdomar som uttryckt oro för att ha skadat eller förstört sin ”mödomshinna”.²⁵

I en kartläggning av situationen för personer med intellektuell funktionsnedsättning som lever i en hederskontext framkom uppgift om ett fall där en person i personalen på ett boende föreslog att

²² Essén, B., m.fl., *The experience and responses of Swedish health professionals to patients requesting virginity restoration (hymen repair)*, *Reproductive Health Matters*, 18:35, 38–46, 2010.

²³ Juth, N. & Lynöe, N., *Zero tolerance against patriarchal norms? A cross-sectional study of Swedish physicians' attitudes towards young females requesting virginity certificates or hymen restoration*, *Journal of Medical Ethics*, 41:215–219, 2015.

²⁴ Utredningen har tagit del av studien på engelska och har inte tillgång till frågorna på svenska. Övriga svarsalternativ var, översatt till svenska, ”håller med i stor utsträckning”, ”håller i stor utsträckning inte med” och ”håller inte alls med”.

²⁵ Milles, K., m.fl., *”Den som töjs under sex”: Ordet slidkrans som sexualpolitiskt verktyg*, *HumaNetten*, Nr 38, våren 2017.

en brukare skulle genomgå en oskuldskontroll, för att förhindra var att kvinnans blivande man skulle få reda på att hon inte var oskuld.²⁶

Uppgifter i media

Hösten 2015 uppmärksammades i ett inslag i programmet Kalla fakta på TV4 att det förekom oskuldskontroller på svenska vårdcentraler. I programmet genomfördes ett scenario där en ung kvinna uppsökte tre vårdcentraler i privat regi, tillsammans med en ”faster” och en tolk, där ”fastern” framförde önskemål om att läkare skulle utföra en oskuldskontroll och upprätta ett oskuldsintyg.²⁷ Dessa uppgifter ledde till att IVO granskade tre verksamheter (se avsnitt 6.3.3).

Även under våren 2022 finns uppgifter i media om att läkare erbjuder sig att utföra oskuldskontroller. Enligt ett reportage i RFSU:s tidning Ottar ringde en anonym researcher runt till 20 gynekologiska mottagningar på olika orter i landet. Researchern uppgav att hennes familj behövde veta om hon var oskuld inför sitt bröllop. Hon frågade om hon kunde göra en undersökning av ”mödomshinnan” på mottagningen och få ett oskuldsintyg utskrivet. Av de tillfrågade klinikerna meddelade 16 direkt att de inte utför någon oskuldskontroll. Tre kliniker bad researchern att återkomma eller tipsade om andra mottagningar som uppgavs göra oskuldskontroller. En läkare vid en mottagning erbjöd sig att utföra en oskuldskontroll, men var inte beredd att skriva ett intyg.²⁸

4.2.2 Utredningens kartläggning

Utredningen har i avsnitt 2.3 beskrivit hur kartläggningen har genomförts och de särskilda svårigheter som det innebär att få kunskap om förekomsten av oskuldskontroller och oskuldsintyg. Som framgår där har utredningen försökt kartlägga förekomsten dels genom en

²⁶ Gunnarsson, S., m.fl., *Gömd & glömd. Hedersrelaterat våld och förtryck mot vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*, (Uppsala: TRIS – tjejejs rätt i samhället, 2019), s. 75.

²⁷ TV4, *Kalla fakta: Den hemliga kontrollen*, 6 oktober 2015, <https://www.tv4.se/artikel/5613b178fca38f3caf000066/kalla-fakta-den-hemliga-kontrollen> [hämtad 25 mars 2022].

²⁸ Malm, R., *Läkare erbjuder oskuldsundersökning*, Ottar, 24 mars 2022, https://www.ottar.se/lakare-erbjuder-oskuldsundersokning/?fbclid=IwAR0MeIEGNAQpQvuXdxrqjszQR-XNS2K-L71Fw-06xdGKTpWe2-HoT_eRPvE [hämtad 25 mars 2022].

enkät till hälso- och sjukvården, dels genom att inhämta upplysningar från ideella organisationer, lokala och regionala resurscentra mot hedersrelaterat våld och förtryck samt Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen Östergötland.

Enkät svar från barnmorskemottagningar och ungdomsmottagningar

Enkäten till barnmorskemottagningar och ungdomsmottagningar visar att personalen är bekant med företeelserna. En del mottagningar har av organisatoriska skäl valt att lämna ett gemensamt svar. De nedan redovisade svaren visar därför ett minimiantal. Det faktiska antalet kan vara högre.

Det var minst 37 barnmorskemottagningar och 43 ungdomsmottagningar som svarade att personal fått frågan av en patient eller en patients anhörig om personalen kunde utföra eller remittera/hänvisa vidare till någon som kunde utföra en oskuldskontroll.²⁹ Vidare svarade minst 4 barnmorskemottagningar och 15 ungdomsmottagningar att det i mottagningens kontakter med patienter framkommit att patienten genomgått en oskuldskontroll.

Vidare var det minst 22 barnmorskemottagningar och 34 ungdomsmottagningar som hade fått frågan av patienter eller anhöriga till patienter, om personalen kunde utfärda ett oskuldsintyg³⁰ avseende patienten eller remittera/hänvisa vidare till någon som kan utfärda ett sådant intyg.

Genom svaren har det framkommit att det är vanligt att mottagningar har erfarenhet av att berörda patienter varit under arton år.

Sammanfattningsvis finns det en viss efterfrågan i förhållande till hälso- och sjukvården att medverka till oskuldskontroller och utfärda oskuldsintyg. Ett antal mottagningar får även kännedom om att flickor och kvinnor faktiskt har genomgått oskuldskontroller.

²⁹ "Oskuldskontroll" definierades som en undersökning av en flickas eller kvinnas underliv i syfte att bedöma om hon har haft samlag eller annat sexuellt umgänge.

³⁰ "Oskuldsintyg" definierades som ett intyg där det fastställs, utifrån en undersökning av en flickas eller kvinnas underliv, att hon aldrig har haft samlag eller annat sexuellt umgänge.

Upplysningar från ideella organisationer

Utredningen har fått in uppgifter om oskuldskontroller från fem ideella organisationer.

VHEK anför att det är svårt för organisationen att uppskatta hur många det är som genomgått eller förväntas genomgå en oskuldskontroll. Oskuld är ett känsligt ämne som många inte vill prata om. Men VHEK:s bedömning är att kraven på oskuldskontroller är utbredd. De flickor och kvinnor som de kommit i kontakt med berättar också att det är vanligt i deras omgivning och utbredd i flera minoritetsgrupper i Sverige. Utifrån de samtal organisationen har med hedersutsatta så utförs dessa kontroller av läkare i offentlig och privat sjukvård, släktingar och religiösa ledare.

Av upplysningar från Nätverket mot hedersrelaterat våld framgår i huvudsak följande. Nätverket är en NGO och MR-organisation som arbetar med opinionsbildning, utbildningar och politisk påverkan. Ett par personer inom organisationen som är yrkesverksamma uppger att de har kännedom om uppgifter om oskuldskontroller i ärenden de arbetar med.

Kvinnors rätt har lämnat i huvudsak följande upplysningar. Organisationen driver en stödtelefon och stödchatt samt bedriver social stödverksamhet (rådgivning, medföljning som ombud, anknytning till myndigheter etcetera) riktad mot kvinnor och tjejer som är offer för hedersrelaterat våld och förtryck. De kommer i kontakt med cirka 150 kvinnor och flickor per år. Det är inte vanligt att deras stödsökande har genomgått eller förväntas genomgå en oskuldskontroll, men det händer ibland. Kontrollerna utförs av en privat läkare eller släkting.

Av upplysningar från GAPF framgår i huvudsak följande. GAPF driver en nationell stödjour och erbjuder stöd och hjälp till utsatta, yrkesverksamma och anhöriga. Stödjouren består av en stödtelefon, mejl samt stödchatt. Förra året hade organisationen kontakt med 271 flickor och kvinnor som på olika sätt var utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Flickor som har haft en kärleksrelation riskerar utsättas för en oskuldskontroll. Oskuldskontroller är utifrån stödverksamhetens erfarenhet något som familjen kräver att en flicka ska genomgå för att intyga att hon inte har haft samlag tidigare. I berättelser från hedersutsatta flickor och kvinnor till GAPF:s stödverksamhet framkommer det att läkare inom offentlig sjukvård

har utfört oskuldskontroller och oskuldsintyg. Flickor har även vittnat om att privatläkare samt ungdomsmottagningar har utfört oskuldskontroll. Vidare har det framkommit, utifrån de berättelser GAPF:s stödverksamhet tagit del av, att kvinnor inom religiösa samfund har utfört oskuldskontroller och utfärdat oskuldsintyg.

Av upplysningar från Rädda Barnen framgår i huvudsak följande. Rädda Barnen arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck med skolveckor i samverkan med andra aktörer. Stödverksamheten Kärleken är fri startade år 2015 med en nationell stödchatt och stödmejl. Dit kan ungdomar anonymt få kontakt med en vuxen för ett stöd-samtal. Barn kan också få ett längre samtalsstöd med en socionom. Rädda Barnen och de kommuner som driver Kärleken är fris skolveckor har sedan starten mött drygt 100 000 unga. Rädda Barnen genomförde år 2020 nära 1 000 stödkontakter med barn och ungdomar utsatta för hedersförtryck. År 2021 genomfördes 550 stödkontakter. Eftersom dessa kontakter är anonyma går det inte att med säkerhet säga hur könsfördelningen ser ut, men Rädda Barnen beräknar själva att mer än 80 procent av alla stödkontakter rör flickor och kvinnor. Det är oftast andra typer av förtryck som diskuteras, men det framkommer i stödsamtalen att flera barn riskerar eller har genomgått en oskuldskontroll. Det finns barn som uttrycker en rädsla för att tvingas genomföra oskuldskontroller. På skolveckor möter Rädda Barnen en stor grupp barn och ungdomar som menar att mödomshinnan finns och starkt ifrågasätter myten om dess existens. Eleverna menar att kunskapen kommer från familjen, och trycker också på behovet av att föräldrar ska få samma kunskap som de själva får under skolveckan.

Rädda Barnen anför att organisationen i dagsläget har begränsat underlag för att besvara frågan om vem som utför oskuldskontroller. En liten mängd barn har beskrivit detta. Många berättar att det är någon som familjen känner direkt eller genom familjens kontakter.

Avslutningsvis kan konstateras att det framgår av upplysningar från de ideella organisationerna att de har erfarenhet av att flickor och kvinnor med hemvist i Sverige genomgår oskuldskontroller i utlandet. De platser som pekats ut är länder i Nordafrika och Mellanöstern. Ett skäl som organisationerna anför till att kontrollerna görs i utlandet är att det är billigare. VHEK anför att läkare och kliniker inte känner familjen. Kvinnors rätt anför att det är dyrare och farligare i Sverige och att kvinnorna ofta är mindre rädda i länder där

oskuldskontroller utförs rutinmässigt och med kvinnliga läkare. GAPF anför att det förekommer att flickor tvingas genomföra en oskuldskontroll utomlands och att det främst är i samband med att flickan står inför ett tvångsäktenskap. Rädda Barnen anför att flickor och kvinnor uttryckt att familjen eller släkten har kontakter utomlands i familjens hemland som kan genomföra oskuldskontroller.

Upplysningar från lokala och regionala resurscentra

Från lokala och regionala resurscentra mot hedersrelaterat våld har följande uppgifter framkommit.

Origo i Stockholms län har uppgett att ett par ungdomar under förra året har berättat att de skulle genomgå oskuldskontroller. Kontrollerna skulle genomföras av läkare. Tidigare år har det funnits några ärenden där oskuldskontrollen skulle genomföras av frun till en präst.

Från Resurscentrum Fyrbodal har det inte kommit uttryckliga uppgifter om oskuldskontroller, men unga kvinnor har däremot berättat om att de utsatts för övergrepp och att de har uttryckt rädsla för att familjen ska få kännedom om att de inte är ”hela” eller ”rena”. I något fall har en gravid kvinna uttryckt att hon i sitt nuvarande tillstånd i vart fall slapp utsättas för kontroll.

Resursteam Heder Malmö, som även tillfrågat sitt skyddade boende för unga tjejer som utsatts för hedersrelaterat våld, uppger att de kommer i kontakt med några tjejer varje år som berättar att de är oroliga för att utsättas för oskuldskontroller. Några berättar att om deras familjer hade fått veta att de har en partner så hade de blivit tagna till en oskuldskontroll. Enligt resursteamet har de träffat någon enskilda person under åren som varit på en sådan kontroll. De har under åren fått uppgift från några kvinnor om att det är en kvinna inom samma religiösa grupp som kommer kontrollera dem när det är dags att gifta sig.

I Göteborgs stad är stödverksamheten uppdelad på flera lokala resursteam. Tre av resursteamerna har lämnat uppgift om att de har stött på frågan om oskuldskontroller under förra året. Resursteamerna har lämnat uppgift om sammanlagt fem tillfällen. Vid fyra tillfällen har mödrar eller andra kvinnliga släktingar utfört kontrollerna. Vid ett sådant tillfälle när flickans moder genomfört kontrollen har andra i moderns nätverk hållit fast flickan. Därtill har i samband med en

orosanmälan framkommit att en läkare angett i journalen för en flicka i 8–9-årsåldern, som hade varit med om en olycka, att flickans mödomshinna såg intakt ut och inte hade tagit skada.

Upplysningar från Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck

Av upplysningarna från det nationella centrumet framgår i huvudsak följande. Vid centrumet finns en stödtelefon för yrkesverksamma som således är den primära målgruppen. Centrumet har identifierat fyra, nio respektive fem ärenden som rör oskuldskontroller under åren 2019–2021.

Ingen vårdgivare har uppgett att de har skrivit intyg eller gjort en undersökning. När vårdpersonal ringer är de osäkra på hur de ska hantera sådana förfrågningar och hur de kan hjälpa den utsatta utifrån ytterligare problematik. I ett ärende berättade flickan för myndigheter om ett inbokat besök på en namngiven vårdcentral där oskuldskontroll skulle ske före en utlandsresa. Flickan blev placerad i skydd innan det inbokade besöket. Vårdcentralens personal förnekade att en oskuldskontroll skulle ske under besöket och hänvisade till att de inte accepterar sådant. I två fall har föräldrar berättat för barnet om läkare i andra städer som utför oskuldskontroller. I ett fall har en förälder uppgett namnet på en läkare. Det förekommer också att man reser utomlands för att genomföra en oskuldskontroll.

Slutsatser av kartläggningen

De samlade slutsatserna är att oskuldskontroller och utfärdande av oskuldsintyg förekommer i Sverige. Det finns en efterfrågan i förhållande till vården och det har som framgår ovan framkommit uppgifter om att oskuldskontroller utförs såväl inom den offentliga som privata vården som inom den privata sfären. Utredningens kartläggning tyder inte på att förekomsten är omfattande, men det kan finnas ett mörkertal eftersom kartläggningen inte kan fånga in de fall där flickor och kvinnor inte söker stöd eller vänder sig till hälso- och sjukvården. Det förekommer även att flickor och kvinnor med hemvist i Sverige genomgår oskuldskontroller i utlandet.

5 Oskuldsingrepp

I detta kapitel beskrivs först vad oskuldsingrepp är, hur man kan se på dem ur ett medicinskt perspektiv och vilka konsekvenser de får för de som genomgår dem (avsnitt 5.1). Därefter beskrivs förekomsten i Sverige utifrån tidigare studier m.m. (avsnitt 5.2.1) samt utifrån utredningens kartläggning (avsnitt 5.2.2).

5.1 Om oskuldsingrepp

Vad är oskuldsingrepp?

Oskuldsingrepp är kirurgiska ingrepp eller liknande åtgärder i en flickas eller kvinnas underliv som vidtas i syfte att det vid ett senare tillfälle ska framstå som att hon är ”oskuld”, det vill säga ”sexuellt orörd”, vanligen innebärande att hon aldrig har haft samlag.

Oskuldsingrepp benämns bland annat ”oskuldsoperation”, ”hymenoperation”, ”hymenplastik”, ”hymenkirurgi” eller ”hymenrekonstruktion”. ”Rekonstruktion” är dock ett missvisande uttrycksätt eftersom det i de flesta fall inte finns någon täckande hinna att återställa. Snarare handlar det om att med olika metoder försöka *konstruera* något som ska föreställa en ”mödomshinna”. I denna utredning används i stället ordet *oskuldsingrepp*.

Oskuldsingrepp ur ett medicinskt perspektiv

Det finns inte någon vedertagen metod för att utföra oskuldsingrepp. I litteraturen beskrivs flera olika tillvägagångssätt för att konstruera en ”mödomshinna” eller en cirkulärt formad slidkrans, till exempel att man försöker närma kanterna på slidkransen från höger till

vänster eller med cirkulärt satta stygn¹ eller att man använder hud från vaginalväggen.² Det nämns även ett enklare ingrepp som alternativ till mödomshinnekonstruktion, där man sätter några stygn i slidöppningen.³ I en telefonenkät till kliniker som genomförts av Stockholms stad uppges att oskuldsingreppen genomförs med lokalbedövning eller under narkos. I enkäten framkom även uppgifter om en alternativ metod till att göra ingrepp i slidkransen, där i stället slidväggarna närmast varandra och fästs ihop.⁴

Den centrala frågan för en patient som efterfrågar ett ingrepp är att det leder till blödning på bröllopsnatten, vilket inte går att garantera. Forskningen om oskuldsingrepp leder till önskad effekt och om eventuella bieffekter är näst intill obefintlig. Tänkbara komplikationer som nämnts är att det föreligger viss risk för blödning och anestesikomplikationer (som vid all vaginalkirurgi), samlagssmärta eller samlagssvårigheter.⁵

Sveriges läkarförbunds etik- och ansvarsråd har tagit avstånd från oskuldsingrepp och anför att hymenplastik saknar vetenskaplig grund.⁶

Inom Svensk Förening för Obstetrik och Gynekologi (SFOG) finns bland annat en arbets- och referensgrupp för tonårsgynekologi. Gruppen har tagit fram en rapport om sexuell och reproduktiv hälsa hos ungdomar. I rapporten anförts angående kirurgiska metoder bland annat följande. Hymen kan inte återställas. Den är inte gjord för att läka ihop. När man syr i hymen spricker den så gott som alltid upp igen. Om man ska förtränga slidmyningen kirurgiskt krävs en plastik som ofta leder till smärtsamma samlag vilket försämrar samlivet i framtiden. SFOG avråder från hymenkirurgi.⁷

¹ Cook, R. & Dickens, B. M. (2009). *Hymen reconstruction: ethical and legal issues*. International Journal of Gynaecology & Obstetrics. 2009 Dec;107(3):266–9.

² Cook, R. & Dickens, B. M. (2009). *Hymen reconstruction: ethical and legal issues*. International Journal of Gynaecology & Obstetrics. 2009 Dec;107(3):266–9; Logmans A, m.fl., *Ethical dilemma: Should doctors reconstruct the vaginal introitus of adolescent girls to mimic the vaginal state?* British Medical Journal 1998; 316:459–60.

³ Nationellt centrum för kvinnofrid, *Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder* (Uppsala: Uppsala universitet, 2011), s. 26; van Moorst, B. R., m.fl., *Backgrounds of women applying for hymen reconstruction, the effects of counselling on myths and misunderstandings about virginity, and the results of hymen reconstruction*, The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care 2012; 17: 93–105.

⁴ Stockholms stad, *Hedersrelaterat förtryck och våld i Stockholms stad*. Rapport 2009. Del I. (Stockholm: Socialtjänstnämnden i Stockholms stad, 2009).

⁵ Nationellt centrum för kvinnofrid, *Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder*, (Uppsala: Uppsala universitet, 2011), s. 26 f.

⁶ Sveriges läkarförbund, *Oskuldsintyg och oskuldsoperationer*, u.å., <https://slf.se/rad-och-stod/etik/oskuldsintyg-och-oskuldsoperationer/> [hämtad 22-02-08].

⁷ Svensk Förening för Obstetrik och Gynekologi, Arbets- och referensgrupp för tonårsgynekologi, *Sexuell och reproduktiv hälsa hos ungdomar*, Rapport nr 69, 2013, s. 41 ff.

SFOG konstaterar vidare i en policy angående ”oskuldskontroller”, ”oskuldsintyg” och ”hymenplastik”, med hänvisning till föreningens rekommendationer angående kosmetisk kirurgi i vulva och vagina⁸, att föreningen har en strikt policy vad gäller kirurgi i underlivet och att det endast ska ske på medicinsk indikation. I policyn konstateras att kirurgisk rekonstruktion av en så tunn vävnad som ”hymen” är svårt och kan leda till bestående förändring av omkringliggande vävnad. SFOG hänvisar även till förbudet mot könsstympning.⁹

Närmare om oskuldsingrepp

Av redogörelsen i kapitel 3 framgår att det i en del sociala sammanhang, särskilt i inom en så kallad hederskontext, finns starka krav på att ogifta flickor eller kvinnor ska vara oskuld. Ofta bygger föreställningarna om oskuld på tron att det finns en intakt ”mödomshinna” hos en flicka eller kvinna som inte har haft samlag. Enligt dessa föreställningar brister ”mödomshinnan” med blödning som följd i samband med det första samlaget.

Det övergripande syftet med oskuldsingreppen är vanligen att garantera att det blir en blödning och/eller att ”återställa mödomshinnan”. Ingreppen utförs på kvinnor som har haft samlag eller vars ”mödomshinna” uppfattats ha skadats på annat sätt. Men även kvinnor som enbart är oroliga över att inte blöda kan genomgå ett ingrepp.

Det finns begränsat med material där den sociala bakgrunden till oskuldsingreppen behandlas mer ingående. I en nederländsk studie från år 2012¹⁰ intervjuades dock 82 kvinnor som vände sig till två sjukhus med önskemål om oskuldsingrepp. Kvinnorna fick frågor om skälen till sina önskemål. Eftersom det är så ont om den typen av studier finns det anledning att gå igenom resultaten närmare, även det är fråga om ett litet, ej slumpmässigt urval av kvinnor.

⁸ Svensk Förening för Obstetrik och Gynekologi, *Rekommendationer angående kosmetisk kirurgi i vulva och vagina*. Vulv-ARG och Etik-ARG, april 2019, <https://www.sfog.se/media/336600/rekommendationer-angaende-kosmetisk-kirurgi-i-vulva-och-vagina.pdf> [hämtad 23-01-10].

⁹ Svensk Förening för Obstetrik och Gynekologi, *SFOG policy angående ”oskuldskontroller”, ”oskuldsintyg” och ”hymenplastik”*, oktober 2022, https://www.sfog.se/media/338218/sfog-policy-om-oskuldskontroller_final4.pdf [hämtad 23-01-10].

¹⁰ van Moorst, B. R., m.fl., *Backgrounds of women applying for hymen reconstruction, the effects of counselling on myths and misunderstandings about virginity, and the results of hymen reconstruction*, *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care* 2012; 17: 93–105.

Av studien framgår till att börja med att många av kvinnorna var helt okunniga om den kvinnliga anatomin och hade felaktiga föreställningar om slidkransen, exempelvis att den skulle vara en heltäckande hinna. Men det fanns även kvinnor som kände till att blödning inte var garanterat vid första samlaget. Några var välinformerade om de myter som omger slidkransen, men hade utan framgång försökt beröra ämnet med sin blivande make.

Kvinnorna hade förlorat oskulden på olika sätt: genom frivilligt sex, genom att bli övertalade till sex mot löften om äktenskap, som sedan svikits, samt genom att tvingas till sex genom våld eller hot.

För en stor del av kvinnorna var det enda syftet med ingreppet att åstadkomma blödning och/eller att uppfattas som tillräckligt ”trånga” så att mannen inte skulle misstänka något. För några kvinnor var syftet att ingreppet skulle fungera som en ritual för att hjälpa dem att komma över traumatiska sexuella erfarenheter, som ett sätt att känna sig ”hel och ren” igen. De flesta av dessa kvinnor önskade ingreppet utan att för tillfället ha några äktenskapsplaner. Det fanns även kvinnor som hade som enda skäl att ingreppet skulle öka deras självförtroende och/eller självkänsla.

I studien ställdes även frågor om kvinnornas rädsla och oro över att behöva visa sin oskuld och över möjliga konsekvenser. Drygt hälften förväntade sig att behöva bevisa sin oskuld för sin make, familj och/eller makens familj. Men för en stor del av dessa kvinnor var det inget krav att visa upp blodiga bröllopslakan, en sedvänja som de ansåg vara förlegad. Dessa kvinnor angav att det enbart var den blivande maken som krävde bevis i form av blod och/eller ”trånghet”.

Några kvinnor hade blivit tillsagda att de före giftermålet skulle skickas till en läkare för att undersökas eller till en lekman i hemlandet för en oskuldskontroll. Det var vanligt att kvinnorna inte visste vad de hade att vänta sig och för vem de skulle behöva visa sin oskuld; de var bara rädda. Det var även vanligt att kvinnorna var rädda för att stötas ut ur familjen om de blev avslöjade, och att de aldrig mer skulle få ha kontakt med vänner och släktingar. Bland de kvinnor som trodde att äktenskapsplanerna skulle ställas in om de avslöjades var det några som sa att de kanske skulle få en andra chans. De flesta fruktade emellertid det värsta och ett mindre antal sa att de var säkra på att det skulle leda till ett hedersmord. Ett mindre antal kvinnor var inte rädda och hade inre motiv att genomgå ingreppet.

Bland de kvinnor som hade en planerad bröllopsdag uppgav mer än två tredjedelar att de gifte sig på grund av ömsesidig kärlek. Ett mindre antal av äktenskapen var arrangerade eller tvångsäktenskap. I studien anförs att de kvinnor som uppgav att de gifte sig på grund av ömsesidig kärlek i allmänhet inte uppgav färre rädslor för möjliga konsekvenser än de övriga.

Avslutningsvis bör nämnas att studien innebar flera besök där kvinnorna bland annat fick information om sin anatomi och alternativ till kirurgi. Knappt en tredjedel valde att till slut ändå genomgå ingreppet.

Kvinnorna i den ovan redovisade studien tycks ha vänt sig till hälso- och sjukvården på eget initiativ och i hemlighet. Men det finns enskilda uppgifter från kvinnor i kartläggningar¹¹ och från domar i mål om tvångsomhändertagande enligt LVU som utredningen har tagit del av där familjemedlemmar är involverade i beslutet. Det kan handla om kvinnor som utsatts för övergrepp och som pressas av familjemedlemmar att ”återställa oskulden” genom ett ingrepp i Sverige eller utomlands. Det finns även exempel på att kvinnor som misstänks ha haft samlag före äktenskapet har hotats med att behöva genomgå ett ingrepp. I ett exempel på extrem utsatthet som nämns från Storbritannien utsattes en kvinna som inte ”klarade” en oskuldskontroll, efter att ha blivit våldtagen, för en gruppvåldtäkt av manliga släktingar. Hon blev sedan med våld ”hopsydd” av kvinnliga släktingar i syfte att återställa hennes heder och oskuld.¹²

Sammanfattningsvis kan konstateras att oskuldsingrepp kan ske både i hemlighet på flickors och kvinnors eget initiativ och efter påtryckningar från anhöriga. Av den nederländska studien ovan framgår att skälen för att genomgå ingreppet kan avse alltifrån att flickan eller kvinnan själv delar oskuldsidealet och vill ”återställa oskulden” till att hon fruktar för sitt liv om hon skulle bli ”avslöjad”.

Oskuldsingrepp är inte den enda vägen för flickor och kvinnor att åstadkomma blödning på bröllopsnatten. Sedan länge har det förekommit andra metoder såsom att sticka sig med nålar eller manipulera menstruationen.¹³ Det marknadsförs sedan ett antal år även

¹¹ Se till exempel Stockholms stad, *Hedersrelaterat förtryck och våld i Stockholms stad*. Rapport 2009. Del I. (Stockholm: Socialtjänstnämnden i Stockholms stad, 2009), s. 52.

¹² Expert Panel on Hymenoplasty, *Ethical, legal, and clinical implications of hymenoplasty*, (Department of Health and Social Care, 2021), s. 7.

¹³ Länsstyrelsen i Skåne län. *Hedersrelaterat våld och förtryck. Ett kunskapsunderlag för hälso- och sjukvården*. (Ödeshög: Danagårds Grafiska, 2007).

särskilda produkter som låter flickor och kvinnor ge sken av en blödande ”mödomshinna” vid samlag.¹⁴

När det gäller frågan om vem som utför oskuldsingrepp framgår av befintliga studier att ingreppen tidigare förekom såväl inom den offentliga som den privata hälso- och sjukvården (se nedan). Ingreppen utfördes av gynekologer och plastikkirurger. Utöver läkare torde även barnmorskor kunna utföra i vart fall den enklare varianten av ingreppet.

Ideella organisationer som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck har på fråga om vilka som utför oskuldsingrepp anfört att det kan utföras av släktingar samt på privata kliniker, i offentlig sjukvård, bland annat på ungdomsmottagningar. De har även anfört att det sker utomlands (se vidare avsnitt 5.2.2).

Konsekvenser för flickor och kvinnor som genomgår ett oskuldsingrepp

Ovan berörs frågan om potentiella medicinska konsekvenser för de flickor och kvinnor som genomgår ett oskuldsingrepp. Utredningen har inte underlag för att närmare bedöma riskerna. Som framgår ovan kan oskuldsingrepp dessutom genomföras på flera olika sätt. Rimligen bör dock riskerna inte skilja sig väsentligt från de risker som kan finnas vid annan intimkirurgi, exempelvis estetisk intimkirurgi.¹⁵

Liksom i fråga om oskuldskontroller har utredningen ställt frågan till ideella organisationer och offentligt drivna resurscentra om deras erfarenheter av hur flickor och kvinnor påverkas av att de har genomgått eller ska genomgå oskuldsingrepp.

De ideella organisationerna har inte i samma utsträckning som avseende oskuldskontrollerna lämnat uppgift när det gäller oskuldsingreppen. Kvinnors rätt har anfört att flickor och kvinnor påverkas på samma sätt som vid oskuldskontroller de accepterar men är väldigt rädda och oroliga. Varken Hora eller Kuvad (VHEK) har anfört att många har berättat för dem att de är livrädda att bli påkomna genom

¹⁴ Se exempelvis Noor, P., ”Now I have to check your hymen”: the shocking persistence of virginity tests”, *The Guardian (USA)*, 2019-12-10, <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/dec/09/hymen-virginity-tests-us-ti> [hämtad 22-11-01].

¹⁵ I förarbetena till lagen (2021:363) om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar, prop. 2020/21:57, s. 19, nämns s.k. blygdläppsforminsknig, försnävningsplastik av vagina och klitorislyft som exempel på sådan intimkirurgi.

att till exempel någon bekant som jobbar på kliniken ska sprida rykten. Några har också berättat om smärta vid och efter ingreppet samt vid senare samlag.

Danmark och Storbritannien har kriminaliserat oskuldsingrepp (se kapitel 7).

Den expertgrupp som utsågs av den brittiska regeringen och som föreslog en kriminalisering av hymenplastik räknade upp ett antal risker med ingreppen. För det första ansågs de innebära fysiska risker i form av infektion, akut blödning vid ingreppet, ärrbildning och försnävning av slidan, minskad känslighet eller ökad känslighet i form av smärta och sexuella svårigheter. För det andra ansågs det finnas psykologiska risker i form av depression, ångest, posttraumatisk stress, minskad eller försvunnen sexualdrift och självmord.¹⁶

I Danmark synes kriminaliseringen i första hand ha motiverats av behovet av att motverka myten om ”mödomshinnan”. Komplikationerna av ett sådant ingrepp antogs vara sällsynta, men kunde enligt förarbetena till förbudet bestå av blödning, infektion och smärt-sam ärrbildning.¹⁷

5.2 Förekomsten av oskuldsingrepp i Sverige

5.2.1 Tidigare studier m.m.

Det finns inga studier eller kartläggningar som direkt kvantitativt belägger hur omfattande förekomsten av oskuldsingrepp är i Sverige. Det finns uppgifter i media, kvalitativa studier och enkätstudier med uppgifter om hur ofta vårdpersonal kommer i kontakt med frågor om oskuld och heder eller som avser förhållanden lokalt.

¹⁶ Expert Panel on Hymenoplasty, *Ethical, legal, and clinical implications of hymenoplasty*, (Department of Health and Social Care, 2021), s. 6 samt *Hymenoplasty: background paper* (Department of Health and Social Care, 2021), <https://www.gov.uk/government/publications/expert-panel-on-hymenoplasty/hymenoplasty-background-paper> [hämtad 22-11-01].

¹⁷ Forslag til Lov om ændring af lov om autorisation af sundhedspersoner og om sundhedsfaglig virksomhed (Regulering af nåleakupunktur på brystkassen og forbud mod konstruktion af kunstig hymen (”jomfruhinde”)), Folketingstidende 2018–19 (1. samling), tillæg A, L 141 som fremsat, s. 5.

Studier och kartläggningar

I samband med ett forskningsprojekt om alternativa metoder till ”hymenoperation” genomfördes åren 2004–2005 en enkätundersökning som undersökte vårdpersonals erfarenhet och handläggande av patienter som sökt för frågor rörande oskuldsproblematik. Enkäten skickades ut till gynekologer på kvinnokliniker, personal på ungdomsmottagningar, barnmorskor i primärvården samt skolsköterskor och skolläkare i fyra svenska städer. Av de cirka 500 personer som svarade hade omkring hälften träffat patienter som sökte vård för ”hedersrelaterade oskuldsproblem”. I många fall uppgav personalen att de hade remitterat patienten vidare, varav de flesta remisserna avsåg rådgivning. Men många remisser avsåg oskuldsingrepp. Ett mindre antal gynekologer svarade att de utfört oskuldsingreppet själva.¹⁸

I en kartläggning av det hedersrelaterade våldet i Stockholms stad från år 2009 genomfördes en telefonenkät riktad till en rad olika vårdinrättningar – allt från ungdomsmottagningar, sjukhus och närakuter till privata plastikkirurgiska kliniker. Vårdinrättningarna fick frågan om det förekom ”rekonstruktion av mödomshinnan”. Det framkom att 11 av 50 tillfrågade enheter utförde någon form av ingrepp.¹⁹

I en studie av svenska allmänläkares och gynekologers inställning till oskuldsintyg och oskuldsingrepp (kallade ”hymenoperation”), som publicerades år 2014, riktades en enkät till ett slumpmässigt urval av cirka tusen vardera av allmänläkare och gynekologer.²⁰ Svarefrekvensen var cirka 50 procent totalt. Hälften av läkarna hade fått ett frågeformulär som avsåg oskuldsintyg och hälften ett som avsåg oskuldsingrepp.

De läkare som fick frågorna om ingrepp fick ta ställning till ett hypotetiskt fall där en ung kvinna begärde ett oskuldsingrepp och uttryckte rädsla för våld om hon inte skulle få ingreppet. I fråga om påståendet att man inte under några omständigheter borde utföra ett sådant ingrepp svarade 42 procent av läkarna att de till fullo höll med.²¹

¹⁸ Essén, B. m.fl., *The experience and responses of Swedish health professionals to patients requesting virginity restoration (hymen repair)*, Reproductive Health Matters, 18:35, 38–46.

¹⁹ Stockholms stad, *Hedersrelaterat förtryck och våld i Stockholms stad*. Rapport 2009. Del I. (Stockholm: Stockholms stad, 2009), s. 49 ff.

²⁰ Juth, N. & Lynöe, N., *Zero tolerance against patriarchal norms? A cross-sectional study of Swedish physicians' attitudes towards young females requesting virginity certificates or hymen restoration*, Journal of Medical Ethics, 2015;41:215–219.

²¹ Utredningen har tagit del av studien på engelska och har inte tillgång till frågorna på svenska. Övriga svarsalternativ var, översatt till svenska, ”håller med i stor utsträckning”, ”håller inte med i stor utsträckning” och ”håller inte alls med”.

Eftersom inte samtliga läkare höll med helt om påståendet talar studien för att en majoritet var beredda att under vissa omständigheter utföra ett ingrepp.

Studien innehöll även en fråga om läkarens erfarenhet av att unga kvinnor begärde ett oskuldsingrepp. Bland allmänläkarna svarade cirka 15 procent att de sällan och drygt två procent att de ofta hade erfarenhet av att unga kvinnor efterfrågat ett oskuldsingrepp. Bland gynekologerna var motsvarande siffror 60 procent respektive 11 procent. Cirka 83 procent av allmänläkarna samt cirka 29 procent av gynekologerna svarade att de aldrig hade erfarenhet av att unga kvinnor efterfrågat ett oskuldsingrepp.

Uppgifter i media m.m.

Journalister från SVT gjorde under år 2004 ett antal telefonintervjuer i syfte att försöka uppskatta antalet ”hymenoperationer” som utfördes under ett år i Sverige. Efter samtal med 20 landstingsdrivna sjukhus och sju privata plastikkirurgiska kliniker beräknades att 104 ingrepp gjorts inom offentligt och 67 inom privat vård.²²

I början av år 2021 gjorde Tidningen Ottar en rundringning till tio privata företag som erbjöd intimkirurgi. Flera kliniker meddelade enligt tidningen att de slutat med ”så kallad rekonstruktion av mödomshinnor”, men det fanns åtminstone en klinik i Stockholm som hade marknadsfört ingreppet mer öppet.²³

Även Sveriges radio har under år 2021 rapporterat om att åtminstone två kliniker varit beredda att utföra oskuldsingrepp när de kontaktats anonymt av journalisterna.²⁴

SVT Nyheter gjorde en ny granskning i oktober 2022. Fem av tjugo kliniker som granskades erbjöd ett ingrepp för att ”återställa oskulden”. Kostnaden för ingreppet varierade mellan 10 000 kronor och 44 000 kronor. Granskningen visade att en del verksamheter sker

²² Sveriges television (2004). Nyhetsinslag i Aktuellt 2004-08-10. Grill M., cit. Nationellt centrum för kvinnofrid, *Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder*, (Uppsala: Uppsala universitet, 2011). s. 27.

²³ Malm, R., *Klinik i Stockholm utför ”oskuldoperationer”*, Ottar, 21-01-19, <https://www.ottar.se/klinik-i-stockholm-utf-r-oskuldoperationer/#:~:text=hymen> [hämtad 22-02-09].

²⁴ Sveriges radio, *Oskuldoperationer utförs på svenska kliniker*, 21-01-21, <https://sverigesradio.se/artikel/oskuldoperationer-utfors-pa-svenska-kliniker> (radioprogram) [hämtad 22-02-09].

i hemlighet, där tipsen om hjälpsamma läkare går från mun till mun, men i ett fall var även läkare beredd att intervjuas öppet om ingreppen.²⁵

Inspektionen för vård och omsorg (IVO) inledde ett tillsyns- ärende år 2022 mot en läkare på grund av genomförda oskuldsingrepp. Ärendet är i skrivande stund inte avslutat.

5.2.2 Utredningens kartläggning

I avsnitt 2.3 beskrivs hur utredningen har genomfört kartläggningen och de särskilda svårigheter som det innebär att få kunskap om förekomsten av oskuldsingrepp.

Till att börja med kan konstateras att oskuldsingrepp inte erbjuds öppet i Sverige i dag. Det fall i media där sådana ingrepp marknadsförts får betraktas som ett undantag. Det tycks ha skett en attitydförändring inom både den offentliga och den privata vården i detta avseende. Svenska läkarförbundets etik- och ansvarsråd har tagit tydligt avstånd från ingreppen och SFOG avråder från dem.

Enkät svar från barnmorskemottagningar och ungdomsmottagningar

Enkäten till barnmorske- och ungdomsmottagningar visar att personalen är bekant med fenomenet oskuldsingrepp. En del mottagningar har av organisatoriska skäl valt att lämna ett gemensamt svar. De nedan redovisade svaren visar därför ett minimiantal. Det faktiska antalet kan vara högre.

Det var minst nio barnmorskemottagningar och 28 ungdomsmottagningar som svarade att personal vid mottagningen fått frågan, av patienter eller anhöriga till patienter, om personalen kunde genomföra ett oskuldsingrepp²⁶ på patienten eller remittera/hänvisa vidare till någon som kan genomföra ett sådant ingrepp. Åtminstone fem barnmorskemottagningar och tre ungdomsmottagningar uppgav att

²⁵ Abdul Reda, Z., m.fl., *Kliniker utför kritiserade "oskuldoperationer": "Stoppa in färsk kycklinglever i underlivet"*,
<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/stoppa-in-farsk-kycklinglever-i-underlivet-sa-det-rinner-blod>, SVT Nyheter/Sveriges television, 30 oktober 2022 [hämtad 23-02-22].

²⁶ Uttrycket "oskuldoperation" användes. Detta definierades som ett kirurgiskt ingrepp i en flickas eller kvinnas underliv i syfte att det ska framstå som att hon aldrig har haft samlag eller annat sexuellt umgänge. Ingreppet kan exempelvis syfta till att åstadkomma "bevis på oskuld" i form av att hon blöder vid första samlaget på bröllopsnatten.

personalen hade fått kännedom om att patienter faktiskt genomgått ett oskuldsingrepp.

Det har framkommit genom svaren att det är vanligt att mottagningar har erfarenhet av att berörda patienter har varit under arton år.

Sammanfattningsvis får mottagningarna frågor av flickor och kvinnor samt deras anhöriga om personalen kan utföra ett oskuldsingrepp alternativt hänvisa/remittera vidare till någon som kan utföra ett sådant ingrepp. Däremot är det endast ett fåtal barnmorske- eller ungdomsmottagningar som får kännedom om att patienter faktiskt har genomgått ett oskuldsingrepp. Eftersom inte alla mottagningar har deltagit i enkäten och då många mottagningar har valt att lämna gemensamma svar kan det faktiska antalet dock vara större.

Upplysningar från ideella organisationer

Utredningen har fått in uppgifter om oskuldsingrepp från fyra ideella organisationer.

I upplysningar från VHEK har i huvudsak följande framkommit. VHEK bedriver inga egna stödboenden för hedersutsatta, men i sin verksamhet med bland annat föreläsningar och möten på skolor, SFI och ute i förorterna möter VHEK dagligen unga flickor som har oskuldskrav på sig. Ett tiotal unga flickor vänder sig till organisationen varje år och ber om råd hur de ska göra inför förlovnings- och bröllop. De kommer i kontakt med tusentals flickor och kvinnor per år genom föreläsningar och skolbesök och kontaktas av 8–10 kvinnor per månad för en djupare kontakt. VHEK blir också ofta kontaktad av skolpersonal som inte vet hur de ska göra när flickor ber om den här sortens råd i skolan. Organisationens ordförande är en känd och mycket publik debattör i hedersfrågorna, och har dagligen kontakt med hedersutsatta flickor och kvinnor i Sverige.

VHEK uppger att det är svårt att göra någon exakt uppskattning, men att de utifrån de samtal de har med hedersutsatta får bilden av att oskuldsingrepp är ett vanligt fenomen. De hör också talas om andra alternativ för att kvinnan ska blöda på bröllopsnatten, såsom att skära sig själv eller föra in en kycklinglever i underlivet. De hör talas om att oskuldsingrepp sker i offentlig sjukvård och på privata kliniker.

Kvinnors rätt har lämnat i huvudsak följande upplysningar. Organisationen driver en stödtelefon och stödchatt samt bedriver social stödverksamhet (rådgivning, medföljning som ombud, anknytning till myndigheter etc.) riktad mot kvinnor och tjejer som är offer för hedersrelaterat våld och förtryck. De kommer i kontakt med cirka 150 kvinnor eller flickor per år. Det är inte vanligt att enskilda har genomgått eller förväntats genomgå en ett oskuldsingrepp, men att de har stött på det i sin verksamhet. Det är en privat läkare eller släkting som utför ingreppen.

Av upplysningar från GAPF framgår i huvudsak följande. GAPF driver en nationell stödjour och erbjuder stöd och hjälp till utsatta, yrkesverksamma och anhöriga. Stödjouren består av en stödtelefon, mejl samt stödchatt. Förra året hade organisationen kontakt med 271 flickor och kvinnor som på olika sätt var utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Enligt erfarenheterna från organisationens stödverksamhet är oskuldsingrepp något som familjen kräver att en flicka ska genomgå för att vid bröllopsnatten intyga att hon inte har haft samlag tidigare. Organisationen anför att flickor har vittnat om att privatläkare och ungdomsmottagningar har utfört oskuldsingrepp.

Av upplysningar från Rädda barnen framgår i huvudsak följande. Rädda Barnen arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck med skolveckor i samverkan med andra aktörer. Stödverksamheten Kärleken är fri startade år 2015 med en nationell stödchatt och stödmejl. Dit kan ungdomar anonymt få kontakt med en vuxen för ett stödsamtal. Barn kan också få ett längre samtalsstöd med en socionom. Rädda Barnen och de kommuner som driver Kärleken är fris skolveckor har sedan starten mött drygt 100 000 unga. Rädda Barnen genomförde år 2020 nära 1 000 stödkontakter med barn som ungdomar utsatta för hedersförtryck. År 2021 genomfördes 550 stödkontakter. Efter som dessa kontakter är anonyma går det inte att med säkerhet säga hur könsfördelningen ser ut, men Rädda Barnen beräknar själva att mer än 80 procent av alla stödkontakter rör flickor och kvinnor. Av de kontakter Rädda Barnen genomfört sedan tre år tillbaka har ingen uttryckt att de genomfört oskuldsingrepp, men flertalet har frågor om det går att genomföra och i så fall hur dessa går till.

De ideella organisationerna har erfarenhet av att flickor och kvinnor med hemvist i Sverige genomgår oskuldsingrepp i utlandet. De platser som pekats ut är länder i Nordafrika och Mellanöstern. Ett skäl som organisationerna anført till att ingreppen görs i utlandet är

att det är billigare. VHEK anför att läkare och kliniker inte känner familjen och ingreppen kan göras i falskt namn. Kvinnors rätt anför att det är dyrare och farligare i Sverige och att kvinnorna ofta är mindre rädda i länder där det utförs rutinmässigt och med kvinnliga läkare. GAPF anför att det förekommer att flickor tvingas genomföra oskuldsingrepp och att det främst är i samband med att flickan står inför ett tvångsäktenskap.

Upplysningar från lokala resurscentra

Utifrån de svar från lokala resurscentra mot hedersrelaterat våld som kommit in kan följande konstateras. Många resurscentra vänder sig inte mot enskilda utan utgör stöd till yrkesverksamma. I de flesta fall framkommer inte uppgift om några oskuldsingrepp.

Från stödverksamheten Origo i Stockholms län framkommer uppgift om enstaka fall. Det ska på senare tid ha varit tal om ingrepp på privata kliniker, men det är oklart om ingreppen blev av. De har även kommit i kontakt med ungdomar som har genomfört ingrepp utomlands.

Resursteam Heder Malmö, som även tillfrågat sitt skyddade boende för unga tjejer som utsatts för hedersrelaterat våld, uppger att ingen av tjejerna de kommit i kontakt med under åren har berättat att de genomgått ett oskuldsingrepp. Däremot har de många gånger haft samtal med tjejer som haft tankar på det och frågor om det.

Upplysningar från Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck

Av upplysningarna från det nationella centrumet framgår i huvudsak följande. Vid kompetensteamet finns en stödtelefon för yrkesverksamma som således är den primära målgruppen. Kompetensteamet har gjort en sökning i sitt dokumentationssystem för åren 2019–2021. De har identifierat ett, fem respektive tre ärenden som rör oskuldsingrepp de aktuella åren. Av uppgifterna om ärendena framgår att det var två fall där det var aktuellt med ingrepp utomlands. I de flesta fall är det kvinnan själv som tagit initiativ till ingreppet, dock efter påtryckningar (direkt eller indirekt) från familj, blivande make eller släkt. När det gäller barn är det oftast föräldrarna. Det är oklart vem

som utför ingreppen. I något ärende skedde ingreppet i annat land. I ett flertal ärenden har ingrepp inte skett ännu utan efterfrågas. De aktörer som kontaktar den nationella stödtelefonen är de aktörer som är medvetna om att oskuldsingrepp inte ska genomföras. De aktörer som genomför dessa ingrepp tar inte kontakt med det nationella centrumet och stödtelefonen.

Slutsatser av kartläggningen

De samlade slutsatserna är att oskuldsingrepp förekommer i Sverige. Det finns en liten men tydlig efterfrågan i förhållande till vården, och det har som framgår ovan framkommit uppgifter om att sådana ingrepp utförs såväl inom den offentliga som privata vården som inom den privata sfären. Det förekommer även att flickor och kvinnor med hemvist i Sverige genomgår oskuldsingrepp i utlandet.

6 Den nuvarande regleringen

I uppdraget ingår att analysera och ta ställning till hur skyddet mot otillbörliga kontroller av flickors och kvinnors sexualitet kan stärkas. Detta kapitel syftar därför till att beskriva hur skyddet – den nuvarande regleringen – ser ut i förhållande till den typen av åtgärder. Syftet är främst att analysera i vilken utsträckning åtgärderna alls är tillåtna och vilka åtgärder som kan vidtas mot den som inte följer reglerna.

Skyddet består av straffbestämmelser, som beskrivs i avsnitt 6.1, och av regler för åtgärder som vidtas inom hälso- och sjukvården, som beskrivs i avsnitt 6.2. I avsnitt 6.3 och 6.4 görs en samlad bedömning av skyddet i förhållande till oskuldskontroller och oskuldsintyg respektive oskuldsingrepp.

6.1 Straffrättsliga regler

6.1.1 Övergripande

För att bedöma om utförande av oskuldskontroller och oskuldsingrepp samt utfärdande av oskuldsintyg utgör brott behöver man ta ställning till flera frågor. En fråga är om det finns tillämpliga straffbestämmelser som omfattar handlandet. En annan fråga är om det krävs uppsåt eller om det är tillräckligt med oaktsamhet för straffansvar. Slutligen måste man ta ställning till om det finns någon allmän ansvarsfrihetsgrund, såsom samtycke, som innebär att handlingen är straffri.

När det gäller kravet på uppsåt eller oaktsamhet kan konstateras att utgångspunkten är att det krävs uppsåt till en gärning för att den ska utgöra brott (1 kap. 2 § brottsbalken). Enligt vanligt språkbruk begås en gärning uppsåtligen om den begås med vett och vilja. I juridisk doktrin och rättspraxis skiljer man mellan de tre formerna direkt uppsåt eller avsiktsuppsåt, indirekt uppsåt eller insiktsuppsåt

samt likgiltighetsuppsåt. Uppsåtet ska täcka den brottsliga gärningens samtliga rekvisit eller beståndsdelar (täckningsprincipen).¹ I fråga om de brott som inte kräver uppsåt gäller i stället ett krav på oaktsamhet. Om det inte uttryckligen stadgas något annat krävs uppsåt för att ett handlande ska utgöra brott.

I det följande redogörs översiktligt för de straffbestämmelser som kan aktualiseras vid oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldssingrepp (avsnitt 6.1.2). Därefter beskrivs översiktligt de ansvarsfrihetsgrunder som kan vara relevanta i sådana situationer (avsnitt 6.1.3).

6.1.2 Straffbestämmelser

Brottsbalken

De straffbestämmelser i brottsbalken som skulle kunna vara aktuella i förhållande till oskuldskontroller, oskuldsintyg eller oskuldssingrepp är följande.

För *misshandel* döms enligt 3 kap. 5 § den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd. Straffet är fängelse i högst två år. Om brottet är ringa är straffet böter eller fängelse i högst sex månader. För grov misshandel är straffet fängelse i lägst ett år och sex månader och högst sex år. För synnerligen grov misshandel är straffet fängelse i lägst fem och högst tio år.

För *vållande till kroppsskada* döms enligt 3 kap. 8 § den som av oaktsamhet orsakar annan person sådan kroppsskada eller sjukdom som inte är ringa. Straffet är böter eller fängelse i högst sex månader. Om brottet är grovt är straffet fängelse i högst fyra år.

För *olaga tvång* döms enligt 4 kap. 4 § den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar någon att göra, tåla eller underlåta något. Även den som med sådan verkan utövar tvång genom hot att åtala eller ange någon annan för brott eller att lämna menligt meddelande om någon annan döms för olaga tvång, om tvånget är otillbörligt. Straffet är böter eller fängelse i högst två år. För grovt olaga tvång är straffet fängelse i lägst ett och högst sex år.²

¹ Bäcklund, A., m.fl., Brottsbalken (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 1 kap. 2 §.

² Straffskalan för det grova brottet gäller från och med den 1 juli 2023, se prop. 2022/23:53, bet. 2022/23:JuU8, rskr. 2022/23:179.

För *ofredande* döms enligt 4 kap. 7 § den som fysiskt antastar någon annan eller utsätter någon annan för störande kontakter eller annat hänsynslöst agerande döms, om gärningen är ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt. Straffet är böter eller fängelse i högst ett år.

Den som genomför en sexuell handling med någon som inte deltar frivilligt gör sig skyldig till något av brotten *våldtäkt*, *oaktsam våldtäkt*, *sexuellt övergrepp* eller *oaktsamt sexuellt övergrepp* enligt 6 kap. 1, 1 a, 2 respektive 3 §§. Detsamma gäller den som förmår en person som inte deltar frivilligt att företa eller tåla en sådan handling.

Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte ska det enligt bestämmelserna särskilt beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt. En person kan enligt bestämmelserna aldrig anses delta frivilligt om

1. deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan,
2. gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation, eller
3. gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen.

Om den sexuella handlingen är ett vaginalt, oralt eller analt samlag eller med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med ett sådant samlag döms för *våldtäkt*. Straffet är fängelse i lägst tre och högst sex år. Är brottet mindre grovt är straffet fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. För grov våldtäkt är straffet fängelse lägst fem och högst tio år.

Om den sexuella handlingen *inte* med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med ett vaginalt, oralt eller analt samlag döms i stället för *sexuellt övergrepp*. Straffet är fängelse i lägst sex månader och högst två år. Är brottet mindre grovt är straffet fängelse i högst ett år. För grovt sexuellt övergrepp är straffet fängelse lägst ett och högst sex år.

Om gärningsmannen inte hade uppsåt till, men var grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltog fri-

villigt, döms för *oaktsam våldtäkt* respektive *oaktsamt sexuellt övergrepp* enligt 6 kap. 1 a respektive 2 a §§. Straffet för båda brotten är fängelse i högst fyra år. Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar.

Om någon genomför en sexuell handling med ett barn ska i stället, under vissa förutsättningar, dömas för brotten *våldtäkt mot barn* respektive *sexuellt övergrepp mot barn*, enligt 6 kap. 4 och 6 §§. Till skillnad mot ”vuxenbrotten” saknar frågan om barnet deltog frivilligt betydelse för straffansvaret. De barn som skyddas är dels de som är under 15 år, dels de som är under 18 år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut.

Gränsdragningen mellan de sexuella handlingar som utgör våldtäkt mot barn respektive sexuellt övergrepp mot barn görs på samma sätt som vid gränsdragningen mellan våldtäkt och sexuellt övergrepp. Även straffskalorna är desamma, med undantag för grovt sexuellt övergrepp mot barn där minimistraffet är fängelse i ett år och sex månader.

Den som sexuellt berör ett barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms enligt 6 kap. 10 § första stycket för *sexuellt ofredande mot barn*. Detsamma gäller den som blottar sig för barnet eller på ett sätt som är ägnat att väcka obehag eller annars genom ord eller handlande ofredar barnet på ett sätt som är ägnat att kränka barnets sexuella integritet.

Den som blottar sig för någon på ett sätt som är ägnat att väcka obehag eller annars genom ord eller handlande ofredar personen på ett sätt som är ägnat att kränka personens sexuella integritet döms för *sexuellt ofredande* enligt 6 kap. 10 § andra stycket.

Sexuellt ofredande mot barn och sexuellt ofredande är subsidiära i förhållande till flertalet andra brott i sjätte kapitlet. Om gärningen exempelvis utgör våldtäkt döms för det brottet i stället. Sexuellt ofredande är även subsidiärt till sexuellt ofredande mot barn.

Straffet för sexuellt ofredande mot barn är fängelse i högst två år medan straffet för sexuellt ofredande är böter eller fängelse i högst två år. För grovt sexuellt ofredande mot barn och grovt sexuellt ofredande är straffet fängelse i lägst sex månader och högst tre år.

Det finns vidare en särskild regel i 6 kap. 13 § i förhållande till de brott som endast kan begås mot någon under en viss ålder. Enligt regeln krävs inte att gärningsmannen hade uppsåt till att personen var under

den relevanta åldersgränsen, utan det är tillräckligt att hen var oaksam i förhållande till den omständigheten.

Avslutningsvis är även bestämmelsen i 15 kap. 11 § första stycket av intresse. Enligt bestämmelsen döms den för *osant intygande* som i ett intyg eller en annan urkund lämnar osann uppgift om vem han eller hon är eller om annat än egna angelägenheter eller för skens skull upprättar en urkund rörande rättshandling, om åtgärden innebär fara i bevishänseende. Straffet är böter eller fängelse i högst sex månader. Om brottet är grovt är straffet fängelse i högst två år.

Könsstymningslagen

Enligt 1 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstymning av kvinnor (könsstymningslagen) är det förbjudet att utföra ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könsstymning), oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte. Med *de kvinnliga yttre könsorganen* avses enligt förarbetena de yttre och inre blygdläpparna samt klitoris.³ I förarbetena diskuteras olika typer av så kallad omskärelse av kvinnor. Det anförs att även de mindre ingreppen (som inte utgör stymning) medför bestående kroppsskada och har till syfte att minska möjligheten till ett normalt sexualliv. Detta uttrycks enligt regeringen i lagtexten genom orden *andra bestående förändringar*. Enligt förarbetena följer av allmänna rättsgrundsatser att det är tillåtet med ingrepp som är påkallade av sjukdom eller annars medicinskt motiverade, och som därför står i överensstämmelse med medicinsk etik.⁴

Den som bryter mot förbudet mot könsstymning döms enligt 2 § till fängelse i lägst två år och högst sex år. Är brottet med hänsyn till omständigheterna mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år. Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst fem och högst tio år.

6.1.3 Ansvarsfrihetsgrunder

I tjugofjärde kapitlet brottsbalken finns ett antal bestämmelser om allmänna ansvarsfrihetsgrunder. Dessa inskränker det straffbara området i förhållande till vad som framgår av brottsbeskrivningarna. Vid

³ Prop. 1981/82:172, s. 8.

⁴ Se a. prop. s. 9.

sidan av de lagreglerade ansvarsfrihetsgrunderna finns ett antal oskrivna ansvarsfrihetsgrunder som tillämpas i rättspraxis, exempelvis angrepp mot egen rättssfär.

Om en ansvarsfrihetsgrund är tillämplig på en gärning utgör gärningen inte ett brott. För att gärningen ska utgöra ett brott krävs även att gärningspersonen hade uppsåt, eller vid oaktsamhetsbrott var oaktsam, till att gärningen var otillåten, dvs. inte omfattades av en skriven eller oskriven ansvarsfrihetsgrund.⁵

De ansvarsfrihetsgrunder som skulle kunna vara aktuella vid oskuldskontroller, utfärdande av oskuldsintyg och utförande av oskuldningrepp beskrivs nedan.

Nöd

En gärning som någon begår i nöd utgör, enligt 24 kap. 4 § brottsbalken, brott endast om gärningen med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt är oförsvarlig. Nöd föreligger enligt bestämmelsen när fara hotar liv, hälsa, egendom eller något annat viktigt av rättsordningen skyddat intresse.

Nödbestämmelsen är tillämplig även i situationer där faran utgörs av att någon kommer utsättas för brott mot exempelvis liv eller hälsa. Nödbestämmelsen kan således till skillnad från nödvärnsbestämmelsen i 1 § tillämpas även på handlingar som riktar sig mot någon annan än angriparen.

När det gäller bedömningen av om gärningen är oförsvarlig krävs inte att nödhandlingen är behövlig i den meningen att faran inte kan avvärijas på något annat sätt. Även om faran hade kunnat avvärijas utan nödhandlingen, är denna ansvarsfri, om det skulle ha krävt oproportionerlig ansträngning eller uppoffring för den handlande att avvärija faran på annat sätt. Det är tillräckligt att situationen rimligen motiverade att vederbörande handlade som han gjorde. De krav som då ställs på personens omdöme måste anpassas efter situationen.⁶

⁵ Asp, P. m.fl., *Kriminalrättens grunder*, (2013, version 2, JUNO), Iustus Förlag, s. 323.

⁶ Bäcklund, A., m.fl., *Brottsbalken* (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 24 kap. 4 §.

Samtycke

Om någon har samtyckt till att utsättas för en gärning utgör gärningen, enligt 24 kap. 7 § brottsbalken, under vissa förutsättningar inte ett brott trots att den uppfyller rekvisiten (förutsättningarna) i en brottsbestämmelse.

För det första krävs att samtycket är giltigt. Samtycket måste för att vara giltigt finnas vid tidpunkten för gärningen och under hela gärningen. Vidare krävs att den samtyckande är behörig att förfoga över det aktuella intresset, att han eller hon har förmåga att förstå innebörden av gärningen, att samtycket lämnats frivilligt och under insikt om relevanta förhållanden samt att samtycket är allvarligt menat.⁷

För det andra krävs att gärningen med hänsyn till den skada, kränkning eller fara som den medför, dess syfte och övriga omständigheter, är oförsvarlig.

Även personer som är under arton år har i viss utsträckning rätt att bestämma över sig själva, om de har mognad att fatta beslutet i fråga. Även sådana personer kan samtycka till exempelvis ett medicinskt ingrepp, förutsatt att personen har förmåga att förstå handlingens innebörd. Vidare är vårdnadshavaren behörig att lämna ansvarsfriande samtycke till vissa gärningar, till exempel medicinska ingrepp, gentemot små barn. Det följer av bestämmelsen i 6 kap. 2 § föräldrabalken om vårdnadshavares plikter.⁸

Även om bestämmelsen om ansvarsbefriande samtycke formellt är generellt tillämplig kan brottstypens konstruktion innebära att bestämmelsen blir irrelevant. Huruvida samtycke i det enskilda fallet ska tillmätas betydelse blir i sådana fall i stället fråga om en tolkning av brottsbeskrivningen.⁹

För vissa brottstyper följer redan av brottsbeskrivningen att gärningen ska ske *olovligen*, *obehörigen* osv. I andra fall följer av brottsbeskrivningen att något samtycke inte kan ges. Av könsstympningslagens förbud framgår till exempel uttryckligt att samtycke saknar betydelse. Även sexualbrotten (6 kap. brottsbalken) är konstruerade så att tillämpning av 24 kap. 7 § brottsbalken inte blir aktuell. Samtycke är ibland relevant, och ibland irrelevant, men genomgående är fråga om tolkning av brottsbeskrivningarna.¹⁰

⁷ Asp, P., m.fl., *Kriminalrättens grunder* (version 2, JUNO), Iustus Förlag, s. 227.

⁸ Bäcklund, A., m.fl., *Brottsbalken* (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 24 kap. 7 §.

⁹ Asp, P. m.fl., *Kriminalrättens grunder*, (2013, version 2, JUNO), Iustus Förlag, s. 231 ff.

¹⁰ A.a., s. 232.

I fråga om sexuella handlingar riktade mot barn under femton år (eller i vissa fall under arton år – se avsnitt 6.1.2) finns det inte möjlighet för barnet att lämna ett ansvarsbefriande samtycke.

Social adekvans

Vid sidan av de uttryckliga undantagsreglerna i bland annat 24 kap. brottsbalken och i offentlighetslagstiftning, finns det också ett utrymme för att bedöma en annars otillåten gärning som tillåten med stöd av oskrivna regler om social adekvans.¹¹

Det rör sig om en grupp av i lag oreglerade undantagsfall. Gemensamt för dem är att det, på ett eller annat sätt, finns ett samhälleligt intresse av att gärningen ska vara tillåten. Läran om social adekvans bör tillämpas med en viss återhållsamhet och får betydelse endast när ansvarsfriheten inte kan förklaras på annat sätt, exempelvis genom skrivna ansvarsfrihetsregler eller användning av vedertagna lagtolkningsmetoder.¹²

Läran om social adekvans har bland annat fått betydelse i förhållande till områden som idrott och lärares tillsyn av elever. Vidare har omskärelse av pojkar av religiösa skäl av Högsta domstolen under vissa förutsättningar ansetts uppfylla kravet på social adekvans.¹³ Numera regleras sådan omskärelse i lagen om (2001:499) om omskärelse av pojkar. Ett viktigt område när det gäller läran om social adekvans är därtill vård och omsorg vilket diskuteras under nästa rubrik.

Särskilt om åtgärder inom hälso- och sjukvården

Åtgärder inom hälso- och sjukvården kan många gånger uppfylla brottsrekvisiten för olika brott, till exempel misshandel eller vållande till kroppsskada. Tillåtligheten av sådana åtgärder kan bygga på många olika grunder. Vissa ingrepp är särskilt reglerade. Detta gäller bland annat aborter, sterilisering, transplantationer och fastställande av köns-tillhörighet. Vidare är de allmänna ansvarsfrihetsgrunderna i tjugofjärde kapitlet brottsbalken tillämpliga även för hälso- och sjukvårdspersonal. I stor utsträckning kan ingrepp och andra åtgärder genomföras med

¹¹ Se exempelvis "Fåtöljen" NJA 2018 s. 1051, p. 13, med hänvisningar.

¹² Se "Cross-checking" NJA 2018, s. 591, p. 10–12.

¹³ Se "Omskärelsen" NJA 1997, s. 636.

stöd av patientens samtycke. I akuta situationer kan det även bli fråga om att vidta åtgärder med stöd av bestämmelsen om nöd. Försvärighetsbedömningen vid nöd och samtycke måste dock med hänsyn till sammanhanget göras från andra utgångspunkter.

Tillåtligheten av en del åtgärder som allmänt godtas inom hälso- och sjukvården kan emellertid inte förklaras fullt ut genom stöd i skrivna ansvarsfrihetsgrunder och särskilda regleringar. Detta beror främst på att ett samtycke förutsätter insikt om relevanta omständigheter och risker.¹⁴ I sådana fall får man falla tillbaka på en lära om social adekvans. Om det är fråga om tvångsåtgärder inom det allmänna påverkas även utrymmet för tillåtna åtgärder av skyddet i regeringsformen mot bland annat påtvingade kroppsliga ingrepp och frihetsberövanden (2 kap. 6 och 8 §§ regeringsformen).¹⁵

Rättsläget får till viss del anses vara oklart i fråga om vilket straffansvar läkare och annan hälso- och sjukvårdspersonal kan ådra sig när de vidtar åtgärder i arbetet. En grundprincip är emellertid att åtgärder av läkare är tillåtna även utan lagstöd om de sker i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet och patienten inte motsätter sig dem.¹⁶

Enligt uttalanden i litteraturen är läran om social adekvans sannolikt bara relevant i förhållande till läkare. I den mån det behövs i förhållande till övrig hälso- och sjukvårdspersonal får man göra analogier från vad som gäller för läkare.¹⁷

6.2 Hälso- och sjukvårdslagstiftningen m.m.

6.2.1 Övergripande

Översikt över regelverket

Det finns en omfattande reglering på hälso- och sjukvårdsområdet. För det första finns ett antal lagar av generell karaktär: hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), HSL, patientlagen (2014:821), PL, patient-säkerhetslagen (2010:659), PSL, patientdatalagen (2008:355), PDL, lagen (2022:913) om sammanhållna vård- och omsorgsdokumenta-

¹⁴ Asp, P. m.fl., *Kriminalrättens grunder*, (2013, version 2, JUNO), Iustus Förlag, s. 259.

¹⁵ Se närmare om detta ”Fåtöljen”, NJA 2018, s. 1051.

¹⁶ Prop. 1993/94:130, s. 40.

¹⁷ Asp, P. m.fl. *Kriminalrättens grunder*, (version 2, 2016, JUNO), Iustus Förlag, s. 259.

tion och patientskadelagen (1996:799). Hit hör även lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård och tandvårdslagen (1985:125).

För det andra finns ett antal lagar som reglerar specifika åtgärder inom, och ibland även utanför, hälso- och sjukvården. Det finns bland annat särskilda regleringar av förutsättningarna för att utföra vissa kirurgiska ingrepp och liknande åtgärder. Som exempel kan nämnas lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall¹⁸, abortlagen (1974:595), steriliseringslagen (1975:580), lagen (1995:831) om transplantation m.m. och lagen (2001:499) om omskärelse av pojkar. Av särskilt intresse i den här utredningen är lagen (2021:363) om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar, som beskrivs i avsnitt 6.2.3. Förbud mot vissa ingrepp i de kvinnliga könsorganen finns i könsstymningslagen som beskrivs i avsnitt 6.1.2.

HSL innehåller bestämmelser om hur hälso- och sjukvårdsverksamhet ska organiseras och bedrivs. Bland annat finns bestämmelser om skyldighet för huvudmännen (regioner och kommuner) att erbjuda hälso- och sjukvård m.m. (åttonde och tolfte kapitlet). Lagen gäller för samtliga vårdgivare samt regioner och kommuner som huvudmän. Lagen innehåller även en definition av *hälso- och sjukvård*, vilken enligt 2 kap. 1 § avser

1. åtgärder för att medicinskt förebygga, utreda och behandla sjukdomar och skador,
2. sjuktransporter, och
3. omhändertagande av avlidna.

HSL:s definition av hälso- och sjukvård gäller enbart i förhållande till den lagen. Begreppet hälso- och sjukvård definieras annorlunda i andra lagar, men då ofta med hänvisning till bland annat HSL. Frågan om vad som utgör hälso- och sjukvård enligt HSL är komplicerad. Definitionen är betydligt vidare än vad som framgår av lagtexten.¹⁹ Mot bakgrund av lagstiftningens konstruktion måste man utgå från att alla åtgärder som vidtas av till exempel en läkare för att ingripa

¹⁸ Lagen föreslås ersättas av två nya lagar – lagen om vissa kirurgiska ingrepp i könsorganen och lagen om ändring av det kön som framgår av folkbokföringen, se lagrådsremissen Förbättrade möjligheter att ändra kön.

¹⁹ Exempelvis omfattas åtgärder med anledning av kroppsfel och barnsbörd i begreppet hälso- och sjukvård utan att uttryckligen nämnas i lagtexten. Så är också fallet med funktionsförbättrande och funktionsuppehållande behandling för personer med funktionshinder, se Vahlne Westerhäll, L., *hälso- och sjukvårdslag* (2017:30), 2 kap. 1 §, Karnov 2021-10-01 (JUNO).

mot somatiska eller psykiska problem utgör hälso- och sjukvård när läkaren utnyttjar sina medicinska kunskaper.²⁰

PSL syftar till att främja hög patientsäkerhet inom hälso- och sjukvård och därmed jämförlig verksamhet. Lagen reglerar bland annat sådant som patientsäkerhetsarbete, behörighetsfrågor, begränsningar i rätten för andra än hälso- och sjukvårdspersonal att vidta vissa åtgärder, skyldigheter för hälso- och sjukvårdspersonal med flera, tillsyn samt provotid och återkallelse av legitimation.

PSL har en annan definition av hälso- och sjukvård än HSL som utgår ifrån verksamheter i stället för åtgärder. Enligt definitionen avses verksamhet som omfattas av HSL och ett antal andra uppräknade lagar, exempelvis lagen (2001:499) om omskärelse av pojkar och lagen (2021:363) om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar (1 kap. 2 §).

Patientskadelagen innehåller bestämmelser om rätt till patient-skadeersättning och om skyldighet för vårdgivare att ha en försäkring som täcker sådan ersättning. Lagen gäller enligt 3 § endast skador som har uppkommit i samband med hälso- och sjukvård i Sverige. Även patientskadelagen har en definition av hälso- och sjukvård som avser verksamheter som omfattas av vissa lagar (se 5 §). Patientskadeersättning lämnas för personskada på en patient om vissa förutsättningar är uppfyllda. Bland annat omfattas – något förenklat – skador vid undersökning, vård, behandling eller liknande åtgärder om skadan kunnat undvikas genom ett annat utförande av förfarandet eller genom användande av ett mindre riskfyllt förfarande (se närmare 6 § samt för vissa undantag 7 §).

PL syftar till att inom hälso- och sjukvårdsverksamhet stärka och tydliggöra patientens ställning samt till att främja patientens integritet, självbestämmande och delaktighet. Många bestämmelser mer eller mindre upprepar vad som föreskrivs i andra författningar eller innehåller hänvisningar till andra författningar. PL innehåller också åtskilliga unika föreskrifter, dvs. någon motsvarighet finns inte i andra lagar. Sådana föreskrifter gäller information, samtycke, delaktighet i vården, val av behandlingsalternativ, val av hjälpmedel och ny medicinsk bedömning. PL:s definition av hälso- och sjukvård är densamma som i HSL, bortsett från att den inte omfattar omhändertagande av avlidna (se 1 kap. 5 §).

²⁰ Johnsson, L-Å., Hälso- och sjukvårdslagen. (version 11, 20 aug. 2021, JUNO). Kommentaren till 2 kap. 1 §.

PDL tillämpas vid vårdgivares behandling av personuppgifter inom hälso- och sjukvården. I lagen finns också bestämmelser om skyldighet att föra patientjournal. PDL:s definition av hälso- och sjukvård består liksom PSL:s av en hänvisning till verksamhet som avses i HSL och i ett antal uppräknade lagar, bland annat lagen (2021:363) om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar (se 1 kap. 3 §).

Lagen (2022:913) om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation innehåller bestämmelser som kompletterar bland annat EU:s dataskyddsförordning och PDL.

Regelverkets tillämplighet på oskuldskontroller m.m.

Oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp är inte typiska åtgärder för att medicinskt förebygga, utreda och behandla sjukdomar och skador (jfr definitionen av hälso- och sjukvård enligt 2 kap. 1 § HSL). Frågan om hur regelverket för hälso- och sjukvården förhåller sig till dessa företeelser är därför inte helt enkel att besvara. Till svårigheterna hör även att definitionen av vad som utgör hälso- och sjukvård skiljer sig mellan de olika lagarna och att frågan om vad som utgör hälso- och sjukvård i sig är komplicerad. Vidare är tillämpningsområdet för de olika lagarna inte tydligt i alla delar. PSL saknar till exempel en bestämmelse om lagens tillämpningsområde. I vissa fall kan bestämmelser inom hälso- och sjukvårdsregelverket vara tillämpliga även på åtgärder som inte faller under någon av definitionerna av hälso- och sjukvård. Frågan om reglernas tillämplighet på oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp får sammanfattningsvis bedömas i förhållande till enskilda bestämmelser och utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet.

Vidare bör framhållas att även om vissa åtgärder inte skulle omfattas av regelverket för hälso- och sjukvård och därför inte har positivt stöd i detta regelverk kan åtgärderna vara tillåtna med hänsyn till andra regler. Till exempel kan vårdpersonal, liksom andra personer, vidta åtgärder med stöd av brottsbalkens bestämmelse om nöd (se avsnitt 6.1.3).

Utredningens uppdrag är att bedöma om skyddet mot oskuldskontroller, oskuldsintyg, oskuldsingrepp och liknande företeelser kan stärkas. Det är därmed i huvudsak bestämmelser som begränsar

möjligheten att utföra sådana åtgärder som är av intresse. Det är framför allt PSL som är relevant i denna utredning. Lagen redovisas närmare under nästa avsnitt.

6.2.2 Patientsäkerhetslagen

PSL trädde i kraft 1 januari 2011 och ersatte då lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område. Genom den nya lagen infördes bland annat en tydlig reglering av vårdgivarnas patientsäkerhetsarbete. Ansvarssystemet reformerades även genom att disciplinpåföljderna varning och erinran ersattes av en utökad klagomålshantering med en möjlighet att rikta kritik mot yrkesutövare. Dessutom utökades möjligheten att tillgripa skyddsåtgärden provotid.

PSL syftar till att främja patientsäkerheten. Begreppet *patientsäkerhet* definieras i lagen som skydd mot vårdskada (1 kap. 6 §). *Vårdskada* definieras i sin tur som lidande, kroppslig eller psykisk skada eller sjukdom samt dödsfall som hade kunnat undvikas om adekvata åtgärder hade vidtagits vid patientens kontakt med hälso- och sjukvården (1 kap. 5 §).

PSL innehåller bestämmelser med krav på såväl vårdgivaren som hälso- och sjukvårdspersonalen i fråga om patientsäkerhet. Den innehåller även vissa regler för andra än sjukvårdspersonal.

Vårdgivarens skyldigheter

I tredje kapitlet PSL finns bestämmelser om vårdgivarens ansvar att bedriva ett systematiskt patientsäkerhetsarbete. Vårdgivaren ska planera, leda och kontrollera verksamheten på ett sätt som leder till att kravet på god vård i HSL respektive tandvårdslagen (1985:125) upprätthålls. I vårdgivarens skyldigheter ingår även bland annat att vidta förebyggande åtgärder, att utreda händelser i verksamheten som lett till eller kunnat leda till en vårdskada och att ge patienterna och deras anhöriga möjlighet att delta i patientsäkerhetsarbetet.

Vårdgivaren är skyldig att anmäla händelser till Inspektionen för vård och omsorg (IVO) som medfört eller kunnat medföra en allvarlig vårdskada. Vårdgivaren är även skyldig att snarast anmäla till myndigheten om det finns skälig anledning att befara att en person med ett s.k. legitimationsyrke, exempelvis en läkare, som är verksam

eller har varit verksam hos vårdgivaren, kan utgöra en fara för patient-säkerheten.

Vårdgivaren är vidare skyldig att lämna information till patienter som drabbats av en vårdskada (om innehållet i informationen, se 3 kap. 8 §), ta emot klagomål och synpunkter från patienter och deras närstående, besvara sådana klagomål och bistå patientnämnden. Patientnämnder regleras i lagen (2017:372) om stöd vid klagomål mot hälso- och sjukvården. De har som huvudsaklig uppgift att på ett lämpligt sätt hjälpa patienter att föra fram klagomål till vårdgivare.

Vårdgivaren är därtill skyldig att dokumentera hur det organisatoriska patientsäkerhetsarbetet är fördelat inom organisationen. Vårdgivaren ska årligen upprätta en patientsäkerhetsberättelse av vilken bland annat ska framgå hur patientsäkerhetsarbetet bedrivits.

Hälso- och sjukvårdspersonalens skyldigheter m.m.

I fråga om hälso- och sjukvårdspersonalen innehåller 4 kap. PSL bestämmelser om behörighetsfrågor, inklusive legitimation, ensamrätt till yrke och skyddad yrkestitel. Legitimation krävs bland annat för läkare, sjuksköterskor och barnmorskor.

I kategorin *hälso- och sjukvårdspersonal* ingår inte enbart personer med legitimationsyrken utan även till exempel personal som är verksam vid sjukhus och andra vårdinrättningar och som medverkar i hälso- och sjukvård av patienter eller den som i annat fall vid hälso- och sjukvård av patienter biträder en legitimerad yrkesutövare (1 kap. 4 §).

För hälso- och sjukvårdspersonalen gäller ett antal skyldigheter enligt 6 kap. PSL.

En central bestämmelse är 6 kap. 1 § PSL:

Hälso- och sjukvårdspersonalen ska utföra sitt arbete i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. En patient ska ges sakkunnig och omsorgsfull hälso- och sjukvård som uppfyller dessa krav. Vården ska så långt som möjligt utformas och genomföras i samråd med patienten. Patienten ska visas omtanke och respekt.

Vetenskap och beprövad erfarenhet är en så kallad rättslig standard, där evidensbaserad medicin och klinisk praxis på varje yrkesområde eller inom varje specialitet blir avgörande. *Vetenskap* får närmast uppfattas som de ståndpunkter som kollektivet, eller snarare vissa ledande företrädare för olika discipliner vid en viss tid och närmast

nationellt anser vara vetenskap. Beprövad erfarenhet är på motsvarande sätt sådana metoder som fortfarande tillämpas och anses vara ändamålsenliga.²¹

Den som tillhör hälso- och sjukvårdspersonalen bär enligt 2 § självansvaret för hur han eller hon fullgör sina arbetsuppgifter.

Andra skyldigheter för hälso- och sjukvårdspersonalen är bland annat att bidra till att hög patientsäkerhet upprätthålls och att i det syftet till vårdgivaren rapportera risker för vårdskador samt händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada.

I förhållande till barn har hälso- och sjukvårdspersonalen särskilda skyldigheter enligt 5 §. I frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa ska personalen samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. Personalen ska vidare särskilt beakta ett barns behov av information, råd och stöd i vissa i bestämmelsen uppräknade fall. Bland annat gäller detta om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med utsätter eller har utsatt barnet eller en närstående till barnet för våld eller andra övergrepp.

I 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) finns bestämmelser om skyldighet för vissa myndigheter och yrkesverksamma att anmäla till socialnämnden om de i verksamheten får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Bland annat ingår myndigheter inom hälso- och sjukvården och anställda hos sådana myndigheter, samt yrkesverksamma inom yrkesmässigt bedriven privat verksamhet inom hälso- och sjukvården.

Slutligen bör nämnas att det finns en skyldighet enligt 10 § för den som i sin yrkesverksamhet inom hälso- och sjukvården utfärdar ett intyg om någons hälsotillstånd eller vård att utforma intyget med noggrannhet och omsorg. Socialstyrelsen har meddelat föreskrifter (HSLF-FS 2018:54) om att utfärda intyg i hälso- och sjukvården.

Hälso- och sjukvårdspersonal har ytterligare skyldigheter enligt 6 kap. som det inte finns anledning att gå in på här.

²¹ Johnsson, L-Å., Patientsäkerhetslagen (3 dec. 2020, version 1, JUNO) kommentaren till 6 kap. 1 § under rubriken Innehållet i det allmänna kravet på vårdkvalitet.

Prövotid och återkallelse av legitimation

I fråga om hälso- och sjukvårdspersonal med legitimationsyrken finns bestämmelser om bland annat prövotid och återkallelse av legitimation i 8 kap. PSL.

En prövotid om tre år ska enligt 1 § första stycket beslutas om den legitimerade

1. har varit oskicklig vid utövningen av sitt yrke och oskickligheten kan befaras få betydelse för patientsäkerheten,
2. i eller i samband med yrkesutövningen har gjort sig skyldig till brott som är ägnat att påverka förtroendet för honom eller henne,
3. uppsåtligen eller av oaktsamhet har brutit mot någon föreskrift som är av väsentlig betydelse för patientsäkerheten, eller
4. på grund av andra omständigheter kan befaras vara olämplig att utöva yrket.

Den första och tredje punkten har det gemensamt att det finns en hänvisning till betydelsen för patientsäkerheten, dvs. skyddet mot vårdskada. Med *väsentlig* föreskrift enligt tredje punkten ska förstås att om handlingsregeln överträds föreligger en konkret fara för patientsäkerheten, dvs. kausalsambandet ska vara tydligt.²²

Andra och fjärde punkten innehåller inte någon hänvisning till patientsäkerheten.

När det gäller andra punkten nämns i förarbetena som exempel på brott som är ägnade att påverka förtroendet för den legitimerade vållande till kroppsskada, vållande till annans död, misshandel, ofredande eller mindre allvarliga sexualbrott mot patient eller arbetskamrat, innehav av barnpornografi på arbetsgivarens dator, rattfylleri vid transport mellan arbetsställen, stöld av läkemedel, utfärdande av falska eller osanna intyg angående sjukdom eller straffbar hantering av narkotika eller läkemedel på arbetsplatsen.²³

Exempel på situationer där prövotid kan komma i fråga enligt punkt 4 är försummelse vid omhändertagande av avlidna och utfärdande av intyg utan erforderlig patientundersökning. Det ska dock

²² Johansson, L-Å., Patientsäkerhetslagen (3 dec. 2020, version 1, JUNO) kommentaren till 8 kap. 1 §.

²³ Prop. 2009/10:210, s. 230.

vara fråga om så allvarliga förseelser att yrkesutövaren kan befaras vara olämplig att utöva yrket.²⁴

I beslut om prøvotid ska det enligt 2 § fastställas en plan som den legitimerade ska följa, om en sådan prøvotidsplan bedöms kunna ha betydelse för att komma till rätta med de missförhållanden som lagts till grund för beslutet om prøvotid. Förslag till prøvotidsplan upp- rättas av IVO, om möjligt i samråd med den legitimerade.

Enligt 3 § ska legitimationen återkallas om den legitimerade

- har varit grovt oskicklig vid utövningen av sitt yrke,
- i eller utanför yrkesutövningen har gjort sig skyldig till ett allvarligt brott som är ägnat att påverka förtroendet för honom eller henne, eller
- på annat sätt har visat sig uppenbart olämplig att utöva yrket.

Jämfört med bestämmelsen om prøvotid ovan innehåller 3 § kvalificerande rekvisit, eftersom det anges att det krävs *grov* oskicklighet, *allvarligt* brott och *uppenbar* olämplighet att utöva yrket.

En annan grund för prøvotid eller återkallelse av legitimation är sjukdom eller liknande omständighet som inverkar på möjligheten för den legitimerade att utöva sitt yrke (1 § andra stycket respektive 4 § första stycket 1). Återkallelse av legitimationen ska enligt 4 § första stycket 2–4 även ske om den legitimerade

- på nytt visar sig olämplig under prøvotiden,
- underlåter att följa sin prøvotidsplan eller
- begär återkallelse och det inte finns hinder mot återkallelse från allmän synpunkt.

Om det finns särskilda skäl får beslut om prøvotid underlåtas. Det- samma gäller beslut om återkallelse av legitimation på grund av brott, ny olämplighet under prøvotiden eller underlåtenhet att följa prøvo- tidsplan (1 § tredje stycket respektive 3 § andra stycket och 4 § andra stycket).

Det finns möjlighet att interimistiskt återkalla en legitimation i vissa fall (se 6 §). Slutligen ska nämnas att även vissa andra behörig-

²⁴ A. prop., s. 231.

heter kan återkallas enligt 8 och 9 §§ (jfr 4 kap. 4 §) samt att rätten att förskriva läkemedel kan begränsas (se 10 och 11 §§).

Begränsningar för andra än hälso- och sjukvårdspersonal

I 5 kap. 1 § PSL finns förbud för andra än hälso- och sjukvårdspersonal när det gäller att yrkesmässigt undersöka någon annans hälso-tillstånd eller behandla någon för sjukdom eller därmed jämförligt tillstånd. Förbudet gäller vissa uppräknade åtgärder som vidtas i förebyggande, botande eller lindrande syfte. Till exempel är det förbjudet att undersöka eller behandla någon annan under allmän bedövning eller under lokal bedövning genom injektion av bedövningsmedel eller under hypnos (punkt 3) samt att undersöka eller behandla barn under åtta år (punkt 6). Överträdelser av förbuden är straffsanktionerade (10 kap. 6 och 7 §§).

Inspektionen för vård och omsorgs tillsyn m.m.

Hälso- och sjukvården och dess personal står under tillsyn av IVO. Regler om tillsynen finns i 7 kap. PSL. Tillsynen innebär enligt 3 § granskning av att verksamheten och personalen uppfyller krav och mål i lagar och andra föreskrifter samt beslut meddelande med sådana föreskrifter. Den ska främst inriktas på granskning av att vårdgivaren fullgör sina skyldigheter enligt tredje kapitlet.

IVO ska enligt 4 § inom ramen för sin tillsyn

1. lämna råd och ge vägledning,
2. kontrollera att brister och missförhållanden avhjälps,
3. förmedla kunskap och erfarenheter som erhålls genom tillsynen, och informera och
4. ge råd till allmänheten.

I sjunde kapitlet PSL finns bestämmelser som ger IVO vissa befogenheter i tillsynen. Det handlar om skyldighet för de som är föremål för tillsynen att lämna över material och lämna upplysningar, en skyldighet som kan drivas in genom vitesföreläggande. IVO har även rätt att göra anmälda och oanmälda inspektioner samt att få tillträde

till lokaler och i samband med det omhändertagna material. Vid en inspektion har myndigheten även rätt till biträde av Polismyndigheten.

I förhållande till vårdgivare gäller enligt 23 § att IVO ska vidta åtgärder om myndigheten får kännedom om att någon brutit mot en bestämmelse som gäller verksamhet som står under inspektionens tillsyn. Myndigheten ska vidta åtgärder så att bestämmelsen följs och om det behövs göra en åtalsanmälan.

IVO har befogenhet att förelägga vårdgivare som inte fullgör sina skyldigheter enligt 3 kap. att fullgöra skyldigheterna, om det finns skäl att befara att underlåtenheten medför fara för patientsäkerheten eller säkerheten för andra. Om det behövs får föreläggandet ske vid vite. IVO har även befogenhet att under vissa förutsättningar helt eller delvis förbjuda en verksamhet (23–28 §§).

I förhållande till hälso- och sjukvårdspersonal gäller enligt 29 § att IVO ska vidta åtgärder om myndigheten får kännedom om att personalen inte fullgör sina skyldigheter enligt PSL eller enligt någon annan föreskrift som gäller för hälso- och sjukvårdsverksamhet. Är personalen skäligen misstänkt för brott med fängelse i straffskalan ska IVO göra en åtalsanmälan om inte en anmälan gjorts av HSAN.

IVO kan även påpeka vad som varit fel vid yrkesutövningen och uppmana yrkesutövaren att i fortsättningen följa det gällande regelverket. Vilka ytterligare åtgärder som kan komma i fråga mot hälso- och sjukvårdspersonal är en fråga för vårdgivaren att ta ställning till.²⁵

Det är vårdgivaren som är ansvarig för att verksamheten bedrivs i enlighet med gällande föreskrifter. Det anförs i den juridiska litteraturen att om tillsynsmyndigheten får kännedom om att personalen inte fullgör sina skyldigheter bör det alltid föranleda en dialog med berörd vårdgivare. Det kan till exempel innebära att tillsynsmyndigheten för vårdgivaren påpekar vikten av att yrkesutövaren ges råd och stöd. En underlåtenhet från vårdgivare att åtgärda sådana missförhållanden kan leda till att tillsynsmyndigheten ingriper med åtgärder mot vårdgivaren.²⁶

Avslutningsvis kan IVO i förhållande till legitimerad personal inleda vissa ärenden vid HSAN. IVO ska, om myndigheten anser att det finns skäl för beslut om bland annat provotid och återkallelse av legiti-

²⁵ Johnsson, L-Å., Patientsäkerhetslagen (3 dec. 2020, version 1, JUNO) kommentaren till 7 kap. 29 § under rubriken Åtgärder mot personal som inte fullgör sina skyldigheter.

²⁶ A.st.

mation, anmäla detta till HSAN som fattar beslut i frågan. HSAN:s beslut får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

6.2.3 Lagen om estetiska kirurgiska ingrepp och kirurgiska injektionsbehandlingar

Lagen (2021:363) om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar trädde i kraft den 1 juli 2021.

Lagen är tillämplig på kirurgiska ingrepp och injektionsbehandlingar som görs i syfte att förändra eller bevara utseendet på en människa och som utförs inom en yrkesmässig verksamhet (1 §). Bestämmelserna i 5 kap. HSL om god vård med mera är tillämpliga på verksamhet som omfattas av lagen. Vidare gäller patientskadelagen, PSL och PDL för verksamheten.

Det krävs även en verksamhetschef som ska ha sådan kunskap som behövs för att skydda människors hälsa mot skada eller olägenhet (7 §). Det ställs därtill krav på kompetens hos de som utför estetiska kirurgiska ingrepp eller injektionsbehandlingar (8 §). När det exempelvis gäller kirurgiska ingrepp krävs läkar- eller tandläkarlegitimation och bevis om specialistkompetens inom en för ingreppet adekvat specialitet.

Estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar får inte utföras på någon som inte har fyllt 18 år. Den som utför ingreppet eller behandlingen ska förvissa sig om att den som avser att genomgå åtgärden har fyllt 18 år (9 §).

Den enskilde har rätt till information om ingreppets eller injektionsbehandlingens risker med mera, och ingreppet eller behandlingen får inte utföras förrän viss betänketid har förflutit från att informationen mottagits (10 och 11 §§).

Den som utför ingrepp eller injektionsbehandlingar i strid mot kompetenskravet enligt 8 § eller åldersgränsen enligt 9 § döms till böter eller fängelse i högst sex månader, om inte gärningen är belagd med strängare straff i annan lag (12 och 13 §§).

Verksamhet som omfattas av lagen står under IVO:s tillsyn (15 §).

6.3 Skyddet i förhållande till oskuldskontroller och oskuldsintyg

Följande moment kan ingå i en oskuldskontroll. Inom en social kontext där det finns oskuldsnormer kan en flicka eller kvinna påverkas att genomgå en undersökning av könsorganet. Påverkan kan sträcka sig från förväntningar till hot och våldshandlingar. Påverkan leder till att hon genomgår undersökningen, som kan genomföras av någon i gruppen eller någon utomstående, exempelvis en läkare. Den som ska genomföra undersökningen kan ha olika grad av kännedom om bakgrunden till undersökningen. Själva kontrollen kan vara mer eller mindre ingripande, alltifrån att slidkransen enbart inspekteras till att fingrar förs in i vaginan. Om kontrollen genomförs inom hälso- och sjukvården torde den normalt ske på samma sätt som gynekologiska undersökningar i allmänhet. Den kan ske med eller utan samtycke från flickan eller kvinnan.

Efter undersökningen tar den som har genomfört den på grundval av sina iakttagelser ställning till om flickan eller kvinnan är oskuld eller inte. Ställningstagandet kan kommuniceras muntligt eller skriftligt i form av intyg eller journalutdrag eller liknande, exempelvis till flickan eller kvinnan eller till hennes sociala nätverk. Ställningstagandet måste dock inte kommuniceras eftersom en oskuldskontroll kan genomföras enbart i den undersökandes eget intresse, exempelvis av en förälder som misstänker sitt barn för att ha haft samlag.

Frågan är hur oskuldskontroller och oskuldsintyg bör bedömas i förhållande till de regler som har redovisats tidigare i detta kapitel.

6.3.1 Oskuldskontroller i straffrättsligt hänseende

Om en flicka eller kvinna genomgår en oskuldskontroll på grund av påtryckningar från personer i sin omgivning kan påtryckningarna vara av sådant slag att personerna gör sig skyldiga till brott även om de inte deltar i genomförandet av oskuldskontrollen. Om det är fråga om påtryckningar genom misshandel eller annars med våld gör sig personerna skyldiga till *olaga tvång*. Detsamma gäller om de hotar att utsätta flickan eller kvinnan för brottslig gärning, att åtala eller ange henne för brott eller att lämna menligt meddelande om henne.

Även genomförandet av en oskuldskontroll kan innebära att de inblandade gör sig skyldiga till brott. Om kontrollen genomförs på

någon som inte deltar frivilligt kan den som genomför kontrollen göra sig skyldig till *våldtäkt* eller *sexuellt övergrepp*.

För att en oskuldskontroll ska utgöra våldtäkt eller sexuellt övergrepp krävs att den utgör en sexuell handling. Kännetecknande för en sådan handling är att den typiskt sett syftar till att väcka eller tillfredsställa gärningsmannens egen eller offrets sexuella drift. Det krävs som utgångspunkt en någorlunda varaktig fysisk beröring, antingen av den andres könsorgan eller av den andres kropp med det egna könsorganet. Men begreppet omfattar även andra handlingar som inte innefattar en sådan beröring, om de har haft en påtaglig sexuell prägel samt varit ägnade att tydligt kränka offrets sexuella integritet.²⁷

Vid oskuldskontroller finns normalt inte ett sexuellt syfte hos gärningspersonen. Högsta domstolen har dock i ett mål om våldtäkt uttalat att vissa handlingar, bland annat att föra in fingrar eller föremål i en kvinnas underliv, alltid ska anses ha en påtaglig sexuell prägel. Gärningspersonens avsikt med handlingen – som i det aktuella fallet var att kontrollera om kvinnan varit otrogen – saknar då betydelse. En handling av det aktuella slaget är enligt Högsta domstolen alltid ägnad att kränka den sexuella integriteten, om den utförs utan ett giltigt samtycke.²⁸ Den typen av handlingar utgör således alltid sexuella handlingar. Högsta domstolen har inte tagit ställning till om det även finns handlingar som inte innebär penetration, men som i motsvarande situation ska bedömas som sexuella handlingar. I en dom från Svea hovrätt har emellertid även visuella undersökningar av målsäganden, gärningsmannens minderåriga dotter, i syfte att bedöma om hon haft vaginalt samlag ansetts utgöra sexuella handlingar.²⁹ En oskuldskontroll som genomförs på någon som inte deltar frivilligt bör normalt vara att bedöma som en sexuell handling, även om det saknas ett sexuellt syfte.

När det gäller förutsättningen att deltagandet ska vara ofrivilligt anges i bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt övergrepp att en person aldrig kan anses delta frivilligt om någon av ett antal i bestämmelserna uppräknade omständigheter föreligger. Under alla tre punkter i 6 kap. brottsbalken 1 § finns omständigheter som skulle kunna vara relevanta i förhållande till oskuldskontroller, exempelvis om deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brotts-

²⁷ Se prop. 2004/05:45 s. 30 ff. och s. 135.

²⁸ Se NJA 2013, s. 548.

²⁹ Se Svea hovrätts dom den 11 december 2013 i mål B 9260-13.

lig gärning. Andra exempel är om gärningspersonen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av exempelvis allvarlig rädsla, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation. Ytterligare ett exempel är om gärningspersonen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningspersonen.

Det bör dock framhållas att det för att ett deltagande ska anses ofrivilligt inte krävs att det ska vara fråga om någon av de situationer som särskilt räknas upp i bestämmelserna. Det är tillräckligt att personen inte deltar frivilligt.

För att en oskuldskontroll ska bedömas som våldtäkt eller sexuellt övergrepp krävs att gärningsmannen hade uppsåt till att den andra personen inte deltog frivilligt. Om gärningsmannen saknade uppsåt men var grovt oaktsam beträffande avsaknaden av frivillighet bedöms gärningen i stället som *oaktsam våldtäkt* respektive *oaktsamt sexuellt övergrepp*.

Grov oaktsamhet bör regelmässigt anses föreligga i de fall gärningsmannen är medvetet oaktsam, dvs. när gärningsmannen faktiskt misstänker att den andra personen inte deltar frivilligt men ändå genomför den sexuella handlingen. Men det är inte uteslutet att beteckna även en omedveten oaktsamhet som grov. Även mer påtagliga fall när gärningsmannen inte misstänker, alltså inte inser risken för, att deltagandet är ofrivilligt, men borde ha gjort det omfattas därför av straffansvar. I dessa fall krävs för ansvar att det finns något som personen kunde ha gjort för att komma till insikt och att det också är något som denne verkligen borde ha gjort. Ofta är det som personen kan göra för att komma till insikt något ganska enkelt, som att fråga eller tänka efter. Vad som bör göras beror på omständigheterna i det enskilda fallet. Skyldigheten att vidta någon åtgärd ökar ju tydligare tecken det finns hos den andra personen på att deltagandet inte är frivilligt.³⁰

Ett exempel på en situation där ansvar för oaktsam våldtäkt eller oaktsamt sexuellt övergrepp skulle kunna aktualiseras är om en kvinna genom hot om våld från närstående har tvingats att genomgå en oskuldskontroll utan att den som genomförde kontrollen kände till hotet, förutsett att personen insåg risken för eller i vart fall borde ha insett att flickan eller kvinnan inte deltog frivilligt. Hur den omständigheten att det är fråga om en oskuldskontroll bör vägas in i en sådan bedömning är en fråga för rättstillämpningen.

³⁰ Prop. 2017/18:177 s. 85.

Våldtäkt, sexuellt övergrepp och de oaktsamma varianterna av dessa brott förutsätter att det är fråga om en sexuell handling. Om en oskuldskontroll på någon som inte deltar frivilligt skulle genomföras på ett sådant sätt att det inte blir fråga om en sådan handling kan man överväga att rubricera gärningen som *ofredande* eller möjligen *sexuellt ofredande* (se avsnitt 6.1.2 för innehållet i dessa bestämmelser).

Sammanfattningsvis kan konstateras att den som uppsåtligen genomför en oskuldskontroll på någon som inte deltar frivilligt under alla förhållanden gör sig skyldig till brott. Förutsatt att kontrollen bedöms som en sexuell handling omfattas även situationer där gärningspersonen saknar uppsåt men är grovt oaktsam i förhållande till att deltagandet var ofrivilligt. Oskuldskontroller på vuxna som deltar frivilligt är däremot inte brottsliga.

När det gäller sexualbrott mot barn under 15 år finns inte något krav på att deltagandet ska vara ofrivilligt. Vid en oskuldskontroll som genomförs på ett barn under 15 år kan det bli fråga om *våldtäkt mot barn*, *sexuellt övergrepp mot barn* eller möjligen *sexuellt ofredande mot barn*. De två förstnämnda brotten omfattar även fall när barnet har fyllt 15 men inte 18 år, om gärningsmannen har en särskild ställning i förhållande till barnet, såsom fallet exempelvis är med föräldrar (se närmare 6 kap. 4 § andra stycket brottsbalken). Det krävs i fråga om sexualbrott mot barn inte heller att gärningspersonen hade uppsåt till att barnet var under den relevanta åldersgränsen. Det är tillräckligt att hen var oaktsam beträffande den omständigheten (6 kap. 13 § brottsbalken).

I avsnitt 6.1.3 har relevanta allmänna ansvarsfrihetsgrunder beskrivits. Oskuldskontroller utgör inte en sådan religiöst grundad sedvänja som skulle kunna föranleda straffrättslig ansvarsfrihet med stöd av läran om social adekvans. Det går inte heller att föreställa sig en situation där ansvarsfrihetsgrunden nöd kan bli relevant vid sidan av samtycke. Samtycke är relevant i förhållande till oskuldskontroller av vuxna kvinnor men inte i förhållande till barn som nämnts ovan.

Det finns inte någon specialreglering som skulle kunna ge stöd för hälso- och sjukvårdspersonal att utföra oskuldskontroller. I stället bör det, liksom för andra personer, vara samtycke³¹ som grundar straffrättslig ansvarsfrihet för personalen. Eftersom oskuldskontroller inte

³¹ Ansvarsfrihetsgrunden samtycke enligt 24 kap. 7 § brottsbalken saknar självständig betydelse i förhållande till sexualbrotten, men att det faktiskt föreligger samtycke får relevans indirekt exempelvis genom att deltagandet kan anses frivilligt enligt bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt övergrepp (se även avsnitt 6.2.3).

är förenliga med vetenskap och beprövad erfarenhet kan det, trots straffrättslig ansvarsfrihet, i sådana situationer bli aktuellt med ingripanden mot personalen med stöd av PSL. Denna fråga behandlas längre ned.

6.3.2 Oskuldsintyg i straffrättsligt hänseende

En första fråga är om utfärdandet av oskuldsintyg i sig är brottsligt. Handlandet skulle kunna falla under bestämmelsen om osant intygande enligt 15 kap. 11 § första stycket brottsbalken (se avsnitt 6.1.2). Helt klart är att oskuldsintyg utgör intyg om annat än egna angelägenheter i enlighet med bestämmelsen. Därutöver krävs för straffansvar att det lämnas en osann uppgift i intyget.

Om intyget utfärdas för att skydda en kvinna som uppger till intygsutfärdaren att hon har ”förlorat oskulden” skulle den osanna uppgiften kunna avse ett påstående om att kvinnan aldrig har haft samlag. Det kan i en sådan situation även tänkas att intygsutfärdaren osant intygar att han eller hon har genomfört en undersökning av kvinnans underliv.

Vidare skulle den osanna uppgiften kunna avse en uppgift med innebörd att en medicinsk bedömning av kvinnans underlivsanatomi visar att kvinnan aldrig har haft samlag. Det oriktiga skulle då inte bestå i ställningstagandet till kvinnans eventuella sexuella erfarenheter, utan i förmedlandet av den oriktiga uppfattningen om vad en medicinsk undersökning kan utvisa. Det krävs för straffansvar att gärningsmannens uppsåt omfattar att uppgiften var osann. I en situation som den nyss nämnda torde ett åtal om osant intygande många gånger falla redan på invändningen om att gärningsmannen saknade uppsåt, i synnerhet om det är fråga om ett intyg som utfärdats av någon som saknar medicinsk utbildning.

Det finns även uppgifter om att läkare har utfärdat så kallade diplomatiska intyg, exempelvis intyg om att en kvinna har ”normal underlivsanatomi” med hänsyn till sin ålder. Ett oskuldsintyg skulle även kunna innehålla en uppgift om iakttagelser av slidkransens eller ”mödomshinnans” utseende eller tillstånd, utan att det dras några slutsatser av iakttagelserna. Sådana intyg kan vara avsedda att förmedla till kvinnans släktingar att hon är oskuld, men kännetecknas av att de inte innehåller något uttryckligt ställningstagande till kvinnans

sexuella erfarenheter. Huruvida sådana intyg ändå innefattar en osann uppgift får bedömas utifrån hur det enskilda intyget är utformat.

Utöver uppsåtligt lämnande av en osann uppgift krävs, för att det ska bli fråga om osant intygande, att åtgärden *innebär fara i bevishänseende*. Rekvisitetet tillkom i samband med att brottet osant intygande infördes genom 1948 års straffrättsreform. Rekvisitetet ersatte den äldre rättens krav på att det förfalskade skulle ha använts av förfalskaren i ”sig eller annan till nytta eller att därmed skada göra”. *Bevis* skulle enligt Straffrättskommittén fattas tämligen inskränkt, såsom medel för utredning av en angelägenhet som vid behov underkastas en verklig prövning. Det behöver inte vara fråga om något förfarande inför domstol, annan myndighet eller om någon ekonomisk angelägenhet. Men sådana situationer utesluts där någon vill åstadkomma villfarelse hos någon annan endast på skämt, för att få framgång i umgängeslivet eller annars i rent personliga angelägenheter utan allvarligare innebörd. Fara i bevishänseende förutsätter en viss sannolikhet för att det förfalskade ska komma till användning vid bevisning i nu nämnd mening. Sannolikheten ska vara så pass stark att den enligt ett objektivt bedömande är att praktiskt räkna med.³²

Vad som i förarbetena avses med uttrycket *medel för utredning av en angelägenhet som vid behov underkastas en verklig prövning* är inte alldeles tydligt. Oskuldsintyg används i en hederskontext för att kontrollera flickors och kvinnors sexualitet och tas ofta fram inför ett äktenskap. Uppvisandet av ett oskuldsintyg utgör i vissa fall ett krav för äktenskapets ingående. En ”prövning” i någon mening sker därmed av om det finns förutsättningar för flickan eller kvinnan att ingå äktenskapet. Sådana förfaranden kan emellertid inte anses utgöra någon av rättsordningen erkänd ”verklig prövning”. Utfärdande av ett oskuldsintyg kan därmed i regel inte anses innebära fara i bevishänseende. Sammanfattningsvis är slutsatsen att utfärdande av oskuldsintyg inte skulle falla under bestämmelsen om osant intygande.

Förberedelse till äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott är kriminaliserat (4 kap. 10 § brottsbalken). Det kan övervägas om upprättande av ett oskuldsintyg och viss annan befattning med intyget, i syfte att det ska visas upp inför ett barn- eller tvångsäktenskap, skulle kunna bedömas som förberedelse till sådana brott.

För förberedelse till brott döms bland annat den som med uppsåt att utföra eller främja brott skaffar, tillverkar, lämnar, tar emot, för-

³² SOU 1944:69 s. 267 ff.

varar, transporterar, sammanställer eller tar annan liknande befattning med något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid brott. Det ska finnas en fara för brottets fullbordning och faran får inte vara ringa. En ytterligare förutsättning är att gärningen inte med hänsyn till andra omständigheter är mindre allvarlig (23 kap. 2 § första stycket 2 och fjärde stycket brottsbalken).

I underrättspraxis har äktenskapskontrakt ansetts utgöra brotts-hjälpmiddel i förhållande till brottet äktenskapstvång.³³ Frågan har dock inte prövats av Högsta domstolen. Det finns inte heller några av-göranden som rör oskuldsintyg. Reglerna om förberedelse till brott kan under alla förhållanden inte träffa alla som utfärdar oskuldsintyg, bland annat med hänsyn till att intyg kan förekomma även när det gäller vuxna, samtyckande kvinnor, dvs. där det inte är fråga om barn- eller tvångsäktenskap.

I regel torde sammanfattningsvis utfärdandet av oskuldsintyg inte vara brottsligt.

6.3.3 Oskuldskontroller och oskuldsintyg i förhållande till hälso- och sjukvårdsregelverket

Även i situationer då en oskuldskontroll inte genomförs på ett brottsligt sätt, och även om utfärdande av oskuldsintyg i regel inte torde vara brottsliga, kan det tänkas att sådana förfaranden strider mot föreskrifter för hälso- och sjukvården. Förfarandena kan då föranleda olika ingripanden av IVO i förhållande till vårdgivare och sjukvårdspersonal samt av vårdgivare i förhållande till deras personal.

Den regel som främst aktualiseras är bestämmelsen om att hälso- och sjukvårdspersonal ska utföra sitt arbete i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet enligt 6 kap. 1 § PSL (en bestämmelse om detta finns även i 1 kap. 7 § PL).

Det är inte möjligt att utifrån en medicinsk undersökning fastställa om en flicka eller kvinna någon gång har eller aldrig har haft samlag (se sista rubriken i avsnitt 3.2 samt andra rubriken i avsnitt 4.1). Att undersöka en kvinnlig patient i syfte att fastställa om hon haft samlag eller inte är således inte i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. Sådana undersökningar och intyg om detta strider därmed mot 6 kap. 1 § PSL. Detsamma bör gälla undersökningar

³³ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 4 december 2018 i mål nr B-2701-18 och Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 11 juni 2020 i mål nr B 101-20.

och intyg som inte uttryckligen avser om en flicka eller kvinna haft samlag, men som bygger på och förmedlar den felaktiga föreställningen att flickor eller kvinnor som aldrig haft samlag har en intakt, täckande ”mödomshinna”. Om vårdpersonal på begäran genomför undersökningar och utfärdar intyg om att ”mödomshinnan är intakt” eller liknande bör även ett sådant förfarande således i princip strida mot reglerna.

I fråga om oskuldsintyg kan därtill konstateras att den som i sin yrkesverksamhet inom hälso- och sjukvården utfärdar ett intyg om någons hälsotillstånd eller vård, ska utforma det med noggrannhet och omsorg, enligt 6 kap. 10 § PSL. Vidare gäller enligt föreskrifter från Socialstyrelsen³⁴ att ett intyg som huvudregel ska utfärdas efter en undersökning av intygspersonen. Enligt samma föreskrifter³⁵ ska intygsutfärdaren vidare vid den bedömning som görs i samband med utfärdandet av ett intyg endast uttala sig om sådana förhållanden som han eller hon har tillräcklig kännedom om. Intygsutfärdaren ska även beakta att ett intyg kan få betydelse i rättsliga sammanhang.

Ett oskuldsintyg bör, utöver 6 kap. 1 § PSL, även strida mot kravet enligt Socialstyrelsens föreskrifter att intygsutfärdaren endast ska uttala sig om sådana förhållanden som han eller hon har tillräcklig kännedom om.

Sammanfattningsvis står det klart att om hälso- och sjukvårdspersonal genomför oskuldskontroller och utfärdar oskuldsintyg så står detta i strid med föreskrifter på området. Att sådana kontroller och intyg inte är förenliga med svensk lag har även uttalats år 2018 av Socialstyrelsen i ett meddelandeblad.³⁶

Om det förekommer oskuldskontroller och utfärdande av oskuldsintyg kan det leda till att IVO ingriper mot såväl vårdgivaren som vårdpersonalen (om de befogenheter myndigheten har, se avsnitt 6.2.2). När det gäller möjligheten att besluta om provotid och återkalla legitimationen, för personal med legitimationsyrken såsom läkare, barnmorskor och sjuksköterskor, finns det dock anledning att diskutera detta närmare.

I den mån omständigheterna vid genomförandet av en oskuldskontroll eller utfärdandet av ett oskuldsintyg är sådana att handlandet är brottsligt kan ett beslut om provotid eller återkallelse av

³⁴ Socialstyrelsen, *Om så kallade oskuldskontroller och oskuldsintyg*, Meddelandeblad nr 1/2018.

³⁵ 6 kap. 2 § Socialstyrelsens föreskrifter (HSLF-FS 2018:54) om att utfärda intyg i hälso- och sjukvården

³⁶ Socialstyrelsen, *Om så kallade oskuldskontroller och oskuldsintyg*, Meddelandeblad nr 1/2018.

legitimation grundas på brottet enligt 8 kap. 1 § första stycket 2 respektive 3 § första stycket 2 PSL. Det är svårt att dra någon annan slutsats än att den som uppsåtligt genomför en oskuldskontroll på någon som inte deltar frivilligt skulle få sin legitimation återkallad.

I de situationer där den legitimerade inte har gjort sig skyldig till brott får det övervägas om det funnits en fara för patientsäkerheten, dvs. för skyddet mot vårdskador (jfr 6 kap. 1 § första stycket 1 och 3 PSL). Huruvida det funnits en sådan fara vid en oskuldskontroll får bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

Den grund för provotid som synes mest relevant är att den legitimerade på grund av andra omständigheter kan befaras vara olämplig att utöva yrket (8 kap. 1 § första stycket 4 PSL). Ett exempel från förarbetena som kan vara relevant i förhållande till oskuldsintyg är utfärdande av intyg utan erforderlig patientundersökning.³⁷ På motsvarande sätt synes den grunden att den legitimerade på annat sätt har visat sig uppenbart olämplig att utöva yrket (8 kap. 3 § första stycket 3 PSL) vara mest relevant i fråga om återkallelse av legitimationen.

Slutligen ska sägas något om bedömningarna i de ärenden som har förekommit. Inga ärenden har rört provotid eller återkallelse av legitimation. Utredningen har däremot tagit del av två beslut från IVO rörande oskuldskontroller och oskuldsintyg där läkare har fått kritik av myndigheten. I båda fallen konstaterade IVO att agerandena stred mot kravet i PSL på vetenskap och beprövad erfarenhet.

I ett beslut från år 2015 anförde IVO att en läkare visat brister i sin yrkesutövning genom att på begäran av två patienter ha genomfört en ”oskuldskontroll” och skriftligt intygat resultatet av sin undersökning. Läkaren hade utfört gynekologiska undersökningar och i journal, där kopia lämnats till patienten, respektive i ett intyg dokumenterat undersökningen. Hennes förklaring var att undersökningen var frivillig och genomfördes på begäran av patienten med stöd av adekvata anamnestiska uppgifter. Läkaren förklarade vidare att hon i sin fortsatta yrkesverksamhet inte avsåg att genomföra oskuldskontroller, även om hennes patienter skulle begära detta. IVO riktade kritik mot läkaren vad gäller att arbeta i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet. Myndigheten konstaterade att det inte i övrigt framkommit några brister i yrkesutövningen, och fann inte anledning till vidare utredning.

³⁷ Prop. 2009/10:210, s. 231.

I ett beslut från år 2016 ansåg IVO att en läkare hade uppvisat brister i sin yrkesutövning genom att stå till förfogande att utfärda oskuldssintyg på önskemål från en patient. I det aktuella fallet framförde patienten och hennes anhöriga önskemål om att få ett oskuldssintyg utfärdat. Läkaren sade ja till patientens önskemål men utfärdade inte något intyg då någon vaginalundersökning inte kunde genomföras. Läkaren hade enligt egen uppgift vid två tidigare tillfällen utfärdat intyg om att ”patienters mödomshinna var intakt”. Vid dessa båda tillfällen vaginalundersöktes patienterna. Någon dokumentation av dessa besök gjordes inte varför någon granskning av händelserna inte var möjlig att utföra. Läkaren angav i samtal med IVO att hon i sin fortsatta yrkesutövning inte skulle utfärda några oskuldssintyg, även om hennes patienter begärde detta. IVO riktade kritik mot läkaren vad gäller att arbeta i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet. Myndigheten konstaterade att det inte i övrigt framkommit några brister i yrkesutövningen och fann inte skäl att vidta några ytterligare åtgärder.

Utredningen har även tagit del av ett beslut från år 2016 som rör tillsyn av verksamheten vid en vårdcentral. Av granskningen framgår bland annat att två personer själva sökt till vårdcentralen på grund av oro och att läkaren vid besöken gett lugnande besked om könsorganens utseende och i ett fall råd inför sexuell debut. Ett tredje fall hade arrangerats av massmedia. Av journalen framgick att en person efterfrågat ett oskuldssintyg för den medföljande ”brorsdottern”, inför giftermål i utlandet. Enligt läkarens yttrande i internutredningen avstod hon från att utföra kontrollen, trots att tid fanns vid besöket. Hon var tveksam inför uppdraget, bland annat för att patienten inte själv begärde undersökningen. Hon behövde diskutera ärendet med sin chef eftersom hon inte tidigare fått förfrågan om den typen av intyg eller kontroll. Enligt journalen skulle anhöriga beställa tid för ett nytt besök, men ett sådant kom inte till stånd. I det arrangerade fallet uppgavs patienten vara omyndig och tillfrågades inte om sin inställning. IVO anförde att myndigheten avstod från att göra antaganden om vad som kunnat ske om ytterligare ett besök blivit av, men framhöll att även barns inställning ska klarläggas och ges betydelse vid all kontakt med hälso- och sjukvården.

Vidare framgår av ärendet att regionen som vårdcentralen tillhörde hade vidtagit åtgärder. Regionen hade bland annat begärt vårdgivarens förklaring samt åtgärder i en handlingsplan, granskat journaler för patienter under 18 år som besökt gynekolog vid vårdcentralen

samt i en skrivelse till samtliga vårdenheter som utförde gynekologiska undersökningar påmint om att oskuldskontroller inte är förenliga med vetenskap och beprövad erfarenhet. IVO avslutade ärendet med bedömningen att regionen uppfyllt sina skyldigheter som uppdragsgivare för vården vid den aktuella vårdcentralen.

6.4 Skyddet i förhållande till oskuldsingrepp

I kapitel 5 finns en redogörelse för vad oskuldsingrepp är. Som framgår där kan oskuldsingrepp vara av enklare eller mer avancerat slag – alltifrån att några stygn sätts i slidmyningen till försök att genom ingrepp i slidkransen eller med hjälp annan vävnad konstruera en konstgjord ”mödomshinna”. Det synes även ha förekommit åtgärder i syfte att försnäva vaginan.

Det övergripande syftet med ett oskuldsingrepp kan sägas vara att kvinnan ska framstå som oskuld i ett senare sammanhang, exempelvis vid en oskuldskontroll eller i samband med det första samlaget på bröllopsnatten. När det gäller det sistnämnda sammanhanget förekommer föreställningen att kvinnor alltid blöder när de ”förlorar oskulden”. Inom vissa grupper förekommer även en sedvänja innebärande att ett blodigt lakan, en blodig näsduk eller liknande visas upp för makarnas släktingar som ett bevis på att kvinnan var oskuld. Det förekommer såväl att kvinnor genomgår ingreppet i hemlighet på eget initiativ som att det sker efter påtryckningar från anhöriga. I det sistnämnda fallet kan det till exempel handla om att en kvinna utsatts för ett sexuellt övergrepp. Hennes egna släktingar kan då anse att hon ”förlorat oskulden”, men vill ändå kunna gifta bort henne. Utöver att främja blödning kan ingreppen således syfta till att ”återställa” oskulden.

Frågan är hur oskuldsingrepp bör bedömas i förhållande till de regler som har redovisats tidigare i detta kapitel.

6.4.1 Oskuldsingrepp i straffrättsligt hänseende

Det finns inte någon generell reglering av tillåtligheten av kirurgiska ingrepp. Som framgår av avsnitt 6.2.1 finns det specialregleringar som anger förutsättningarna för att utföra vissa typer av kirurgiska ingrepp. Av dessa specialregleringar är möjligen lagen om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska kirurgiska injektionsbehandlingar relevant i

förhållande till oskuldsingrepp. Det finns vidare ett straffsanktionerat förbud för annan än hälso- och sjukvårdspersonal mot att yrkesmässigt behandla någon med allmän bedövning med mera (5 kap. 1 § PSL). Därtill finns förbudet i könsstympningslagen mot vissa ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen oavsett samtycke.

I den mån ett oskuldsingrepp inte utgör könsstympning torde gränsen för vad som är tillåtet behöva dras utifrån misshandelsbestämmelsen satt i relation till allmänna straffrättsliga ansvarsfrihetsgrunder, i första hand samtycke.

Frågan är till en början om oskuldsingrepp omfattas av förbudet mot könsstympning. Förbudet gäller ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem. Med de kvinnliga yttre könsorganen avses enligt förarbetena till könsstympningslagen de yttre och inre blygdläpparna samt klitoris.³⁸ I förarbetena diskuteras olika typer av så kallad omskärelse av kvinnor. Det anförs att även de mindre ingreppen (som inte utgör stympning) medför bestående kroppsskada och har till syfte att minska möjligheten till ett normalt sexualliv. Detta uttrycks enligt regeringen i lagtexten genom orden *andra bestående förändringar*. Enligt förarbetena följer av allmänna rättsgrundsatser att det är tillåtet med ingrepp som är påkallade av sjukdom eller annars medicinskt motiverade, och som därför står i överensstämmelse med medicinsk etik.³⁹

Oskuldsingrepp bör i regel inte innebära ingrepp i något av det som enligt förarbetena räknas till de kvinnliga yttre könsorganen. De kan inte heller anses syfta till att åstadkomma en sådan stympning eller annan bestående förändring som avses i könsstympningslagen. Könsstympningslagen bör därför inte vara tillämplig på ingreppen.

Ett oskuldsingrepp innebär att flickan eller kvinnan tillfogas kroppsskada och många gånger även smärta, vilket objektivt sett utgör misshandel. Om ingreppet sker under narkos eller bedövning försätts kvinnan även i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, vilket även det objektivt sett utgör misshandel. Oskuldsingrepp omfattas således av misshandelsbestämmelsen. I den mån flickan eller kvinnan tillfogas kroppsskada som inte är ringa kan det även bli fråga om vållande till kroppsskada.

³⁸ Prop. 1981/82:172, s. 8.

³⁹ A. prop., s. 9.

Utrymmet för någon att straffritt utföra ett oskuldsingrepp avgörs av i vilken utsträckning det är möjligt att tillämpa någon ansvarsfrihetsgrund.

I vissa fall kan det finnas en hotbild mot en flicka eller kvinna som önskar utföra ett oskuldsingrepp. Om det finns fara för kvinnans liv eller hälsa skulle den som utför ingreppet kunna åberopa nöd som ansvarsfrihetsgrund. Det får emellertid i princip anses uteslutet att en sådan invändning kan bli framgångsrik med hänsyn till att det bör finnas andra rimliga handlingsalternativ i en sådan situation.

Även ett samtycke från kvinnan kan utgöra en grund för ansvarsfrihet för den som utför ingreppet. Det som krävs är då, utöver att samtycket är giltigt, att gärningen med hänsyn till den skada, kränkning eller fara som den medför, dess syfte och övriga omständigheter, inte är oförsvarlig.

Vid misshandelsbrott sammanfaller gränsen för ansvarsfrihet på grund av samtycke vanligen med gränsen mellan ringa misshandel och normalgraden av misshandel. Det innebär att det i allmänhet inte är möjligt att med ansvarsbefriande verkan för gärningspersonen samtycka till misshandel av normalgraden.

Vid bedömningen av om en misshandel är ringa är den skada och smärta som den har lett till en utgångspunkt.⁴⁰ Till exempel har Högsta domstolen vid bedömningen av om misshandel av ett barn var ringa fäst vikt vid att effekten av slagen ”endast orsakat smärta och skada av helt lindrig art”.⁴¹ Ett typexempel på ringa misshandel från den juridiska litteraturen är ett slag i ansiktet med öppen hand vilket orsakar viss smärta och rodnad (en så kallad örfil).⁴² En helhetsbedömning ska dock göras där även exempelvis försvårande omständigheter kan vägas in.

Även om det normalt endast är möjligt att ge ansvarsbefriande samtycke till ringa misshandel finns det fall där gärningen i och för sig är att bedöma som normalgraden av misshandel, men omständigheterna ändå är sådana att samtycke bör medföra ansvarsfrihet. Vid denna bedömning har det betydelse bland annat om gärningen har ett godtagbart syfte.⁴³

⁴⁰ NJA 2003, s. 537.

⁴¹ NJA 2003, s. 537.

⁴² Jareborg, N., m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten* (version 2, 2015, JUNO), Iustus Förlag, s. 30.

⁴³ Prop. 1993/94:130 s. 38 f. och ”Uppgörelsen i Kassmyra” NJA 2018 s. 512 I.

När det gäller uppsåtligt orsakande av ringa kroppsskada eller sjukdom har det vidare i den juridiska litteraturen anförts att behovet av en relativ enkel regel torde vara så påtagligt att man bör avstå från att lägga vikt vid till exempel att gärningen är etiskt berättigad eller värdefull i någon mening. Det har anförts att det rimligaste synes vara att fastslå att samtycke i dessa fall är relevant, oberoende av om misshandeln klassificeras som ”normal” eller ringa.⁴⁴

Det finns inte några vägledande avgöranden som rör frågan om samtycke till oskuldsingrepp. I rättsfallet NJA 1997 s. 636 var frågan om den som med föräldrars samtycke utfört religiöst motiverad omskärelse på pojkar skulle gå fri från ansvar med hänvisning till social adekvans⁴⁵. Oskuldsingrepp får till skillnad från sådan omskärelse emellertid inte anses utgöra en sådan religiöst grundad sedvänja som kan motivera ansvarsfrihet med hänvisning till social adekvans.

Det är även möjligt att jämföra oskuldsingrepp med lindriga former av könsstymning. I den promemoria som låg till grund för propositionen till könsstymningslagen anfördes, i fråga om vuxna kvinnor, att man nog enligt allmänna regler måste anse att ett samtycke till ett lindrigt ingrepp medför att handlingen blir straffri. De ingrepp som diskuterades var mindre ingripande former av så kallad sunna-omskärelse, som exemplifierades med prickning av klitoris eller bortskärande av förhuden.⁴⁶ Genom könsstymningslagen förbjöds även sådana ingrepp.

I förhållande till oskuldsingrepp kan följande konstateras. Om ett sådant ingrepp utförs utanför hälso- och sjukvården blir skadan och smärtan som tillfogas genom ingreppet av stor betydelse för möjligheten att lämna ett ansvarsbefriande samtycke. Även risken för komplikationer bör emellertid beaktas. Själva skadorna lär i regel vara begränsade, särskilt om det enbart skulle vara fråga om att sätta stygn i slidmynningen. Det är emellertid svårt att bortse från att det är fråga om ingrepp i underlivet med de risker för infektion och påverkan på sexuallivet som de kan medföra. Oskuldsingreppen framstår dock inte som allvarligare än de lindrigare former av könsstymning som det enligt lagstiftaren möjligen skulle ha gått att samtycka till före införandet av könsstymningslagen. Frågan om gränsen för samtycke har överskridits vid ett oskuldsingrepp får sammanfattningsvis av-

⁴⁴ Asp, P. m.fl. *Kriminalrättens grunder*, (version 2, 2016, JUNO), Iustus Förlag, s. 72 f.

⁴⁵ Se om detta begrepp avsnitt 6.2.3.

⁴⁶ Prop. 1981/82:172, s. 21 f.

göras i det enskilda fallet vilket gör det svårt att ta ställning till om oskuldsingrepp utanför hälso- och sjukvården generellt utgör ett brott.

När det gäller hälso- och sjukvårdspersonal kan följande tilläggas. Sådan personal omfattas av den generella straffrättsliga regleringen och kan liksom var och en grunda tillåtligheten av sina åtgärder på allmänna ansvarsfrihetsgrunder. Som har diskuterats ovan aktualiserar oskuldsingrepp främst ansvarsfrihetsgrunderna nöd och samtycke. Bedömningen av om åtgärderna är försvarliga bör emellertid påverkas av att det är åtgärder som vidtas inom hälso- och sjukvården. Riskerna är i allmänhet mindre och mer hanterbara. Det är även möjligt för patienter att i större utsträckning få information om relevanta omständigheter och risker och därmed att samtycka till dem.

Utrymmet för hälso- och sjukvårdspersonal att åberopa ansvarsfrihetsgrunden nöd i förhållande till oskuldsingrepp bör som utvecklats ovan i princip vara utesluten. I fråga om möjligheten att åberopa samtycke bör däremot utrymmet vara större än för gemene man. Straffansvar torde vara uteslutet, i vart fall för läkare, så länge patienten inte motsätter sig ingreppet och det är i överensstämmelse med kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet (se avsnitt 6.1.3). För att det ska bli fråga om straffansvar krävs dessutom att gärningspersonens uppsåt eller (vid vållande till kroppsskada) oaktsamhet omfattar inte bara tillfogandet av skada eller smärta, utan även att åtgärden inte är i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. Som framgår under nästa rubrik är det oklart i vilken utsträckning oskuldsingrepp strider mot detta krav. Utrymmet för att hålla hälso- och sjukvårdspersonal straffrättsligt ansvarig för oskuldsingrepp får således anses begränsat.

Avslutningsvis konstateras att även lagen om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar innehåller straffbestämmelser, dels för den som bryter mot kompetenskravet, dels för den som utför ingrepp och injektionsbehandlingar som omfattas av lagen på någon som är under arton år. Som framgår nedan lär dock den lagen i regel inte omfatta oskuldsingrepp.

6.4.2 Oskuldsingrepp i förhållande till hälso- och sjukvårdsregelverket

Oavsett frågan om oskuldsingrepp är brottsliga kan det tänkas att sådana förfaranden strider mot föreskrifter för hälso- och sjukvården. Ingreppen kan då föranleda olika ingripanden av IVO i förhållande

till vårdgivare och sjukvårdspersonal samt av vårdgivare i förhållande till deras personal.

En första fråga är om ingreppen omfattas av någon specialreglering. Den enda reglering av det slaget som det finns anledning att närmare överväga är lagen om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar. En andra fråga är om ingreppen kan strida mot någon föreskrift för hälso- och sjukvården, främst kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet.

Omfattas oskuldsingrepp av lagen om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar?

Som framgår ovan är bedömningen att oskuldsingrepp inte omfattas av förbudet mot könsstympling. Frågan är om de kan utföras med stöd av lagen om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar.

För att oskuldsingreppen ska omfattas av lagen krävs att de utförs i yrkesmässig verksamhet. Vidare krävs att de utgör ingrepp i syfte att förändra eller bevara utseendet på en människa. I förarbetena till lagen sägs att syftet med åtgärden ska vara att förändra eller bevara det som *utåt sett syns* på en person. Att åtgärden inte visar på några synbara förändringar efter att behandlingen är genomförd har därmed ingen inverkan, det är syftet som är avgörande och inte resultatet.⁴⁷

Det synes inte krävas att patienten har något visst yttersta syfte med att bevara eller förändra sitt utseende, exempelvis att bli vackrare i sina egna eller andras ögon. Även syftet att ”framstå som oskuld” skulle i så fall godtas, förutsatt att det är tänkt att uppnås genom att bevara eller förändra utseendet.

Helt klart är att vissa former av s.k. intimkirurgi omfattas av lagen. I förarbetena förs en utförlig diskussion om gränsdragningen i fråga om den typen av ingrepp i förhållande till otillåtna ingrepp i de yttre könsorganen enligt könsstymplingslagen. Regeringen konstaterade, med hänvisning till förarbetena till könsstymplingslagen, bland annat att könsstympling i flertalet fall är mer eller mindre invalidiserande och också syftar till att vara det, att det innebär ett bestående lidande för den stymplande kvinnan och att kvinnlig omskärelse i alla former står i strid med vetenskap och beprövad erfarenhet. Regeringen kon-

⁴⁷ Prop. 2020/21:57, s. 102.

staterade vidare att det finns vissa estetiska ingrepp som utförs i de yttre kvinnliga könsorganen och som innebär att delar av dem skärs bort, varvid nämns blygdläppsförminskning, försnävningsplastik av vagina (försnävning av slidöppningen) och klitorislyft. Regeringen anförde att det blir den behandlande läkaren som utifrån de rådande omständigheterna får bedöma orsakerna till kvinnans önskan att göra ingrepp samt huruvida ingreppets art och det förväntade resultatet är förenligt med medicinsk etik.⁴⁸

Ett vanligt syfte med oskuldsingrepp är att främja blödning vid samlaget på bröllopsnatten. Detta torde vara det enda syftet vid exempelvis den enklaste formen av ingrepp, där några stygn sätts i slidöppningen. Sådana ingrepp bör falla utanför lagens tillämpningsområde.

I fråga om mer avancerade ingrepp, som innebär försök att konstruera en ”mödomshinna” med hjälp av slidkransen eller vävnad från vaginalväggen, skulle syftet utöver främjande av blödning kunna vara att det ska se ut som att det finns en ”mödomshinna”, exempelvis vid en oskuldskontroll. Slidkransen är synlig utifrån men det krävs emellertid en särskild undersökning för att se den. Det framstår som osannolikt att dessa ingrepp omfattas av lagen, med hänsyn till dess syften och jämfört med de intymkirurgiska ingrepp som nämns i förarbetena.

Slutligen finns exempel på oskuldsingrepp där slidväggarna närmats varandra och fästs ihop. Utöver att leda till blödning skulle syftet vid ett sådant ingrepp kunna vara att åstadkomma en försnävning av slidöppningen. I förarbetena pekar man specifikt på försnävning av slidöppningen som exempel på intymkirurgiska ingrepp som kan omfattas av lagen. Slidöppningen skulle med andra ord räknas till en människas utseende. Oskuldsingrepp som specifikt syftar till en försnävning av slidöppningen skulle kunna anses utgöra ingrepp som syftar till att förändra en människas utseende.

Vissa typer av oskuldsingrepp där syftet är att förändra en människas utseende skulle sammanfattningsvis kunna falla under lagen om estetiska ingrepp. Sådana ingrepp skulle då vara tillåtna förutsatt att övriga krav i lagen uppfylls, inklusive kraven på utförarens kompetens och att patienten är över arton år. Bland dessa krav ingår även bestämmelsen i 6 kap. 1 § PSL att personalen ska utföra sitt arbete i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet.

⁴⁸ A. prop., s. 19.

Även om vissa typer av oskuldsingrepp sammanfattningsvis möjligen skulle kunna omfattas av lagen är slutsatsen att många, sannolikt flertalet, inte skulle göra det.

Strider oskuldsingrepp mot föreskrifter för hälso- och sjukvården?

Den föreskrift som i första hand skulle kunna bli aktuell är, liksom i fråga om oskuldskontroller och oskuldsintyg, 6 kap. 1 § PSL om att hälso- och sjukvårdspersonal ska utföra sitt arbete i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet.

Avsteg från kravet att åtgärderna ska vara förenliga med vetenskap och beprövad erfarenhet medges i princip endast om det är fråga om etikgodkänd forskning. Undantag från kravet har även godtagits i rättspraxis i vissa särskilda situationer som har rört alternativmedicinska och andra icke etablerade metoder.⁴⁹ Krav som då har ställts i praxis har bland annat varit att en etablerad behandling antingen getts samtidigt med den alternativa behandlingen eller getts tidigare, men inte längre varit motiverad, samt att den alternativa behandlingen inte inneburit några egentliga risker och bara försumbara biverkningar.⁵⁰

Det får anses stå klart att det inte finns stöd för att göra avsteg från kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet i förhållande till oskuldsingrepp. Frågan är således i vilken utsträckning sådana ingrepp är i överensstämmelse med detta krav.

Frågan om oskuldsingrepp är förenliga med vetenskap och beprövad erfarenhet har inte prövats hittills. Det kan även noteras att Socialstyrelsen, till skillnad från oskuldskontroller och oskuldsintyg, inte har utfärdat något meddelandeblad om vad som gäller i fråga om oskuldsingrepp. Det finns ett ärende hos IVO avseende en läkare som har utfört sådana ingrepp, men ärendet är i skrivande stund inte avslutat.

Medan oskuldskontroller och oskuldsintyg förutsätter felaktiga föreställningar om den kvinnliga anatomin – att det är möjligt att genom en undersökning bedöma om någon är oskuld – så är det när det gäller oskuldsingrepp snarast syftet som kan ifrågasättas. Syftet att patienten ska ”framstå som oskuld” kan inte i sig anses utgöra ett sådant syfte som ryms inom begreppet hälso- och sjukvård. Emellertid har ingrepp tidigare utförts inom hälso- och sjukvården utan lag-

⁴⁹ Jfr Rå 1998 ref. 41 I och II.

⁵⁰ Johnsson, L-Å., *Patientsäkerhetslagen* (3 dec. 2020, version 1, JUNO), kommentaren till 6 kap. 1 § under rubriken Andra uppfattningar om innehållet i kvalitetskravet.

stöd och utan medicinskt syfte, utan att åtgärderna ansetts strida mot kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet. Exempelvis gällde detta estetiska ingrepp i förskönande syfte före ikraftträdandet av lagen om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar, liksom omskärelser som företas på religiöst eller kulturellt betingade grunder före ikraftträdandet av lagen om omskärelse av pojkar. Varken dessa lagar eller exempelvis könsstympningslagen får anses ha varit avsedda att uttömma regler för vilka syften ingrepp i könsorganen är tillåtna.⁵¹ Det har i juridisk doktrin argumenterats för att respekten för kvinnans självbestämmande i princip skulle räcka som socialt godtagbart syfte⁵², detta dock före att skönhetsingreppen lagreglerades. Som konstateras ovan skulle dessutom vissa former av oskuldsingrepp kunna falla under lagen om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar.

Det framstår sammanfattningsvis som oklart hur syftet med oskuldsingrepp skulle bedömas medicinskt-etiskt. Vidare är det oklart om det finns någon metod som – satt i relation till detta syfte – uppfyller kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet (se andra rubriken i avsnitt 5.1). Ingreppen synes emellertid tidigare ha utförts öppet inom hälso- och sjukvården (se avsnitt 5.2). Slutsatsen i denna utredning är dock att det för närvarande är oklart i vilken utsträckning oskuldsingrepp skulle strida mot kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet i 6 kap. 1 § PSL.

⁵¹ Se exempelvis när det gäller lagen om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar uttalanden i prop. 2020/21:57, s. 19 om att avsikten inte var att inom ramen för lagförslaget undanröja oklarheter som kan uppstå vid tillämpningen av könsstympningslagen, utan endast att klargöra under vilka omständigheter estetiska kirurgiska ingrepp som görs i de kvinnliga yttre könsorganen är tillåtna enligt den föreslagna lagen.

⁵² Se Rynning, E., "Hymenoperationer och oskuldsintyg – ett juridiskt perspektiv", i Nationellt centrum för kvinnofrid, *Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder*, (Uppsala: Uppsala universitet, 2011), s. 55.

7 Internationell utblick

I uppdraget ingår att göra de internationella jämförelser som kan anses relevanta. Enligt direktiven bör regleringarna i de nordiska länderna samt i Storbritannien och Frankrike särskilt uppmärksammas. Ingripanden mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp aktualiserar frågor om mänskliga rättigheter. Detta kapitel inleds därför med en redogörelse för relevanta internationella åtaganden, politiska ställningstaganden och uttalanden av internationella organ inom området mänskliga rättigheter (avsnitt 7.1). Därefter redovisas den rättsliga regleringen i de nordiska länderna, Storbritannien och Frankrike (avsnitt 7.2).

7.1 Internationella åtaganden m.m. om mänskliga rättigheter

Förenta nationerna (FN)

Det internationella ramverket till skydd för de mänskliga rättigheterna tar sin utgångspunkt i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948. Sverige har anslutit sig till en majoritet av de centrala FN-konventionerna om mänskliga rättigheter och rapporterar regelbundet till relevanta FN-mekanismer om det nationella arbetet för att säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna.

En i sammanhanget viktig konvention är FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor (CEDAW, SÖ 1980:8). Konventionen innehåller generella åtaganden om att vidta åtgärder i syfte att avskaffa diskriminering av kvinnor, såväl inom den offentliga som den privata sfären (se artikel 2). Av särskilt intresse i detta sammanhang är artikel 5.a. Enligt den bestämmelsen ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga åtgärder för att ändra mäns och kvinnors sociala och kulturella beteendemönster för att därmed avskaffa för-

domar, seder och bruk som grundar sig på föreställningen om det ena könets underlägsenhet eller på stereotypa stelnade roller för kvinnor och män.¹

En annan viktig konvention är FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen, SÖ 1990:20) som sedan år 2018 även gäller som svensk lag². De fyra grundprinciperna i konventionen är

- Icke-diskriminering (artikel 2).
- Principen om barnets bästa (artikel 3).
- Rätten till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6).
- Rätten till en egen åsikt i frågor som berör barnet (artikel 12).

I förhållande till utredningsuppdraget är artikel 19 särskilt betydelsefull. Artikeln innebär en skyldighet för konventionsstaterna att vidta åtgärder för att skydda barn mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, miss-handel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, när de är i föräldrars och andra personers vård. Vidare erkänner konventionsstaterna enligt artikel 24 barnets rätt att, bland annat, åtnjuta bästa uppnåeliga hälsa. Ett av staternas åtaganden enligt artikeln är att vidta effektiva och lämpliga åtgärder för att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa (punkt 3).

Utöver de folkrättsligt bindande konventionerna finns politiska åtaganden som är relevanta. Vid FN:s fjärde världskonferens om kvinnor antogs år 1995 en resolution om att stärka och lyfta fram kvinnor över hela världen. Genom resolutionen antogs en deklARATION och en handlingsplan för jämställdhet (The Beijing Declaration and Platform for Action). Handlingsplanen, ”Pekingplattformen”, innehåller tolv kritiska områden som vart och ett innehåller ett antal strategiska mål.

Under det strategiska målet C.1, som rör tillgång till sjukvård m.m., uppmanas regeringar, i samverkan med andra aktörer, att vidta alla lämpliga åtgärder för att bland annat eliminera skadliga, medicinskt onödiga eller påtvingade medicinska behandlingar samt att säkerställa att alla kvinnor är fullt informerade om sina valmöjligheter.

¹ Konventionen är giltig i sin arabiska, engelska, franska, kinesiska, ryska och spanska version. Översättningen är hämtad från SÖ 1980:8 som baseras på texten i prop. 1979/80:147.

² Artiklarna 1–42, se lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

heter, inklusive sannolika fördelar och potentiella bieffekter, av lämpligt utbildad personal (punkt 106.h).

I september 2015 antog FN:s medlemsstater Agenda 2030 för hållbar utveckling. Agendan är en handlingsplan för omställning till ett hållbart samhälle för människorna, planeten och välbefindandet som ska främja fredliga, rättvisa och inkluderande samhällen.³ Mål 5 är att uppnå jämställdhet och alla kvinnors och flickors egenmakt. Bland delmålen ingår bland annat att avskaffa alla former av diskriminering av alla kvinnor och flickor överallt (5.1) och att avskaffa alla skadliga sedvänjor, såsom barnäktenskap, tidiga äktenskap och tvångsäktenskap samt kvinnlig könsstympning (5.3).

Frågan om oskuldskontroller och relaterade sedvänjor har tagits upp särskilt av olika FN-organ.

FN:s kommitté för avskaffande av diskriminering av kvinnor (CEDAW) och FN:s barnrättskommitté (CRC) har i en gemensam allmän rekommendation/kommentar behandlat så kallade skadliga sedvänjor ("harmful practices"). Kommittéerna anför att sådana sedvänjor baseras på diskriminering och att de ofta har rättfärdigats med hänvisning till sociokulturella och religiösa sedvänjor och värden. Bland exemplen på skadliga sedvänjor omnämns oskuldskontroller och relaterade sedvänjor samt förändringar av kroppen i syfte att göra flickor och kvinnor vackra och bortgiftbara. Kommittéerna konstaterar att den typen av sedvänjor har en stark koppling till och befäster socialt konstruerade könsroller och patriarkala maktrelationer.⁴ CRC har i en allmän kommentar till artikel 19 i Barnkonventionen bland exemplen på vad som omfattas av artikeln tagit upp skadliga sedvänjor, inklusive oskuldskontroller.⁵

Världshälsoorganisationen (WHO) har år 2018 gjort ett uttalande tillsammans med FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter (OHCHR) och FN:s organisation för jämställdhet och kvinnors egenmakt (UN Women). Av uttalandet framgår att oskuldskontroller förekommer i alla delar av världen. I uttalandet fastslås vidare att oskulds-

³ FN, Generalförsamlingen, *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*, A/RES/70/1, ingress.

⁴ FN:s kommitté för Kvinnokonventionen och FN:s kommitté för barnets rättigheter, *Joint general recommendation No. 31 of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women/general comment No. 18 of the Committee on the Rights of the Child on harmful practices*. New York: Förenta nationerna; 2014, revised 2019 (CEDAW/C/GC/31/Rev.1–CRC/C/GC/18/Rev.1).

⁵ FN:s kommitté för barnets rättigheter, *General comment No. 13 (2011), The right of the child to freedom from all forms of violence*. New York: Förenta nationerna; 2011 (CRC/C/GC/13).

kontroller är ovetenskapliga, medicinskt onödiga och otillförlitliga, samt att de kränker kvinnors mänskliga rättigheter och är förknippade med negativa hälsoeffekter. Organisationerna uppmanar regeringar och andra aktörer att ta initiativ till förbud mot oskuldskontroller och att ta fram vägledning på området för vårdpersonal m.fl.⁶

Europarådet m.m.

Europarådet bildades efter andra världskriget för att säkerställa respekten för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Den centrala konventionen inom detta samarbete är den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) som sedan 1995 är svensk lag.

År 2014 ratificerade Sverige Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (Istanbulkonventionen, SÖ 2014:13). Konventionen syftar bland annat till att skydda kvinnor mot alla former av våld, att förebygga, avskaffa och lagföra våld mot kvinnor och våld i hemmet samt att bidra till att avskaffa diskriminering och främja jämställdhet (se artikel 1). Parterna åtar sig att vidta en mängd olika åtgärder för att främja konventionens syften.⁷

Konventionens definition av *våld mot kvinnor* är vid och omfattar inte enbart exempelvis misshandel. Enligt definitionen omfattas varje fall av könsrelaterat våld som leder till, eller troligen kommer att leda till, fysisk, sexuell, psykisk eller ekonomisk skada eller fysiskt, sexuellt, psykiskt eller ekonomiskt lidande, inbegripet hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande (se artikel 3.a). Att våldet är *könsrelaterat* innebär att det riktas mot en kvinna för att hon är kvinna eller drabbar kvinnor oproportionerligt (se artikel 3.d).

I kapitel III finns artiklar om förebyggande åtgärder. Bland annat ska parterna enligt artikel 12.1 vidta nödvändiga åtgärder för att främja förändringar i kvinnors och mäns sociala och kulturella beteendemönster i syfte att utrota fördomar, sedvänjor, traditioner och all annan praxis som utgår från föreställningen om kvinnors underordning eller från stereotypa roller för kvinnor och män. Enligt arti-

⁶ Världshälsoorganisationen, FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter & UN Women, *Eliminating Virginity Testing: An Interagency Statement* (Genève: World Health Organization, 2018).

⁷ En utförlig genomgång av konventionen finns i Ds 2012:52. Se även prop. 2013/14:208.

kel 12.6 ska parterna säkerställa att kultur, sedvänja, religion, tradition eller så kallad heder inte ska kunna betraktas som ett rättfärdigande av någon våldshandling som faller inom ramen för konventionen.

Konventionen innehåller även krav på åtgärder mot bland annat fysiskt, psykiskt och sexuellt våld, tvångsäktenskap och kvinnlig könsstympning (se artikel 33, 35–38 och 40).

Även inom EU pågår ett arbete med att förhandla ett direktiv om bekämpning av våld mot kvinnor och våld i nära relationer.⁸

7.2 Lagstiftningen i de utvalda länderna

7.2.1 Danmark

Danmark har ett specifikt förbud mot oskuldsingrepp. Däremot finns det inte något sådant förbud mot oskuldskontroller eller oskuldsintyg.

I lov om autorisation af sundhedspersoner og om sundhedsfaglig virksomhed (autorisationsloven)⁹ finns bestämmelser om bland annat auktorisation och tillsyn av sjukvårdspersonal i Danmark. Genom en ändring i lagen infördes år 2019 ett förbud mot oskuldsingrepp.¹⁰ Förbudet gäller ”konstruktion av konstgjord hymen framför vaginalöppningen”. Den som bryter mot förbudet döms till böter (se kap. 25 a § 72 a och kap. 27 § 79 a autorisationsloven). Både auktoriserad sjukvårdspersonal och personer utan auktorisation kan straffas om de bryter mot förbudet.

Sundheds- og Ældreministeriet konstaterade att det var möjligt att skapa en konstgjord förslutning eller försnävning av slidöppningen och att därigenom härma en ”mödomshinna”. Komplikationerna av ett sådant ingrepp antogs vara sällsynta, men kunde bestå av blödning, infektion och smärtsam ärrbildning. Bedömningen var att en konstruktion av konstgjord hymen kunde utföras inom ramen för autorisationsloven. Företeelsen bedömdes inte vara utbredd, men att

⁸ Förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om bekämpning av våld mot kvinnor och våld i nära relationer, COM(2022) 105 final.

⁹ Lovbekendtgørelse nr. 1141 af 13. september 2018, med de ændringer, der følger af § 1 i lov nr. 1555 af 18. december 2018, lov nr. 502 af 1. maj 2019, lov nr. 503 af 1. maj 2019, lov nr. 506 af 1. maj 2019 og § 2 i lov nr. 507 af 1. maj 2019.

¹⁰ Forslag til Lov om ændring af lov om autorisation af sundhedspersoner og om sundhedsfaglig virksomhed (Regulering af nåleakupunktur på brystkassen og forbud mod konstruktion af kunstig hymen (”jomfruhinde”)), Folketingstidende 2018–19 (1. samling), tillæg A, L 141 som fremsat.

det fanns privata kliniker som erbjöd ”rekonstruktion av mödomshinnan” på sin hemsida.¹¹

Som skäl för att förbjuda ingreppen angav regeringen att man ville avliva myten om en ”mödomshinna” som täcker vaginalöppningen och brister vid första samlaget. Lagförslaget skulle ses tillsammans med andra initiativ som undervisning för yrkesverksamma och ändringar i sexualundervisningen. Detta skulle bidra till att myten försvann. Följaktligen skulle det inte utföras kirurgiska ingrepp som medför eller upprätthåller en felaktig uppfattning om den kvinnliga anatomin.¹²

Remissutfallet var blandat. Kritik mot det föreslagna förbudet framfördes av bland annat Dansk Samfundsmedicinsk Selskab, Dansk Selskab for Obstetrik og Gynækologi, Det etiske råd och Lægeforeningen. De kritiska remissinstanserna anförde bland annat att det var fråga om ett litet ingrepp, att företeelsen inte var utbredd, att risken för komplikationer var liten, att det var tveksamt om ett förbud skulle få myten om mödomshinnan att försvinna och att det fanns risk för att kvinnorna sökte lösningar utanför hälso- och sjukvården. Det etiske råd framförde att det inte fanns skäl att åsidosätta kvinnors (som var minst 15 år) självbestämmande med hänsyn till riskerna, som inte var större än vid andra lagliga ingrepp. Rådet ansåg lagförslaget förfelat då det använde kvinnorna som medel för att genomföra samhällsförändringar som i begränsad omfattning kom kvinnorna själva till godo. Lagförslaget stöddes av Dansk sygeplejeråd, Jordemoderforeningen och Indvandrermedicinsk Klinik på Hvidovre Hospital. Institut for Menneskerettigheder konstaterade att ett förbud kunde tjäna det legitima syftet att skydda kvinnor mot social kontroll från deras omgivning. Institutet rekommenderade regeringen att överväga om det skulle sättas en åldersgräns så att det bara var ingrepp på unga kvinnor som omfattades av förbudet. Både bland de som var emot och de som var för förbudet framhölls behovet av informationsinsatser.¹³ Förslaget röstades igenom av ett enigt Folketing.

Det finns inte något uttryckligt förbud mot oskuldskontroller och oskuldsintyg i dansk rätt. Enligt § 17 autorisationsloven ska där-

¹¹ A.a, s. 5 f.

¹² A.st.

¹³ Se remissmanställningen, Sundheds- og Ældreministeriet, *Kommenteret høringsnotat, vedrørende forslag til lov om ændring af lov om autorisation af sundhedspersoner og om sundhedsfaglig virksomhed (Regulering af nåleakupunktur på brystkassen og forbud mod konstruktion af kunstig hymen ("jomfrubinde"))*, 2018-10-12, Enhed: JURPSYK, Sagsbeh.: SUMBGB, Sagsnr.: 1802690, Dok. nr.: 769275.

emot sjukvårdspersonal i utövandet av sin verksamhet visa omsorg och samvetsgrannhet¹⁴. Eftersom det inte är möjligt att avgöra genom en gynekologisk undersökning om en kvinna är oskuld är det svårt för en dansk läkare att utfärda oskuldsintyg. Den som överträder kravet i § 17 kan bli föremål för kritik. Vid grov eller upprepad försummelse eller misskötsamhet kan personen dömas till böter. I lagen finns även bestämmelser som gör det möjligt att ingripa inom ramen för tillsynen genom att frånta personer deras auktorisation.

7.2.2 Finland

Det finns inte någon specifik straffrättslig bestämmelse i fråga om oskuldsingrepp i Finland. Sådana ingrepp får bedömas enligt bestämmelser om misshandel (21 kap. 5–7 §§ strafflagen [19.12.1889/39]). Samtycke kan ges till gärningar som är lindrigare än grov misshandel. Detta bör vara fallet i fråga om oskuldsingrepp, men det finns dock inte någon rättspraxis på området. I fråga om barn, som inte kan ge något giltigt samtycke, är läget mer oklart. Det finns rättsfall från Högsta domstolen där slutsatsen är att manlig omskärelse på föräldrarnas begäran är tillåtet under vissa förutsättningar.¹⁵

Mot bakgrund av ett medborgarinitiativ tillsattes en arbetsgrupp inom Justitieministeriet för att utreda ett förtydligande av straffbarheten i fråga om könsstympning av flickor och kvinnor. Arbetet redovisades i ett betänkande i februari 2023. Arbetsgruppen övervägde flera olika bestämmelser, men ansåg att alla alternativ var problematiska och föreslog därför inte några ändringar i strafflagen.¹⁶

Oskuldskontroller och oskuldsintyg som sådana är inte heller förbjudna i Finland, men anses oetiska. I handboken *Läkaretik*, som ges ut av Finlands läkarförbund, med förbundets etiska delegation som redaktionskommitté, anförs att en läkare inte bör gå med på att göra oskuldskontroller (”jungfrutestning”):

I vissa kulturer är det en hederssak att en dotter ska giftas bort som oskuld. Det kan hända att en läkare ombeds göra en jungfrutestning för att bekräfta saken. Undersökningen är problematisk, då den inte är motiverad av hälsoskäl. Ett tillförlitligt utlåtande om oskuld kan inte heller ges på basis av patientens status, då alla kvinnor inte har någon mödoms-

¹⁴ Da. *ombu og samvittighedsfuldhed*.

¹⁵ HD:2008:93.

¹⁶ Justitieministeriet, Finland, *Förtydligande av straffbarheten för könsstympning av flickor och kvinnor*, Justitieministeriets publikationer, betänkanen och utlåtanden 2023:6.

hinna, även om samlag aldrig skulle ha inträffat. Därtill är undersökningen problematisk på grund av att förfrågan bygger på samfundets krav; samfundet inkräktar härmed på individens självbestämmanderätt, vare sig flickan själv framför begäran eller inte. Det mest oroväckande är dock att undersökningen är förknippad med ett allvarligt hot ifall flickan inte är oskuld. Resultatet kan bli djup skam, uppenbar social isolering och, i värsta fall, hot mot flickans hälsa och liv. En läkare bör alltså inte gå med på att göra jungfrutestning.¹⁷

7.2.3 Frankrike

I Frankrike infördes ett förbud mot oskuldskontroller och oskuldsintyg under år 2021. Förbudet ingick i ett lagstiftningspaket med olika åtgärder mot så kallad separatism.¹⁸ Oskuldsingrepp är däremot inte förbjudna i Frankrike.

Genom ändringar i hälsovårdslagen (code de la santé publique) gäller numera ett förbud för vårdpersonal att upprätta en attest ("certificat") för att intyga att en person är oskuld ("virginité"). Utfärdande av attest i strid med förbudet är straffsanktionerat. Straffskalan är från 15 000 euro i böter till fängelse i högst ett år.¹⁹

Det infördes även två nya artiklar i den franska strafflagen (code pénal). Bestämmelserna infördes i bok II, rubrik II, kapitel V (kränkningar av den personliga värdigheten). Bestämmelserna gäller till skillnad från förbudet mot oskuldsintyg även för andra än vårdpersonal.

För det första är det straffbart att utöva påverkan på en person att genomgå en oskuldskontroll. Enligt artikel 225-4-11 begär den ett brott som ger en person utfästelser eller löften, erbjuder personen gåvor, presenter eller förmåner av något slag, eller utsätter personen för någon form av påtryckningar eller tvång, för att personen ska underkasta sig en undersökning som syftar till att intyga att hon är oskuld ("virginité"). Straffskalan är 15 000 euro i böter till fängelse i ett år. Är personen minderårig är straffet 30 000 euro i böter till fängelse i ett år.

¹⁷ Kattelus, H. & Sariola, S. (red.), *Läkaretik*, (Helsingfors: Finlands läkarförbund, 8. uppl., 2021), under rubriken "Mötet mellan kulturer på läkarmottagningen", <https://www.laakariliitto.fi/lakaretik/patient-lakarrelationen/motet-mellan-kulturer-pa-lakarmottagningen/> [hämtad 22-09-28].

¹⁸ Loi n 2021-1109 du 24 août 2021 confortant le respect des principes de la République (Lag nr 2021-1109 av den 24 augusti 2021 till stöd för efterlevnaden av republikens principer).

¹⁹ Se artikel L. 1110-2-1 och L. 1115-3,

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006072665/2022-09-28/ [hämtad 22-09-28].

För det andra är det straffbart att utföra en oskuldskontroll. Enligt artikel 225-4-12 begår den ett brott som utför en undersökning i syfte att intyga att en person är oskuld. Enligt bestämmelsen ska detta inte påverka påföljderna för de fall då gärningen utgör våldtäkt, sexuellt övergrepp eller sexuellt ofredande. Straffskalan är fängelse i ett år och 15 000 euro i böter. Är personen minderårig är straffskalan fängelse i ett år och 30 000 euro i böter.

I regeringens proposition fanns endast ett förslag om att införa förbud mot oskuldsintyg i hälsovårdslagen. Regeringen konstaterade bland annat att intygen särskilt efterfrågades inför giftermål eller i vissa rättsprocesser om ogiltigförklarande av äktenskap. Vidare anförde regeringen bland annat att oskuldskontrollerna var kränkande, ovetenskapliga och kunde orsaka fysiskt och psykiskt trauma hos patienten. Regeringen diskuterade oskuldskontrollerna i förhållande till olika bestämmelser i etikkoden för läkare, lagen om folkhälsan och strafflagen. Det konstaterades att ingen disciplinpåföljd dömts ut och att befintliga bestämmelser var otydliga. Regeringen ansåg därmed inte att det var lämpligt att införa särskilda bestämmelser för den som utövade påtryckningar i syfte att tvinga en person att efterfråga ett oskuldsintyg, eftersom det enligt gällande rätt redan var möjligt att undertrycka sådana åtgärder.²⁰

Under lagstiftningsprocessen i parlamentet tillkom bestämmelserna i strafflagen. När det gäller artikel 225-4-12 om förbud mot utförande av oskuldskontroller konstaterades bland annat att, enligt representanter för läkarförbundet som hördes i senaten, var oskuldskontroller inte en systematisk följd av påtryckningar, utan kunde föranledas av flickans starka övertygelse eller frivilliga underkastelse i förhållande till sociala normer. Det fanns således ett behov av en straffbestämmelse även för de fall då en oskuldskontroll utfördes med samtycke och därför inte utgjorde sexualbrott. Kriminaliseringen skulle inte hindra läkarundersökningar av offer för sexuella övergrepp i syfte att intyga vilket våld de utsatts för.²¹

Såvitt har framkommit av materialet från lagstiftningsprocessen har begreppet ”virginité” inte definierats närmare. I regeringens lag-

²⁰ Frankrikes regering, *Projet de loi confortant le respect des principes de la République (Procédure accélérée)*, N° 3649 rectifié, s. 10 och 171 ff.

²¹ Senaten, Frankrike, *Rapport fait au nom de la commission des lois constitutionnelles, de législation, du suffrage universel, du Règlement et d'administration générale (1) sur le projet de loi, adopté par l'Assemblée nationale après engagement de la procédure accélérée, confortant le respect des principes de la République*, N° 454 s. 152 f.

förslag talas i allmänmotiveringen om det omöjliga i att fastställa om någon haft en sexuell förbindelse ("rapport sexuel").

7.2.4 Norge

Det finns för närvarande inga bestämmelser i Norge som uttryckligt reglerar oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Sådana åtgärder får bedömas utifrån olika bestämmelser i Lov om straff (straffeloven). Enligt tjänstemän på Justis- og beredskapsdepartementet kan bestämmelsen i § 271 om kroppskrenkelse aktualiseras vid ofrivilliga undersökningar som kränker någon annan fysiskt. För kroppskrenkelse döms den som utövar våld mot en annan person eller på annat sätt kränker denna fysiskt. Straffskalan är böter eller fängelse i högst ett år. Samtycke och personens ålder har betydelse i ett sådant fall. Enligt § 276 är bestämmelsen i § 271 inte tillämplig om personen har samtyckt. Vidare kan bestämmelsen om tvång i § 251 och hot i § 263 aktualiseras om oskuldskontrollen genomförts med sådana åtgärder.

I § 284 i straffeloven finns en bestämmelse om straffansvar för könsstympling (kjønnslemlestelse) för den som genomför ett ingrepp i en kvinnas könsorgan som skadar könsorganet eller medför bestående förändringar av det. Rekonstruktion av könsstympling straffas på samma sätt.

Inom det medicinskrättsliga området gäller Lov om helsepersonell m.v. (helsepersonelloven). Lagen innehåller bland annat krav på hälso- och sjukvårdspersonalens yrkesutövande samt bestämmelser om åtgärder mot hälso- och sjukvårdspersonal som bryter mot lagen (se §§ 56–67).

I § 4 första stycket finns följande bestämmelse:

Helsepersonell skal utføre sitt arbeid i samsvar med de krav til faglig forsvarlighet og omsorgsfull hjelp som kan forventes ut fra helsepersonellens kvalifikasjoner, arbeidets karakter og situasjonen for øvrig.

Vidare finns det enligt § 15 krav när det gäller utfärdande av intyg m.m.

Helse- og omsorgsdepartementet har utfärdat ett cirkulär i fråga om oskuldskontroller och oskuldsintyg av vilket bland annat följande framgår. Hälso- och sjukvårdspersonal ska känna till att det inte är möjligt, vid en undersökning av den så kallade mödomshinnan, att bekräfta eller vederlägga om en kvinna haft vaginalt samlag. Att erbjuda

sig att utföra eller att utföra en oskuldskontroll strider därför mot lagens försvarlighetskrav och bryter därmed mot § 4. Undersökningar i syfte att bekräfta eller vederlägga om en kvinna är oskuld innebär medverkan till eller legitimering av en oacceptabel kontroll av kvinnors sexualliv och privatliv som också strider mot bestämmelsens krav om att personalen ska uppträda omsorgsfullt. I den mån hälso- och sjukvårdspersonal utfärdar ett intyg efter en sådan undersökning kommer det på samma grunder att strida mot § 15 om att den som utfärdar intyg ska vara ”varsom, nøyaktig og objektiv”.²²

När det gäller oskuldsingrepp finns inte något motsvarande uttalande. Det är enligt vad utredningen erfarit i kontakter med norska myndigheter möjligt att även ingreppen skulle strida mot § 4, bland annat med hänsyn till att patienten utsätts för en risk utan att det finns medicinsk indikation samt att det liksom vid oskuldskontroller kan bli fråga om att legitimera en oacceptabel kontroll av kvinnors sexualliv och privatliv. Frågan har dock inte prövats rättsligt.

Avslutningsvis noteras att en utredning (lovutvalg) har tillsatts för att utreda de samlade juridiska problemen i fråga om negativ social kontroll, hedersrelaterat våld, tvångsäktenskap, könsstympning och psykiskt våld.²³ ”Negativ social kontroll” har definierats i regeringens handlingsplan²⁴ som

press, oppsyn, trusler eller tvang som systematisk begrenser noen i sin livsutfoldelse eller gjentatte ganger hindrer dem i å treffe selvstendige valg om eget liv og fremtid.

Detta gäller bland annat självbestämmandet över personens kropp och sexualitet. I utredningsuppdraget har dock inte oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp tagits upp. Utredningen ska bland annat bedöma om gällande regelverk ger ett tillräckligt rättsligt skydd för de utsatta och vid behov lämna förslag till ändringar. Utredningen ska redovisa sitt uppdrag senast den 30 november 2023.

²² Det kongelige helse- og omsorgsdepartement, *Forholdet mellom helselovgivningen og såkalt jomfruhinnekontroll*, rundskriv nr I-6/2020, 20/4131, 22 september 2020, <https://www.regjeringen.no/contentassets/8bebe0fc817e4795a7f8093c7e3837cd/rundskriv-i-6-2020-forholdet-mellom-helselovgivningen-og-sakalt-jomfruhinnekontroll.pdf> [hämtat 22-10-28].

²³ Det kongelige kunnskapsdepartement, *Mandat for lovutvalg som skal utrede de samlede juridiske problemstillingene i saker som gjelder negativ sosial kontroll, æresrelateret vold, tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og psykisk vold*, revidert 1 desember 2022.

²⁴ Det kongelige Kunnskapsdepartement, *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelateret vold*, handlingsplan 2021–2024.

7.2.5 Storbritannien

Under år 2022 beslutade det brittiska parlamentet Health and Care Act 2022, som innehåller reformer inom hälso- och sjukvårdsområdet. Lagen innehåller bland annat förbud mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp ("hymenplastik")²⁵. Storbritannien har däremot inte något specifikt förbud mot oskuldsintyg.

Inför beredningen av lagförslaget togs en konsekvensanalys fram av den brittiska motsvarigheten till Socialdepartementet, Department of Health and Social Care. I analysen anförs bland annat att oskuldskontroller saknar vetenskapligt och medicinskt värde och att flickor och kvinnor ofta tvingas att genomgå dem mot sin vilja. Regeringen ansåg att det är fråga om en form av våld mot kvinnor som är en del av "the 'honour-based' cycle of abuse". Utbildning och klinisk vägledning ansågs enbart kunna hantera en del av problemet. Genom ett förbud avsåg man att uppnå ett skydd för sårbara flickor och kvinnor samt att uppnå det bredare målet att minska hedersrelaterat våld och andra former av våld mot flickor och kvinnor. Vidare ansågs en kriminalisering sända en tydlig signal till förövarna, och stärka kvinnor och flickor i att anmäla dem. Hälso- och sjukvårdspersonal skulle därtill sluta utföra undersökningarna.²⁶

När det gäller hymenplastik tillsattes en expertgrupp, Expert Panel on Hymenoplasty, som i sin rapport²⁷ föreslog en kriminalisering. Expertgruppen pekade på fysiska och psykologiska risker med hymenplastik men anförde även att tillhandahållandet av ingreppet ledde till indirekt skada genom att förstärka myter och attityder som utsatte många kvinnor för risker, däribland föreställningen att alla kvinnor blöder vid första samlaget och att det är skamligt för kvinnor att inte vara oskuld. Dessa föreställningar var enligt expertgruppen direkt kopplade till hedersrelaterat våld och förtryck. Gruppen konstaterade även att de flickor och kvinnor som begärde hymenplastik vanligen gjorde det under intensiva påtryckningar från familjen, ibland med tvång och ibland när de riskerade tvångsäktenskap.

Expertgruppen konstaterade att ett förbud mot hymenplastik innebär att man nekade kvinnorna möjligheten att samtycka till ingrep-

²⁵ Separata men i princip likalydande bestämmelser har antagits för England och Wales, Skottland respektive Nordirland.

²⁶ Department of Health and Social Care, *Virginity Testing Ban. Impact Assessment*, 10/01/22 IA No: 9579.

²⁷ Expert Panel on Hymenoplasty, *Ethical, legal, and clinical implications of hymenoplasty*, (Department of Health and Social Care, 2021).

pet, men att det samtidigt gav dem en möjlighet att vägra genomgå det med hänvisning till att det är olagligt. Expertgruppen anförde vidare att om man kriminaliserade oskuldskontroller men tillät hymenplastik kunde det tolkas som en signal om att staten tolererade myter och attityder kring oskuld, och enbart brydde sig om att förbjuda vissa extrema sedvanor. Expertgruppen ansåg inte heller att befintliga rättsliga krav på samtycke och tillämpliga etiska regler vid ingrepp gav ett tillräckligt skydd. Det ansågs olämpligt att reglera hymenplastik ytterligare eftersom ingreppet då underförstått skulle anses godtagbart.

Förbudet mot oskuldskontroller och hymenplastik trädde i kraft den 1 juli 2022.²⁸ Det är numera ett brott att utföra en oskuldskontroll ("virginity testing offence"). Med detta avses en undersökning av de kvinnliga könsorganen, med eller utan samtycke, i syfte, eller påstått syfte²⁹, att fastställa någons oskuld ("virginity"). De kvinnliga könsorganen har definierats som vagina eller vulva³⁰.

Det är enligt bestämmelserna även förbjudet att utföra en hymenplastik ("hymenoplasty"). Med detta avses "rekonstruktion av hymen", med eller utan samtycke.

Den som lämnar ett erbjudande om att utföra en oskuldskontroll eller en hymenplastik gör sig därtill skyldig till ett särskilt brott. Även medverkan till oskuldskontroll och hymenplastik har kriminaliserats.³¹

Straffskalan är såvitt avser samtliga brott fängelse i högst tolv månader och/eller böter alternativt fängelse i högst fem år och/eller böter.³²

Det finns inte någon definition i lagen av begreppet "oskuld". Det blir således en fråga för domstolarna tolka ordet utifrån bland annat dess vanliga innebörd.

²⁸ Se Health and Care Act, del 5, kapitel 1 och 2, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2022/31/part/5> [hämtad 22-09-27].

²⁹ I s.k. explanatory notes till lagförslaget, som inte är beslutade av parlamentet men som syftar till att förklara förslaget för lekmän, anför bland annat att eftersom det inte går att fastställa om någon haft samlag, behöver den som utför oskuldskontrollen antingen själv tro att det är möjligt eller ge sken av att ha ett sådant syfte. Syftet eller det påstådda syftet är således det brottsliga uppsåtet (mens rea). Se Department of Health and Social Care, *Explanatory Notes to the Health and Care Bill as brought from the House of Commons on 24 November 2021* (HL Bill 71), s. 115.

³⁰ De kvinnliga yttre könsorganen.

³¹ I fråga om Storbritannien exclusive Skottland: "...aid, abet, counsel or procure the carrying out of virginity testing...". Formuleringen för Skottlands del är något annorlunda.

³² Den lindrigare straffskalan gäller vid s.k. "summary conviction", och den strängare straffskalan vid "conviction on indictment". Distinktionen har betydelse för vid vilken domstol målet ska inledas.

Department of Health and Social Care har tagit fram en vägledning, riktad till organisationer och yrkesverksamma som kommer i kontakt med kvinnor som har genomgått eller riskerar genomgå oskuldskontroller och hymenplastik.³³ Vägledningen är inte juridiskt bindande, utan syftar till att ge råd och stöd i det praktiska arbetet. I vägledningen behandlas vissa begrepp, däribland ”oskuld” (”virginity”). Det anføres att begreppet används för att beteckna en person som inte har haft sexuellt umgänge (”sexual intercourse”). Vidare konstateras att vad som avses med sexuellt umgänge är subjektivt och kan variera från person till person. Det kan inkludera exempelvis vaginalt, oralt och analt sex. I många kulturer är emellertid den vanligaste tolkningen att en ”oskuld” är någon som inte har haft penetrerande vaginalt samlag. Det konstateras vidare att förhållande till Health and Care Act 2022 är ”oskuldskontroll” en undersökning av de kvinnliga könsorganen som syftar till att fastställa om vaginalt samlag har förekommit.

Enligt vägledningen är det inte brottsligt att utföra medicinskt eller rättsmedicinskt motiverade undersökningar av flickors eller kvinnors könsorgan. Vidare sägs att detta är fallet även där en rättsmedicinsk undersökning syftar till att hitta tecken på skador från penetration eller där vårdpersonal får frågan av en tonårsflicka om hennes könsorgan ser ”normalt” ut.

³³ Department of Health and Social Care, *Virginity testing and hymenoplasty: multi-agency guidance*, 1 juli 2022, <https://www.gov.uk/government/publications/virginity-testing-and-hymenoplasty-multi-agency-guidance/virginity-testing-and-hymenoplasty-multi-agency-guidance#aim-and-purpose>.

8 Förslag till åtgärder mot otillbörlig kontroll av flickors och kvinnors sexualitet

I detta kapitel redovisas utredningens bedömningar och förslag i fråga om åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Kapitlet inleds med en övergripande diskussion om behovet av åtgärder (avsnitt 8.1). Därefter redovisas bedömningen av behovet av förändringar i regelverket för och tillsynen av hälso- och sjukvården (avsnitt 8.2).

I avsnitt 8.3 finns bedömningen av behovet av straffrättsliga åtgärder. Avsnittet inleds med en beskrivning av generella utgångspunkter vid ställningstaganden om kriminalisering (avsnitt 8.3.1) vilket följs av bedömningen att oskuldskontroller och oskuldsingrepp bör kriminaliseras (avsnitt 8.3.2) medan intygande av sexuell oskuld inte bör kriminaliseras (avsnitt 8.3.3). Därefter behandlas utformningen av straffbestämmelser för alla tre företeelserna (avsnitt 8.4–8.6) samt vissa frågor som ansluter till kriminaliseringen (avsnitt 8.7 och 8.8). I avsnitt 8.9 föreslås en utvidgning av grunderna för utreseförbud enligt LVU.

Kapitlet innehåller även en bedömning av förslagens förenlighet med skyddet för fri- och rättigheter (avsnitt 8.10), förslag till ikraftträdande (avsnitt 8.11) och diskussion om behovet av informations- och utbildningsinsatser (avsnitt 8.12).

8.1 Övergripande om behovet av åtgärder

Av avsnitt 4.2 och 5.2 framgår att oskuldskontroller, utfärdande av oskuldsintyg och genomförande av oskuldsingrepp förekommer i Sverige såväl inom som utanför hälso- och sjukvården. Det förekom-

mer även att flickor och kvinnor med hemvist i Sverige genomgår oskuldskontroller och oskuldsingrepp utomlands. Den närmare omfattningen av dessa företeelser går däremot inte att bedöma.

En central förklaring till att oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp förekommer är de oskuldsnormer som finns inom vissa grupper i samhället och som är en grundläggande del i en hederskontext. En viktig förklaring är även de felaktiga föreställningar som förekommer om den kvinnliga anatomin, främst i fråga om att flickor och kvinnor som är oskulder har en mödomshinna och blöder vid sitt första samlag. Oskuldskontroller och oskuldsintyg ingår bland de mekanismer som används för att kontrollera flickors och kvinnors sexualitet. De kan i sin tur förstärka eller bekräfta hedersnormer och oskuldsideal. Oskuldsingrepp kan i många fall även vara ett sätt för flickor och kvinnor att leva upp till omgivningens förväntningar att de ska vara oskulder och att de i den kontexten ska framstå som oskulder.

Syftet med utredningen är enligt direktiven att överväga behovet av åtgärder som stärker skyddet mot oskuldskontroller, oskuldsintyg, oskuldsingrepp och liknande fenomen. Uppdraget är primärt att överväga skärpta regler samt oavsett ställningstagande i sak lämna förslag som innebär en kriminalisering. Detta utesluter dock inte att även andra åtgärder föreslås.

De åtgärder som har övervägts för att stärka skyddet mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp är:

- förändringar i regler som rör förutsättningarna för åtgärder inom hälso- och sjukvården,
- förändringar i reglerna som rör ingripanden mot verksamheter och personal inom hälso- och sjukvården för överträdelse av reglerna,
- förändring av tillsynsarbetet i förhållande till hälso- och sjukvården, och
- straffrättsliga åtgärder, dvs. kriminalisering och straffskärpning.

Det kan även vara aktuellt att ändra bestämmelsen om utreseförbud i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) i syfte att motverka att flickor med hemvist i Sverige reser eller förs utomlands för att genomgå oskuldskontroller eller oskuldsingrepp.

Som komplement till ovan angivna åtgärder kan olika former av kunskapshöjande åtgärder övervägas.

8.2 Behovet av förändringar av regelverket för och tillsynen av hälso- och sjukvården

Bedömning: Regelverket för hälso- och sjukvården behöver inte förändras i syfte att motverka oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Inspektionen för vård och omsorgs tillsynsansvar innefattar åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Det finns inte behov av att ge myndigheten ett särskilt uppdrag att se över sitt arbetssätt för att motverka dessa företeelser.

Skälen för bedömningen: Av genomgången i kapitel 6 framgår att hälso- och sjukvården styrs av ett generellt regelverk, bland annat hälso- och sjukvårdslagen (2017:30, HSL) och patientsäkerhetslagen (2010:659, PSL). Vidare finns ett antal särskilda lagar som är tillämpliga vid specifika åtgärder såsom abortlagen (1974:595) och lagen om omskärelse av pojkar (2001:499). En första fråga är om det, i syfte att motverka oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp, finns anledning att göra några förändringar i de befintliga reglerna som rör förutsättningarna för olika åtgärder inom hälso- och sjukvården.

Att undersöka en patient i syfte att fastställa om hon har haft samlag eller inte är inte i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. Sådana undersökningar och intyg om detta strider därmed mot 6 kap. 1 § PSL. Detsamma gäller undersökningar och intyg som i bygger på och förmedlar den felaktiga föreställningen att flickor eller kvinnor som aldrig haft samlag har en intakt, täckande ”mödomshinna” (se avsnitt 6.3.3). I fråga om oskuldsingrepp är det oklart i vilken utsträckning sådana ingrepp skulle strida mot reglerna, främst kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet (se avsnitt 6.4.2).

Det finns behov av att förtydliga regleringen så att det står klart att oskuldskontroller och oskuldsingrepp är otillåtna. Ett förbud eller liknande reglering som enbart gäller för hälso- och sjukvården bör emellertid inte införas eftersom oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp förekommer även i samhället i övrigt. Att införa förbud mot sådana åtgärder i det generella regelverket för hälso- och

sjukvården, såsom HSL och PSL, skulle dessutom inte bara bryta mot lagarnas systematik, utan även innebära viss dubbelreglering. Ett förbud mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp bör därför hanteras genom en generell straffrättslig reglering (se avsnitt 8.3).

En annan fråga är om det finns anledning att ändra reglerna för ingripanden mot verksamheter och personal inom hälso- och sjukvården.

I den mån undersökningar, intyg och ingrepp strider mot kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet eller andra föreskrifter på området finns det ett ansvarssystem som kan hantera det felaktiga agerandet. Systemet bygger i första hand på att vårdgivaren ska bedriva ett systematiskt patientsäkerhetsarbete och vidta lämpliga åtgärder om personal bryter mot reglerna. Om vårdgivaren inte fullgör sina åligganden kan IVO vidta olika åtgärder såsom förelägganden vid äventyr av vite eller, ytterst, stängning av verksamheten. IVO kan även uttala kritik mot vårdpersonal. När det gäller personal med så kallade legitimationsyrken såsom läkare, barnmorskor och sjuksköterskor, kan IVO även inleda ett ärende hos Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd (HSAN) om prövotid eller återkallelse av legitimation.

Beslut om prövotid och återkallelse av legitimation är generellt sett ovanliga. Under år 2022 beslutade HSAN om återkallelse av totalt 120 legitimationer. Av dessa var 43 läkarlegitimationer och 44 barnmorske- eller sjuksköterskelegitimationer. Under samma period beslutades om prövotid i totalt 109 fall. Av dessa avsåg 38 läkare och 50 barnmorskor eller sjuksköterskor.¹

IVO har i vissa ärenden uttalat kritik mot vårdpersonal som utfört oskuldskontroller eller utfärdat oskuldsintyg eller ställt sig till förfogande för sådana ändamål (se avsnitt 6.3.3). Såvitt framkommit har dessa fall rört frivilliga oskuldskontroller på begäran av de som skulle undersökas, och ingenting har indikerat att den granskade personalen skulle fortsätta att bryta mot reglerna. Förutsättningarna bör vara väsentligt större för myndigheten att initiera ett ärende om prövotid eller återkallelse av legitimationen om oskuldskontroller genomförs på ett sådant sätt att de är brottsliga eller om det finns risk för att den granskade personalen fortsätter att bryta mot reglerna. Några sådana ärenden har dock inte påträffats.

De regler som rör ingripanden mot verksamheter och personal inom hälso- och sjukvården synes vara adekvata för att tillgodose behovet av skydd mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp som

¹ Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, *Verksamhetsredogörelse 2022*.

utförs inom hälso- och sjukvården. I den mån sådana åtgärder förekommer bör det inte bero på att regelsystemet i sig är otillräckligt.

Det är inte heller lämpligt att föreslå regler i specifikt syfte att öka förutsättningarna för ingripanden som tar sikte på oskuldskontroller eller oskuldsingrepp. Sådana överväganden kräver principiella överväganden i fråga om de generella grunderna för att ingripa mot legitimerad personal, vilket ligger utanför denna utredning.

Det saknas således skäl att förändra det befintliga regelverket för hälso- och sjukvården i syfte att motverka oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp.

När det gäller möjligheten att förändra tillsynsarbetet i förhållande till hälso- och sjukvården i syfte att i större utsträckning motverka oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp konstateras följande.

IVO:s tillsynsområde är mycket omfattande. Förutom all hälso- och sjukvård ingår socialtjänsten och verksamheter som bedrivs enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) samt verksamheter som till exempel hem för vård eller boende (HVB) och särskilda boenden för äldre. IVO arbetar riskbaserat i syfte att använda myndighetens resurser på det mest effektiva sättet.

En verksamhet kan bli granskad av olika skäl. IVO får löpande in synpunkter och klagomål på brister i vård och omsorg från bland annat patienter, brukare, allmänhet och media. Vård- och omsorgsgivare har också skyldighet att rapportera vissa brister till IVO, till exempel anmälningar enligt lex Sarah och lex Maria. Domstolar är i vissa fall skyldiga att underrätta IVO om personer med legitimation, eller motsvarande behörighet enligt särskilt förordnande, döms för brott.² Myndigheten sammanställer dessa upplysningar med information från egna och andra aktörers källor, till exempel iakttagelser från patientnämnder, brukarorganisationer, kommuner och regioner. Informationen analyseras för att bedöma i vilka verksamheter det finns stora risker. Utifrån riskanalyserna inriktas tillsynen mot de verksamheter som är mest angelägna att granska. IVO ska också granska boenden för bland annat barn och unga minst en gång per år (så kallad frekvenstillsyn). Myndigheten kan även få särskilda regeringsuppdrag med krav på tillsyn inom avgränsade områden.

² Se förordningen (1982:117) om underrättelse till Inspektionen för vård och omsorg och Socialstyrelsen om domar i vissa brottmål.

IVO har enligt uppgift inte fått många signaler om att det skulle förekomma oskuldskontroller, utfärdande av oskuldsintyg eller oskuldsingrepp. Myndigheten uppger dock att om man får uppgift om den typen av företeelser tas de alltid på allvar och utreds. Som framgår av avsnitt 6.3.3 och 6.4.2 har det identifierats ett fåtal ärenden hos myndigheten som rör dessa företeelser.

Möjligheten för IVO att fånga upp oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp i tillsynen av hälso- och sjukvården är, med hänsyn till tillsynsområdets omfattning och komplexitet, till stor del beroende av att andra aktörer uppmärksammar IVO på att åtgärderna förekommer. Detta bygger i sin tur på att vårdgivarna är informerade och tar sitt ansvar för att bedriva patientsäkerhetsarbete, vidta förebyggande åtgärder, utreda händelser i verksamheten och vid behov anmäla personal som bryter mot reglerna. Även patienter och deras anhöriga kan uppmärksamma missförhållanden, men då krävs att de förstår att åtgärderna är otillåtna. En särskild svårighet när det gäller oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp är att patienten eller dess anhöriga sällan har skäl att lämna klagomål. Dessutom saknar läkare eller annan sjukvårdspersonal som är involverade många gånger incitament att dokumentera åtgärderna. När det gäller oskuldsingrepp kompliceras situationen även av att rättsläget är oklart. Det pågår dock i skrivande stund ett tillsynsärende hos IVO.

IVO:s tillsynsansvar innefattar alltså åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Mot ovan angivna bakgrund finns det inte möjlighet att i större utsträckning motverka oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp genom en förändring av tillsynsarbetet. Det finns därför inte behov av att ge myndigheten ett särskilt uppdrag att se över sitt arbetssätt för att motverka företeelserna. Något förslag om ett sådant uppdrag lämnas därför inte. Detta utesluter dock inte att det kan finnas anledning för myndigheten att överväga en sådan översyn med anledning av förslagen till kriminaliseringar.

8.3 Behovet av straffrättsliga åtgärder

8.3.1 Utgångspunkter vid kriminalisering

Utgångspunkten vid överväganden om kriminalisering är att sådana åtgärder ska användas med återhållsamhet. Det finns många andra former av social kontroll och påverkan utöver kriminalisering, såsom utbildning och information, civilrättsliga regler om skadestånd osv. Kriminalisering brukar framhållas som den sista utvägen (ultima ratio).

Kriminalisering ska i första hand ske i allmänpreventivt syfte. Existensen av lagens straffhot ska påverka människornas handlande i önskvärd riktning. Denna påverkan kan ske på olika sätt. Utöver det allmänpreventiva syftet kan kriminaliseringen även ha en symbolfunktion. Genom att kriminalisera en gärning pekas den ut som socialt förkastlig.³

Frågan om principer för kriminalisering har diskuterats inom den juridiska doktrinen och även i statliga utredningar. Det har där formulerats olika kriterier för när en kriminalisering bör anses godtagbar. Sådana kriterier är inte rättsligt bindande, men kan användas för att strukturera och värdera argumenten för och emot en kriminalisering av ett visst handlande. Det finns inte anledning att i detalj redovisa diskussionen på detta område.⁴ Eftersom såväl regeringen som riksdagen i allt väsentligt ställde sig bakom Åklagarutredningens kriterier finns det anledning att redovisa dem.⁵ Utredningen föreslog följande kriterier för en kriminalisering.

1. Ett beteende kan föranleda påtaglig skada eller fara.
2. Alternativa sanktioner står inte till buds, skulle inte vara rationella eller skulle kräva oproportionerligt höga kostnader.
3. Straffsanktion krävs med hänsyn till gärningens allvar.
4. Straffsanktion ska utgöra ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet.
5. Rättsväsendet ska ha resurser att klara av den eventuellt ytterligare belastning som kriminaliseringen innebär.

³ Asp, P. m.fl., *Kriminalrättens grunder* (2013, version 2, JUNO), Iustus Förlag, s. 32 ff.

⁴ En sammanfattning av doktrin och förarbetsuttalanden finns i kapitel 6 i SOU 2013:38. Regler och principer vid kriminalisering av normöverträdelser diskuteras även i kapitel 4 i SOU 2020:13.

⁵ SOU 1992:61, s. 111 samt prop. 1994/95:23 s. 55, bet. 1994/95:JuU2 s. 6 f. och rskr. 1994/95:40.

När det gäller kravet på skada eller fara enligt första punkten brukar det framhållas att straffbud ska avse ett identifierat och konkretiserat intresse som är skyddsvärt (skyddsintresse) och att det beteende som avses bli kriminaliserat ska orsaka skada eller fara på skyddsintresset. Det behöver även beaktas om det finns något värdefullt motstående intresse som skulle skadas av en kriminalisering.⁶

8.3.2 Oskuldskontroller och oskuldsingrepp bör kriminaliseras

Bedömning: Utförande av oskuldskontroller och oskuldsingrepp bör kriminaliseras oavsett om samtycke lämnas och även när åtgärderna avser personer som har fyllt arton år.

Skälen för bedömningen

Vad faller utanför det nuvarande straffrättsliga skyddet?

I avsnitt 6.3.1 har det analyserats i vilken utsträckning oskuldskontroller kan utgöra brott enligt nuvarande lagstiftning. Sammanfattningsvis kan följande slutsatser dras. Till att börja med blir det fråga om brott om någon förmås delta i en oskuldskontroll genom sådant tvång som avses i bestämmelsen om olaga tvång. Vidare är det under alla förhållanden ett brott att genomföra en oskuldskontroll på någon som inte deltar frivilligt. När målsäganden är över 15 år kan det bli fråga om brott som våldtäkt och sexuellt övergrepp alternativt ofredande eller möjligen sexuellt ofredande. Om en oskuldskontroll utgör våldtäkt eller sexuellt övergrepp omfattas även situationer där gärningspersonen saknade uppsåt men var grovt oaktsam i förhållande till att deltagandet var ofrivilligt. När det gäller sexualbrott mot barn under 15 år finns det inte något krav på att deltagandet ska vara ofrivilligt. Vid en oskuldskontroll som genomförs på ett barn under 15 år kan det bli fråga om våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn eller möjligen sexuellt ofredande. Oskuldskontroller som utförs på de som är över 15 år och som deltar frivilligt är däremot inte brottsliga.

⁶ Se exempelvis SOU 2013:38, avsnitt 7.4.2 och 7.4.4.

Att utfärda ett oskuldsintyg är inte brottsligt i sig. För att gärningen ska utgöra ett osant intygande krävs att det funnits fara i bevishänseende. Detta krav är i regel inte uppfyllt i fråga om oskuldsintyg. I vissa särskilda situationer skulle utfärdande av intyg möjligen kunna bedömas som förberedelse till äktenskapstvång eller barn-äktenskapsbrott (se avsnitt 6.3.2).

I avsnitt 6.4.1 har frågan om oskuldsingrepp i straffrättsligt hänseende behandlats. Slutsatserna är sammanfattningsvis följande. Gränsdragningen mot brott – misshandel eller vållande till kroppsskada – avgörs i princip av möjligheten att lämna ett ansvarsbefriande samtycke. När det gäller oskuldsingrepp som utförs utanför hälso- och sjukvården får det med hänsyn till skadan, smärtan och omständigheterna i det enskilda fallet avgöras om gränsen för möjligheten att samtycka har överskridits, vilket gör det svårt att ta ställning till om oskuldsingrepp utanför hälso- och sjukvården generellt utgör ett brott. I fråga om åtgärder som utförs inom hälso- och sjukvården krävs i princip att ingreppet inte är förenligt med vetenskap och beprövad erfarenhet för att gärningen ska utgöra brott. Det krävs också att detta förhållande omfattas av gärningspersonens uppsåt eller, vid vållande till kroppsskada, oaktsamhet. Det är oklart i vilken utsträckning oskuldsingrepp skulle strida mot kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet. Mot denna bakgrund får det i dag endast anses finnas ett begränsat utrymme att hålla hälso- och sjukvårdspersonal straffrättsligt ansvarig för oskuldsingrepp.

Fråga är därför om det finns skäl att kriminalisera:

- oskuldskontroller oavsett samtycke från flickan eller kvinnan, dvs. när kontrollerna inte utgör något sexualbrott, olaga tvång eller något annat brott,
- utfärdande av oskuldsintyg, och
- oskuldsingrepp oavsett samtycke, dvs. när samtycke annars skulle befria från ansvar för misshandel.

Utförande av oskuldskontroller oavsett samtycke bör kriminaliseras

Kriminalisering bör i första hand avse ett beteende som skadar eller riskerar att skada ett skyddsintresse (se avsnitt 8.3.1). Det skyddsintresse som är aktuellt i de nu aktuella frågorna är flickors och kvin-

nors rätt och möjlighet till självbestämmande över sina kroppar och sin sexualitet. Därutöver aktualiseras intresset av att skydda deras fysiska och psykiska hälsa samt deras kroppsliga och, i synnerhet, sexuella integritet. En kriminalisering utgör också ett avståndstagande från den kvinnosyn som den aktuella företeelsen är ett uttryck för och innefattar därmed även det grundläggande intresset av lika-behandling mellan könen.

Genomförande av oskuldskontroller kan förstärka eller bekräfta hedersnormer och felaktiga föreställningar om den kvinnliga anatomin. Att ett beteende bidrar till att upprätthålla värderingar som inte accepteras i samhället bör dock inte ensamt vara tillräckligt för en kriminalisering av något som sker med samtycke. Samhället kan inte heller förbjuda ideal om sexuell avhållsamhet före äktenskapet.

Hedersnormer kan emellertid leda till våld, hot, kränkningar och inskränkt frihet för de flickor och kvinnor som lever i en hederskontext. Genom att bidra till hedersnormernas fortlevnad leder oskuldskontroller därför indirekt till att skada skyddsintresset.

Oskuldskontroller bygger dessutom inte enbart på ett ideal om sexuell avhållsamhet utan även på uppfattningen att kvinnors oskuld måste kontrolleras och ”bevisas” genom undersökningar, intyg och fysiska tecken såsom blödning. Eftersom det uteslutande är flickor och kvinnor som kontrolleras på detta sätt handlar det om en diskriminerande sedvänja.

Ofrivilliga oskuldskontroller är därtill skadliga och kränkande. I de fall kontrollerna genomförs till synes frivilligt är risken stor att flickorna och kvinnorna gått med på dem trots att de egentligen inte vill, på grund av rädsla eller oro för mer eller mindre allvarliga konsekvenser. Även om kontrollerna genomförs med samtycke hade de inte förekommit utan påtryckningar eller förväntningar från gruppen. De berörda flickorna och kvinnorna saknar för egen del intresse av att genomgå kontrollerna, utöver de eventuella fördelar de kan få av att anpassa sig till gruppens påtryckningar och förväntningar. Även om det inte skulle uppstå någon skada eller kränkning i det enskilda fallet är det således fråga om åtgärder som typiskt sett kan skada den psykiska hälsan och kränka den sexuella integriteten.

Sammantaget innebär detta att det finns starka skäl för en kriminalisering. Frågan är om det finns några alternativa åtgärder till en sådan.

Alternativa åtgärder är inte tillräckliga

Oskuldskontroller oavsett samtycke är redan förbjudna enligt regelverket för hälso- och sjukvårdspersonal (se avsnitt 6.3.3). I avsnitt 8.2 konstateras att det inte finns anledning att ändra detta regelverk. Det finns dock hälso- och sjukvårdspersonal som inte känner till att oskuldskontroller, även frivilliga sådana, strider mot kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet. Detta krav har visserligen tolkats av Socialstyrelsen i förhållande till oskuldskontroller. Myndigheten har i ett meddelandeblad, med hänvisning till 6 kap. 1 § PSL, uttalat att oskuldskontroller, även om de är frivilliga, inte är förenliga med svensk lag.⁷ En kriminalisering skulle därför skärpa och förtydliga förbudet mot oskuldskontroller inom hälso- och sjukvården.

Ett ytterligare skäl till att regelverket för hälso- och sjukvårdspersonalen inte ger ett tillräckligt skydd är att oskuldskontroller förekommer även utanför hälso- och sjukvården. Regelverket är således inte heltäckande. Information, utbildning och liknande insatser kan inte ersätta en kriminalisering, även om de kan utgöra ett komplement.

Argumenten emot en kriminalisering är inte tillräckligt starka

Nästa fråga är om det finns motstående intressen eller andra argument som motiverar att man ändå avstår från en kriminalisering.

En möjlig farhåga är att en kriminalisering kan leda till ett sämre bemötande av flickor och kvinnor som vänder sig till hälso- och sjukvården med oskuldsrelaterad problematik. Hälso- och sjukvårdspersonal kan tänkas avvisa dem på ett tidigt stadium i stället för att hjälpa dem. Det har redan tidigare uppmärksammats att det finns en risk för att personal gör detta, exempelvis för att man anser att frågorna är ett kulturellt problem som inte hör hemma inom hälso- och sjukvården.⁸ Farhågan är värd att beakta, men det är redan i dag är otillåtet för hälso- och sjukvårdspersonal att genomföra oskuldskontroller och att skriva oskuldsintyg eftersom det strider mot kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet. Personal som bryter mot kravet riskerar att bli föremål för ingripande av IVO eller av vårdgivaren. Skillnaden i förhållande till nuläget blir att reglerna skärps

⁷ Socialstyrelsen, *Om så kallade oskuldskontroller och oskuldsintyg*, Meddelandeblad nr 1/2018.

⁸ Nationellt centrum för kvinnofrid, *Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder* (Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, 2011), s. 38.

och förtydligas ytterligare genom en kriminalisering. Den bör kunna utformas på ett så tydligt sätt att det är möjligt för hälso- och sjukvårdspersonal att bemöta kvinnorna på ett korrekt sätt utan rädsla för att begå brott.

Ett annat argument kan vara att verksamhet som utför oskuldskontroller skulle ”gå under jorden”, det vill säga att kvinnor vid en kriminalisering skulle vända sig till mer oseriösa aktörer. Detta argument är dock inte relevant eftersom det redan är otillåtet för hälso- och sjukvårdspersonal att utföra oskuldskontroller och det förekommer redan att kontroller företas av andra aktörer.

Ytterligare ett möjligt motargument är att en kriminalisering skulle leda till att kvinnor i större utsträckning reser eller förs utomlands för att genomgå en oskuldskontroll. Visserligen finns uppgift om att detta redan sker och det kan inte uteslutas att en kriminalisering skulle leda till en viss ökning. Vid en kriminalisering av oskuldskontroller bör man därför överväga att stärka skyddet genom en komplettering av utreseförbudet i LVU (se avsnitt 8.9). En sådan komplettering skulle dock endast skydda personer under 18 år. Att fler skulle välja att göra kontroller utomlands är emellertid inte skäl att avstå en kriminalisering.

Ytterligare en tänkbar invändning mot en kriminalisering är att den skulle bli ineffektiv. När det gäller möjligheten att upptäcka och lagföra en oskuldskontroll kommer uppgifter från de kvinnor som genomgår kontrollerna många gånger bli avgörande för åtal och fällande domar. Tystnadskultur och lojalitet med gruppen kan förväntas försvåra utredningen av brott. Att en oskuldskontroll genomförs med samtycke utesluter emellertid inte att kvinnan i ett senare skede väljer att göra en brottsanmälan. Även uppgifter från andra personer kan vara aktuella i en utredning, exempelvis skolpersonal och familjemedlemmar som tagit avstånd från oskuldskontroller. De utrednings- och bevissvårigheter som aktualiseras skiljer sig inte heller från bland annat utredningar om sexualbrott.

Även om det endast blir fråga om ett fåtal åtal och fällande domar bör de få ett stort symbolvärde i förhållande till de som lever i en hederskontext, vilket på sikt kan bidra till att undergräva hedersnormerna. En kriminalisering kan stärka förhandlingspositionen för de flickor och kvinnor som utsätts för påtryckningar från sitt sociala nätverk att genomgå en oskuldskontroll. Kriminaliseringen kan dessutom påverka andra personer som lever i en hederskontext och ut-

göra ett stöd för de som ifrågasätter eller ställer sig tveksamma till hedersnormer.

Vidare innebär en kriminalisering i förhållande till hälso- och sjukvårdspersonal ett förtydligande och en skärpning jämfört med befintliga regler vilket kan få en avhållande effekt. Om oskuldskontroller blir brottsliga aktualiseras också fler grunder för prövotid och återkallelse av legitimation enligt PSL. En utökad möjlighet att besluta om prövotid och återkallelse kan få en avhållande effekt i sig vid sidan av kriminaliseringen. En kriminalisering kan även, i förening med informationsinsatser, utgöra en stark signal till vårdgivare att uppmärksamma eventuell förekomst av oskuldskontroller i verksamheten så att sådana kontroller avslöjas eller förebyggs. Sammanfattningsvis finns det inte anledning att avstå från en kriminalisering av effektivitetsskäl och oskuldskontroller oavsett samtycke bör kriminaliseras.

Även oskuldskontroller på vuxna kvinnor bör kriminaliseras

En kriminalisering av oskuldskontroller som sker med samtycke av den enskilde utgör ett ingrepp i den personliga autonomin, i synnerhet när det gäller vuxna kvinnor. Lagstiftaren fråntar kvinnorna deras möjlighet att själva välja hur de vill hantera sin situation. Att genomgå en oskuldskontroll kan vara, eller upplevas vara, det bästa handlingsalternativet jämfört med att exempelvis bryta med familjen och det övriga sociala nätverket eller att riskera ännu värre konsekvenser. Utifrån den enskildes perspektiv kan ett förbud mot oskuldskontroller ses som en omyndigförklaring från samhällets sida. Autonomiargumentet kan tala för att man bör avstå från en kriminalisering eller begränsa den till särskilt sårbara personer, exempelvis de som är under arton år.

Bedömningen är dock att en kriminalisering bör omfatta oskuldskontroller av såväl vuxna kvinnor som flickor under arton år. Det kan konstateras, återigen, att oskuldskontroller inte får genomföras inom hälso- och sjukvården, oavsett samtycke och patientens ålder. En kriminalisering utgör således en skärpning och ett förtydligande snarare än en ny inskränkning av den enskildes handlingsutrymme i förhållande till hälso- och sjukvården.

I förhållande till oskuldskontroller utanför hälso- och sjukvården innebär kriminaliseringen däremot en inskränkning. Även om utgångspunkten är att vuxna människor ska få bestämma över sig själva så länge deras beslut inte skadar andra finns det emellertid redan begränsningar på andra områden. Ett exempel är begränsningen av möjligheten att samtycka till misshandel, som i princip inte sträcker sig längre än till ringa misshandel. I detta fall berör handlandet inte enbart den enskilda kvinnan. Oskuldskontroller bidrar också till hedersnormernas fortlevnad i samhället i övrigt. Dessutom är det något som de berörda kvinnorna i stor utsträckning genomgår på grund av rädsla eller oro trots att de egentligen inte vill. Även om det inte skulle uppstå någon skada eller kränkning i det enskilda fallet är det fråga om åtgärder som typiskt sett skadar och kränker. Det finns inte heller något egenvärde för kvinnor att genomgå en oskuldskontroller. Sammantaget innebär detta att det finns anledning att låta en kriminalisering omfatta även oskuldskontroller på vuxna kvinnor, oavsett om de har gett sitt samtycke eller inte.

Utförande av oskuldsingrepp oavsett samtycke bör kriminaliseras

Argumenten för och emot en kriminalisering av utförande av oskuldsingrepp är likartade de som rör oskuldskontroller. En skillnad är dock att ingreppen i större utsträckning kan leda till fysiska skador. Uppkomsten av eller risken för skador vid ingreppet bör emellertid inte ensamt utgöra ett skäl för kriminalisering, eftersom sådana risker godtas vid annan kirurgi utan medicinsk grund, såsom skönhetsoperationer. Det finns redan ett skydd mot allt för stora skador och risker för skador vid den typen av åtgärder om de utförs av lekmän, eftersom det inte är möjligt att samtycka till annat än lindriga former av misshandel (se avsnitt 6.4.1). I förhållande till åtgärder som vidtas av hälso- och sjukvårdspersonal finns även ett skydd mot skador eftersom åtgärderna måste vara i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet.

Oskuldsingrepp får i större utsträckning än oskuldskontroller ses som rena ”försvarsåtgärder” från kvinnornas sida. Avsikten är många gånger att det sociala nätverket inte ska känna till ett oskuldsingrepp medan det omvända torde vara det vanliga vid oskuldskontroller. In-

greppen är sannolikt inte i samma utsträckning en direkt kontrollmekanism.

Liksom vid oskuldskontroller finns dock en risk för att flickor och kvinnor genomgår ett ingrepp på grund av rädsla eller oro för mer eller mindre allvarliga konsekvenser. Som framgår av kapitel 5 förekommer det också att ingreppen görs efter påtryckning från familj eller släkt. Oskuldsingrepp kan även i likhet med oskuldskontroller förstärka eller bekräfta hedersnormer och oskuldsnormer. Genom ingreppen utsätts flickor och kvinnor dessutom för risker utan någon motsvarande nytta för dem själva. Forskningen är näst intill obefintlig om oskuldsingrepp leder till önskad effekt och om eventuella bieffekter. Ingreppet löser inte de bakomliggande problemen och utgör inte heller ett lämpligt svar på en eventuell hotbild mot flickan eller kvinnan.

Vid en sammanvägd bedömning väger skälen tyngre för en kriminalisering av oskuldsingrepp än de skäl som talar emot. Liksom i fråga om oskuldskontroller bör kriminaliseringen även omfatta åtgärder på vuxna samtyckande kvinnor. En kriminalisering bör innebära en stärkande effekt för flickor och kvinnor och en viss normbildande effekt inom deras sociala nätverk. I förhållande till hälso- och sjukvården innebär kriminaliseringen att det förtydligas att oskuldsingrepp över huvud taget inte får förekomma, vilket kan förväntas avhålla hälso- och sjukvårdspersonal från att utföra denna typ av ingrepp.

Kriminaliseringen bör inte omfatta andra metoder eller särskilda produkter med samma syften som oskuldsingrepp

Vid sidan om oskuldsingrepp förekommer även andra metoder för flickor och kvinnor att framstå som oskulder, exempelvis genom att framkalla en konstgjord blödning på bröllopsnatten genom särskilda kapslar. Även den typen av åtgärder kan tänkas bidra till att upprätthålla hedersnormer och oskuldsnormer. Ett generellt förbud mot att tillhandahålla sådana produkter eller ge råd om metoder för att någon ska framstå som oskuld skulle emellertid bli mycket långtgående och samtidigt svår att upprätthålla. Ett förbud mot oskuldsingrepp framstår därtill som den mest angelägna åtgärden med hänsyn till de hälsorisker som alltid finns vid ingrepp i människokroppen. Kriminaliseringen bör därutöver inte omfatta andra metoder eller särskilda produkter med samma syften som ingreppen.

8.3.3 Intygande av sexuell oskuld bör inte kriminaliseras

Bedömning: Intygande av sexuell oskuld bör inte kriminaliseras.

Skälen för bedömningen: Frågan är om det, vid sidan om ett förbud mot oskuldskontroller, finns anledning att kriminalisera intygande av sexuell oskuld. Det som talar för en kriminalisering är att sådant intygande på samma sätt som oskuldskontroller kan förstärka och bekräfta hedersnormer och felaktiga föreställningar om den kvinnliga anatomin. Ett intygande av sexuell oskuld får vidare anses kränkande mot den flicka eller kvinna som uppgifterna avser, eftersom hennes sexualitet på ett otillbörligt sätt görs till en angelägenhet för en vidare krets. Oskuldsintyg är vidare många gånger en förutsättning för att ett äktenskap ska kunna ingås inom en hederskontext. Det kan röra sig om vuxna personer som gifter sig av fri vilja, men även om tvångs- eller barnäktenskap (se avsnitt 4.1 under rubriken *Närmare om oskuldskontroller och oskuldsintyg*).

Argumenten för en kriminalisering är emellertid svagare i fråga om intygande av sexuell oskuld än för oskuldskontroller. Intygandet bygger ofta på en oskuldskontroll och genom förslaget att kriminalisera oskuldskontroller minskar i praktiken utrymmet att straffritt intyga oskuld. Den som utfärdar ett oskuldsintyg med vetskap om att det ska användas vid barn- eller tvångsäktenskap riskerar att dömas för förberedelse till barnäktenskapsbrott eller äktenskapstvång (se avsnitt 6.3.2). Slutligen innebär ett oskuldsintygande till skillnad från en oskuldskontroll inte något direkt intrång i den intima sfären. Intygandet får därför typiskt sett anses mindre integritetskränkande än en oskuldskontroll.

En farhåga om oskuldsintygande inte kriminaliseras är att regleringen kringgås genom att personer ombeds att intyga oskuld utan att genomföra en oskuldskontroll. När det gäller hälso- och sjukvårdspersonal skulle dock ett sådant agerande strida mot de regler som gäller för dem och kunna föranleda ett ingripande från IVO eller vårdgivaren (se avsnitt 6.3.3). I praktiken är det därför endast när andra än hälso- och sjukvårdspersonal intygar oskuld som det inte kommer att finnas någon sanktion. Genom att intyga sexuell oskuld, trots att en oskuldskontroll inte har utförts, skulle personer med auktoritet i en hederskontext visserligen kunna legitimera krav på oskuld och bidra till fortlevnaden av hedersnormer och vanföreställningar om den

kvinnliga anatomin. Ett förbud mot oskuldsintyg som omfattar samtliga fall skulle dock behöva omfatta såväl skriftliga som muntliga intyganden för att bli effektivt. Det är en mycket långtgående åtgärd att förbjuda var och en att muntligen lämna en uppgift om att någon är oskuld utan koppling till en genomförd oskuldskontroll. Det har inte heller framkommit i den internationella utblicken att något annat land har vidtagit en sådan åtgärd.⁹ Att förbjuda undersökningar av kroppen som sker i visst syfte, även om undersökningen avser vuxna, samtyckande kvinnor, är i sig en långtgående, om än nödvändig, åtgärd. Med hänsyn till att kriminalisering bör ske med restriktivitet är de skäl som talar för att därutöver kriminalisera intygande av sexuell oskuld inte tillräckliga.

Enligt regeringens direktiv ska utredningen oavsett ställningstagande i sak lämna förslag som innebär en kriminalisering av oskuldsintyg. I avsnitt 8.6 lämnas ett förslag till hur en straffbestämmelse kan utformas och i avsnitt 8.10 görs bedömningen om en sådan straffbestämmelsen skulle vara förenlig med skyddet för fri- och rättigheter.

8.4 Utformningen av straffbestämmelsen avseende oskuldskontroller

Förslag: Straffbestämmelsen ska placeras i 4 kap. brottsbalken och omfatta den som undersöker någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att, för egen eller annans del, bedöma om personen är eller framstår som oskuld. Brottet ska benämnas *oskuldskontroll*. Straffet ska vara böter eller fängelse i högst ett år. Om det rör sig om ringa fall ska gärningen dock inte utgöra brott.

Skälen för förslaget

Vilket handlings sätt ska omfattas av straffansvaret?

Inom en social kontext där det finns oskuldsnormer kan en flicka eller kvinna påverkas att genomgå en undersökning av könsorganet. Påverkan kan ske genom allt i från förväntningar till hot och vålds-

⁹ Ett förbud mot oskuldsintyg finns i Frankrike, men det gäller endast hälso- och sjukvårdspersonal, se avsnitt 7.2.3.

handlingar. Påverkan leder till att hon genomgår undersökningen, som kan genomföras av någon i gruppen eller någon utomstående, exempelvis en läkare. Den som ska genomföra undersökningen kan ha olika grad av kännedom om bakgrunden till undersökningen. Själva kontrollen kan vara mer eller mindre ingripande, alltifrån att enbart slidkranen inspekteras till att fingrar eller föremål förs in i vaginan. Om kontrollen genomförs inom hälso- och sjukvården torde den normalt ske på samma sätt som gynekologiska undersökningar i allmänhet. Den kan ske med eller utan samtycke från flickan eller kvinnan

Efter undersökningen tar den som har genomfört den på grundval av sina iakttagelser ställning till om flickan eller kvinnan är oskuld eller inte. Ställningstagandet kan kommuniceras muntligt eller skriftligt i form av intyg, journalutdrag eller liknande, till flickan eller kvinnan eller till hennes sociala nätverk. Ställningstagandet måste dock inte kommuniceras eftersom en oskuldskontroll kan genomföras enbart i den undersökandes eget intresse, exempelvis av en förälder som misstänker att sitt barn har haft samlag.

Det hör till sakens natur att *undersökningen* bildar utgångspunkt för vad som ska utgöra det brottsliga handlandet. En kriminalisering bör dock inte vara mer omfattande än nödvändigt. Det har inte framkommit att oskuldskontroller sker på något annat sätt än genom en undersökning av det kvinnliga könsorganet. Det vanliga är att undersökningen inriktas på tillstånd och utseende hos det som uppfattas som "mödomshinnan", dvs. slidkranen, men det kan inte uteslutas att man även undersöker andra fysiska tecken. En avgränsning till undersökningar av enbart mödomshinnan är därför alltför specifik. Det brottsliga handlandet bör avse en undersökning av någon annans *könsorgan*.

Det har inte framkommit att oskuldskontroller över huvud taget utförs på män eller pojkar. Det kan därför övervägas om kriminaliseringen enbart bör avse undersökningar av flickor och kvinnor. Lagstiftning bör emellertid vara könsneutral om det inte finns särskilda skäl för att utforma den olika för kvinnor och män. Det finns exempel på brott som bara kan begås av eller mot personer av ett visst kön. I fråga om grov fridskränkning (4 kap. 4 a § brottsbalken) har lagstiftaren genom en särskild rubricering, grov kvinnofridskränkning, velat markera den särskilda form av kränkning som sådana brott mot en närstående kvinna utgör samt bidra till att synliggöra och

kartlägga omfattningen av mäns våld mot kvinnor i nära relationer.¹⁰ Därutöver finns straffbestämmelser som skiljer på könen knutet till specifikt kvinnliga biologiska och anatomiska faktorer, såsom vid barnadrap¹¹ (3 kap. 3 § brottsbalken), illegal abort (9 § abortlagen [1974:595]) och könsstypning (1 § lagen [1982:316] med förbud mot könsstypning av kvinnor, könsstypningslagen). Eftersom oskuldskontroller till stor utsträckning bygger på specifika föreställningar om den kvinnliga anatomin, framför allt förekomsten av en ”mödomshinna”, är emellertid sedvänjan i praktiken uteslutande kopplad till det kvinnliga könsorganet. Kriminaliseringen bör därför avse undersökningar av någon annans *kvinnliga könsorgan*. Begreppet (yttre) kvinnliga könsorgan förekommer i könsstypningslagen och får därmed anses etablerat i lagtext. Det bör däremot sakna betydelse vilket kön den undersökta personen identifierar sig med.

Effekterna av en oskuldskontroll kan vara såväl fysiska som psykiska skador liksom den renodlade integritetskränkningen. Kontrollerna riskerar typiskt sett att skada den psykiska hälsan och kränka av den sexuella integriteten. Ett krav på en effekt eller fara för effekt i brottsbeskrivningen riskerar att göra förbudet otydligare.

Eftersom tillvägagångssättet vid en oskuldskontroll kan variera, och många gånger inte skiljer sig från en gynekologisk undersökning, är det inte möjligt att precisera handlings sättet ytterligare. Det som skiljer ut en oskuldskontroll från andra undersökningar av könsorganet är det kontrollerande syftet och undersökningens sociala innebörd. En kriminalisering måste därför ta sikte på detta.

En möjlighet är att knyta kriminaliseringen av undersökningen till återupprättandet eller bevarandet av en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder (jfr 29 kap. 2 § 10 brottsbalken). En annan möjlighet är att knyta kriminaliseringen till ett syfte att kontrollera eller begränsa handlingsutrymmet för flickor och kvinnor. Sådana lösningar är emellertid olämpliga då de skulle medföra bevis svårigheter och innebära att en del oskuldskontroller riskerar att falla utanför kriminaliseringen. Det är exempelvis inte så att den som utför undersökningen alltid känner till det bakomliggande syftet. För

¹⁰ Prop. 1998/99:55, s. 82 f.

¹¹ I bestämmelsen stadgas följande: *Dödar kvinna sitt barn vid födelsen eller eljest å tid då hon på grund av nedkomsten befinner sig i upprivet sinnestillstånd eller i svårt trångmål, dömes för barnadrap till fängelse i högst sex år.* Det rör sig om en form av uppsåtligt dödande med lindrigare straffskala än mord och dråp.

att förbudet mot oskuldskontroller ska bli effektivt bör kriminaliseringen därför ta sikte på mer närliggande syften.

Det finns två huvudsakliga alternativ som är värda att närmare överväga. Den ena varianten är att utgå från begreppet *oskuld*, medan den andra varianten är att försöka konkretisera och bryta ner detta begrepp.

När det gäller den sistnämnda varianten – att bryta ner oskuldsbegreppet – kan syftet formuleras så att undersökningen ska syfta till att fastställa om den undersökta personen har haft vaginalt samlag eller har deltagit i en jämförbar sexuell handling. Begreppen *vaginalt samlag* och *sexuell handling* skulle då knyta an till motsvarande begrepp i sjätte kapitlet brottsbalken. Med *jämförbar sexuell handling* skulle avses andra sexuella handlingar som innebär en penetration av vaginan. En fördel med en sådan reglering är att den skulle bli förhållandevis tydlig. En nackdel är att det kan uppstå onödiga gränsdragningsproblem då fokus kan hamna på hur undersökningen har genomförts i stället för dess syfte.

Den förstnämnda varianten är att ange att undersökningen ska syfta till att fastställa om personen *är oskuld*. Fördelen med detta alternativ är att termen knyter an direkt till föreställningar om sexuell oskuld.

En invändning mot att använda ordet *oskuld* i lagtexten kan vara att ordet är starkt laddat och kan befästa felaktiga föreställningar om existensen av en ”mödomshinna”. Att *oskuld* förekommer i en straffbestämmelse kan emellertid knappast ses som en legitimering av sådana föreställningar. Tvärtom bör det i stället uppfattas som ett avståndstagande från lagstiftarens sida.

En invändning skulle kunna vara att *oskuld* inte är tillräckligt tydligt för att användas i lagtext. Ordet kan betyda att någon i allmän bemärkelse är oskyldig eller saknar erfarenhet. En särskild betydelse, som är aktuell här, är ”person som saknar sexuell erfarenhet”¹² eller liknande. Ordet får i denna betydelse anses allmänt känt i befolkningen i stort som en person som ännu inte gjort sin sexuella debut. Termen *oskuld* i lagtexten ska vidare läsas i ljuset av att straffbestämmelsen är avgränsad till undersökningar av det kvinnliga könsorganet. Det blir alltså fråga om föreställningar om *oskuld*, det vill säga avsaknad av sexuell erfarenhet, som på olika sätt är knutna till det kvinnliga könsorganet. Därigenom uppnås en tillräcklig konkretion. Sammanfattningsvis får den lämpligaste lydelsen vara en bestämmelse

¹² Svensk ordbok, andra uppl., *oskuld*, (Svenska Akademien: 2021).

där termen *oskuld* används. Det bör därför anges att undersökningen ska göras i syfte att bedöma om den undersökta personen *är oskuld*.

Det kan vidare konstateras att det förekommer två slags inriktningar på oskuldskontroller, vilka delvis överlappar varandra. Den ena går ut på att bedöma om en kvinna är ”sexuellt orörd”, främst genom att hon aldrig har haft samlag. Den andra går ut på att bedöma om flickan eller kvinnan *framstår som* sexuellt orörd oavsett vilka faktiska sexuella erfarenheter hon haft eller inte haft. Den senare kan handla om undersökningar på grund av oro för att ”mödomshinnan” skadats på annat sätt. En kriminalisering bör täcka båda dessa inriktningar. En situation som skulle kunna förekomma är att en person vänder sig till en läkare för att få veta om ”mödomshinnan är intakt”, utan att det alls framkommer några bakomliggande skäl till önskemålet. En kriminalisering som enbart tar sikte på undersökningar av om en flicka eller kvinna har haft sexuella erfarenheter skulle således bli lätt att kringgå. För att täcka in båda de nu diskuterade situationerna bör bestämmelsen även omfatta undersökningar i syfte att bedöma om *personen framstår som oskuld*.

Syftet med undersökningen bör vara att *bedöma* om personen är eller framstår som oskuld. Alternativa uttryck som *i syfte att intyga* eller *i syfte att fastställa* kan uppfattas som att undersökningen måste ske i någon annans intresse. Dessa uttryck kan även uppfattas som att gärningspersonen måste dela den felaktiga föreställningen om vad undersökningen kan visa om den undersöktes sexuella historik. *Bedöma* får däremot anses omfatta såväl att gärningspersonen tror på undersökningen som att denne, exempelvis en läkare, ”spelar med” och genomför en oskuldskontroll. Ordet bör även kunna täcka in de fall där gärningspersonen endast för egen räkning avser att bedöma om den undersökta personen är oskuld. I det sistnämnda fallet kan det till exempel handla om att en förälder för egen del vill kontrollera sitt barn. Genom uttrycket *bedöma* får även dessa situationer anses omfattade av lagtexten. För att det inte ska råda någon tvekan om detta bör det vidare framgå av lagtexten att bestämmelsen avser undersökningar i syfte att, *för egen eller annans del*, bedöma oskuld.

Slutligen är frågan om bestämmelsen bör innehålla ett undantag för åtgärder som är ”försvarliga” eller liknande. Detta för att tydligt undanta medicinskt och rättsmedicinskt motiverade undersökningar från tillämpningsområdet. Det är emellertid inte ens vid sådana undersökningar förenligt med vetenskap och beprövad erfarenhet att be-

döma om någon är oskuld. Legitima läkarundersökningar kommer således inte ske i det särskilda syfte som krävs för att det ska bli fråga om en oskuldskontroll. Något undantag för sådana läkarundersökningar behövs därmed inte.

Om det rör sig om ringa fall ska gärningen inte utgöra brott

Oskuldskontroller är åtgärder som typiskt sett kan skada den psykiska hälsan och kränka den sexuella integriteten. Enligt den föreslagna straffbestämmelsen krävs inte att sådana skador och kränkningar uppstått i det enskilda fallet. Det krävs inte heller att undersökningen inneburit fara för eller varit ägnad att orsaka sådana effekter. Det straffbara området kan därför behöva avgränsas ytterligare.

Vissa "oskuldsundersökningar" bör falla utanför regleringen redan med hänsyn till att de inte genomförs i syfte att bedöma om en flicka eller kvinna är eller framstår som oskuld. Det är med andra ord inte fråga om en oskuldskontroll i egentlig mening. Detta bör bli fallet när undersökningen inte är allvarligt menad, exempelvis om den skulle ingå i en lek inom ramen för en ömsesidig, intim relation. Det kan emellertid även bli fråga om situationer där en undersökning formellt faller under straffbudet, samtidigt som den framstår som så bagatellartad i förhållande till skyddsintresset att den inte bör bestraffas. Detta bör vara fallet när undersökningen inte alls eller endast obetydligt är ägnad att bidra till att upprätthålla en otillbörlig kontroll av flickors och kvinnors sexualitet. Ett exempel på ett sådant fall kan vara att en ung flicka ber en kamrat att undersöka om det syns att hon haft samlag. För sådana rena undantagsfall finns det behov av en ventil i bestämmelsen. Undantaget bör utformas så att det tillämpas mycket restriktivt. Om initiativet till undersökningen kommer från någon annan än flickan eller kvinnan, bör redan det förhållandet starkt tala emot att göra ett undantag. Vidare kan den som utför undersökningen ha en sådan ställning i förhållande till flickan eller kvinnan att strafffrihet på denna grund bör vara utesluten. Exempel på personer med sådan ställning är läkare eller annan sjukvårdspersonal, föräldrar och andra personer med auktoritet inom flickans eller kvinnans släkt. Mot denna bakgrund bör det framgå av straffbestämmelsen att när det rör sig om ringa fall ska gärningen inte utgöra brott.

Förhållandet till ansvarsfrihetsgrunden samtycke enligt 24 kap. brottsbalken

Avsikten med det föreslagna brottet är att kriminalisera oskuldskontroller oavsett samtycke. Bestämmelsen i 24 kap. 7 § brottsbalken om ansvarsfrihet vid samtycke är dock formellt tillämplig på alla brott. Frågan är om det därmed krävs, i förhållande till oskuldskontroller, att det framgår av brottsbeskrivningen att samtycke inte befriar från ansvar. Som framgår av redogörelsen i avsnitt 6.1.2. kan emellertid brottstypens konstruktion innebära att bestämmelsen i 24 kap. 7 § brottsbalken blir irrelevant. De brott som ligger närmast till hands att jämföra med är sexualbrott mot barn, där samtycke inte befriar från ansvar utan att detta uttryckligen sägs i bestämmelserna. Detta gäller även brottet köp av sexuell tjänst. På samma sätt får det anses förhålla sig med det nu föreslagna brottet. Det finns därför inte skäl att i brottsbeskrivningen särskilt ange att samtycke inte kan befria från ansvar.

Brottets benämning, straffskalan och bestämmelsens placering

Brottet bör benämnas *oskuldskontroll*. Ett alternativ som har övervägts är *otillbörlig kontroll av annans sexualitet*. *Oskuldskontroll* är emellertid kortare och beskriver tydligare vad det är fråga om. Ordet täcker dessutom, liksom den föreslagna straffbestämmelsen, även in kontroller av om ”mödomshinnan” är intakt.

Straffskalan för brottet bör vara böter eller fängelse i högst ett år. En sådan straffskala bör täcka in samtliga fall. Straffskalan kan jämföras med straffskalorna för köp av sexuell tjänst som är fängelse i högst ett år och ofredande som är böter eller fängelse i högst ett år. Det finns inte anledning att sträcka ut straffmaximum för brottet oskuldskontroll ytterligare, eftersom allvarigare former av oskuldskontroller utgör andra brott med strängare straffskala. Till exempel är straffskalan för sexuellt ofredande böter eller fängelse i högst två år. Vidare är straffskalorna för våldtäkt och sexuellt övergrepp fängelse i lägst tre och högst sex år respektive lägst sex månader och högst två år.¹³

Frågan är var straffbestämmelsen bör placeras. Ett alternativ är att placera den i brottsbalken och då lämpligast i 4 kap, Om brott mot

¹³ Om brotten är mindre grova fängelse i lägst sex månader och högst fyra år respektive högst två år.

frihet och frid, 6 kap. Om sexualbrott eller 16 kap. Om brott mot allmän ordning. Ett annat alternativ är att placera bestämmelsen i en ny lag.

I fjärde kapitlet brottsbalken behandlas brott som i skilda hänseenden riktar sig mot en annan persons frihet, eller som kränker andra rent personliga intressen som inte är av ekonomiskt slag och som kan sammanfattas under beteckningen frid. Man kan också säga att brotten gäller gärningar som innebär olika slag av kränkningar av den personliga integriteten.¹⁴ I sjätte kapitlet straffbeläggs en rad kränkningar av individen i sexuellt hänseende, inklusive utnyttjande av barn och främjande av prostitution (koppleri). Kapitlet innehåller bland annat bestämmelser som ger skydd mot sexuella integritetskränkningar. I sextonde kapitlet finns upplopp och liknande brott men även exempelvis hets mot folkgrupp, barnpornografibrott, förledande av ungdom och förargelseväckande beteende.

Det dominerande inslaget vid en oskuldskontroll är fridskränkningen. Straffbestämmelsen bör därför placeras i 4 kap. brottsbalken.

Bestämmelsens förhållande till andra straffbestämmelser

I de situationer där tvång används för att genomföra en oskuldskontroll eller när den annars är ofrivillig kan gärningen medföra ansvar för andra brott, såsom våldtäkt och andra brott i 6 kap. brottsbalken, olaga tvång eller ofredande. I enlighet med allmänna regler om brottskonkurrens bör det då inte dömas även för oskuldskontroll.

Försök m.m.

Det föreslagna brottet är inte av sådant allvar att det finns anledning att överväga en kriminalisering på förberedelse- eller stämplingsstadiet. Genom att brottet är fullbordat redan när undersökningen påbörjas i det särskilda syftet är handlandet kriminaliserat i ett tidigt skede. Därmed finns inte heller finns ett behov av en kriminalisering på försöksstadiet.

¹⁴ Bäcklund m.fl., *Brottsbalken* (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 4 kap. under rubriken Inledning.

8.5 Utformningen av straffbestämmelsen avseende oskuldsingrepp

Förslag: Genom en ny bestämmelse i könsstymningslagen ska ingrepp i någon annans kvinnliga könsorgan som görs i syfte att det ska framstå som att personen är oskuld (oskuldsingrepp) förbjudas. Förbudet ska gälla oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte.

Den som bryter mot förbudet ska dömas till böter eller fängelse i högst ett år.

Könsstymningslagens rubrik ska ändras till lag (1982:316) med förbud mot oskuldsingrepp och könsstymning av kvinnor.

Skälen för förslaget

Vilket handlingssätt ska omfattas av straffansvaret?

I avsnitt 5.1 redovisas olika typer av ingrepp som kan klassas som oskuldsingrepp. Tillvägagångssättet varierar från att enstaka stygn sätts i slidmyrningen till mer avancerade försök att konstruera en ”mödomshinna”. Även försnävning av vaginan tycks ha förekommit. Tillvägagångssättet vid ingreppet kan inte i alla dess varianter klart skiljas ut från tillvägagångssättet vid annan underlivskirurgi. Tillvägagångssättet bör därför inte användas för att skilja ut de straffvärda handlingarna från legitima ingrepp. Det som skiljer oskuldsingrepp från andra ingrepp är i huvudsak dess syfte. Kriminaliseringen bör därför avse *ingrepp i någon annans kvinnliga könsorgan* som görs i ett visst syfte.

Av samma skäl som vid oskuldskontroller bör utgångspunkten vid formuleringen av syftet med oskuldsingreppet vara begreppet *oskuld* (se avsnitt 8.4 under rubriken *Vilket handlingssätt ska omfattas av straffansvaret?*). Syftet är ofta att öka sannolikheten för att en flicka eller kvinna ska blöda vid sitt första samlag efter ingreppet. Ingreppet torde dock kunna syfta till att det på något annat sätt än genom blödning ska framstå som att flickan eller kvinnan är oskuld, exempelvis vid en oskuldskontroll. Det övergripande syftet är sammanfattningsvis att flickan eller kvinnan vid ett senare tillfälle ska framstå

som oskuld. Den brottsliga handlingen bör därför formuleras så att ingreppet ska ske *i syfte att det ska framstå som att personen är oskuld.*

En särskild fråga rör gränsdragningen till estetisk intimkirurgi. Sådana ingrepp omfattas av lagen (2021:363) om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar. I lagens förarbeten omnämns bland annat försnävningsplastik av vagina. Dessutom behandlas frågan om hur estetisk intimkirurgi förhåller sig till förbudet mot könsstympling. Det framgår att syftet med lagen inte är att undanröja eventuella oklarheter som kan uppstå i tolkningen av könsstymplingslagen, och att skillnaden mellan estetiska kirurgiska ingrepp och könsstympling bör avgöras i varje enskilt fall. Det är upp till den behandlande läkaren att bedöma orsakerna till kvinnans önskan att göra ingreppet samt att bedöma huruvida ingreppets art och det förväntade resultatet är förenligt med medicinsk etik. Det ingår i läkarens ställningstagande till om behandlingen är i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet, och därmed bör utföras, att försäkra sig om att könsstymplingslagen inte är tillämplig.¹⁵

Könsstymplingslagen förbjuder vid en strikt läsning av dess ordalydelse även medicinskt motiverade ingrepp. Förslaget till förbud mot oskuldsingrepp är inte lika brett formulerat. Tolkningsdiskussioner av det slag som föranletts av könsstymplingsförbudet bör därmed inte uppstå. Vidare kan noteras att lagen om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar omfattar ingrepp i syfte att bevara eller förändra utseendet på en människa. Det kan ifrågasättas om oskuldsingrepp utförs på ett sådant sätt att de kan anses förändra en människas utseende. Om det emellertid skulle bli fråga om ett sådant ingrepp, som möjligen vid försnävning av vaginan, bör förbudet mot oskuldsingrepp ha företräde i likhet med könsstymplingsförbudet. Det bör åligga den behandlande läkaren att försäkra sig om att förbudet mot oskuldsingrepp inte är tillämpligt.

Brottets benämning, straffskalan och bestämmelsens placering

Frågan är var straffbestämmelsen bör placeras. Ett alternativ är att placera den i brottsbalken. Den lämpligaste placeringen skulle då vara i 3 kap. brottsbalken. Oskuldsingrepp bör emellertid inte betraktas som ett brott mot liv och hälsa eftersom fysiska skador och risken

¹⁵ Prop. 2020/21 :57, s. 19.

för sådana skador inte är ett skäl för kriminalisering (se avsnitt 8.3.2). Det är fråga om ett kategoriskt förbud mot ingrepp i det kvinnliga könsorganet när sådana ingrepp görs i ett visst syfte. Ett förbud av sådant slag finns redan i könsstympningslagen. I förarbetena till den lagen har även framhållits att det finns en koppling till familjens heder.¹⁶ En sådan koppling finns även i fråga om oskuldsingreppen. Närmast till hands ligger därför att reglera även förbudet mot oskuldsingrepp i könsstympningslagen.

I enlighet med könsstympningslagens systematik bör det inom parentes anges en benämning av den förbjudna åtgärden. Termen *ingrepp* täcker på ett bättre sätt än *operation* in även de lindrigare åtgärderna. Brottsbenämningen ska vara en beteckning på ett klandervärt handlande. Benämningar som exempelvis *slidkransingrepp* eller *hymeningrepp* är därför mindre lämpliga. Åtgärden bör i stället benämnas *oskuldsingrepp*.

Bestämmelsen bör anpassas till könsstympningslagens systematik och utformning. I en första paragraf bör det ställas upp ett förbud mot ingrepp i de kvinnliga könsorganen på det sätt som angetts ovan. Det bör anges uttryckligen att förbudet gäller oavsett om samtycke har lämnats eller inte. I en andra paragraf bör straffet för överträdelse av förbudet regleras.

Straffskalan för brottet bör vara böter eller fängelse i högst ett år.

Bestämmelsens förhållande till andra straffbestämmelser

De brott som ett oskuldsingrepp skulle kunna utgöra är främst misshandel, inklusive ringa misshandel, och möjligen könsstympning. Straffskalorna varierar från väsentligt strängare till något lindrigare än för det föreslagna brottet.

Uppkomsten av skador eller risken för skador utgör som nämnts inte ett avgörande skäl att kriminalisera oskuldsingrepp. Förbudet mot oskuldsingrepp har därmed ett annat skyddsintresse än misshandel och andra brott mot liv och hälsa. Oskuldsingrepp utgör inte heller ett brott mot frihet och frid. Om gärningen utgör både en överträdelse av förbudet mot oskuldsingrepp och ett brott enligt brottsbalken bör det därför i regel dömas för båda brotten i konkurrens.

¹⁶ Prop. 1981/82:172, s. 14 f.

Det behövs inte något särskilt stadgande för det fall att ett oskuldssingrepp även skulle utgöra könsstypning. I enlighet med allmänna regler om brottskonkurrens bör det i en sådan situation endast dömas för könsstypning.

Försök m.m.

Det föreslagna brottet är inte av sådant allvar att det finns anledning att överväga en kriminalisering på förberedelse- eller stämplingsstadiet. Det finns inte heller något behov av en kriminalisering av försök.

Könsstypningslagens rubrik bör ändras

Könsstypningslagen bör ändras så att det tillagda förbudet mot oskuldssingrepp återspeglas i lagens rubrik. Rubriken bör vara *lag (1982:316) med förbud mot oskuldssingrepp och könsstypning av kvinnor*.

8.6 Utformningen av en straffbestämmelse om intygande av sexuell oskuld

Intygande av sexuell oskuld bör enligt bedömningen i avsnitt 8.3.3 inte kriminaliseras. Enligt regeringens direktiv ska emellertid utredningen oavsett ställningstagande i sak lämna förslag som innebär en sådan kriminalisering. Kriminaliseringen kan åstadkommas genom en straffbestämmelse med följande lydelse:

Den som intygar att en annan person är eller inte är oskuld med hänsyn till det kvinnliga könsorganets beskaffenhet döms för *intygande av sexuell oskuld* till böter eller fängelse i högst sex månader. Om det rör sig om ringa fall utgör gärningen dock inte brott.

Förslag till författningskommentar finns i *bilaga 4*. I det följande utvecklades skälen för den lagtekniska lösningen.

Intygande av sexuell oskuld innebär i vid mening att en person lämnar uppgifter om att en annan person är oskuld. Av samma skäl som beträffande oskuldskontroller och oskuldssingrepp bör begreppet ”oskuld” användas i bestämmelsen om intygande av oskuld (se avsnitt 8.4 under rubriken *Vilket handlings sätt ska omfattas av straffansvaret?*). Den straffbara handlingen bör därmed innefatta att en per-

son lämnar uppgifter om att en annan person *är eller inte är oskuld*. Eftersom brottet omfattar även annat än skriftliga uppgifter bör det benämnas *intygande av oskuld*. En sådan benämning är dock för allmänt hållen. För att ytterligare förtydliga vad bestämmelsen avser bör brottet benämnas *intygande av sexuell oskuld*.

Uppgifter kan lämnas på olika sätt såväl muntligen som skriftligen eller på annat sätt, exempelvis genom gester. För att förbudet inte ska kunna kringgåas bör det straffbara handlandet inte vara avgränsat till att uppgifterna är lämnade i någon viss form. I praktiken borde det inte vara relevant med annat än skriftliga och muntliga intyganden. Ett generellt förbud mot att lämna uppgift om att någon är oskuld behöver dock kvalificeras ytterligare för att inte bli för långtgående. En uppgift om att någon är oskuld kan bygga på mer eller mindre lösa uppgifter, såsom rykten eller vad den berörda personen själv har berättat om sina sexuella erfarenheter. Det är inte rimligt att straffa var och en som lämnar uppgifter om att någon annan är oskuld oavsett uppgifternas karaktär och det sammanhang de förekommer inom. De intyganden av sexuell oskuld som är skadliga är de som är ägnade att främja en otillbörlig kontroll av flickors och kvinnors sexualitet. Detta bör beaktas vid utformningen av straffbestämmelsen.

En möjlighet är att utforma bestämmelsen så att den omfattar lämnande av uppgifter med innebörd att gärningspersonen har genomfört en oskuldskontroll och att den undersökta personen på grundval av undersökningen är eller inte är oskuld. En sådan bestämmelse skulle dock lätt kunna kringgåas genom uppgiften om undersökningen utelämnas. Det är därför lämpligare att utforma straffbestämmelsen så att den omfattar uppgifter med innebörd att en person är eller inte är oskuld med hänsyn till könsorganets utseende eller tillstånd. En sådan utformning skulle knyta an direkt till det som en oskuldskontroll syftar till, utan att intygandet behöver innehålla en uppgift om hur den intygande personen kommit fram till sina slutsatser. Bestämmelsen blir vidare, men också svårare att kringgå. Det brottsliga handlandet bör därför innefatta att lämna uppgift om att någon är eller inte är *oskuld med hänsyn till könsorganets beskaffenhet*. Av samma skäl som beträffande oskuldskontroller och oskuldsingrepp bör bestämmelsen endast omfatta uppgift om *kvinnliga könsorgan*.

Det brottsliga handlandet behöver dock kvalificeras ytterligare, annars skulle en person som endast för vidare uppgifter från exempelvis den berörda flickan eller kvinnan själv, omfattas. En möjlighet

är att kräva att gärningen ska vara kopplad till främjandet av otillbörlig kontroll av sexualiteten avseende den person som intygandet avser. Kopplingen kan uttryckas på olika sätt, såsom att den ska syfta till, innebära en fara för, alternativt vara ägnad att främja en sådan kontroll. En annan möjlighet är att ställa upp ett krav på att intyget faktiskt främjat kontrollen. Dessa olika alternativ leder emellertid till onödiga utrednings- och bevissvårigheter.

Ett typexempel på ett straffvärt handlande är när en läkare skriver ett intyg om att en flicka eller kvinna är oskuld. Genom sin yrkestitel ger en sådan läkare auktoritet åt uppgifterna, trots att det inte är medicinskt möjligt att bedöma om någon är oskuld. Det är med andra ord när en person garanterar eller på annat sätt ställer sig bakom uppgifternas riktighet som handlandet blir straffvärt. Det brottsliga handlandet bör därför utgöras av att någon intygar att en annan person är oskuld.

I den föreslagna straffbestämmelsen om oskuldskontroller anges att ringa fall inte ska utgöra brott. Detta innebär att bestämmelsen inte omfattar undersökningar som framstår som bagatellartade sett till syftet att skydda flickor och kvinnor mot otillbörlig kontroll av deras sexualitet. Undantaget bör tillämpas mycket restriktivt (se författningskommentaren till bestämmelsen). Även när det gäller intygande om oskuld kan det tänkas att det finns fall som framstår som bagatellartade. De omständigheter som innebär att det blir fråga om ringa fall vid en oskuldskontroll bör vara relevanta även när det gäller oskuldsintygande. Vid ett intygande bör även risken för spridning av uppgifterna vara relevant. Det är när det finns risk att släktingar eller andra personer i den berörda flickans eller kvinnans nätverk tar del av uppgifterna som intygandet kan främja otillbörlig kontroll av hennes sexualitet. Om det rör sig om *ringa fall* bör gärningen därför inte utgöra brott. Frågan om spridningsriskens betydelse behandlas ytterligare i författningskommentaren, *bilaga 4*.

Straffskalan för intygande av sexuell oskuld bör vara lindrigare än för brotten oskuldskontroll och oskuldsingrepp eftersom det inte kan anses lika integritetskränkande. Straffskalan bör därför vara böter eller fängelse i högst sex månader.

När det gäller förhållandet till andra straffbestämmelser konstateras att ett intygande av sexuell oskuld kan bygga på vad gärningspersonen tror sig eller menar sig ha kommit fram till vid en oskuldskontroll. Brottet oskuldskontroll är konstruerat så att det ska finnas ett syfte att göra en bedömning av om den undersökta personen är

oskuld. Denna bedömning kan läggas till grund för ett intygande om personens sexuella oskuld (trots att bedömningen inte är tillförlitlig). Det finns således ett nära samband mellan brotten. Brotten har samma skyddsintresse men oskuldskontroll har en strängare straffskala. I sådana situationer talar allmänna principer om brottskonkurrens för att det endast döms för brottet oskuldskontroll. Däremot kan det vid straffmätningen beaktas att det skett ett intygande. Endast när intygandet sker utan koppling till en oskuldskontroll bör det således vara aktuellt att döma för intygande av sexuell oskuld.

Eftersom den nu aktuella straffbestämmelsen har samma skyddsintresse som, och ett nära samband med, den föreslagna bestämmelsen om oskuldskontroll bör den placeras närmast efter den i fjärde kapitlet brottsbalken.

Bestämmelsen bör träda i kraft samtidigt som bestämmelserna om oskuldskontroll och oskuldsingrepp.

8.7 Främjande och tillåtande av oskuldskontroll och oskuldsingrepp m.m.

Bedömning: Det behövs inte någon särskild reglering av främjande av oskuldskontroll eller oskuldsingrepp vid sidan av eller i stället för bestämmelsen om medverkan till brott enligt 23 kap. 4 § brottsbalken. Tillåtande genom underlåtenhet av oskuldskontroll eller oskuldsingrepp bör inte kriminaliseras.

Skälen för bedömningen

Andra än den som utför ett oskuldsingrepp eller en oskuldskontroll kan vara inblandade vid brottet

Enligt förslagen i avsnitt 8.4 respektive 8.5 ska det vara brottsligt att *utföra* oskuldskontroller respektive oskuldsingrepp. Utöver utföraren kan emellertid även andra personer vara inblandade vid sådana brott. Ett exempel är att någon övertalar eller på något annat sätt förmår en läkare eller en annan person att utföra brottet. Ett annat exempel är att någon hjälper en flicka eller kvinna att komma i kontakt med den som ska genomföra åtgärden. Det kan även finnas personer som

med fysiska eller psykiska medel påverkar en flicka eller kvinna att genomgå en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp. Utöver verbal påverkan kan det till exempel handla om att följa med flickan eller kvinnan till den person som ska genomföra kontrollen eller ingreppet och på så sätt bidra till att den genomförs. Påverkan kan utövas av personer i flickans eller kvinnans sociala omgivning, såsom en tilltänkt make, familjemedlemmar eller släktingar. Påverkan kan även utövas av exempelvis flickans eller kvinnans vänner, personer inom hälso- och sjukvården och andra som hon anförtror sig åt. Slutligen kan vårdnadshavare eller personer med liknande ställning aktivt tillåta alternativt underlåta att förhindra att en flicka under arton år genomgår en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp.

Personer som påverkar någon att genomgå en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp kan ha olika motiv. I vissa fall kan motivet vara att upprätthålla oskuldsnormerna och kontrollen över flickans eller kvinnans sexualitet. Ett exempel är att en nära anhörig eller en person med stort inflytande i släkten uppmanar en flicka eller kvinna att genomgå en oskuldskontroll med hänvisning till familjens heder. Ett annat exempel är att en blivande make som en förutsättning för att ingå äktenskap kräver att den blivande maken genomgår en oskuldskontroll. I andra fall av påverkan kan det bli fråga om personer vars egentliga syfte inte är att upprätthålla oskuldsnormerna och kontrollen över sexualiteten, utan att hjälpa och stötta flickan eller kvinnan att bestämma sig för hur hon ska hantera exempelvis familjens krav på att hon ska genomgå en oskuldskontroll.

Frågan är i vilken utsträckning det finns behov av ett straffansvar för andra involverade personer än den som utför en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp.

Allvarligare former av påverkan omfattas redan av straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § brottsbalken. Vidare kan, som framgår av sjätte kapitlet i brottsbalken, oskuldskontroller och oskuldsingrepp utgöra andra allvarliga brott, exempelvis våldtäkt, varvid medverkande kan straffas som medhjälpare eller gärningsmän. De föreslagna brotten oskuldskontroll och oskuldsingrepp kommer därtill att omfattas av bestämmelserna om medverkan till brott i 23 kap. 4 § brottsbalken.¹⁷ Innan ställning tas till frågan om behovet av en särskild reglering i fråga om främjande av oskuldskontroll respektive

¹⁷ Brottet oskuldskontroll omfattas genom placeringen i brottsbalken och brottet oskuldsingrepp på grund av att fängelse ingår i straffskalan.

oskuldssingrepp finns det därför anledning att redogöra för vad medverkansregleringen innebär.

Medverkan till brott enligt 23 kap. 4 § brottsbalken

Enligt 23 kap. 4 § brottsbalken döms inte bara den som utfört gärningen till ansvar utan även annan som främjat gärningen med råd eller dåd. Den som inte är att anse som gärningsman döms enligt bestämmelsen om han har förmått någon annan till utförandet för anstiftan av brottet, och annars för medhjälp till det. Varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom eller henne till last. Bestämmelserna i 23 kap. 4 § gäller inte om något annat följer av vad som är föreskrivet för särskilda fall.

Kravet på vad som ska anses utgöra ett främjande av ett brott är lågt ställt. Det krävs inte att medverkansgärningen varit en förutsättning för att brottet skulle komma till stånd. En handling som varken fysiskt eller psykiskt har övat inflytande på brottets tillkomst är dock inte att anse som medverkan.¹⁸ Det är även möjligt att medverka till brott genom underlåtenhet att handla. I linje med allmänna principer om ansvar för underlåtenhet kan medhjälp och anstiftan begås genom underlåtenhet i den mån den medverkande befinner sig i garantställning.¹⁹ En person kan ha garantställning på grund av att det föreligger en skyldighet att avvärja risker som hotar någon eller något som personen är ansvarig för och därför har att skydda. Vårdnadshavare befinner sig i garantställning i förhållande till sitt barn. I förhållande till ett barn kan en sådan ställning uppkomma även på annan grund, till exempel nära levnadsgemenskap.²⁰

Även om tröskeln för att någon ska anses ha främjat ett brott är låg, är medverkansansvaret begränsat på andra sätt. I 23 kap. 5 § brottsbalken finns en bestämmelse som ger domstolen möjlighet att gå under minimistrafvet för brottet, bland annat för den som endast har medverkat i mindre mån. Enligt detta lagrum ska det vid ringa fall av medverkan dessutom inte dömas till ansvar.

¹⁸ NJA 1984, s. 922.

¹⁹ Asp, P., *De osjälvtändiga brottsformerna: försök, förberedelse, stämpling, (gärningsmannaskap &) medverkan, underlåtenhet att avslöja och förhindra brott* (Uppsala: Iustus förlag, 1 uppl., 2021), s. 405.

²⁰ NJA 2013, s. 588.

I förarbetena till 23 kap. 5 § nämns som exempel på ringa fall av medverkan att någon av oaktsamhet medverkar till ett brott som gärningsmannen utför uppsåtligen, om oaktsamheten inte är stor eller det inte är fråga om ett grövre brott. Ett annat exempel som nämns är psykisk medhjälp där någon obetänksamt fastän uppsåtligen, eller kanske blott oaktsamt befäster någon i ett redan fattat beslut att utföra ett inte allt för grovt brott.²¹

Medverkansansvaret avgränsas även genom tolkning med stöd av allmänna straffrättsliga principer.²² En sådan princip är principen om nödvändig medverkan (*concursum necessarium*). Åtskilliga brott förutsätter generellt att någon annan person medverkar. Vid sådan ”nödvändig medverkan” ska lagen inte sällan tolkas så att den medverkande inte ska kunna ådömas ansvar. Ofta beror detta på att straffbestämmelsens syfte är att skydda denne, dvs. brottet riktar sig mot den nödvändigt medverkande.²³ Exempelvis döms inte den kvinna som anlitar någon för att utföra en illegal abort på henne för medhjälp till brottet illegal abort.

Det finns inte behov av en särskild reglering om medverkan till brott

Den allmänna medverkansregleringen täcker i huvudsak in främjande av oskuldskontroller och oskuldsingrepp i den utsträckning som det behövs. I fråga om två situationer finns det emellertid anledning att överväga om det behövs en särskild reglering. Det rör sig dels om den situationen att någon främjar en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp, enbart genom att påverka flickan eller kvinnan genom övertalning och liknande, dels den situationen att vårdnadshavare och personer i liknande ställning ger sin tillåtelse till sådana åtgärder för personer under arton år.

Det kan diskuteras om den allmänna medverkansregleringen täcker in situationen att någon psykiskt påverkar en flicka eller kvinna att genomgå en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp. Detta eftersom flickan eller kvinnan inte själv gör sig skyldig till brott med

²¹ SOU 1944:69, s. 103.

²² Asp, P., *De osjälvtändiga brottsformerna: försök, förberedelse, stämpling, (gärningsmannaskap &) medverkan, underlåtenhet att avslöja och förhindra brott*, (Uppsala: Iustus förlag, 1 uppl., 2021), s. 409 ff.

²³ Asp m.fl., *Kriminalrättens grunder* (2013, JUNO), s. 428.

hänsyn till den ovannämnda principen om *concursum necessarius*.²⁴ Den som psykiskt påverkar flickan eller kvinnan är emellertid inte själv nödvändigt medverkande, dvs. straffbestämmelserna om oskuldskontroll och oskuldsingrepp förutsätter inte att det skett en sådan påverkan. Det går därför inte att tillämpa principen om *concursum necessarius* på den personen. Tröskeln för vad som ska anses utgöra ett främjande är vidare låg och begreppet är inte avgränsat till en viss typ av handlingar. Psykisk påverkan på en flicka eller kvinna att genomgå en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp får därmed anses utgöra främjande enligt 23 kap. 4 § brottsbalken. Det kan dock finnas skäl att ändå särskilt reglera sådana situationer. Sådana skäl kan vara att man vill tydliggöra det otillåtna området eller att kriminaliseringen ska omfatta fler eller färre situationer än som annars skulle bli fallet.

Det får många gånger anses minst lika klandervärt, att främja en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp genom att psykiskt påverka flickan eller kvinnan, som att utföra eller anstifta en sådan åtgärd. Det kan handla om en intensiv påverkan från närstående och kan involvera påtryckningar från en hel släkt. Många gånger kan det handla om att en eller flera personer beslutar om åtgärden över huvudet på flickan eller kvinnan. Det vore emellertid för långtgående med ett straffansvar för var och en som på något sätt bidrar till flickans eller kvinnans beslut. Alla sådana ageranden kan inte anses utgöra ett led i en otillbörlig kontroll av sexualiteten. Ett exempel som bör falla utanför är om en flicka eller kvinna i förtroende ber om råd av en kamrat om hon ska ge efter för familjens förväntningar eller inte, och får rådet att ”det enklaste är att göra som de vill” eller liknande. Detta får dock anses jämförbart med att befästa en persons uppsåt att utföra ett inte alltför grovt brott, som nämns i förarbetena till brottsbalken som exempel på ringa fall av medverkan. Fallet bör således inte träffas av medverkansbestämmelsen i 23 kap. 4 § brottsbalken.

Man kan överväga om det straffrättsliga ansvaret i de aktuella situationerna ska begränsas till att omfatta den som uppmanar eller

²⁴ Jfr Petter Asp som anför som ett av flera skäl emot att barnmorskor som skriver ut p-piller till barn under 15 år gör sig skyldiga till medhjälp till sexualbrott, att det är svårt att se handlingar som syftar till att hjälpa en person som själv skulle falla under läran om *concursum necessarius* som medhjälp till gärningsmannens handlingar, se Asp, P. *De osjälvtäckliga brottsformerna: försök, förberedelse, stämpling, (gärningsmannaskap &) medverkan, underlåtenhet att avslöja och förhindra brott*, (Uppsala: Iustus förlag, 1 uppl., 2021), s. 413 f. Vidare sägs i det betänkande, men inte den proposition som låg till grund för abortlagen (1974:595) att den som genom till exempel råd eller ekonomiskt stöd medverkar till kvinnans beslut att utsätta sig för illegal abort inte kan straffas för sin delaktighet, se SOU 1971:58, s. 163.

på annat liknande sätt utövar psykisk påverkan mot flickan eller kvinnan att genomgå åtgärden (jfr uppmaning till självmord, 4 kap. 7 a § brottsbalken). Främjande av oskuldskontroll och oskuldsingrepp bör emellertid inte omfatta färre fall än vad som redan följer av den allmänna medverkansbestämmelsen. Ett annat alternativ är att uttryckligt ange att straffansvaret ska omfatta den som *förmår* någon att genomgå åtgärden (jfr exempelvis barnnäktenskapsbrott, 7 kap. 4 c § brottsbalken). En sådan reglering skulle dock inte tillföra något jämfört med den allmänna medverkansbestämmelsen.

Sammanfattningsvis behövs det inte någon särskild reglering av främjande av oskuldskontroll eller oskuldsingrepp vid sidan av eller i stället för bestämmelsen om medverkan till brott enligt 23 kap. 4 § brottsbalken.

Tillåtande genom underlåtenhet av oskuldskontroll och oskuldsingrepp bör inte kriminaliseras

När det sedan gäller frågan om tillåtande av oskuldskontroll och oskuldsingrepp kan följande konstateras. Vårdnadshavare och andra som har en garantställning i förhållande till ett barn (fortsättningsvis kallade "vårdnadshavare med flera") kan liksom andra personer genom aktiva åtgärder främja en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp. Utöver att övertala barnet skulle det exempelvis kunna handla om kontakter med den som ska utföra åtgärden. I samband med det kan vårdnadshavare med flera främja brott genom att ge sitt tillstånd till oskuldskontrollen eller oskuldsingreppet. Den typen av aktivt tillåtande bör täckas in av bestämmelsen om medverkan i 23 kap. 4 § brottsbalken.

Därutöver torde det förekomma att vårdnadshavare med flera som får kännedom om att en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp är förestående underlåter att agera för att förhindra åtgärden. Som konstaterats ovan är det möjligt att främja ett brott genom underlåtenhet, förutsatt att en skyldighet att ingripa följer av garantansvaret. Utan en särskild reglering skulle det dock inte uppstå en sådan skyldighet vid en kriminalisering av oskuldskontroller och oskuldsingrepp. En annan sak är att garantansvaret kan aktualiseras om åtgärden skulle utgöra ett annat brott, såsom våldtäkt mot barn eller misshandel.

Frågan är om det ska införas ett straffansvar för vårdnadshavare med flera som förhåller sig passiva när de får kännedom om att deras barn ska genomgå en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp. En sådan skyldighet har införts när det gäller barnnäktenskapsbrottet, eftersom det brottet omfattar även situationer där någon *tillåter* en person under arton år att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Detta innebär på grund av garantläran ett ansvar inte enbart för aktiva handlingar utan även, för vårdnadshavare och andra som är i garantställning mot barnet, en skyldighet att avvärja att ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse kommer till stånd.²⁵

Böter kommer ingå i straffskalan för brotten oskuldskontroll och oskuldsingrepp. Sådana brott kommer i regel att ha ett relativt lågt straffvärde. Om det finns försvårande omständigheter torde gärningen normalt bedömas som ett annat, allvarligare brott exempelvis våldtäkt eller misshandel (se kapitel 6). Dessutom anses brott som begås av underlåtenhet i allmänhet ha ett lägre straffvärde än brott som begås genom aktivt handlande. Tillåtande (genom underlåtenhet) av oskuldskontroll eller oskuldsingrepp torde således typiskt sett få ett än lägre straffvärde. Aktivt främjande av oskuldskontroll eller oskuldsingrepp kommer dessutom enligt 23 kap. 4 § brottsbalken vara straffritt i ringa fall. Det blir ologiskt att trots det bestraffa passivt främjande genom tillåtande. Tillåtande av oskuldskontroll och oskuldsingrepp bör därför inte kriminaliseras. Detta hindrar dock inte att aktivt tillåtande från vårdnadshavare och andra med liknande ställning bedöms som främjande av gärningen.

8.8 Brottskatalogerna i bestämmelserna om hedersförtryck och fridskränkingsbrotten

Bedömning: Oskuldskontroll kommer att kunna ingå i hedersförtryck, grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning utan någon särskild lagstiftningsåtgärd. Hedersförtryck, grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning ska inte omfatta oskuldsingrepp.

²⁵ Prop. 2019/20:131, s. 101.

Skälen för bedömningen: Straffbestämmelserna om grov fridskränkning, grov kvinnofridskränkning och hedersförtryck innehåller uppräkningslistor av de brottsliga gärningarna som kan ingå i brotten. Dessa brottskataloger omfattar bland annat brott enligt 4 kap. brottsbalken (se 4 kap. 4 a § och 4 e §). Bestämmelsen om det nya brottet oskuldskontroll bör placeras i detta kapitel. Brottet kommer därför att kunna ingå i fridskränkningens brotten och brottet hedersförtryck utan någon särskild lagstiftningsåtgärd. Däremot föreslås att det nya brottet oskuldsingrepp placeras i könsstämpningslagen. Detta brott kommer därför inte automatiskt att ingå i katalogerna. Frågan är om det finns anledning att undanta oskuldskontroll respektive införa oskuldsingrepp i brottskatalogerna.

En utgångspunkt när fridskränkningens brotten infördes var att de skulle omfatta sådana straffbara gärningar som typiskt sett kan ingå i en kränkning av en närstående person och typiskt sett utgör ett direkt angrepp på den personliga integriteten.²⁶ Regeringen bekräftade den utgångspunkten när skadegörelse och överträdelse av kontaktförbud lades till i brottskatalogen och framhöll att brottstyper som väsentligen syftar till att skydda ett annat intresse däremot inte bör omfattas. Detta utgjorde ett skäl att inte föra in rena förmögenhetsbrott i katalogen, även om de ibland kan utgöra del av en brottslighet riktad mot närstående.²⁷ Brottskatalogen i bestämmelsen om hedersförtryck bygger på katalogen i bestämmelserna om fridskränkningens brotten.²⁸ Hedersförtryck har till skillnad från fridskränkningens brotten inget närståendekrav men däremot krävs att ett motiv har varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder.

En oskuldskontroll kan typiskt sett ingå i en kränkning av en närstående person och att utgör typiskt sett ett direkt angrepp på den personliga integriteten. Detta eftersom flickans eller kvinnans familjemedlemmar ofta använder den som en direkt kontrollmekanism där syftet är att resultatet av undersökningen ska göras känt för en mer eller mindre vid krets. Ett motiv för brottet torde inte sällan vara att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Redan brottets karaktär talar således för att det bör ingå i brottskatalogerna. I de aktuella bestämmelserna har

²⁶ Prop. 1997/98:55, s. 79.

²⁷ Prop. 2012/13:108, s. 13.

²⁸ Prop. 2021/22:138, s. 18 f.

dessutom inte något annat brott i 4 kap. brottsbalken undantagits, trots att det ifrågasatts om vissa sådana brott i praktiken kan utgöra underbrott.²⁹ Bestämmelsernas konstruktion bör hanteras samlat, något som ligger utanför utredningsuppdraget. Det finns därför under alla förhållanden inte anledning att undanta oskuldskontroll från brottskatalogerna.

När det gäller oskuldsingrepp är den som utför ingreppet sällan närstående till eller släkt med flickan eller kvinnan. Ingreppet är tvärtom ofta något de närstående inte känner till. Oskuldsingrepp är inte heller i samma utsträckning som oskuldskontroller en direkt kontrollmekanism. Det är även möjligt att en del ingrepp redan skulle ingå i brottskatalogerna genom att de bedöms som misshandel, oavsett samtycke från flickan eller kvinnan (se avsnitt 6.4.1). Det är visserligen möjligt att familjemedlemmar och andra släktingar i vissa fall, framför allt genom psykisk påverkan på flickan eller kvinnan, är involverade på ett sådant sätt i utförandet av ingreppet att handlingen kan ses som ett direkt angrepp på den personliga integriteten. Sammanfattningsvis kan brottet inte typiskt sett uppfylla dessa kriterier och bör därför inte föras in i brottskatalogerna i bestämmelserna om hedersförtryck, fridskränkning och grov kvinnofridskränkning.

8.9 Utvidgning av grunderna för utreseförbud enligt LVU

Förslag: Utreseförbud enligt 31 a § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga ska meddelas även när det finns påtaglig risk för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att genomgå ett oskuldsingrepp eller en oskuldskontroll. En särskild reglering om detta bör införas. Detta kan ske antingen genom att förslaget om ett utvidgat reseförbud i promemorian Ett utvidgat reseförbud (Ds 2022:9) genomförs eller genom förslaget i detta betänkande.

Skälen för förslaget: I lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) finns bestämmelser om utreseförbud. Utreseförbud ska enligt 31 a § meddelas om det finns en påtaglig risk

²⁹ Se exempelvis Lagrådets yttrande, prop. 2021/22:138, s. 62.

för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. En utförlig genomgång av reglerna har nyligen gjorts i promemorian Ett utvidgat utreseförbud för barn (Ds 2022:9). Reglerna beskrivs därför inte närmare här.

Det förekommer att flickor och kvinnor med hemvist i Sverige genomgår oskuldskontroller och oskuldsingrepp i utlandet (se avsnitt 4.2.2 och 5.2.2). Mot bakgrund härav bör det övervägas om inte reglerna om utreseförbud bör omfatta även sådana situationer.

I nyss nämnda promemoria föreslås bland annat att tillämpningsområdet för bestämmelsen om utreseförbud utvidgas. Ett nytt andra stycke med följande lydelse föreslås läggas till i 31 a § LVU:

UtrESEförbud ska även beslutas om det annars finns en påtaglig risk för att den som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige och att hans eller hennes hälsa eller utveckling skadas på grund av

1. fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i boendemiljön under utlandsvistelsen, eller

2. den unges missbruk av beroendeframkallande medel, brottsliga verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende under utlandsvistelsen.

Bestämmelsens första stycke föreslås vara oförändrat. De två punkterna i det nya andra stycket är formulerade utefter förutsättningarna för att besluta om vård enligt 2 och 3 §§ LVU. Skillnaden i förhållande till beslut om vård enligt LVU är dels att det vid ett beslut om utreseförbud enligt det föreslagna nya stycket inte är nödvändigt att ta ställning till om insatsen kan ges frivilligt, dels att bedömningen tar sikte på vad barnet kan komma att utsättas för under en utlandsvistelse.³⁰ Promemorian har varit på remiss och förslagen bereds för närvarande i Regeringskansliet.

Risken för att barn utsätts för oskuldskontroller och oskuldsingrepp i utlandet har beaktats i den remitterade promemorian. Utlandsvistelser i syfte att genomföra oskuldskontroller, utfärda oskuldsintyg, genomföra ”hymenoperationer” och liknande räknas upp bland fall av utlandsvistelser där ett barns utveckling och hälsa riskerar att allvarligt skadas.³¹ Genom förslaget till ändring i 31 a § LVU bör

³⁰ Ds 2022:9, s. 275.

³¹ A.a, s. 180.

skyddet för barn mot att utsättas för oskuldskontroller och oskuldssingrepp tillgodoses i tillräcklig utsträckning.

Eftersom det i skrivande stund inte finns något förslag från regeringen har utredningen utgått från den reglering som gäller i dag. Om promemorians förslag inte skulle genomföras bör det övervägas om inte risken för att barnet utsätts för oskuldskontroller och oskuldssingrepp bör upptas vid sidan av könsstympning och barnäktenskap i det nuvarande första stycket.

8.10 Förslagets förenlighet med skyddet för fri- och rättigheter

Bedömning: De föreslagna straffbestämmelserna om oskuldskontroll och oskuldssingrepp är förenliga med skyddet för fri- och rättigheter enligt grundlag och Sveriges internationella åtaganden. En straffbestämmelse om intygande av sexuell oskuld skulle inte utgöra en nödvändig och proportionerlig begränsning av yttrande- och informationsfriheten.

Skälen för bedömningen

Utgångspunkter

I andra kapitlet i regeringsformen finns bestämmelser om grundläggande fri- och rättigheter. Ett skydd för sådana fri- och rättigheter följer även av Sveriges åtaganden enligt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Förutom att Sverige är folkrättsligt förpliktat av konventionen gäller den tillsammans med bland annat dess fjärde tilläggsprotokoll som lag här i landet.³² Av 2 kap. 19 § i regeringsformen framgår vidare att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av Europakonventionen.

Även FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) ger ett skydd för fri- och rättigheter. Artikel 1–42 i Barnkonventionen

³² Lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

gäller som svensk lag enligt lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

En annan viktig rättskälla när det gäller fri- och rättigheter är Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (2012/C 326/02). Stadgan riktar sig enligt artikel 51.1 till EU:s institutioner, organ och byråer samt till medlemsstaterna när dessa tillämpar unionsrätten. Stadgan är som de grundläggande fördragen s.k. primärrätt. Primärrätt är den högst rankade rättskällan inom EU. I den mån stadgan omfattar rättigheter som motsvarar sådana som garanteras av Europakonventionen ska de enligt artikel 52.3 ha samma innebörd och räckvidd som i konventionen. Bestämmelsen hindrar dock inte unionsrätten från att tillförsäkra ett mer långtgående skydd.

De aktuella åtgärderna kan utgöra ingrepp i följande fri- och rättigheter:

- rätten till privat- och familjeliv (artikel 8 i Europakonventionen, artikel 16 i Barnkonventionen och artikel 7 i stadgan),
- religions, samvets- och tankefriheten (artikel 9 i Europakonventionen, artikel 14 i Barnkonventionen, och artikel 10 i stadgan),
- yttrandefriheten (artikel 10 i Europakonventionen, artikel 13 i Barnkonventionen och artikel 11 i stadgan) samt
- rörelsefriheten (artikel 2 i det fjärde tilläggsprotokollet till Europakonventionen och artikel 45 i stadgan).

Bedömningen av om åtgärderna är förenliga med dessa rättigheter görs i det följande i förhållande till rättigheterna enligt Europakonventionen. De motsvarande rättigheterna enligt Barnkonventionen och stadgan tas upp endast om det finns anledning till det, exempelvis med hänsyn till att bedömningen skulle utfalla annorlunda.

Kriminalisering av oskuldskontroller och oskuldsingrepp

Förslaget om förbud mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp omfattar även de fall när åtgärderna sker med samtycke, vilket utgör en begränsning av rätten till respekt för privatlivet. Enligt artikel 8 i Europakonventionen har var och en rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. "Privatlivet" är enligt Europadomstolen ett vitt begrepp som inte kan definieras uttöm-

mande.³³ Personlig autonomi är en viktig princip vid tolkningen av artikel 8 i Europakonventionen. Artikel 8 ger skydd för en personlig sfär för enskilda.³⁴ Att välja att genomgå undersökningar av och ingrepp i sin kropp i olika syften, inklusive oskuldsrelaterade syften, får anses ingå i denna personliga sfär.

Förbudet mot oskuldskontroller kan möjligen även utgöra en begränsning av religionsfriheten enligt artikel 9. Enligt artikel 9 har var och en rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet; denna rätt innefattar frihet att byta religion eller tro och frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller tro genom gudstjänst, undervisning, sedvänjor och ritualer.

Uppfattningen att sexuell oskuld och avhållsamhet före äktenskapet är något betydelsefullt kan vara religiöst grundad. Oskuldskontroller synes vidare i många fall vara kopplade till traditioner inom vissa grupper. Kontrollerna är inte en del av praktiserandet av en religion eller en tro i en allmänt erkänd form. Utövande av en religion eller tro kan emellertid enligt Europadomstolen även omfatta andra slags handlingar om det finns en tillräckligt nära och direkt förbindelse ("sufficiently close and direct nexus") mellan den aktuella handlingen och den underliggande tron. Förekomsten av en sådan förbindelse måste bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.³⁵ Det har inte framkommit något tydligt exempel på ett sådant fall när det gäller oskuldskontroller, men en sådan situation kan inte helt uteslutas.

Rättigheterna enligt artikel 8 och 9 får enligt andra punkten i respektive artikel i Europakonventionen inskränkas om inskränkningen sker med stöd i lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till vissa särskilt angivna ändamål. Genom de straffbestämmelser som föreslagits skulle inskränkningen ha stöd i lag. Straffbestämmelserna syftar bland annat till att skydda flickors och kvinnors rätt och möjlighet till självbestämmande över sina kroppar och sin sexualitet, samt intresset av att skydda deras fysiska och psykiska hälsa och deras kroppsliga och, i synnerhet, sexuella integritet. Detta svarar mot ändamålen skydd för hälsa eller moral samt skydd för andra personers fri- och rättigheter. Rätten till respekt för

³³ Europadomstolens domar i målen *Niemitz mot Tyskland*, nr 13710/88, den 16 december 1992, p. 29, *Pretty mot Storbritannien* nr 2346/02, den 29 juli 2002, p. 61 och *Peck mot Storbritannien* nr 44647/98, den 28 april 2003, p. 57.

³⁴ Europadomstolens dom i målet *Christine Goodwin mot Storbritannien*, Grand Chamber, nr 28957/95, den 11 juli 2002, p. 90.

³⁵ Europadomstolens dom i målet *S.A.S mot Frankrike*, Grand Chamber, nr 43835/11, den 27 maj 2013, p. 55.

privat- och familjelivet enligt artikel 8 får även inskränkas med hänsyn till förebyggande av brott. Straffbestämmelserna kan bidra till förebyggande av brott genom att motverka hedersnormer som i sin tur kan leda till våld, hot, kränkningar och inskränkt frihet för de flickor och kvinnor som lever i en hederskontext. Sammanfattningsvis syftar rättighetsinskränkningarna således till att uppnå legitima ändamål. Frågan är om inskränkningarna är nödvändiga i ett demokratiskt samhälle.

I avsnitt 8.3.2 argumenteras för varför en kriminalisering är ett lämpligt och effektivt medel för att motverka oskuldskontroller och oskuldsingrepp. En särskild fråga är om det är ändamålsenligt och proportionerligt att införa ett generellt förbud mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp, dvs. ett förbud även i förhållande till vuxna, samtyckande kvinnor.

Fördelen med ett generellt förbud är att det ger ett skydd även i de fall när det inte går att bevisa att en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp sker mot någons vilja. Detsamma gäller när gärningspersonen har saknat uppsåt till detta eller när ett sådant uppsåt inte kan bevisas. Kriminaliseringen syftar till att skydda berörda flickor och kvinnor som grupp mot en kränkande och diskriminerande sedvänja, och på gruppnivå får det anses föreligga en förhöjd risk för att åtgärden sker mot personens vilja. Europadomstolen har i andra fall godtagit generella förbud som bygger på att man beaktar en sårbarhet på gruppnivå.³⁶ Vidare kan förbudet mot oskuldsingrepp även ge ett visst skydd mot fysiska skador. Europadomstolen har i ett mål som rörde vuxna personer som straffats för frivilliga sadomasochistiska handlingar som bland annat innebar vissa kroppsskador uttalat att det i första hand var en fråga för staten i fråga att bedöma vilken skadenivå som kunde tolereras när det gällde samtycke till fysiska skador.³⁷ Slutligen kan framhållas att utredningen även strävat efter att så tydligt som möjligt avgränsa det straffbara handlandet. När det gäller oskuldskontroller föreslås även att ringa fall inte ska utgöra brott. Sammanfattningsvis får den inskränkning som de föreslagna straffbestämmelserna utgör anses nödvändig i ett demokratiskt samhälle och därmed vara förenlig med Europakonventionen.

³⁶ Europadomstolens dom i målet *Pretty mot Storbritannien*, nr 2346/02, den 29 juli 2002.

³⁷ Europadomstolens dom i målet *Laskey, Jaggard och Brown mot Storbritannien*, nr 21627/93; 21628/93 och 21974/93, den 19 februari 1997.

Avslutningsvis konstateras att någon motsvarighet till artikel 8 inte finns i regeringsformens bestämmelser om fri- och rättigheter. Däremot finns ett skydd för religionsfriheten i 2 kap. 1 § första stycket 6 regeringsformen. Denna frihet får till skillnad från övriga opinionsfriheter inte inskränkas. Religionsfriheten innebär en frihet att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion. Att ”utöva sin religion” är emellertid i regeringsformens mening i hög grad liktydigt med att tro. Varje handling som ger uttryck för denna tro ska behandlas som en sådan och inte som ett utövande av religionen. Om utövandet av religionen även innebär exempelvis ett utövande av andra opinionsfriheter, såsom yttrandefriheten, får religionsutövandet begränsas enligt de bestämmelser som begränsar opinionsfriheterna.³⁸ Det står därmed klart att de föreslagna straffbestämmelserna inte kan anses inkräkta på religionsfriheten enligt regeringsformen.

Sammanfattningsvis är straffbestämmelserna om oskuldskontroll och oskuldsingrepp förenliga med skyddet för fri- och rättigheter enligt grundlag och Sveriges internationella åtaganden.

Kriminalisering av intygande av sexuell oskuld

Om en straffbestämmelse om intygande av sexuell oskuld införs kan den inskränka fri- och rättigheter. När bestämmelsen träffar ett intygande som utgör ett led i en oskuldskontroll utgör den på motsvarande sätt som ett förbud mot oskuldskontroller en inskränkning av autonomin inom den personliga sfär som skyddas av artikel 8 i Europakonventionen. Bestämmelsen kan även på motsvarande sätt som ett förbud mot oskuldskontroller i enskilda fall eventuellt inskränka religionsfriheten i artikel 9. En kriminalisering av intygande av sexuell oskuld får emellertid av samma skäl som en kriminalisering av oskuldskontroller anses förenlig med skyddet för fri- och rättigheter enligt dessa artiklar.

Eftersom brottsbeskrivningen avser uppgiftslämnande kan en sådan bestämmelse även utgöra en inskränkning av yttrande- och informationsfriheten enligt grundlag och internationella åtaganden.

I de opinionsfriheter som var och en är tillförsäkrad gentemot det allmänna enligt 2 kap. 1 § regeringsformen ingår yttrandefrihet och informationsfrihet. Yttrandefriheten innebär frihet att i tal, skrift eller

³⁸ Bull & Sterzel, *Regeringsformen – en kommentar*, (2019, JUNO) Studentlitteratur, s. 67 f.

bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor. Informationsfriheten innebär frihet att inhämta och ta emot upplysningar samt att i övrigt ta del av andras yttranden. Motsvarande rättigheter finns i artikel 10 i Europakonventionen. En fristående kriminalisering av intygande av sexuell oskuld skulle innebära ett direkt förbud mot att lämna uppgifter som har en viss innebörd. Uppgiftslämmandet är med andra ord inte endast ett led i brottet, utan utgör den straffbelagda handlingen som sådan. En kriminalisering får därmed anses utgöra en begränsning av nämnda fri- och rättigheter.

Inskränkningar av yttrandefriheten enligt artikel 10 i Europakonventionen får göras om de är föreskrivna i lag och är nödvändiga i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till ett antal i artikeln angivna ändamål. Begränsningar av yttrande- och informationsfriheten ska enligt regeringsformen ske genom lag för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar. Begränsningen får inte göras enbart på grund av politisk, religiös, kulturell eller annan sådan åskådning (2 kap. 20 och 21 §§). Därutöver uppställs krav på att inskränkningen ska syfta till att uppnå något av ett antal särskilda begränsningsändamål, exempelvis privatlivets helgd samt förebyggandet och beivrandet av brott. I övrigt får yttrandefriheten och informationsfriheten begränsas endast om särskilt viktiga skäl föranleder det. Vid bedömandet av vilka begränsningar som får göras ska särskilt beaktas vikten av vidaste möjliga yttrandefrihet och informationsfrihet i politiska, religiösa, fackliga, vetenskapliga och kulturella angelägenheter (2 kap. 23 § regeringsformen).

En straffbestämmelse om intygande av sexuell oskuld skulle utgöra en fri- och rättighetsinskränkning som har stöd i lag. Frågan är vilka ändamål en sådan inskränkning i yttrandefriheten skulle uppfylla.

Kriminaliseringen skulle i praktiken endast träffa intyganden som inte utgör ett avslutande led i en oskuldskontroll. Även sådana ”fristående” intyganden lär i viss mån kunna förstärka och bekräfta hedersnormer. Dessa normer kan i sin tur kan leda till våld, hot, kränkningar och inskränkt frihet för de flickor och kvinnor som lever i en hederskontext. Oskuldsintyg är därtill många gånger en förutsättning för att ett äktenskap ska kunna ingås inom en hederskontext. Det kan röra sig om vuxna personer som gifter sig av fri vilja, men även

om tvångs- eller barnäktenskap. Intygande av sexuell oskuld får vidare anses kränkande mot den flicka eller kvinna som uppgifterna avser, eftersom hennes sexualitet på ett otillbörligt sätt görs till en angelägenhet för en vidare krets. Skillnaden mot oskuldskontroller är att intyganden inte innebär något direkt intrång i den intima sfären. Intygandet innebär till skillnad från oskuldsingrepp inte heller någon risk för fysiska skador.

I förhållande till inskränkningen av rättigheterna i artikel 10 i Europakonventionen kan en kriminalisering syfta till förebyggande av brott samt skydd för hälsa eller moral eller för annans rättigheter. I förhållande till yttrande- och informationsfriheten enligt regeringsformen kan straffbestämmelsen syfta till att skydda privatlivets helgd samt att förebygga brott. Det får även anses utgöra ett särskilt viktigt skäl att skydda flickor och kvinnor mot den kränkande och diskriminerande sedvänja – oskuldskontroller – i vilken intygandet av sexuell oskuld kan utgöra ett led.

För att inskränkningen ska vara tillåten krävs att den är nödvändig respektive godtagbar i ett demokratiskt samhälle för att uppnå de nämnda ändamålen. Den skisserade straffbestämmelsen avser lämnande av en snäv kategori av uppgifter om en eller flera specifika personer. Den hindrar inte allmänna diskussioner om kvinnlig oskuld eller kvinnlig anatomi. Samtidigt skulle förbudet så som det skulle behöva utformas gälla för var och en oavsett sammanhang och träffa såväl skriftliga som muntliga uppgifter. En kriminalisering skulle utgöra en mycket långtgående åtgärd som det inte finns behov av vid sidan om en straffbestämmelse om oskuldskontroller. En straffbestämmelse om intygande av sexuell oskuld, även om den utformats på det sätt som beskrivits i avsnitt 8.6, skulle inte utgöra en nödvändig och proportionerlig begränsning av yttrande- och informationsfriheten.

Utvidgning av grunderna för utreseförbud enligt LVU

En utökning av grunderna för när utreseförbud kan meddelas innebär en inskränkning i barnets och dess familjs fri- och rättigheter. Det blir som bland annat regeringen tidigare konstaterat³⁹ fråga om en inskränkning i rörelsefriheten.

³⁹ Se prop. 2019/20:131, s. 63 f.

En bestämmelse som skyddar rörelsefriheten finns i 2 kap. 8 § andra meningen regeringsformen. Rörelsefriheten innebär bland annat att den som är svensk medborgare är tillförsäkrad frihet att lämna riket. Enligt 2 kap. 21 § regeringsformen får begränsningar i rörelsefriheten endast göras för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Begränsningarna får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar. Begränsningar får inte göras enbart på grund av en politisk, religiös, kulturell eller annan sådan åskådning.

Rörelsefriheten skyddas även av artikel 2 i det fjärde tilläggsprotokollet till Europakonventionen. Rätten till rörelsefrihet enligt tilläggsprotokollet innebär bland annat att var och en är fri att lämna varje land, inbegripet sitt eget. Utöandet av denna rättighet får enligt artikel 2.3 inte underkastas andra inskränkningar än sådana som är angivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga av hänsyn till statens säkerhet eller den allmänna säkerheten, för att upprätthålla den allmänna ordningen, för att förhindra brott, för att skydda hälsa eller moral eller för att skydda annans fri- och rättigheter.

Utreseförbud kan som konstaterats av andra utredningar⁴⁰ även innebära en inskränkning i barnets och dess familjs rätt till familjeliv. Enligt artikel 8.1 i Europakonventionen har var och en rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Inskränkningar får enligt artikel 8.2 annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till den nationella säkerheten, den allmänna säkerheten eller landets ekonomiska välbefinnande, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter. Enligt artikel 16.1 i Barnkonventionen får inget barn utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv sitt hem eller sin korrespondens och inte heller för olagliga angrepp på sin heder och sitt anseende. Vidare har enligt artikel 7 i EU:s stadga om grundläggande rättigheter var och en rätt till respekt för sitt privatliv och familjeliv, sin bostad och sina kommunikationer. Inskränkningar får göras enligt artikel 52 som redovisats ovan.

Ett utreseförbud är en ingripande åtgärd. Själva ordningen med ett utreseförbud enligt LVU har dock bedömts vara förenlig med

⁴⁰ SOU 2018:69, 185 och Ds 2022:9, s. 202.

grundläggande fri- och rättigheter. Regeringen har framhållit att ett utreseförbud kan verka mer riktat och i mindre ingripande omfattning än ett traditionellt omhändertagande enligt LVU. Vidare har regeringen framhållit, att skyddandet av barn från de stora risker och det stora lidande som är förknippade med barnäktenskap och könsstympning, också innebär att upprätthålla flera andra fri- och rättigheter såsom förbudet mot tortyr, rätten till privat- och familjeliv, skyddet för hälsa och mot att barn ska utsättas för våld, övergrepp och utnyttjande (artikel 3 och 8 i Europakonventionen, artikel 7 i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna och artikel 16, 19 och 36 i barnkonventionen).⁴¹

En inskränkning i fri- och rättigheterna genom att utsträcka utreseförbudsbestämmelsen till att omfatta oskuldskontroller och oskuldsgrepp skulle uppfylla kravet att sådana inskränkningar att vara lagreglerade. Frågan är om åtgärden också uppfyller ett legitimt syfte och är proportionerlig.

Liksom i fråga om barnäktenskap och könsstympning skulle syftet med att möjliggöra utreseförbud avseende oskuldskontroller och oskuldsgrepp vara att skydda barnets hälsa och att upprätthålla barnets andra fri- och rättigheter.

När det gäller skyddet för barnets hälsa kan konstateras att oskuldsgrepp inte är medicinskt motiverade och att de därmed inte medför någon nytta för barnet. Samtidigt innebär ingrepp alltid en risk för komplikationer och detta bör inte minst gälla ingrepp i underlivet. Intimkirurgi i estetiskt syfte får som en jämförelse inte alls utföras på ett barn i Sverige.⁴² När det gäller oskuldskontroller kan hänvisas till vad som redovisats i avsnitt 4.1, och till vad som anförs i avsnitt 8.3.2. Slutsatsen i sistnämnda avsnitt är att det är fråga om åtgärder som typiskt sett kan skada den psykiska hälsan och kränka den sexuella integriteten. Risken är dessutom än större än för vuxna kvinnor att barnet har gått med på en oskuldskontroll trots att barnet egentligen inte vill, på grund av rädsla eller oro för mer eller mindre allvarliga konsekvenser.

När det gäller skyddet för barnets andra rättigheter kan konstateras att rättigheter som kan beröras är rätten till skydd för privat- och familjeliv (artikel 8 i Europakonventionen, artikel 7 i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna och artikel 16 i Barnkonventio-

⁴¹ Prop. 2019/20:131, s. 64.

⁴² Se 9 § lagen (2021:363) om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar.

nen). Det bör vidare framhållas att det uteslutande är flickor och kvinnor som genomgår såväl oskuldskontroller som oskuldsingrepp. Det är således fråga om en inte bara skadlig utan även utpräglat diskriminerande sedvänja. Därmed aktualiseras skyddet enligt artikel 2 och artikel 5.a i FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, artikel 12 i Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet, samt artikel 19 i Barnkonventionen.

Syftet med ett utvidgat utreseförbud – att skydda barn mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp – utgör således ett sådant ändamål som kan legitimera en inskränkning i barnets fri- och rättigheter.

Det som kan diskuteras är om åtgärden är proportionerlig. Brotten oskuldskontroll och oskuldsingrepp kommer ha en väsentligt lindrigare straffskala än brott mot könsstympningslagen och barnäktenskapsbrott. De två sistnämnda brotten är även undantagna från kravet på dubbel straffbarhet enligt 2 kap. 5 § brottsbalken. De negativa konsekvenserna av och riskerna med barnäktenskap och könsstympning torde vidare i allmänhet vara betydligt större. Emellertid får oskuldskontroller och oskuldsingrepp riktade mot barn i straffvärde anses närma sig de minst allvarliga formerna av dessa brott. Liksom när det gäller barnäktenskap och könsstympning ger inte möjligheten att besluta om LVU ett tillräckligt skydd. Det finns inte heller andra mindre ingripande åtgärder som tillgodoser behovet av skydd. Sammantaget är det därför en proportionerlig inskränkning i barnets och dess familjs rättigheter att meddela ett utreseförbud när det finns en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att genomgå en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp.

8.11 Ikraftträdande

Förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2025.

Skälen för förslaget: Sett till den tid som kan beräknas gå åt för remissförfarande och beredning i Regeringskansliet samt riksdagsbehandling av lagförslagen kan författningsändringarna träda i kraft den 1 januari 2025. Förslagen bör därför träda i kraft detta datum.

8.12 Behovet av andra åtgärder vid sidan av en kriminalisering

En central förklaring till att oskuldskontroller och oskuldsingrepp förekommer är de oskuldsnormer som finns inom vissa grupper i samhället och som är ett viktigt inslag i en hederskontext. En viktig förklaring är även de felaktiga föreställningar som förekommer om den kvinnliga anatomin, främst i fråga om att flickor och kvinnor som är oskulder har en mödomshinna och blöder vid sitt första samlag. Dessa normer och föreställningar behöver motverkas om kontrollerna och ingreppen ska upphöra. Kriminaliseringen kan, utöver att avskräcka, i sig förväntas få en viss normbildande effekt. Som komplement till kriminaliseringen kan emellertid även olika former av informations- och utbildningsinsatser övervägas. En viktig målgrupp för sådana insatser är de sociala nätverk inom vilka det finns förväntningar om att flickor och kvinnor ska genomgå oskuldskontroller och oskuldsingrepp. Flickorna och kvinnorna utgör en särskilt viktig målgrupp. En annan målgrupp är hälso- och sjukvårdspersonal, socialsekreterare, skolpersonal och andra som yrkesmässigt kommer i kontakt med flickorna och kvinnorna. Även allmänheten utgör en målgrupp.

Det bedrivs redan ett generellt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck, i vilket ingår informations- och utbildningsinsatser (se avsnitt 3.3). Det har inte ingått i utredningsuppdraget att utvärdera detta arbete. Däremot har det övervägts om det finns ett behov av särskilda insatser för att specifikt motverka oskuldskontroller och oskuldsingrepp.

Under alla förhållanden bör det spridas information om själva kriminaliseringen till de olika målgrupperna. Därutöver kan det finnas behov av att informera eller utbilda om den kvinnliga anatomin i syfte att motverka myten om mödomshinnan. I förhållande till hälso- och sjukvårdspersonal med flera kan det även finnas behov av att informera eller utbilda om fenomenet oskuldskontroller och oskuldsingrepp.

Utredningen har gått igenom befintliga insatser och bedömningen är att det bör vara tillräckligt att se över och vid behov komplettera sådana insatser. Följande är några aktörer, insatser och informationskanaler som är berörda.

Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen i Östergötlands län har bland många andra uppgifter

även ansvar för att samla och sprida kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck baserad på forskning och beprövad erfarenhet. I uppdraget ingår även att säkerställa att det finns en särskild nationell funktion dit enskilda som är utsatta eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck samt deras närstående kan vända sig för råd och vägledning på generell nivå.⁴³ Centrumet driver bland annat en nationell stödtelefon för yrkesverksamma samt webbplatsen hedersförtryck.se som är till för alla som på ett eller annat sätt kommer i kontakt med olika former av hedersrelaterat våld och förtryck. På webbplatsen finns information om hedersrelaterat våld och förtryck inklusive vägledningar och andra publikationer.

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) arbetar med utbildning av yrkesverksamma och studenter, metodutveckling för omhändertagande av våldsutsatta kvinnor samt med information, forskning och kunskapssammanställning. NCK har bland annat år 2011 tagit fram rapporten *Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder* som innehåller ett förslag till praktisk handledning för hälso- och sjukvården.⁴⁴

I Migrationsverkets samhällsintroduktion för asylsökande ska det ingå information om svensk lagstiftning. Det ska bland annat ges särskild information om hedersrelaterat våld och förtryck som kompletteras med information om stödsatser för våldsutsatta kvinnor och barn. Till detta pass hör även information om förbud mot månggifte, könsstympning och barnäktenskap.

Socialstyrelsen har i ett meddelandeblad år 2018 behandlat oskuldskontroller och oskuldsintyg, och uttalat att sådana kontroller och intyg inte är förenliga med svensk lag.⁴⁵ Myndigheten har vidare år 2021 på uppdrag av regeringen tagit fram ett bedömningsstöd till socialtjänsten och en folder till hälso- och sjukvården för arbetet med de som är utsatta för hedersrelaterat våld.⁴⁶

Bedömningsstödet består av en manual och ett frågeformulär och avser främst utredningar av barn i åldern 12–17 år. I manualen beskrivs hedersrelaterat våld och förtryck, och i samband med det behandlas bland annat oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuld-

⁴³ Se förordningen (2022:1345) om nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck.

⁴⁴ Nationellt centrum för kvinnofrid, *Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder* (Uppsala: Uppsala universitet, 2011).

⁴⁵ Socialstyrelsen, *Om så kallade oskuldskontroller och oskuldsintyg*. Meddelandeblad nr 1/2018.

⁴⁶ Socialstyrelsen, *Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård* (Stockholm: Socialstyrelsen, 2021).

ingrepp samt den felaktiga föreställningen om mödomshinnan. Även i foldern till hälso- och sjukvården tas dessa företeelser upp varvid det påpekas att sådana kontroller och intyg inte är i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. Motsvarande information finns även på Socialstyrelsens webbplats Kunskapsguiden. På webbplatsen finns även webbutbildningar på temat hedersrelaterat våld och förtryck.

Socialstyrelsen ansvarar även för innehållet i den så kallade författningskursen för läkare, sjuksköterskor, barnmorskor eller andra med så kallade legitimationsyrken som har en utländsk examen från ett land utanför EU och EES. Dessa personer måste ansöka om en svensk legitimation för att få arbeta med sitt yrke här. Socialstyrelsen tillhandahåller sådana personer en möjlighet att få legitimation genom att de får sin utbildning granskad, gör ett kunskapsprov, går en kurs i svenska författningar och gör praktisk tjänstgöring. Vid en kriminalisering av oskuldskontroller och oskuldssingrepp bör information om kriminaliseringen ingå i författningskursen för relevanta yrken.

Betydelsen av att nå fram till barn och unga med utbildnings- och informationsinsatser bör särskilt lyftas fram. De ungdomar utredningen har haft kontakt med har bland annat påtalat vikten av kvaliteten i sexualundervisningen. Skolan är en verksamhet som kan nå de flesta barn och ungdomar.

Det har nyligen vidtagits åtgärder för att arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck bedrivs inom skolväsendet. Sedan juli 2022 gäller ändringar avseende kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer⁴⁷ i läroplanerna för grund- och gymnasieskolan samt motsvarande skolformer och i läroplanen för vuxenutbildningen.⁴⁸ Skrivningar om hedersrelaterat våld och förtryck förekommer på flera ställen i dessa läroplaner. I den första delen, *Skolans värdegrund och uppdrag* anges bland annat att

Intolerans, förtryck och våld, till exempel rasism, sexism och hedersrelaterat våld och förtryck, ska förebyggas och bemötas med kunskap och aktiva insatser.

Vidare framgår av läroplanerna att maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck kritiskt ska granskas i utbildningen. Av läroplanen för grundskolan framgår därtill att varje elev

⁴⁷ Kunskapsområdet har bytt namn och hette tidigare "sex och samlevnad".

⁴⁸ Se hänvisningarna i Statens skolverk, *Hedersrelaterat våld och förtryck – skolans ansvar och möjligheter*, 2022, s. 18 f, <https://www.skolverket.se/getFile?file=8504>.

efter genomgången grundskola ska ha fått kunskaper inom området sexualitet, samtycke och relationer samt om hedersrelaterat våld och förtryck. Enligt uppgift från Skolverket har myndigheten för avsikt att följa upp förändringarna i läroplanerna inom området sex, samtycke och relationer. Uppföljningen kommer även att omfatta jämställdhetsuppdragen som myndigheten haft.

Under 2021 har Skolverket haft i uppdrag att stärka det systematiska arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck genom kunskaps- höjande insatser och stöd för olika personalgrupper inom skolan och förskolan. Myndigheten har reviderat det befintliga stödmaterialet *Hedersrelaterat våld och förtryck – skolans ansvar och möjligheter*. Materialet ska ge stöd, till personal i grund- och gymnasieskolan samt motsvarande skolformer, i hur skolan kan motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Stödmaterialet riktar sig till rektor, som har ett särskilt ansvar, men även till lärare och personal inom elevhälsan. I materialet beskrivs bland annat ett antal varningstecken som personalen bör uppmärksamma, däribland, önskan om att ”återställa” sin ”mödomshinna”/slidkrans eller tvingas till oskuldskontroll, för att söka oskuldsintyg eller oskuldsoperation.⁴⁹

Utöver stödmaterialet har Skolverket bland annat tagit fram utbildningar för rektorer samt elevhälsan med flera, genomfört kunskapshöjande insatser inom förskolan och vuxenutbildningen samt genomfört kommunikationsinsatser.⁵⁰ Skolverket har även i år ett regeringsuppdrag att erbjuda skolpersonal kompetensinsatser som bland annat ska motverka hedersrelaterat våld och förtryck.⁵¹ Rektorn har ansvaret för skolans resultat och har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer samt kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck behandlas återkommande i utbildningen.

I Skolverkets webbutbildningar om sexualitet, samtycke och relationer samt jämställdhet som riktar sig till lärare i grund- och sameskolan samt gymnasieskolan ingår kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck. I stödet som behandlar ämnena biologi för årskurs 7–9 och naturkunskap ingår information om slidkransen och myten om mödomshinnan.

⁴⁹ A.a. s. 24.

⁵⁰ För en utförligare redogörelse av arbetet, se Statens skolverk, *Stärkt systematiskt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck*, 2022, dnr 2021:734.

⁵¹ Regeringsbeslutet 2022/II:5 *Regeringsbrev för budgetåret 2022 avseende Statens skolverk*.

Det finns ingen reglering av vilka läromedel som ska användas inom skolväsendet. Produktionen av läromedel sköts av marknaden och skolorna ansvarar själva för kvalitetssäkring och val av läromedel. Staten sätter däremot ramar för undervisningen genom läroplaner och andra föreskrifter, vilket indirekt styr produktionen och urvalet av läromedel. Skolinspektionen ska enligt 26 kap. 19 och 20 §§ skollagen (2010:800) granska utbildningens eller verksamhetens kvalitet i förhållande till mål och andra riktlinjer. Granskningar har gjorts bland annat avseende rektorers styrning av och lärares arbete med val och kvalitetssäkring av läromedel⁵² liksom av innehåll och användning av läromedel i vissa ämnen⁵³.

Såvitt framkommit i utredningen har det inte gjorts någon kvalitetsgranskning av läromedel som används inom området sexualitet, samtycke och relationer. Däremot har kvaliteten i undervisningen granskats 1999 och 2018.⁵⁴ Dessa granskningar har visat på brister och att kvaliteten varierar mellan skolorna. I den senaste granskningsrapporten, som omfattade både grundskole- och gymnasienivån, konstaterade Skolinspektionen bland annat att det finns ett stort behov av kompetensutveckling i många frågor, inklusive hedersrelaterade frågor och sex- och samlevnadsundervisning för nyanlända elever. Inspektionen konstaterade att många av de intervjuade lärarna tycker att det är svårt att undervisa om sex och samlevnad och känner sig obekväma med själva området. Andra brister som inspektionen redovisade var bland annat att

- det saknades koppling till värdegrunden,
- undervisningen var oregelbunden samt behövde komma tidigare och oftare,
- elevhälsans kompetens togs inte tillvara, och
- elever på många skolor sällan involveras i planering, genomförande och utvärdering av undervisningen.

⁵² Statens skolinspektion, *Kvalitetssäkring och val av läromedel. Fokus på samhällsorienterande ämnen i årskurs 7–9*, 2021, dnr 40-2020:1237.

⁵³ Se exempelvis Statens skolinspektion, *Innehåll i och användning av läromedel. En kvalitetsgranskning med exemplet kemi i årskurs 4 och 5*, 2011, dnr 40-2010:0299.

⁵⁴ Statens skolinspektion, *Sex- och samlevnadsundervisning*, 2018, dnr 400-2016:11445 och Statens skolverk, *Nationella kvalitetsgranskningar 1999, 2000*, Skolverkets rapport nr 180.

Inspektionen konstaterade vidare att det fanns stora brister i undervisningen om normer och hbtq-frågor. Bland annat saknades ofta möjligheter för elever att reflektera kring hur normer påverkar och i många fall begränsar människors handlingsutrymme.

Även de ungdomar som utredningen har haft kontakt med har påtalat behovet av en ökad kvalitet i undervisningen inom området sexualitet, samtycke och relationer. Ungdomarna har bland annat pekat på att lärare inte har tillräckliga kunskaper och känner sig obekväma samt att det kan bli ett ensidigt fokus på preventivmedelsinformation och att undervisningen kan behöva anpassas även till elever som har en mer traditionell eller konservativ bakgrund.

Det har nyligen genomförts förändringar inom området. Med hänsyn till detta och till att oskuldsnormer och oskuldskontroller endast utgör en del av helheten föreslås inte att berörda myndigheter ska få särskilda uppdrag. När förändringarna följs upp eller när det annars genomförs kvalitetsgranskningar inom området sexualitet, samtycke och relationer är det emellertid viktigt att de perspektiv som framkommit i denna utredning på ett tydligt sätt finns med.

När det gäller sexualupplysning finns det även avslutningsvis anledning att lyfta fram ungdomsmottagningarnas arbete samt webbplatsen umo.se som tar upp såväl hedersförtryck som de felaktiga föreställningarna om mödomshinnan. Webbplatsen och ungdomsmottagningarna finansieras av kommunerna och regionerna och ligger således utanför det statliga åtagandet. Regeringen har emellertid stöttat webbplatsen gällande bland annat jämställdhet och hedersrelaterat våld.⁵⁵

Avslutningsvis bör även betydelsen av utbildningen för vissa yrkesgrupper lyftas fram. Det gäller yrkesgrupper vars insatser har betydelse i arbetet mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp samt mot hedersrelaterat våld och förtryck i stort. I examensordningen finns för många utbildningar ett krav på att studenten ska visa kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.⁵⁶ Enligt vad utredningen erfar finns det när det gäller innehållet i utbildningar på universitets- och högskolenivå inte några kartläggningar som specifikt belyser de perspektiv som framkommit i denna utredning. Universitetskanslersämbetet har dock ett regeringsuppdrag att göra en uppföljande kartläggning av hur frågor om mäns våld mot kvinnor

⁵⁵ Se exempelvis *Uppdrag angående förstärkta informationsinsatser rörande hälsa, sexualitet och jämställdhet riktade till unga nyanlända och unga asylsökande*, Regeringsbeslut 2018-07-19, dnr S2016/02759/JÄM.

⁵⁶ Se bilaga 2 till högskoleförordningen (1993:100).

och våld i nära relationer inkluderas i ett antal utbildningar.⁵⁷ Uppdraget ska redovisas samma dag som detta betänkande.

⁵⁷ Uppdraget omfattar de utbildningar som leder till följande examina: barnmorskeexamen, förskolläraryxamen, grundläraryxamen, juristexamen, läkarexamen, psykologexamen, psykoterapeutexamen, sjuksköterskeexamen, socionomexamen, specialistsjuksköterskeexamen med inriktning mot hälso- och sjukvård för barn och ungdomar, tandläkarexamen, yrkesläraryxamen och ämnesläraryxamen. Kartläggningen ska även omfatta de övriga utbildningar som har examensmål om att visa kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Se *Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Universitetskanslersämbetet*, Regeringsbeslut den 16 december 2021, dnr U2019/01910, U2021/04851 (delvis) och U2021/04889.

9 Underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott

I detta kapitel behandlas i sin helhet uppdraget att överväga om underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott bör kriminaliseras.

Kapitlet inleds med en beskrivning av den generella regleringen av straffansvar vid underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja brott (avsnitt 9.1). I kapitlet behandlas vidare regleringen av äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa (avsnitt 9.2.1), tidigare överväganden om kriminalisering av underlåtenhet att avslöja dessa brott (avsnitt 9.2.2) samt förekomsten av tvångs- och barnäktenskap (avsnitt 9.2.3). Kapitlet avslutas med utredningens förslag i fråga om kriminalisering (avsnitt 9.3) och ikraftträdande (avsnitt 9.4).

9.1 Underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja eller förhindra brott

Den som underlåter att i tid anmäla eller annars avslöja eller förhindra ett förestående eller pågående brott kan under vissa förutsättningar dömas för detta enligt 23 kap. 6 § brottsbalken. Det finns emellertid inte någon allmän skyldighet att ingripa på detta sätt. Bestämmelsen har sin grund i intresset att förhindra att brott kommer till stånd eller att ett brottsligt tillstånd består.¹ Vissa angrepp på skyddsvärda intressen anses vara så allvarliga att en bestraffning i efterhand kan anses tillräcklig. Sådana angrepp bör i stället så långt möjligt avslöjas och förhindras i ett tidigt skede.

¹ SOU 2014:63, s. 172 f. Jfr även SOU 1996:185, s. 323.

En grundläggande förutsättning är att straffansvar för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brottet är särskilt föreskrivet.

En första förutsättning är att brottet – vid den tidpunkt när gärningspersonen får kännedom om det – fortfarande är *förestående* eller *pågående*. Det finns inte någon skyldighet att avslöja brott som är avslutade.²

Med termen *brott* avses en gärning som uppfyller samtliga brottsrekvisit, alltså även det krav på uppsåt eller oaktsamhet som gäller för brottet. Däremot krävs inte att gärningspersonen är straffbar, till exempel kan även den som inte fyllt femton år begå brott.³

I 6 § första stycket regleras ansvaret för underlåtenhet att *avslöja* brott. Den handlingsplikt som följer av bestämmelsen är att i tid anmäla eller annars avslöja brottet. Den åtgärd som främst bör komma i fråga är att anmäla brottet till polis. Ett avslöjande på något annat sätt, såsom genom meddelande till den av brottet hotade, är emellertid tillräckligt för strafffrihet. Någon skyldighet att avvärja brott på något annat sätt än genom att avslöja det följer inte av bestämmelsen.⁴ Skyldigheten gäller så länge det inte står klart att ett avslöjande skulle vara helt meningslöst. Vad som krävs är att det hade funnits möjlighet att avslöjandet hade kunnat få någon effekt.⁵

I 6 § andra stycket regleras ett särskilt underlåtenhetsansvar för den som har ett bestämmande inflytande i en sammanslutning. Om en sådan person underlåter att *förhindra* ett brott inom ramen för sammanslutningen ska personen dömas för underlåtenhet att förhindra brottet enligt första stycket.

Enligt 6 § tredje stycket ska för underlåtenhet att förhindra brott också den förälder eller annan uppfostrare eller förmyndare dömas som underlåter att hindra den som står under hans eller hennes vård eller lydnad från att begå brott. Bestämmelsen avser till skillnad från bestämmelserna i första och andra stycket alla brott. Tillämpningen är således inte begränsad till de fall där ett särskilt stadgande getts om detta.

² Man får skilja på *fullbordade* och *avslutade* brott. Exempelvis anses s.k. perdurerande brott (innehållande att ett visst tillstånd upprätthålls, såsom vid olaga frihetsberövande) vara fullbordade men ej avslutade. För en diskussion om när skyldigheten att avslöja pågående upphör, se Asp, P., *De osjälvtändiga brottsformerna: försök, förberedelse, stämpling, (gärningsmannaskap &) medverkan, underlåtenhet att avslöja och förhindra brott*. (Uppsala: Iustus förlag, 1 uppl., 2021), s. 470 f.

³ Bäcklund, A. m.fl., *Brottsbalken* (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 23 kap. 6 §.

⁴ A.st.

⁵ "Underlåtenhet och smygfilmning", Högsta domstolens dom den 21 april 2022 i mål nr B 7481-21, p. 13, samt NJA 2017 s. 515 p. 20 och 25.

För straffansvar krävs även att den gärning som ska avslöjas eller förhindras har fortskridit så långt att den är straffbar (6 § fjärde stycket 1). Det innebär att straffansvaret inträder först när gärningen har fortskridit så långt att ett brott kommit till stånd; det kan även vara ett annat än ett fullbordat brott, till exempel ett straffbart försök eller en straffbar förberedelse eller stämpling. Det framförs i litteraturen olika syn när det gäller frågan om själva skyldigheten att avslöja brottet kan uppkomma före gärningen har fortskridit till ett straffbart stadium.⁶

En ytterligare förutsättning för straffansvar är att brottet kan avslöjas eller förhindras utan fara för den handlande eller någon annan (6 § fjärde stycket 2). Det är fråga om en allmän bestämmelse om ansvarsfrihet. Bestämmelsen innebär att straffansvaret inte omfattar situationer där det finns risk för att den handlande eller någon annan kommer att utsättas för repressalier, och omfattar bland annat situationer när den som avslöjar ett brott riskerar att själv bli misstänkt eller dömd för delaktighet i det. Det finns även fara för den handlande när avslöjandet skulle medföra en risk för misstanke om eller ansvar för något annat brott som har begåtts i anslutning till eller i samband med det brott som avslöjandet skulle avse.⁷

Bedömningen av om det har funnits någon fara för den som hade kunnat avslöja ett brott ska göras utifrån omständigheterna vid brottet. När det vid en efterföljande domstolsprövning ska avgöras om det har funnits någon fara – i meningen risk för att personen själv blir misstänkt – ska bedömningen göras i ljuset av alla relevanta omständigheter kring det brott som skulle kunna avslöjas och vad som har skett i anslutning till detta. Av betydelse är de förhållanden som har klarlagts genom förundersökningen, de misstankar som i olika skeden har funnits mot personen och beslut i åtalsfrågan. Dessa förhållanden återspeglar risken för misstanke om delaktighet i det brott som hade kunnat avslöjas eller något annat brott i anslutning till eller i samband därmed.⁸

⁶ Se för den förra uppfattningen Asp, P. *De osjälvtändiga brottsformerna: försök, förberedelse, stämpling, (gärningsmannaskap &) medverkan, underlåtenhet att avslöja och förhindra brott*. (1 uppl. Uppsala: Iustus förlag, 2021), s. 468 ff. Motsatt uppfattning framförs i Zila, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 6 §, Lexino 20-08-24 (JUNO)*.

⁷ ”Underlåtenhet och smygfilmning”, Högsta domstolens dom den 21 april 2022 i mål nr B 7481-21, p. 15.

⁸ A.a.

Om en åklagare har åtalat för delaktighet i ett brott som det förelåg en skyldighet att avslöja, så innebär redan det åtalet att sådan fara ska anses ha funnits. Detsamma får normalt anses gälla när åklagaren har åtalat för ett annat brott som har begåtts i anslutning till eller i samband med det brott som det förelåg en skyldighet att avslöja.⁹ Att en person inledningsvis har misstänkts för delaktighet bör inte utsluta ansvar för underlåtenhet om han eller hon i ett tidigt skede av utredningen har avförts som misstänkt.¹⁰

För straffansvar krävs även att ”underlåtaren” har uppsåt i relevant hänseende. Uppsåtet ska täcka det förhållandet att ett brott är förestående eller pågående. Den som saknar uppsåt till att den förestående eller pågående gärningen var straffbelagd går fri från ansvar (så kallad oegentlig rättsvillfarelse). Även den som misstar sig och tror att avslöjandet inte kan ske utan sådan fara som avses i fjärde stycket går fri från ansvar.¹¹

Straffskalan för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott har bestämts genom en hänvisning till vad som är stadgat för den som endast i mindre mån medverkat till brottet. Frågan om straff ska alltså bedömas efter de grunder som angetts i 23 kap. 5 § brottsbalken. Detta innebär bland annat att straffskalan börjar vid allmänna bötesminimum och att det i ringa fall inte ska dömas till ansvar. Enligt 6 § får det, till skillnad från vid medverkan till brott, inte dömas ut ett högre straff än fängelse i två år.

Frågan om när en underlåtenhet att avslöja eller förhindra ett brott kan anses ringa, och därmed straffri, är inte enkel att besvara.

I förarbetena till brottsbalken diskuteras endast frågan om vad som utgör ringa fall av medverkan. Ett exempel på sådan medverkan som nämns är att någon av oaktsamhet medverkar till ett brott som gärningspersonen utför uppsåtligen, där oaktsamheten inte är stor eller brottet inte är av grövre art. Ett annat exempel är psykisk medhjälp i form av uppmuntran, när någon redan är fast besluten att föröva ett mindre grovt brott.¹²

⁹ A.a., p. 17.

¹⁰ NJA 2017 s. 515.

¹¹ Bäcklund, A. m.fl., Brottsbalken (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 23 kap. 6 §, med hänvisningar, samt Asp, P. *De osjälvtändiga brottsformerna: försök, förberedelse, stämpling, (gärningsmannaskap &c) medverkan, underlåtenhet att avslöja och förhindra brott.* (Uppsala: Iustus förlag, 1 uppl., 2021), s. 504 med hänvisningar. Jfr även NJA 2016 s. 702.

¹² SOU 1944:69, s. 103.

I litteraturen konstateras att det brott som inte avslöjats inte får vara alltför grovt om det ska bli fråga om ett ringa fall av underlåtenhet att avslöja brottet. Det anförs att de brott för vilket ett underlåtelseansvar är föreskrivet visserligen som fullbordade alltid är mycket allvarliga, men att förberedelse till ett sådant brott inte alltid är att betrakta som ett så grovt brott att det är uteslutet att underlåtenhet att avslöja skulle kunna anses som ett ringa fall.¹³ Det konstateras även att det sällan kan vara ett ringa fall, om det brott som skulle ha avslöjats har fullbordats.¹⁴

9.2 Äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa

9.2.1 Regleringen

Äktenskapstvång

Den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist döms enligt 4 kap. 4 c § första stycket brottsbalken för *äktenskapstvång*.

För äktenskapstvång döms enligt bestämmelsens andra stycke även den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår någon att ingå en äktenskapsliknande förbindelse, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som

1. innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, och
2. innefattar frågan om upplösning av förbindelsen.

Med *olaga tvång* avses sådana brottsliga gärningar som är kriminaliserade som olaga tvång enligt bestämmelsen i 4 kap. 4 § brottsbalken.

Med *utnyttjande av utsatt belägenhet* avses liksom i bestämmelsen om människohandel (4 kap. 1 a § brottsbalken) dels olika situationer där gärningspersonen utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning i förhållande till honom eller henne, dels situationer där

¹³ Bäcklund, A. m.fl., *Brottsbalken* (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 23 kap. 6 §.

¹⁴ Asp, P, m.fl., *Kriminalrättens grunder* (version 2, JUNO), Iustus, s. 458.

gärningspersonen utnyttjar förhållanden som att offret lever under ekonomiskt svåra förhållanden, lever i flyktingskap, befinner sig i vanmakt, har en intellektuell funktionsnedsättning eller någon sjukdom eller är beroende av narkotika. För straffbarhet krävs att omständigheterna vid en helhetsbedömning är sådana att brottsoffret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningspersonens vilja.¹⁵

Barnäktenskapsbrott

Om äktenskapstvång riktar sig mot någon som inte har fyllt 18 år döms i stället för *barnäktenskapsbrott* enligt 4 kap. 4 c § tredje stycket brottsbalken. Barnäktenskapsbrottet omfattar dock fler gärningar eftersom det även utgör ett brott om gärningspersonen *förmår* eller *tillåter* barnet att ingå äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse.

Rekvisitet *förmå* innebär att det måste finnas ett orsakssamband mellan gärningspersonens handlande och att äktenskapet eller den äktenskapsliknande förbindelsen ingås. Det ska vara fråga om ett aktivt handlande inriktat på ett visst resultat. Också mycket subtila påtryckningar kan innebära att det finns ett orsakssamband. Det kan vara fråga om att en släkting uppmanar ett barn att gifta sig eftersom det är viktigt för släktens anseende. Också den som gifter sig med barnet kan ha förmått barnet till äktenskapet.¹⁶

Rekvisitet *tillåter* omfattar inte bara aktiva handlingar utan också, för den som är i garantställning gentemot barnet, underlåtenhet att avvärja att ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse kommer till stånd. Vårdnadshavare är alltid i garantställning. Den som har trätt i vårdnadshavarens ställe eller någon annan som har den faktiska vårdnaden om och bestämmande inflytande över barnet kan också vara i garantställning.¹⁷

Försök till äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott

Äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott är kriminaliserat på försöksstadiet. I fråga om försök gäller generellt att det krävs, för straffbarhet, att gärningspersonen påbörjat utförandet av visst brott utan

¹⁵ Prop. 2013/14:208, s. 140 f.

¹⁶ Prop. 2019/20:131 s. 101.

¹⁷ A.st.

att brottet fullbordats. Det krävs även att det funnits fara för att handlingen skulle leda till att brottet fullbordades eller att sådan fara endast varit utesluten på grund av tillfälliga omständigheter (se 23 kap. 1 § brottsbalken).

Ett äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott fullbordas när ett äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse som straffbestämmelsen avser har ingåtts. Det är i de fall när ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse inte har kommit till stånd som det kan bli aktuellt att döma för försök till något av brotten. För att försöksansvar ska komma i fråga borde det i normalfallet vara nödvändigt att gärningspersonen har påbörjat utförandet av något av brottsrequisiten för äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott. Ett typfall av försök till äktenskapstvång är att gärningspersonen utför en eller flera handlingar som kan utgöra olaga tvång eller som innebär ett utnyttjande av personens utsatta belägenhet, men misslyckas med att få till stånd ett äktenskap trots att det har funnits fara för att äktenskapet ska komma till stånd eller att sådan fara har varit utesluten endast av tillfälliga omständigheter. I fråga om barnäktenskapsbrott som genomförs genom tillåtande bör försök och förberedelse i praktiken endast bli aktuellt när det gäller aktiva tillåtande handlingar.¹⁸

Förberedelse till äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott

Även förberedelse till äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott är kriminaliserat. Ansvar för förberedelse förutsätter generellt att gärningspersonen har uppsåt att utföra eller främja brott. Vidare krävs att gärningspersonen tar emot eller lämnar pengar eller annat som betalning för ett brott eller för att täcka kostnader för utförande av ett brott (första punkten), alternativt att gärningspersonen tar viss befattning med något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott (andra punkten). Om faran för att brottet skulle fullbordas var ringa eller om gärningen med hänsyn till andra omständigheter är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar. (23 kap. 2 § första stycket brottsbalken.)

I förarbetena sägs i fråga om äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott att det främst bör vara förberedelsehandlingar enligt första punkten som är aktuella. Det kan till exempel röra sig om att den

¹⁸ Prop. 2013/14:208, s. 147 och prop. 2019/20:131, s. 103.

presumtive brudgummen med uppsåt att främja ett äktenskapstvång eller ett barnäktenskapsbrott ersätter resekostnaderna i samband med att brudens familj ska föra med henne till ett annat land som ett led i brottet.¹⁹ I rättspraxis har befattning med så kallade äktenskapskontrakt ansetts utgöra befattning med brottshjälpedel enligt andra punkten.²⁰

Stämpling till äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott samt vilseledande till äktenskapsresa

Äktenskapstvång och barnäktenskapstvång är även kriminaliserat på stämplingsstadiet. Med stämpling förstås att någon i samråd med någon annan beslutar gärningen eller att någon söker anstifta någon annan eller åtar eller erbjuder sig att utföra den (23 kap. 2 § andra stycket brottsbalken).

Slutligen är en särskild form av förberedande gärning kriminaliserad som ett fristående brott. Den som genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än den där han eller hon bor, i syfte att personen ska utsättas för äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott döms för *vilseledande till äktenskapsresa*.

Straffskalor och brottskonkurrens

Straffskalan för äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott är fängelse i högst fyra år. Straffskalan för vilseledande till äktenskapsresa är fängelse i högst två år.

Om gärningen utgör människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken ska det dömas för det brottet i stället för äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa. Det finns även en överlappning mellan å ena sidan äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott och å andra sidan grovt olaga tvång i 4 kap. 4 § andra stycket. I enlighet med allmänna regler om konkurrens kommer därför de allvarigare fallen av tvång till äktenskap inte att bedömas som äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott utan som grovt olaga tvång.²¹

¹⁹ A.st.

²⁰ Hovrätten för Västra Sverige, dom den 4 december 2018 i mål nr B-2701-18, Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom den 11 juni 2020 i mål nr B 101-20.

²¹ Se Bäcklund, A. m.fl., *Brottsbalken* (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 4 kap. 4 c §.

9.2.2 Tidigare överväganden om kriminalisering av underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång m.m.

Brotten äktenskapstvång och vilseledande till äktenskapsresa infördes genom propositionen Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor²². Äktenskapstvång kriminaliserades även på försöks- och förberedelsestadiet. Lagändringarna trädde i kraft den 1 juli 2014.

I propositionen diskuterades om inte även stämpling till äktenskapstvång borde straffbeläggas. Ett skäl som anfördes mot detta var att olaga tvång – vars grova grad omfattar de grävsta fallen av tvång till äktenskap och äktenskapsliknande förbindelser – inte var straffbart på stämplingsstadiet. Med hänvisning till att frågan om att kriminalisera stämpling till grovt olaga tvång omfattades av uppdraget till Utredningen om skärpta straffrättsliga åtgärder mot organiserad brottslighet gjordes emellertid bedömningen att det kunde finnas anledning att återkomma till frågan.²³ Frågan om kriminalisering av underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång behandlades däremot varken i propositionen eller det betänkande²⁴ som låg till grund för den.

Baserat på betänkandet från Utredningen om skärpta straffrättsliga åtgärder mot organiserad brottslighet utökades år 2016 kriminaliseringen av försök, förberedelse och stämpling i förhållande till vissa allvarliga brott. Stämpling till grovt olaga tvång och äktenskapstvång kriminaliserades. Regeringen anförde att straffskalan var sådan att en kriminalisering av stämpling av äktenskapstvång i sig framstod som rimlig. Därtill anförde regeringen att ett fullbordat brott kunde få såväl långvariga som långtgående följder för den som drabbas. Eftersom tvångsäktenskap normalt sett är en familje- eller släktangelägenhet, kunde det enligt regeringen förutsättas att handlingar av stämplingskaraktär förekommer i samband med sådana äktenskap. I linje med det sagda och med hänsyn till förslaget att kriminalisera stämpling till grovt olaga tvång ansåg regeringen att stämpling till äktenskapstvång skulle kriminaliseras.²⁵

Utredningen om starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv fick i mars 2017 i uppdrag att under-

²² Prop. 2013/14:208.

²³ Prop. 2013/14:208 s. 59 f.

²⁴ SOU 2012:35.

²⁵ Prop. 2015/16:113, s. 42 f.

söka om det fanns behov av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv. Ett av förslagen som utredningen lämnade var att kriminalisera barnäktenskap genom det nya brottet barnäktenskapsbrott.

En annan fråga som utredningen behandlade var om underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång eller vilseledande till äktenskapsresa skulle kriminaliseras. Utredningens slutsats var att en sådan kriminalisering inte borde genomföras.

Utredningen hänvisade till Straffansvarsutredningens uttalanden²⁶ om att underlåtenhet att avslöja brott generellt sett borde vara straffbelagt om brottet har ett straffminimum på två års fängelse eller däröver. Utredningen anförde vidare att straffskalan för vilseledande till äktenskapsresa talade emot att underlåtenhet att avslöja ett sådant brott skulle kriminaliseras, medan straffskalan för äktenskapstvång motiverade ett övervägande om en kriminalisering av en sådan underlåtenhet.

Utredningen kom av följande skäl fram till att det inte fanns skäl att föreslå en kriminalisering:

Brottet äktenskapstvång kräver till sin natur, såväl tid som planering, vilket gör att det i sig kan finnas utrymme för någon som får kännedom om planerna att kontakta polis eller underrätta den utsatta personen. Problemet är dock ofta att planeringen av ett tvångsäktenskap hålls hemlig inom en snäv krets av familjemedlemmar som är starkt knutna till varandra. Det är därför tveksamt om ett underlåtenhetsansvar verkligen skulle leda till att fler tvångsäktenskap förhindras. När det kan handla om att avslöja till exempel familjemedlemmar är det också så att skyldighet att avslöja brott bortfaller om det kan innebära fara för den handlande eller annan att avslöja det.

Några av de mer allvarliga fallen av äktenskapstvång bör dessutom falla under bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken. Utredningens förslag om att äktenskapstvång uttryckligen ska göras subsidiärt till bestämmelsen om människohandel kan förväntas medföra att sådana brott i viss utsträckning kan komma utredas och lagföras som människohandelsbrott (se avsnitt 5.4.2).

För människohandelsbrott gäller redan ett ansvar för underlåtenhet att avslöja sådant brott (4 kap. 10 § brottsbalken).

I detta sammanhang kan också nämnas att det redan finns en anmälnings- och uppgiftsskyldighet för vissa funktionärer (14 kap. 1 § socialtjänstlagen [2001:453]) när barn far illa och att en underlåtenhet kan tänkas föranleda tjänstefelsansvar.²⁷

²⁶ SOU 1996:185 s. 327.

²⁷ Se SOU 2018:69, s. 134 f.

Utredningens betänkande ledde vidare till propositionen Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet²⁸. Genom propositionen infördes bland annat brottet barnäktenskapsbrott. Lagändringen trädde i kraft den 1 juli 2020. Regeringen instämde i utredningens bedömning att underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång eller vilseledande till äktenskapsresa inte skulle kriminaliseras. Regeringen gjorde samma bedömning i fråga om barnäktenskapsbrott. Regeringen anförde i huvudsak samma skäl som utredningen mot att kriminalisera underlåtenhet att avslöja de aktuella brotten.²⁹

Slutligen har riksdagen i ett tillkännagivande till regeringen i juni 2021 anført följande:

Hedersbrottslighet präglas inte sällan av en tystnadskultur i förhållande till myndigheter och polis. En kriminalisering av underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång och barnäktenskap skulle enligt utskottets mening kunna bidra till att motverka tystnadskulturen. Detta genom att belägga den som har kännedom om det förestående brottet med ett straffansvar. Det skulle synliggöra kollektivets ansvar för att tvångsäktenskap tillåts, och på sikt bidra till att fler som har kännedom om ett förestående tvångsäktenskap känner sig förpliktigade att ingripa eller informera myndigheter om vad som pågår. En sådan åtgärd skulle således kunna ha betydelse för möjligheten att i större utsträckning förebygga att tvångsäktenskap ingås.³⁰

9.2.3 Förekomsten av tvångs- och barnäktenskap

I detta avsnitt redovisas översiktligt uppgifter om förekomsten av tvångs- och barnäktenskap, inklusive brottsanmälningar och domar avseende äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa. Syftet är belysa förekomsten av dessa företeelser för som ett led i bedömningen av behovet kriminalisering av underlåtenhet att avslöja de två förstnämnda brotten.

I en enkätundersökning från Socialstyrelsen 2006–2007 som riktades till ungdomar i årkurs 2 i gymnasiet fanns bland annat en fråga om oro för framtiden, där ett av svarsalternativen var att man var orolig för om en förälder eller annan vuxen i familjen skulle bestämma vem man ska gifta sig/leva med tillsammans som vuxen. Enkäten besvarades av cirka 5 200 elever. Ungefär fem procent av

²⁸ Prop. 2019/20:131.

²⁹ A. prop., s. 55 ff.

³⁰ Bet. 2020/21:JuU27 och rskr. 2020/21:346.

flickorna och tre procent av pojkarna svarade att de var mycket eller ganska oroliga för detta. Socialstyrelsen, som dock betonade att resultatet på grund av stort bortfall måste tolkas mycket försiktigt, räknade genom en viktning om svaren till cirka 2 600 flickor och 1 800 pojkar på riksnivå.³¹

Ungdomsstyrelsen (numera Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor) genomförde en enkätundersökning, Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009, tillsammans med Statistiska centralbyrån för att kartlägga ungas livsvillkor. Enkäten gick ut till 6 000 individer mellan 16 och 25 år. Myndigheten uppskattade att cirka 70 000 unga, varav flertalet är unga kvinnor, har ett begränsat eller villkorat val när det gäller äktenskap och i förhållande till val av partner. Styrelsen har också uppskattat att 8 500 av dessa unga känner sig oroliga för att inte själva få välja vem de ska gifta sig med. När det gäller äktenskap mot den egna viljan har Ungdomsstyrelsen beräknat att frivilligorganisationer och myndigheter under år 2008 hade kännedom om cirka 300 personer som var utsatta för eller riskerade att utsättas för äktenskap mot den egna viljan.³²

Nationella kompetensteamet vid Länsstyrelsen Östergötland genomförde under år 2019 en kartläggning om bortförda personer i en hederskontext och barn som uppges vara gifta. Av 290 tillfrågade kommuner besvarade 192 enkäten. Av kommunerna hade 43 inom sin socialtjänstverksamhet kännedom om bortförda personer. Sammanlagt handlade det om 199 personer varav 86 procent barn. Socialtjänsten i 27 kommuner hade sammanlagt kännedom om 36 barn som uppgavs vara gifta.³³

Under år 2021 gjordes 51 brottsanmälningar om äktenskapstvång, 87 om barnäktenskapsbrott och 15 om vilseledande till äktenskapsresa. Nedan redovisas anmälningssstatistik från år 2015 och framåt.

³¹ Socialstyrelsen, *Fribet och ansvar: en undersökning om gymnasieungdomars upplevda fribet att själva bestämma över sina liv. Allmänna tendenser med fördjupad analys kring utsatthet för kränkande behandling, hot och/eller våld, särskilt hedersrelaterat våld från nära anhöriga*, (Stockholm: Socialstyrelsen, 2007).

³² Modée, L. & Bohlin, I. (red.), *Gift mot sin vilja*, (Stockholm: Ungdomsstyrelsen, 2009).

³³ Eriksson, M., *Nationell kartläggning Bortförda personer i en hederskontext samt barn som uppges vara gifta – under 2019* (Länsstyrelsen Östergötland, 2020).

Tabell 9.1 Brottsanmälningar

Anmälningar avseende äktenskapsvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa 2015–2021

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Äktenskapsvång	37	70	90	118	86	56	51
Barnäktenskapsbrott ¹	–	–	–	–	–	19	87
Vilseledande till äktenskapsresa	11	12	14	13	24	7	15

Källa: Brottsförebyggande rådet/Hedersförtryck.se.

¹ Straffbestämmelsen trädde i kraft 1 juli 2020 varför anmälningar saknas för tidigare år.

Ett generellt problem vid brottsanmälningar är mörkertal – det faktum att långt ifrån alla brott faktiskt anmäls. Hur stor andel av alla begångna brott som faktiskt kommer till polisens kännedom skiljer sig åt från brott till brott.³⁴ Ovanstående statistik kan således inte ge annat än en fingervisning om förekomsten av de aktuella brotten.

Det finns inte några domar från Högsta domstolen som rör äktenskapsvång, barnäktenskapsbrott eller vilseledande till äktenskapsresa. Från tings- och hovrätterna har utredningen däremot kunnat identifiera³⁵ sammanlagt sjutton domar som rör den typen av brott. Det finns en fällande dom för vilseledande till äktenskapsresa och tre fällande domar för barnäktenskapsbrott. Därtill finns åtta fällande och fem friande domar för äktenskapsvång eller förberedelse eller stämpling till sådant brott, ensamt eller i förening³⁶ med andra brott. Straffen varierar från villkorlig dom, i något fall förenad med samhällstjänst, till längre fängelsestraff. I de fall personer har dömts för fullbordat äktenskapsvång som huvudbrott har fängelsestraff i spannet ett och ett halvt till två år dömts ut.³⁷

³⁴ Brottsförebyggande rådet, *Om brottsstatistiken*, <https://bra.se/statistik/om-brottsstatistiken.html> (hämtad 2022-05-10).

³⁵ Domarna har hittats genom en sökning på brottsrubriceringarna i rättsdatabasen JUNO.

³⁶ I en fällande dom ansågs äktenskapsvång ingå i människohandel. Denna dom har räknats som fällande för äktenskapsvång eftersom personen ansetts ha begått en gärning som utgör äktenskapsvång.

³⁷ Svea hovrätts domar den 8 juni 2018 i mål nr B 10163-17, den 28 januari 2019 i mål nr B 2955-18 och den 16 mars 2021 i mål nr B 13393-19.

9.3 Underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott bör kriminaliseras

9.3.1 Utgångspunkter för frågan om kriminalisering

Vid överväganden om att kriminalisera underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja ett visst brott behöver liknande frågor övervägas som vid annan nykriminalisering, såsom kriminaliseringens effektivitet (se avsnitt 8.3.1). Underlåtenhetsbrottets karaktär påverkar emellertid förutsättningarna för bedömningen. Genom kriminaliseringen av det handlande som utgör det brott som ska avslöjas har lagstiftaren redan bedömt att handlandet är skadligt i förhållande till ett skyddsvärt intresse. Syftet med en kriminalisering av underlåtenhet att avslöja ett brott bör främst vara att generellt bidra till att brottet förhindras eller avbryts, exempelvis genom ingripanden från myndigheter. Detta bör inte utesluta att det finns fall där en underlåtenhet att avslöja ett brott närmast kan liknas vid ett aktivt medverkande till själva brottet. Underlåtenheten skulle med ett sådant synsätt anses så stötande att den är att jämföra med en medverkan till brottet.

I regel bör krävas att det brott som ska avslöjas (huvudbrottet) är förhållandevis allvarligt. Underlåtenhet anses generellt mindre straffvärd än aktivt handlande. Stadgandet om underlåtenhet att avslöja brott enligt 23 kap. 6 § brottsbalken har dessutom en mycket vid krets av gärningspersoner – var och en som får kännedom om ett förestående eller pågående brott är vid straffansvar skyldig att avslöja brottet. Utredningen om skärpta straffrättsliga åtgärder mot organiserad brottslighet anförde att för det fall en kriminalisering ska framstå som befogad bör det krävas att det är så angeläget att se till att gärningen inte kommer till stånd att det är rimligt att med stöd av straffrättsliga bestämmelser kräva agerande av var och en. Det borde enligt utredningen därför krävas att brottets förövande innefattar ett resultat eller ett tillstånd som det är synnerligen angeläget att undvika.³⁸

En kriminalisering av underlåtenhet att avslöja allt för lindriga brott riskerar även att bli verkningslös eftersom det i ringa fall inte ska dömas till ansvar (se 23 kap. 6 § brottsbalken jämförd med 5 § samma kap.). Vid en kriminalisering av sådan underlåtenhet kan man således, utöver straffskalan, även behöva beakta det typiska straffvärdet för de brottsliga gärningarna. En kriminalisering blir menings-

³⁸ SOU 2014:63, s. 183.

lös om samtliga fall av underlåtenhet att avslöja brottet skulle bedömas som ringa.

Frågan om en kriminalisering kan förväntas bli effektiv påverkas vidare av hur underlåtenhetsbrottet är konstruerat. En kriminalisering av underlåtenhet att avslöja brott kräver i fråga om ett *förestående* brott att det finns förstadier som är kriminaliserade antingen som osjälvständiga brottsformer eller som andra brott. Det bör även krävas att det typiskt sett finns ett tidsmässigt och praktiskt utrymme att förhindra brottet innan det fullbordas. I fråga om *pågående* brott bör det normalt krävas en viss utsträckning i tiden så att ett avslöjande kan leda till att brottet avbryts, exempelvis genom ett ingripande av polisen. Det är således inte meningsfullt att kriminalisera underlåtenhet att avslöja brott av alltför momentan karaktär.

Vid bedömningen av om en kriminalisering av underlåtenhet att avslöja ett brott blir effektiv bör även beaktas om det redan finns föreskrifter som tillgodoser syftet att förhindra eller avbryta brottet.

Slutligen kan konstateras att kriminaliseringens effektivitet, det vill säga i vilken utsträckning den kan förväntas bidra till att brottet förhindras eller avbryts, påverkas av i vilken utsträckning det i praktiken finns andra personer än gärningspersonen eller andra medverkande som får kännedom om det förestående eller pågående brottet och som kan avslöja brottet utan fara för sig själv eller andra.

Bedömningen av om underlåtenhet att avslöja ett visst brott ska kriminaliseras tar sikte på om det finns straffvärda men straffria fall av sådan underlåtenhet som, om de kriminaliserades, kan bidra till att huvudbrottet förhindras eller avbryts. Utgångspunkter för en sådan bedömning bör vara:

1. Huvudbrottet ska vara tillräckligt allvarligt både med hänsyn till straffskalan och till straffvärdet av enskilda brott. Det ska finnas fall i praktiken där underlåtenheten att avslöja brottet inte kommer att bedömas som ringa enligt 23 kap. 5 § brottsbalken.
2. En kriminalisering ska bidra till att huvudbrottet förhindras eller avbryts genom ett avslöjande. Detta inbegriper att brottet är sådant att det generellt finns en möjlighet att det kan förhindras eller avbrytas genom ett avslöjande.

3. Kriminaliseringen ska vara effektiv även med beaktande av hur bestämmelsen i 23 kap. 6 § brottsbalken är konstruerad och med beaktande av andra straffbestämmelser och föreskrifter i övrigt. Det ska med andra ord – praktiskt sett – finnas en lucka i regleringen.
4. Det ska vara rimligt att straffa samtliga som inte avslöjar huvudbrottet. Brottets förövande bör innefatta ett resultat eller ett tillstånd som det är synnerligen angeläget att undvika.

9.3.2 Förslag

Förslag: Underlåtenhet att avslöja eller förhindra äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott ska kriminaliseras.

Skälen för förslaget

I föregående avsnitt anges fyra utgångspunkter för bedömningen av om underlåtenhet att avslöja brott bör kriminaliseras. Mot bakgrund av dessa utgångspunkter görs följande bedömning.

En kriminalisering är motiverad med hänsyn till brottens allvar

Den första frågan är om en kriminalisering är motiverad med hänsyn till brottets allvar (utgångspunkt 1). Äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott har en straffskala som motsvarar flera av de andra brott som omfattas av kriminaliseringen av underlåtenhet att avslöja brott. Det är därtill många gånger fråga om allvarliga brott sett till de straff som faktiskt utdöms. Det bör därmed finnas fall där en underlåtenhet att avslöja brotten inte bedöms som ringa. Brotten är sammanfattningsvis så allvarliga att en kriminalisering inte är utesluten.

En kriminalisering kan bidra till att äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott förhindras eller avbryts

Nästa fråga är om en kriminalisering kan bidra till att huvudbrottet förhindras eller avbryts genom ett avslöjande (utgångspunkt 2). Äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott involverar ofta flera personer

och är till sin natur sådana att det krävs en viss planering. De är kriminaliserade på försöks-, förberedelse- och stämplingsstadiet och därtill genom den särskilda formen av förberedande handling som utgör vilseledande till äktenskapsresa. Det finns typiskt sett ett tidsmässigt och praktiskt utrymme att förhindra brotten under tiden fram till deras fullbordan. Brotten är därmed sådana att det generellt finns en möjlighet att de kan förhindras eller avbrytas genom ett avslöjande.

Utredningen om starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv anförde som skäl mot en kriminalisering att planeringen av ett tvångsäktenskap ofta hålls hemlig inom en snäv krets av familjemedlemmar som är starkt knutna till varandra. Utredningen ansåg det tveksamt om kriminalisering av underlåtenhet att avslöja brotten skulle bidra till att fler tvångsäktenskap förhindras. Fällande domar för underlåtenhet att avslöja brott är generellt ovanliga, liksom fällande domar avseende äktenskapstvång, vilseledande till äktenskapsresa och barnäktenskapsbrott (se avsnitt 9.2.3). Vid en kriminalisering finns det således i och för sig inte anledning att räkna med ett stort antal fällande domar. Samtidigt kan det vid ett tvångs- eller barnäktenskap finnas många inblandade personer (se exemplen nedan). Således måste det inte nödvändigtvis vara fråga om att planeringen av tvångs- eller barnäktenskap hålls inom en snävare krets.

Tvångs- och barnäktenskap sker många gånger inom ramen för en hederskontext. Hedersbrottslighet präglas, som riksdagen anført, inte sällan av en tystnadskultur i förhållande till polisen och andra myndigheter. Kriminalisering av underlåtenhet att avslöja brotten skulle kunna bidra till att motverka tystnadskulturen och på sikt bidra till att fler som har kännedom om ett förestående tvångsäktenskap eller barnäktenskap känner sig förpliktade att ingripa eller informera myndigheter om vad som pågår.

Sammanfattningsvis är bedömningen att brotten är sådana att en kriminalisering kan bidra till att de förhindras genom ett avslöjande.

Det finns en lucka i den nuvarande regleringen

Därefter är frågan om det praktiskt sett finns en lucka i regleringen (utgångspunkt 3). Det är redan möjligt att ingripa mot många personer som får kännedom om ett tvångs- och barnäktenskap genom

kriminaliseringen av försök, förberedelse och stämpling till äktenskapsvång och barnäktenskapsbrott, samt vilseledande till äktenskapsresa. Brottsbalkens bestämmelser om medverkan till brott är tillämpliga på brotten vilket innebär att medhjälp till de olika förberedande momenten är straffbar. Exempelvis är medhjälp till förberedelse till äktenskapsvång straffbar. Utanför faller dock personer vars enda inblandning är att de har fått kännedom om det förestående brottet eller som medverkat i så liten mån att deras medverkan är straffri med hänsyn till att den anses ringa.

I den mån en person kan dömas för sin medverkan till ett brott är det inte aktuellt att döma för underlåtenhet att avslöja brottet. Personer som kan misstänkas för att ha medverkat till brottet borde därtill många gånger kunna åberopa att de inte kunnat avslöja brottet utan fara för sig själva eller annan (se avsnitt 9.1). Frågan är mot denna bakgrund vilka ytterligare personer som praktiskt sett skulle träffas av en kriminalisering.

Vid en förundersökning om äktenskapsvång, barnäktenskapsbrott, eller förstadier till dessa brott, eller vilseledande till äktenskapsresa kan det tänkas framkomma att många olika personer har fått kännedom om det förestående brottet. En kategori utgörs av personer som är inblandade i olika stadier av planeringen och genomförandet av ingåendet av äktenskapet eller den äktenskapsliknande förbindelsen. Exempel på sådana personer är vigselförrättare och bröllopsvittnen, gäster vid förlovnings- eller bröllopsfesten, personer som medverkar vid upprättande av äktenskapskontraktet och personer som hjälper till med praktiska arrangemang kring förlovnings- eller bröllopsfesten. Det handlar om personer som i olika grad främjat brottet, om inte annat genom att stärka gärningspersonerna i deras uppsåt. I stor utsträckning bör personer som är inblandade på detta sätt omfattas av bestämmelsen om medverkan till brott i 23 kap. 4 § brottsbalken. Det rör sig också om personer vars inblandning i regel är sådan att de inte utan fara för att själva misstänkas kan avslöja det förestående brottet. Det bör även finnas personer, exempelvis bröllopsgäster, vars inblandning normalt är så perifer att den utgör ringa fall av medverkan. I förhållande till dem finns därmed ett praktiskt utrymme för en kriminalisering av underlåtenhet att avslöja brott.

En annan kategori utgörs av personer som genom kontakter med exempelvis personer av den första kategorin eller med de tilltänkta makarna får kännedom om att ett tvångs- eller barnäktenskap är på gång. Exempel på sådana personer är skolpersonal, personal inom hälso- och sjukvården eller socialtjänsten samt personer verksamma vid olika offentligt eller privat drivna stödverksamheter. Det lär främst handla om personer till vilka den som riskerar att utsättas för barn- eller tvångsäktenskapet har anförtrott sig.

Det praktiska utrymmet för en kriminalisering begränsas av att många av nyss nämnda personer redan har en anmälningsplikt enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) när det gäller barn som far illa. Anmälningsplikten gäller anställda vid myndigheter vars verksamhet berör barn och unga samt anställda vid andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten, Kriminalvården, Polismyndigheten och Säkerhetspolisen. Vidare omfattas de som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet och fullgör uppgifter som berör barn och unga eller inom annan sådan verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område. Utanför faller dock de fall där personerna får kännedom om att någon över arton år riskerar att utsättas för ett tvångsäktenskap. Även i sådana fall får således en kriminalisering en praktisk betydelse.

Ytterligare en kategori som skulle omfattas – i förhållande till brottet äktenskapstvång – är de som räknas upp i 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (se ovan). Dessa personer, exempelvis personal i gymnasieskolan, hälso- och sjukvårdspersonal samt personal inom socialtjänsten och inom privat drivna stödverksamheter har inte i dag någon skyldighet att göra polisanmälningar om de får kännedom om att någon som är över arton år riskerar att utsättas för ett äktenskapstvång. Sammantaget är bedömningen att det finns en krets av personer som praktiskt sett kan träffas av kriminaliseringen.

En annan aspekt är kravet på uppsåtstäckning. För att någon ska kunna dömas till ansvar för underlåtenhet att avslöja ett förestående äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott krävs att personen hade uppsåt till att gärningen var kriminaliserad (se avsnitt 9.1). Det kan finnas ett visst utrymme för invändningar om rättsvillfarelse i förhållande till barnäktenskapsbrott som inte innefattar olaga tvång. Framför allt torde detta aktualiseras vid barnäktenskap med ungdomar i övre tonåren och i förhållande till personer med bakgrund i länder

där sådana äktenskap är tillåtna. Detta kan minska kriminaliseringens effektivitet något. Dock utgör inte detta tillräckliga skäl att avstå från en kriminalisering.

Sammantaget är bedömningen att det i enlighet med utgångspunkt 3 finns ett praktiskt utrymme att kriminalisera underlåtenhet att avslöja brott.

Det är synnerligen angeläget att tvångs- och barnäktenskap inte kommer till stånd

Slutligen är frågan om det är rimligt att straffa samtliga som underlåter att avslöja ett förestående äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott. Det bör därmed krävas att brottet innefattar ett resultat eller ett tillstånd som det är synnerligen angeläget att undvika (utgångspunkt 4). Att ett äktenskap formellt ingås är i och för sig inte ett sådant resultat – tvångs- och barnäktenskap kan angripas genom civilrättsliga regler. Det är de sociala följderna av äktenskapet eller den äktenskapsliknande förbindelsen som är det allvarliga, dvs. att de inblandade betraktas som makar inom sitt sociala nätverk och de konsekvenser som följer av detta.

Tidigare utredningar har konstaterat att barn- och tvångsäktenskap kan få mycket allvarliga konsekvenser. Det kan innebära stora negativa psykologiska effekter att gifta sig och sammanleva med en person mot sin egen vilja. Förväntningar på att äktenskapet ska leda till sexuellt samliv och barn innebär i sådana äktenskap en stor risk för sexuella övergrepp. Vidare är det en kränkning i sig att tvingas få barn med en person som man har gift sig med mot sin vilja. Erfarenheter från olika hjälporganisationer visar att många av de flickor och kvinnor som blir gifta mot sin vilja utnyttjas och far illa i sina äktenskap. Svårigheter att beviljas skilsmässa och stigmatisering av frånskilda kvinnor inom den egna gruppen kan göra situationen än svårare. Barn som ingår äktenskap fråntas inte bara sin barndom, utan förnekas i många fall även utbildning och utsätts, på grund av sin livssituation, för stora risker avseende hälsa och våld i hemmet.³⁹

För den som utsätts för ett barn- eller tvångsäktenskap kan det sammanfattningsvis bli fråga om livslånga negativa konsekvenser. Det är därför synnerligen angeläget att undvika att sådana äktenskap

³⁹ SOU 2012:35 s. 86 f. och SOU 2017:96, avsnitt 4.4.

och äktenskapsliknande förbindelser kommer till stånd. Liksom riksdagen har anfört skulle en kriminalisering kunna synliggöra kollektivets ansvar för att detta tillåts. Var och en som får kännedom om ett förestående äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott bör därför vara skyldig att anmäla eller på annat sätt avslöja brottet.

Sammanfattningsvis är samtliga förutsättningar enligt de fyra utgångspunkterna uppfyllda. Det finns därmed skäl att kriminalisera underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott.

När det infördes ett särskilt ansvar för underlåtenhet att förhindra brott enligt 23 kap. 6 § andra stycket brottsbalken bedömde regeringen att detta ansvar skulle omfatta de brott där underlåtenhet att avslöja brott var straffbelagd.⁴⁰ Vid en kriminalisering av underlåtenhet att anmäla eller avslöja ett visst brott bör således även underlåtenhet att förhindra samma brott kriminaliseras. Även underlåtenhet att förhindra äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott bör därför omfattas av kriminaliseringen.

Förhållandet till grovt olaga tvång

Äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott kan i allvarigare fall bedömas som grovt olaga tvång. Till följd av allmänna principer om brottskonkurrens ska gärningspersonen då endast dömas för grovt olaga tvång. Eftersom det inte är straffbelagt att underlåta att avslöja grovt olaga tvång är frågan om det, i en sådan situation, skulle vara omöjligt att döma personer för underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott. Så bör det emellertid inte förhålla sig. Man bör nämligen skilja mellan frågan om vilka brott gärningspersonens handlande ska klassificeras som, det vill säga vilket eller vilka av flera konkurrerande brott han eller hon i slutänden ska dömas för, och frågan om vilket brott någon annan har underlåtit att avslöja. Det har därför inte funnits anledning att i denna utredning överväga om underlåtenhet att avslöja grovt olaga tvång generellt bör kriminaliseras.

⁴⁰ Prop. 2015/16:113, s. 55.

9.4 Ikraftträdande

Förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2025.

Skälen för förslaget: Sett till den tid som kan beräknas gå åt för remissförfarande och beredning i Regeringskansliet samt riksdagsbehandling av lagförslagen kan författningsändringarna träda i kraft den 1 januari 2025. Ändringarna bör därför träda i kraft detta datum.

DEL 2

Omvändelseförsök av hbtq-personer

10 Bakgrund

Syftet med detta kapitel är att sätta in omvändelseförsök i ett större sammanhang. I avsnitt 10.1 beskrivs därför översiktligt arbetet för hbtq-personers rättigheter i Sverige. Därefter redogörs för hbtq-personers särskilda utsatthet i avsnitt 10.2. Omvändelseförsök utgör inte medicinsk vård och behandling. Vid överväganden om omvändelseförsök bör kriminaliseras behöver man dock säkerställa att en straffbestämmelse inte omfattar den könsbekräftande vården. Kunskap om vad denna vård innebär är även av värde för att belysa gränserna för begreppet omvändelseförsök. I avsnitt 10.3 beskrivs därför den könsbekräftande vården i Sverige.

10.1 Om arbetet för hbtq-personers rättigheter i Sverige

Synen på hbtq-personer och deras rättigheter har förändrats väsentligt i Sverige sedan första halvan av 1900-talet. Sexuella relationer mellan vuxna personer av samma kön var kriminaliserat före år 1944 och homosexualitet var klassat som en sjukdom fram till år 1979. År 2009 avskaffade Socialstyrelsen transvestism som sjukdomsbegrepp. De formella rättigheterna för hbtq-personer har under åren stärkts genom olika reformer. Detta har skett genom lagändringar, såsom införande av diskrimineringsförbud, stärkta rättigheter inom familjerätten och straffrättsliga insatser.

Möjligheterna för personer att få leva i enlighet med sin könsidentitet och att få den erkänd har utökats. År 1972 trädde lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall i kraft. Sverige blev därmed det första landet i världen att introducera en formell möjlighet i lagen att efter prövning få en ny juridisk könstillhörighet fastslagen. Behandling med kostnadsfri hormonterapi och operationer startade i Sverige.

År 2013 avskaffades steriliseringskravet vid ändrad könstillhörighet. Samma år trädde nya regler för ändrad könstillhörighet i kraft. Den som vill ändra juridisk könstillhörighet behöver inte längre vara svensk medborgare och ogift. Det räcker att vara folkbokförd i Sverige. Utländska domar och beslut om ändrad könstillhörighet ska under vissa förutsättningar vara giltiga i Sverige. I lagrådsremissen Förbättrade möjligheter att ändra kön finns förslag till ytterligare ändringar på området (se avsnitt 10.3).

Vidare har skyddet på diskrimineringsområdet successivt utvidgats. År 1999 trädde lagen (1999:133) om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning i kraft. Därefter har genom olika lagar fler och fler samhällsområden kommit att omfattas av diskrimineringsförbudet. År 2009 trädde diskrimineringslagen (2008:567) i kraft. Lagen ersatte de tidigare diskrimineringslagarna och omfattar fler diskrimineringsgrunder och fler samhällsområden än tidigare. Samtidigt lades könsöverskridande identitet eller uttryck till som en diskrimineringsgrund. År 2011 lades sexuell läggning till bland grunderna för diskriminering som det allmänna ska motverka enligt 1 kap. 2 § regeringsformen.

Inom det familjerättsliga området har det skett en utveckling sedan lagen (1987:813) om homosexuella sambor trädde i kraft år 1987. En möjlighet för personer av samma kön att registrera partnerskap år 1995 följdes av en möjlighet för registrerade partners att prövas som adoptivföräldrar år 2003. Samma år trädde en ny sambolag i kraft som omfattade både samkönade och olikkönade samboförhållanden. År 2005 fick samkönade par tillgång till assisterad befruktning. Sedan år 2009 är det möjligt för personer av samma kön att ingå äktenskap.

Även på det straffrättsliga området har skyddet utvidgats. År 1987 lades homosexuell läggning (senare ändrat till sexuell läggning) till bland diskrimineringsgrunderna i straffbestämmelsen om olaga diskriminering. År 2003 utvidgades tillämpningsområdet för brottet hets mot folkgrupp så att också hets med anspelning på sexuell läggning omfattas. Bestämmelsen om försvårande omständigheter i 29 kap. 2 § brottsbalken ändrades. Enligt sjunde punkten är det en försvårande omständighet att ett motiv för brottet varit att kränka en person, folkgrupp eller annan sådan grupp av personer på grund av omständigheter som till exempel hudfärg eller nationellt ursprung. Sexuell läggning lades till bland de uppräknade omständigheterna. År 2018 utvidgades det straffrättsliga skyddet för transpersoner. Bland annat

lades grunden könsöverskridande identitet eller uttryck läggs till i bestämmelserna om hets mot folkgrupp och olaga diskriminering. Könsöverskridande identitet eller uttryck lades även till bland de omständigheter som räknas upp i sjunde punkten i 29 kap. 2 § brottsbalken.

Regeringens arbete för hbtqi-personers lika rättigheter och möjligheter bedrivs sedan 2014 utifrån strategin för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Det finns även en handlingsplan som kompletterar strategin och kraftsamlar arbetet med konkreta åtgärder för perioden 2020–2023.¹ Det övergripande målet för hbtqi-strategin är lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Strategin och handlingsplanen utgör gemensamt grunden för det fortsatta arbetet inom området. Ett antal myndigheter är utsedda som hbtqi-strategiska myndigheter.² Arbetet bedrivs inom åtta fokusområden:

- Våld, diskriminering och andra kränkningar
- Unga hbtqi-personer
- Hälsa, vård och sociala tjänster
- Privat- och familjeliv
- Kulturområdet
- Civila samhälle
- Arbetslivet
- Äldre hbtqi-personer.

10.2 Hbtq-personer är en utsatt grupp

Hbtq-personer är som grupp mer utsatta för våld och hot samt diskriminering än andra vilket påverkar deras hälsa och möjlighet att leva fritt och öppet i samhälle. Utsattheten framgår av olika rapporter och kunskapsmanställningar.

¹ Arbetsmarknadsdepartementet, *Handlingsplan för hbtqi-personers lika rättigheter och möjligheter*, uppdaterad 31 oktober 2022, <https://www.regeringen.se/informationsmaterial/2021/01/handlingsplan-for-hbtqi-personers-lika-rattigheter-och-mojligheter/>.

² Strategiska myndigheter som regeringen utsatt är: Diskrimineringsombudsmannen, Statens kulturråd, Socialstyrelsen, Folkhälsomyndigheten, Myndigheten för ungdomars- och civilsamhällesfrågor (MUCF), Skolverket, Jämställdhetsmyndigheten, Migrationsverket, Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, Polismyndigheten, Barnombudsmannen och Forum för levande historia.

Folkhälsomyndigheten (FHM) tog fram en rapport år 2014.³ Rapporten är baserad på uppgifter från den nationella folkhälsoenkäten och beskriver hälsosituationen för homo- och bisexuella personer jämfört med heterosexuella i Sverige under perioden 2005–2012. FHM konstaterade att resultaten visade att de allra flesta homo- och bisexuella personer hade ett bra eller ett mycket bra allmänt hälsotillstånd, men att det kvarstod stora skillnader i den självrapporterade hälsan jämfört med heterosexuella. Det var även betydligt vanligare att homo- och bisexuella personer hade utsatts för kränkande behandling eller bemötande samt hot om våld och fysiskt våld. En betydligt större andel av de homo- och bisexuella personerna hade även nedsatt psykiskt välbefinnande.

FHM tog vidare fram en rapport år 2015 som beskriver hälsan och hälsans bestämningsfaktorer bland transpersoner i Sverige, baserat på en självselektad, webbaserad enkätstudie år 2014.⁴ Resultaten visade att majoriteten av de 800 respondenterna uppgav ett bra eller mycket bra allmänt hälsotillstånd, samtidigt som det var en minoritet som kände att de helt kunde leva i enlighet med sin könsidentitet. Många uppgav psykisk ohälsa i form av tankar på självmord och självmordsförsök. Studiens resultat tydde enligt FHM på att det främst var livsvillkor som påverkade förutsättningarna för hälsan bland transpersoner, som bland annat kränkande behandling, diskriminering och våld.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) har tagit fram två rapporter baserade på den nationella ungdomsenkäten som gjordes år 2018⁵ respektive år 2021.⁶ Resultaten visade att det var mindre vanligt bland unga hbtq-personer att uppleva goda levnadsvillkor än bland andra unga. Unga hbtq-personer uppgav i större utsträckning att de var utsatta för mobbning, hot och sexuellt våld eller utnyttjande. Det var vanligare bland unga hbtq-personer att uppleva sig orättvist behandlade på ett sätt som kränkt dem, jämfört med andra unga. Unga hbtq-personer känner sig även i mindre

³ Folkhälsomyndigheten, *Utvecklingen av hälsan och hälsans bestämningsfaktorer bland homo- och bisexuella personer. Resultat från den nationella folkhälsoenkäten Hälsa på lika villkor*, 2014. Artikelnummer: 22116.

⁴ Folkhälsomyndigheten, *Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner. En rapport om hälsoläget bland transpersoner i Sverige*, 2015. Artikelnummer: 15038.

⁵ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, *MUCFPOCKET 2019. Olika verkligheter. Unga hbtq-personer om sina levnadsvillkor*, 2019.

⁶ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, *”Jag är inte ensam, det finns andra som jag” Unga hbtqi-personers levnadsvillkor*, 2022.

utsträckning trygga, såväl hemma som på offentliga platser. Det var också vanligare att unga hbtq-personer upplever olika symptom på psykisk ohälsa.

MUCF har även tagit fram en rapport om omvändelseförsök riktade mot hbtq-personer. Rapporten är en bakgrund till denna utredning och kartläggningen beskrivs i avsnitt 11.3.1.

Det har även gjorts bredare kunskapssammanställningar som inte fokuserar exklusivt på svenska förhållanden. År 2018 tog Forte, Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd,⁷ fram en rapport som belyste forskningsläget i fråga om levnadsvillkor och hälsa bland unga hbtq-personer (13–25 år).⁸ Enligt rapporten visar en stor mängd studier från olika delar av världen tydligt att unga hbtq-personer har en ökad risk för psykisk ohälsa, i synnerhet depression, ångest och självmordsbeteende, jämfört med unga heterosexuella och heterosexuella cispersoner. De senaste årens forskning också har också visat att hbtq-personer rapporterar sämre allmän hälsa och nedsatt funktionsförmåga än heterosexuella och cispersoner. Enligt Forte börjar den ökade risken för nedsatt fysisk och psykisk hälsa samt självmord tidigt i livet. Forte konstaterade att det i dag finns ett växande forskningsstöd för att den gemensamma orsaken till dessa skillnader ligger i den specifika utsatthet för stress kopplad till stigma som hbtq-personer exponeras för (även kallad minoritetsstress). Exempel på denna typ av stress är utsatthet för diskriminering, våld, stress kring att inte vara öppen med sin sexuella identitet eller könsidentitet, förväntningar på att bli avvisad på grund av sin sexuella identitet eller könsidentitet och social isolering.

10.3 Den könsbekräftande vården

En person vars könsidentitet inte stämmer överens med det kön som framgår av folkbokföringen och som lider psykiskt av detta eller får en försämrad förmåga att fungera i vardagen kan få diagnosen *könsdysfori*. Könsdysfori är således en medicinsk diagnos, men också en benämning på ett lidande som är kopplad till en upplevd brist på

⁷ Forte är en myndighet under Socialdepartementet som har till uppgift att främja och stödja grundforskning och behovsstyrd forskning på arbetslivsområdet samt inom social- och folkhälsovetenskap.

⁸ Forte – Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd, *Hälsa och livsvillkor bland unga hbtq-personer. Vad vet vi och vilka forskningsbehov finns?* 2018.

överensstämmelse mellan könsidentiteten och det kön som framgår av folkbokföringen. En sådan brist på överensstämmelse mellan könsidentiteten och det registrerade könet kallas *könsinkongruens*. Personer med könsinkongruens kan, men behöver inte, ha könsdysfori. Vid diagnosen könsdysfori kan könsbekräftande vård ges som syftar till att anpassa kroppen till könsidentiteten, för att minska könsdysforin och det lidande som könsdysforin innebär. Målet med den könsbekräftande vården är att individen ska kunna leva i enlighet med sin könsidentitet.

Utöver könsbekräftande vård kan könsdysfori även föranleda byte av juridiskt kön. De närmare förutsättningarna framgår av lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall (könstillhörighetslagen). I lagen regleras även möjligheten att få tillstånd till ingrepp i könsorganen i syfte att göra dem mer lika det andra könets samt till att könskörtlarna (testiklar och äggstockar) avlägsnas. I det senare fallet krävs synnerliga skäl om sökanden inte har fyllt 23 år. Hormonbehandling och könsbekräftande kirurgi i sekundära könskaraktäristika, exempelvis mastektomi⁹, omfattas däremot inte av någon särskild lagstiftning utan kan utföras med stöd av hälso- och sjukvårdslagen (2017:30).

I lagrådsremissen Förbättrade möjligheter att ändra kön föreslås att könstillhörighetslagen ska ersättas av två nya lagar, samt att processen för ändring av det kön som framgår av folkbokföringen ska särskiljas från processen för kirurgiska ingrepp i könsorganen. Det ska inte krävas tillstånd för att få genomgå sådana kirurgiska ingrepp i könsorganen som syftar till att personens kropp ska stämma överens med könsidentiteten. En person som har fyllt 16 år ska få det kön som framgår av folkbokföringen ändrat efter en förenklad prövning av könsidentiteten. Ändringarna förslås träda i kraft under år 2024.

Utöver lagstiftning finns det kunskapsstöd från Socialstyrelsen för hälso- och sjukvårdens profession med rekommendationer om innehållet i utredning, vård och behandling vid könsdysfori. Det finns ett kunskapsstöd som gäller könsdysfori hos vuxna¹⁰ och ett som gäller könsdysfori hos barn och ungdomar¹¹.

Behandlingen ska vara individuellt anpassad och ske i multidisciplinära team. All behandling inleds med en utredning på begäran av

⁹ Kirurgiskt avlägsnande av bröstvävnad.

¹⁰ Socialstyrelsen, *God vård av vuxna med könsdysfori Nationellt kunskapsstöd*, 2015.

¹¹ Socialstyrelsen, *Vård av barn och ungdomar med könsdysfori. Nationellt kunskapsstöd med rekommendationer till profession och beslutsfattare*, 2022.

patienten själv. Socialstyrelsen har beslutat att viss vård vid könsdysfori ska utgöra nationell högspecialiserad vård och bedrivs vid tre enheter. Beslutet innebär att en nationell enhet ska kontaktas vid förmodad könsdysfori. Tre regioner har fått tillstånd att bedriva sådan vård.¹²

En utredning av könsdysfori innehåller psykiatriska, psykologiska och sociala delar. Syftet med utredningen är att bedöma

- om och i vilken utsträckning patienten lider av könsdysfori,
- om det finns psykisk ohälsa som måste behandlas, och
- patientens psykosociala förutsättningar att genomgå behandling.

I utredningsteamets uppgifter ingår också att ge information om olika könsidentiteter, könsuttryck och möjliga medicinska interventioner.

I inledningsskedet träffar patienten vanligtvis psykiater, psykolog och kurator vid ett flertal tillfällen. Om utredningsteamet konstaterar könsdysfori kan teamet därefter ta ställning till om patienten behöver könskorrigerande behandling och remittera patienten till den del av vården som är specialiserad på den somatiska delen av behandlingen.

När könsdysfori konstaterats kan alltså hormonbehandling med könskonträra hormoner inledas. Även ingrepp som hårborttagning, röstträning, bröstförstoring, bröstreduktion och reduktion av struphuvud kan ske då, och oberoende av patientens avsikt att senare ansöka om tillstånd till ingrepp i könsorganen.

De personer som önskar juridisk fastställelse av ändrad köns-tillhörighet och eventuellt vill få tillstånd att göra ingrepp i könsorganen inleder vanligtvis efter att diagnosen ställts en period då de socialt lever i enlighet med sin könsidentitet (så kallad real life experience), och de som redan lever på detta sätt fortsätter med det.

I kunskapsstödet betonas vikten av att patienterna ges möjlighet att utforska sin könsidentitet. Det framhålls att människor inte ska behöva avstå från att söka vård för att de är rädda för att bli avvisade på grund av den osäkerhet de upplever kring sin könsidentitet. Osäkerhet är enligt kunskapsstödet inget hinder, tvärtom en möjlighet, till att utforska könsidentiteten och ett viktigt inslag i utredningen. Syftet är att hjälpa personen att nå större självacceptans och

¹² Nämnden för högspecialiserad vård, Socialstyrelsen, beslut den 8 mars 2023. Dnr 8.9-32782/2021, 8.9-32939/2021, 8.9-33264/2021, 8.9-32403/2021 och 8.9-33291/2021.

att visa hur personen aktivt kan närma sig nya könsuttryck. Det kan handla om att finna uttryck för det kön personen önskar leva som på ett övergripande plan, men även mer konkret genom att fundera på eventuella medicinska åtgärder.

Enligt kunskapsstödet är det viktigt att hälso- och sjukvården tillhandahåller personen hjälp med att utforska sin könsidentitet redan innan en formell könsidentitetsutredning startas, men åtgärden kan även vara aktuell under själva utredningsperioden. Det framhålls att det är viktigt att varje person erbjuds den tid som krävs för att hitta en säkerhet och förankring i sin könsidentitet. Detta är grundläggande för att både personen själv och det utredande teamet ska känna trygghet med utredningens resultat och med att man fattar välgrundade beslut i fråga om behandlingsåtgärder.

Enligt Socialstyrelsens rekommendationer bör hälso- och sjukvården även erbjuda personer med könsdysfori eller misstänkt könsdysfori samtalsbehandling och rådgivning. Detta kan vara aktuellt innan och under utredningsperioden samt i samband med somatisk behandling. I kunskapsstödet konstateras att de psykologer och kuratorer som är kopplade till utredningsteamet ofta ger samtalsbehandling och psykosocialt stöd. Socialstyrelsen konstaterar vidare att det kan innebära dubbla roller för personalen att dels utreda personens eventuella könsdysfori, dels ge psykoterapeutisk eller psykosocialt stöd, vilket innebär att personen i stället kan behöva en stöd- eller behandlingskontakt utanför teamet.

Könsbekräftande vård kan även vara aktuellt för personer som inte har fyllt 18 år. Förutom i fråga om ingrepp i könsorganen finns det ingen lagstadgad åldersgräns för att inom hälso- och sjukvården påbörja en utredning angående könsdysfori eller för medicinsk könskorrigering.

Socialstyrelsens kunskapsstöd för vård av barn och ungdomar med könsdysfori innehåller bland annat nyligen uppdaterade, mer återhållsamma rekommendationer när det gäller behandling med pubertets-hämmande och könskonträra hormoner samt kirurgi/mastektomi.

I kunskapsstödet lyfts liksom i fråga om vuxna personer behovet av psykosocialt stöd till patienterna. Det anförs bland annat att det är viktigt att psykosocialt stöd för utforskande ges inom ramen för utredningen eftersom mycket i en ung persons liv kan påverka både identitetsutvecklingen mer generellt och utvecklingen av könsidentiteten. Liksom i fråga om vuxna betonas att tvivel inte ska ses som

något negativt av utredningsteamet. Vidare sägs bland annat att den professionelle, för att stödja den unges eget utforskande av könsidentiteten, behöver förhålla sig stöttande och samtidigt neutral, och därmed minimera risken för att egna värderingar eller förväntningar påverkar den unge i någon riktning. Socialstyrelsen konstaterar med hänvisning till internationella standarder¹³ att ”så kallad konversions-terapi” i dag anses oetisk och enligt en amerikansk studie¹⁴ kan bidra till psykisk ohälsa senare i livet.

I kunskapsstödet behandlas även vårdnadshavares rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter i relation till barnets vilja och mognad att fatta beslut.

¹³ World Professional Association for Transgender Health (WPATH), *Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender Nonconforming People*, 7th version, 2012. Standarderna finns numera i en åttonde version:

<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/26895269.2022.2100644>.

¹⁴ Turban J.L., Beckwith N., Reisner S.L., Keuroghlian A.S. *Association Between Recalled Exposure to Gender Identity Conversion Efforts and Psychological Distress and Suicide Attempts Among Transgender Adults*. *JAMA Psychiatry*. 2020; 77(1):68-76.

11 Omvändelseförsök

I detta kapitel beskrivs vad omvändelseförsök av hbtq-personer kan innebära (avsnitt 11.1). Därtill redogörs för kunskapen om konsekvenserna av omvändelseförsök (avsnitt 11.2). Det görs en genomgång av den kunskap som finns om förekomsten av omvändelseförsök i Sverige och vilka olika uttryck sådana försök kan ta sig (avsnitt 11.3). Avslutningsvis sammanfattas utredningens iakttagelser i syfte att möjliggöra ett ställningstagande till om omvändelseförsök bör kriminaliseras (avsnitt 11.4).

11.1 Vad är omvändelseförsök?

Arbetet i denna utredning har utgått från definitionen av *omvändelseförsök* i rapporten Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige som togs fram av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) år 2022 ("MUCF:s rapport"). I rapporten definieras omvändelseförsök som påtryckningar och tvång som syftar till att få en person att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill.

Av definitionen följer att det ska vara fråga om handlingar som syftar till att åstadkomma en förändring av personens inre liv och identitet eller beteende. Begreppet omvändelseförsök får anses syfta på försök att åstadkomma *varaktiga* förändringar av personens sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck, det vill säga en "omvändelse". Förändringar av kroppens utseende eller funktioner omfattas inte.

MUCF har i sin rapport anført att de metoder för omvändelseförsök som finns beskrivna i tidigare kunskapssammanställningar

och forskning samt som framkommit i myndighetens arbete är (numrering gjord av utredningen):

1. terapeutiska metoder,
2. förbön,
3. religiösa ritualer,
4. utfrysning/uteslutning,
5. tvångsäktenskap,
6. indirekta och direkta hot,
7. fysiskt våld,
8. sexuellt våld och
9. bestraffning.

”Bestraffning” kan exempelvis handla om att bli av med uppdrag inom en församling eller att nekas mat av familjen.¹

Många olika begrepp används för att beskriva omvändelseförsök internationellt. En diskussion och bakgrund när det gäller olika begrepp finns i MUCF:s rapport.² Aktörer som American Psychological Association och ILGA World har börjat använda sig av begrepp som *Sexual Orientation Change Efforts* (SOCE) och *Sexual Orientation and Gender Identity Change Efforts* (SOGIECE). I detta betänkande kommer fortsättningsvis begreppet *omvändelseförsök* (”change efforts”) användas oavsett om det handlar om förhållanden i Sverige eller i andra länder. Om en källa använder uttrycket *omvändelseterapi* (eller ”conversion therapy”) kommer i utredningen detta uttryck användas satt inom citattecken.

Omvändelseförsök förekommer över hela världen och många olika former finns beskrivna. Översikter har bland annat gjorts av FN:s oberoende expert för skydd mot våld och diskriminering på grund av sexuell läggning och könsidentitet³, samt av organisationer

¹ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, *Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige*, 2022, s. 13.

² A.a., s. 11 ff.

³ Human Rights Council, *Practices of so-called ”conversion therapy”. Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity* (United Nations, General Assembly, A/HRC/44/53, 2020).

som ILGA World⁴ och OutRight Action International⁵. FN:s oberoende expert har i sin rapport delat in dem terapeutiska metoder, medicinska metoder och metoder baserade på religiös tro. MUCF delar i sin rapport in metoderna i kirurgiska metoder, andra medicinska metoder och beteendefokuserade metoder.

Av sammanställningarna framgår i huvudsak följande. Det förekommer eller har förekommit många olika sätt att försöka förändra personers sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. En typ av metoder har syftat till att åstadkomma sådan förändring genom direkt påverkan på kroppen genom kirurgiska ingrepp, såsom lobotomi eller kastrering, eller genom hormonbehandlingar. En annan typ av metod är så kallad aversionsterapi, där personer i samband med att de exponeras för ett visst stimuli, kopplat till det oönskade beteendet, utsätts för obehag eller smärta. Obehaget eller smärtan kan framkallas exempelvis genom elstötar eller genom intag av substanser som ger illamående. Det finns även uppgifter om omvändelseförsök med hjälp av hypnos.

En vanlig form av omvändelseförsök är ”behandling” med metoder som hämtas från olika former av samtalsterapi som kognitiv beteendeterapi och psykoanalys. Det har även använts metoder som utformats mot missbruk, som tolvstegsprogrammet.

En annan form av omvändelseförsök är baserad på religiös praxis. Det kan handla om förbön, ritualer och själavård men även mer extrema former som exorcism, det vill säga andeutdrivning, och ”mirakelkurer”.

I vissa fall har omvändelseförsök skett genom internering på en klinik eller i ett läger. Den internerade personen utsätts för olika former av ”behandling” som kan innefatta verbala eller sexuella övergrepp och fysiskt våld.

Omvändelseförsök utgår från en heterocisnorm⁶, där avvikelser från normen ses som sjukligt eller ”syndigt”. Försöken går endast i en riktning, det vill säga de syftar uteslutande till att förmå hbtq-personer

⁴ Mendos, L. R., *Curbing Deception: A world survey on legal regulation of so-called "conversion therapies"* (Genève: ILGA World, 2020).

⁵ Bishop, A., *Harmful Treatment. The Global Reach of So-Called Conversion Therapy* (New York: OutRight Action International, 2019).

⁶ *Cisnormativitet* innebär antagandet att alla människor identifierar sig som det kön de blivit tilldelade vid födelsen och lever enligt de sociala normerna för det könet. *Heteronormativitet* innebär antagandet att det bara finns två kön, flicka/kvinna respektive pojke/man och att dessa är varandras motsatser eller komplement. Män och kvinnor förväntas vara heterosexuella och bete sig enligt normer för det kön de blivit tilldelade vid födelsen.

att bli heterocispersoner. Många gånger gör utövarna av omvändelseförsök inte någon åtskillnad mellan olika slags avvikelser från normen och det förekommer att man sammanblandar sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck.

11.2 Omvändelseförsökens konsekvenser

Det finns inte några forskningsstudier från de nordiska länderna om omvändelseförsökens konsekvenser. Sådan forskning finns däremot internationellt. Systematiska översikter över studier eller forskningsutvärderingar har bland annat gjorts av American Psychological Association år 2009⁷ och på uppdrag av den brittiska regeringen åren 2020–2021.

På den brittiska regeringens uppdrag genomförde universitetet i Coventry först en ”rapid evidence assessment” – en forskningsutvärdering och intervjustudie (fortsättningsvis ”den första brittiska forskningsutvärderingen”).⁸ Rapporten från universitetet i Coventry kompletterades med ytterligare en rapport samma år från Government Equality Office där syftet var att särskilja på ”omvändelseterapi” i förhållande till sexuell läggning respektive könsidentitet (”den andra brittiska forskningsutvärderingen”).⁹

I forskningsutvärderingarna sökte man efter och bedömde systematiskt evidens avseende ”omvändelseterapi”. Av utvärderingarna framgår att man fann sammanlagt 46 studier, varav mer än hälften kom från USA. Andra länder där det gjorts studier var Sydafrika, Kanada, Kina, Polen och Storbritannien. Merparten, 41 studier, avsåg enbart omvändelseförsök avseende sexuell läggning men det fanns även studier som omfattade könsidentitet.

Det finns inte stöd i forskningen för att omvändelseförsök/”omvändelseterapi” skulle ha den åsyftade effekten. Detta framgår av de brittiska forskningsutvärderingarna där slutsatsen dras att det saknas ”robust” evidens för att ”omvändelseterapi” kan förändra sexuell lägg-

⁷ American Psychological Association, *Report of the American Psychological Association Task Force on Appropriate Therapeutic Responses to Sexual Orientation*, 2009.

⁸ Jowett, m.fl., *Conversion therapy: an evidence assessment and qualitative study* (Government Equalities Office, 2020).

⁹ Government Equalities Office, *An assessment of the evidence on conversion therapy for sexual orientation and gender identity. A report into the nature, quality and quantity of evidence on conversion therapy to change sexual orientation, and to change gender identity*, 2021, <https://www.gov.uk/government/publications/an-assessment-of-the-evidence-on-conversion-therapy-for-sexual-orientation-and-gender-identity>.

ning eller könsidentitet. Liknande slutsatser har dragits även i andra forskningsutvärderingar och systematiska översikter.¹⁰

Forskningen visar också att omvändelseförsök/”omvändelseterapi” är kopplat till negativa konsekvenser för de som genomgår dem. I den andra brittiska forskningsutvärderingen bedömde man att evidensen tydligt visade på självrapporterad skada på grund av omvändelseförsök riktat mot sexuell läggning såsom negativa effekter på den mentala hälsan som depression och självmordskänslor. Det fanns även viss robust evidens för sådan självrapporterad skada även när det gäller könsidentitet.

I den första brittiska forskningsutvärderingen konstaterade man att växande antal studier visar att ”omvändelseterapi” är associerat med multipla ohälsofaktorer såväl när ”terapien” avser sexuell läggning som könsidentitet. Med hänvisning till fyra olika studier¹¹ konstaterades bland annat att det finns statistiska skillnader mellan de personer som har respektive inte har utsatts för omvändelseterapi, där exponering för terapien är tydligt kopplad till högre sannolikhet för självmordstankar och självmordsförsök.

En studie som särskilt lyfts fram, både i den första brittiska forskningsutvärderingen och i MUCF:s rapport, visade att det var *dubbelt så vanligt* med självmordstankar hos de som hade utsatts för omvändelseförsök avseende sexuell läggning jämfört med personer som inte utsatts. Det var även betydligt vanligare att de hade planerat självmord och utfört självmordsförsök.¹²

Såväl i MUCF:s rapport som i den första brittiska forskningsutvärderingen konstateras att forskningen om transpersoners utsatt-

¹⁰ Prezeworski, A., m.fl., *A systematic review of the efficacy, harmful effects, and ethical issues related to sexual orientation change efforts*, Clinical Psychology: Science and Practice, 28(1): 81–100, 2021; American Psychological Association, *Report of the American Psychological Association Task Force on Appropriate Therapeutic Responses to Sexual Orientation*, 2009; Serovich, J.M., m. fl., *A systematic Review of the Research Base on Sexual Reorientation Therapies*, Journal of Marital and Family Therapy, 34(2): 227–238, 2008.

¹¹ Blossnich, J. R., m.fl., *Sexual Orientation Change Efforts, Adverse Childhood Experiences, and Suicide Ideation and Attempt Among Sexual Minority Adults, United States, 2016–2018*, AJPH Surveillance, 110:7, 1024–1030, 2020; Dehlin, J. P., m.fl. *Sexual orientation change efforts among current or former LDS church members*. Journal of Counseling Psychology, 62(2), 95–105, 2015; Ryan C., m.fl., *Parent-initiated sexual orientation change efforts with LGBT adolescents: Implications for young adult mental health and adjustment*, Journal of Homosexuality, 67(2), 159–173, 2018; Salway T., m.fl., *Prevalence of exposure to sexual orientation change efforts and associated sociodemographic characteristics and psychosocial health outcomes among Canadian sexual minority men*, The Canadian Journal of Psychiatry, 65(7), 502–509, 2020.

¹² Blossnich J. R., m.fl., *Sexual Orientation Change Efforts, Adverse Childhood Experiences, and Suicide Ideation and Attempt Among Sexual Minority Adults, United States, 2016–2018*, AJPH Surveillance, 110:7, 1024–1030, 2020.

het är begränsad. Enligt en studie som båda hänvisar till finns det dock en ökad förekomst av allvarligt psykiskt lidande ("severe psychological distress") och självmordsförsök bland transpersoner som utsatts för omvändelseförsök jämfört med sådana personer som enbart diskuterat sin könsidentitet med en yrkesverksam.¹³

Kopplingen mellan psykisk ohälsa och utsatthet för omvändelseförsök har inte enbart studerats genom undersökningar av statistiska samband. I den första brittiska forskningsutvärderingen noteras att sådana uppgifter även framkommit i forskning gjord med kvalitativa metoder.¹⁴ Deltagare i sådana studier har, utöver depression och självmordskänslor, beskrivit sänkt självkänsla och ökat självhat, självanklagelser för "misslyckad" behandling, skuld- och skamkänslor, social isolering och förlust av socialt stöd, försämrade familjerelationer, förlorad tro och bortslösande av tid och resurser. Liknande negativa effekter nämns även i MUCF:s rapport, som därutöver även nämner bland annat internaliserad homofobi¹⁵ och sexuell dysfunktion eller allvarligt problem med nära relationer.¹⁶

Majoriteten av forskningen om omvändelseförsök är gjord på vuxna, men det finns även forskning om ungdomar. I en amerikansk studie av unga vuxna som under ungdomstiden utsatts för omvändelseförsök i fråga om sexuell läggning fann man ett samband mellan

¹³ Turban, J. L., m.fl., *Psychological attempts to change a person's gender identity from transgender to cisgender: Estimated prevalence across US States, 2015*. American Journal of Public Health, 109(10), 1452–1454, 2019.

¹⁴ En intervjustudie med 30 personer gjordes inom ramen för forskningsutvärderingen. I utvärderingen hänvisas även till följande studier: American Psychological Association, *Report of the task force on appropriate therapeutic responses to sexual orientation*, 2009; Beckstead, A. L., *Cures versus choices: Agendas in sexual reorientation therapy*. Journal of Gay and Lesbian Psychotherapy, 5(3–4), 87–115, 2002; Beckstead A. L. & Morrow S. L. *Mormon clients' experiences of conversion therapy: The need for a new treatment approach*. The Counseling Psychologist, 32(5), 651–690, 2004; Bradshaw K., m. fl., *Sexual orientation change efforts through psychotherapy for LGBQ individuals affiliated with the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints*, Journal of Sex and Marital Therapy, 41(4), 391–412, 2015; Fjelstrom, J., *Sexual orientation change efforts and the search for authenticity*, Journal of Homosexuality, 60(6), 801–827, 2013; Flentje A., m.fl., *Experiences of ex-gay individuals in sexual reorientation therapy: Reasons for seeking treatment, perceived helpfulness and harmfulness of treatment, and post-treatment identification*, Journal of Homosexuality, 61(9), 1242–1268, 2014; Shidlo, A. & Schroeder, M., *Changing sexual orientation: A consumers' report*, Professional Psychology: Research and Practice, 33(3), 249, 2002; Van Zyl, J., m. fl. *Reparative sexual orientation therapy effects on gay sexual identities*, Journal of Psychology in Africa, 27(2), 191–197, 2017; Weiss, E. M., m.fl., *A qualitative study of ex-gay and ex-ex-gay experiences*, Journal of Gay and Lesbian Mental Health, 14(4), 291–319, 2010.

¹⁵ Internaliserad homofobi innebär att hbt-personer införlivar omgivningens negativa attityder kring hbt-personer och gör dem till del av sin egen självbild.

¹⁶ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, *Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige*, 2022, s. 29.

sådana försök och ökad depression, självmordstankar och -försök samt lägre socioekonomisk status.¹⁷

I ett par av studierna hänvisar man till minoritetsstress som en förklaring till de skadliga effekterna av ”omvändelseterapi”.¹⁸ Minoritetsstress, också kallad stigmarelaterad stress, är ett sätt att förklara åtminstone en del av den större ohälsan bland hbtq-personer jämfört med heterosexuella och cispersoner. Stigma kan definieras på flera sätt men beskrivs ofta som ett urskiljande av vissa grupper som: a) etiketteras, b) tillskrivs negativa och stereotypa utmärkande drag, c) separeras i ”vi” och ”dom” och d) utsätts för diskriminering i olika grad.¹⁹ Enligt minoritetsstresseteorin utsätts hbtq-personer för specifika stressrelaterade upplevelser (till exempel diskriminering, våld, hot, social isolering och stress kring att inte kunna vara öppen med sin sexuella läggning eller könsidentitet) som är unika och kopplade till hbtq-personens sexuella identitet eller könsidentitet.²⁰ Omvändelseförsök/”omvändelseterapi” utgår per definition från att avvikelser från heterocisnormen ses som sjukligt, syndigt eller liknande, och torde därför kunna bidra till en stigmatisering av hbtq-personer.

I den första brittiska forskningsutvärderingen diskuterar man även uppgifter om upplevda positiva effekter av ”omvändelseterapi” som kommit fram i enkäter och kvalitativ forskning, exempelvis att personer känt sig förstådda samt fått socialt stöd och en ökad känsla av tillhörighet. I utvärderingen konstateras dock att den typen av fördelar inte är unika för ”omvändelseterapi” och kan uppnås utan att man försöker förändra personens sexuella läggning eller könsidentitet. Vidare konstaterar man, med hänvisning till flera studier²¹, att deltagare uppgett att de inledningsvis upplevt fördelar som dock senare följts av negativa effekter.

¹⁷ Ryan, C., m.fl., *Parent-Initiated Sexual Orientation Change Efforts with LGBT Adolescents: Implications for Young Adult Mental Health and Adjustment*, Journal of Homosexuality, Volume 67, issue 2, 2018.

¹⁸ Blossnich J. R., m.fl., *Sexual Orientation Change Efforts, Adverse Childhood Experiences, and Suicide Ideation and Attempt Among Sexual Minority Adults, United States, 2016–2018*, AJPH Surveillance, 110:7, 1024–1030, 2020; Ryan C., m.fl., *Parent-initiated sexual orientation change efforts with LGBT adolescents: Implications for young adult mental health and adjustment*, Journal of Homosexuality, 67(2), 159–173, 2020.

¹⁹ Link, B. & Phelan, J., *Conceptualizing Stigma*, Annual Review of Sociology, 27, 363–385, 2001.

²⁰ Meyer, I., *Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: conceptual issues and research evidence*. Psychol Bull, 129(5), 674–697, 2003.

²¹ Beckstead, A. L. & Morrow, S. L. *Mormon clients' experiences of conversion therapy: The need for a new treatment approach*. The Counseling Psychologist, 32(5), 651–690, 2004; Mikulak, M., *Telling a poor man he can become rich: Reparative therapy in contemporary Poland*. Sexualities, 23(1–2), 44–63, 2020; Shidlo, A. & Schroeder, M., *Changing sexual orientation: A consumers' report*. Professional Psychology: Research and Practice, 33(3), 249, 2002.

Ett flertal nationella, regionala och internationella professionsorganisationer har tagit avstånd från ”omvändelseterapi”, exempelvis gäller detta American Psychiatric Association, American Psychological Association och European Psychiatric Association (EPA).

American Psychiatric Association anför i sitt uttalande år 2018 bland annat att lämpligheten och effektiviteten samt det etiska i att utföra ”omvändelseterapi” är ifrågasatt. Organisationen rekommenderar att yrkesutövare avstår från att försöka ändra personers sexuella läggning och respekterar identiteten hos de som har ett annat könsuttryck. Organisationen uppmanar terapi som bekräftar individens sexuella läggning och könsidentitet. Vidare uppmanas lagstiftning som förbjuder utövandet av ”reparativ” eller ”omvändelseterapi” som är baserad på det förutfattade antagandet om att personer med annan sexuell läggning eller könsidentitet är psykiskt sjuka.²²

American Psychological Association uppmanar lagstiftning och andra politiska åtgärder som förbjuder eller minskar omvändelseförsök.²³

Även EPA uppmanar till förbud mot ”omvändelseterapi” och anför att annorlunda sexuell läggning eller könsidentitet inte utgör en psykisk sjukdom, att stigmatiseringen av sådana personer är farlig för samhället och att det finns en betydande risk för skada genom ”omvändelseterapi”, såsom depression, ångest, missbruk, självmordstankar och -försök, eller internaliserad homofobi.²⁴

11.3 Förekomsten av omvändelseförsök i Sverige

Den enda systematiska kartläggning som har gjorts av förekomsten av omvändelseförsök i Sverige är den som redovisats i MUCF:s rapport. Denna kartläggning redovisas därför först. Därefter redovisas övriga uppgifter om förekomsten av omvändelseförsök i Sverige.

²² American Psychiatric Association, *Position Statement on Conversion Therapy and LGBTQ Patients*, 2018.

²³ American Psychological Association, *APA Resolution on Sexual Orientation Change Efforts*, 2021; American Psychological Association, *APA Resolution on Sexual Orientation Change Efforts on Gender Identity Change Efforts*, 2021.

²⁴ European Psychiatric Association, *EPA Statement on conversion "therapies" and LGBTQ Patients*, u.å., <https://www.europsy.net/app/uploads/2022/01/EPA-statement-on-ban-on-conversion-therapy.pdf>.

11.3.1 MUCF:s kartläggning

MUCF fick i uppdrag av regeringen att kartlägga och sammanställa kunskap om unga hbtq-personers utsatthet för så kallad omvändelse-terapi.²⁵ Myndigheten ställde frågor om utsatthet för omvändelseförsök i den nationella ungdomsenkäten år 2021. Den nationella ungdomsenkäten riktar sig till unga mellan 16 och 25 år. Den görs vart tredje år och är en del av det ungdomspolitiska uppföljningssystemet. Utöver enkäten intervjuade myndigheten nio personer, samt tog del av anonyma skriftliga berättelser från sju personer, om erfarenheter av omvändelseförsök. Myndigheten redovisade även myndigheters, civilsamhällesorganisationers och forskares erfarenheter av att möta personer som utsatts för omvändelseförsök.

Den nationella ungdomsenkäten år 2021

Den nationella ungdomsenkäten år 2021 riktades till ett slumpmässigt urval av 12 000 unga personer i åldern 16–25 år. Svarsfrekvensen var cirka 50 procent. Samtliga deltagare fick frågan om någon eller några försökt påverka dem i syfte att förändra deras sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Bland hbtq-personerna var det 18 procent som svarade ja på denna fråga medan motsvarande andel bland heterocispersonerna var två procent. En heterocisperson är en heterosexuell person som identifierar sig med det kön personen tilldelats vid födelsen.

De personer som svarade ja på frågan om de utsatts för påverkansförsök fick svara på om de utsatts för något av följande nio typer av försök.

1. Jag har blivit tillsagd att förändra mig.
2. Jag har blivit utsatt för ”behandlingar”, till exempel så kallad omvändelseterapi.
3. Jag har blivit hotad med att jag ska föras ut ur Sverige och tvingas leva i ett annat land.

²⁵ Regeringen/Arbetsmarknadsdepartementet, *Uppdrag till Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor att kartlägga och sammanställa kunskap om unga hbtq-personers utsatthet för s.k. omvändelseterapi*, Regeringsbeslut 2020-07-30, A2020/01669/MRB.

4. Jag har blivit förd ur Sverige och under en period tvingats leva i ett annat land.
5. Jag har blivit hotad med att jag ska tvingas gifta mig.
6. Jag har blivit tvingad att gifta mig.
7. Jag har blivit hotad med att skickas på ”uppfostringsresa”.
8. Jag har blivit skickad på en ”uppfostringsresa”.
9. Jag har blivit utsatt för andra former av påtryckningar, hot, tvång eller skador.

I gruppen hbtq-personer var det vanligaste svaret att de blivit till-sagda att förändra sig (punkt 1 ovan), vilket cirka 16 procent svarade. MUCF bedömde att detta svarsalternativ kunde inrymma både sådant som utgjorde omvändelseförsök enligt rapportens definition²⁶ och sådant som inte gjorde det. Som ett exempel på vad som föll utanför definitionen nämndes enstaka kränkande homofoba kommentarer från omgivningen.

MUCF bedömde att de övriga åtta svarsalternativen (punkt 2–8 ovan) definitivt utgjorde omvändelseförsök. Fem procent av samtliga hbtq-personer svarade att de utsatts för *minst en* av dessa påverkans-former.

²⁶ Omvändelseförsök definierades som försök att få någon att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill.

Tabell 11.1 Typer av påverkansförsök avseende unga hbtq-personer

Andel unga hbtq-personer som utsatts för olika former av påverkan i syfte att förändra ens sexuella läggning eller könsidentitet, eller könsuttryck, efter könsidentitet, 16–25 år, 2021

Hur har någon, eller några, försökt påverka dig i syfte att du ska <i>förändra din sexuella läggning, din könsidentitet eller ditt könsuttryck</i> ?	Andel (procent)				
	Alla kön (n = 882)	Ciskillar (n = 155)	Cistjejer (n = 567)	Binära transpersoner (n = 67)	Ickebinära (n = 64)
Jag har blivit tillsagd att förändra mig	15,9	13,7	13,8	20,7	32,2
Jag har blivit utsatt för andra former av påtryckningar, hot, tvång eller skador	4,6	5,0	3,8	6,2	9,1
Jag har blivit utsatt för "behandlingar", till exempel så kallad omvändelseterapi	1,1	0,8	1,0	0,0	3,7
Jag har blivit hotad med att skickas på "uppfostringsresa"	1,1	0,7	1,0	1,1	4,0
Jag har blivit hotad med att jag ska föras ut ur Sverige och tvingas leva i ett annat land	0,9	0,0	0,9	0,0	5,1
Jag har blivit hotad med att jag ska tvingas gifta mig	0,9	0,0	1,0	1,1	4,0
Jag har blivit skickad på en "uppfostringsresa"	0,7	0,0	0,7	0,0	4,0
Jag har blivit förd ur Sverige och under en period tvingats leva i ett annat land	0,6	0,0	0,5	0,0	4,0
Jag har blivit tvingad att gifta mig	0,4	0,0	0,6	0,0	1,1

Källa: MUCF:s nationella ungdomsenkät 2021.

Kommentar: Antalet tjejer är betydligt fler än antalet killar, dels för att tjejer har en högre svarsfrekvens än killar i ungdomsenkäten, dels för att tjejer i högre utsträckning angett att de är hbtq-personer, särskilt bisexuella.

Det kan noteras att den vanligast påverkansformen var andra former av påtryckningar, hot, tvång eller skador än att ha blivit tillsagd att förändra sig. Av samtliga hbtq-personer svarade 4,6 procent att de utsatts för sådan påverkan. Näst vanligast svar, 1,1 procent, var att de utsatts för "behandlingar", till exempel så kallad omvändelseterapi. Även de övriga påverkansformerna finns representerade, men har inte omfattat mer än en procent av de svarande.

Av tabellen framgår även att binära transpersoner och ickebinära i större utsträckning än cispersonerna svarade att de utsatts för olika former av påverkansförsök.

Ungdomsenkäten innehöll även frågor om vem som utsatte de unga för påverkansförsöket. Svaren redovisades i följande tabell.

Tabell 11.2 Vem försökte påverka de unga hbtq-personerna?

Andel unga hbtq-personer som utsatts för påverkan av olika personer i syfte att förändra ens sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck, efter könsidentitet, 16–25 år, 2021

Har någon av följande försökt påverka dig i syfte att du ska förändra din sexuella läggning, din könsidentitet eller ditt könsuttryck?	Andel (procent)				
	Alla kön (n = 882)	Ciskillar (n = 155)	Cistjejer (n = 567)	Binära trans-personer (n = 67)	Ickebinära (n = 64)
Andra unga	8,7	8,6	6,4	13,2	20,7
Familj (mamma, pappa, syskon)	8,0	5,9	6,8	15,2	15,4
Andra vuxna i Sverige	5,1	4,5	3,7	8,5	11,8
Annan släkt (förutom mamma, pappa, syskon)	3,9	1,9	3,0	10,3	11,2
Person som arbetar på mottagning i Sverige (t.ex. BUP, vårdcentral)	1,1	0,0	0,4	4,8	4,3
Representant för en församling (t.ex. kyrka, moské) i Sverige	0,9	0,5	1,1	0,0	1,4
Personal i skolan i Sverige	0,7	0,5	0,0	2,7	2,9
Vid besök eller vistelse i ett annat land	0,7	0,7	0,8	0,0	0,0
Personal i öppen fritidsverksamhet	0,3	0,0	0,1	1,1	0,0

Källa: MUCF:s nationella ungdomsenkät 2021.

Det vanligaste svaret var att det var andra unga som hade utsatt hbtq-ungdomarna för påverkansförsök (8,7 procent). Det näst vanligaste var att det var familjen (8,0 procent). Därefter kom andra vuxna i Sverige (5,1 procent) samt annan släkt än föräldrar och syskon (3,9 procent). En mindre andel hade utsatts av personal som arbetar på mottagning i Sverige (1,1 procent), av en representant för en församling i Sverige (0,9 procent) eller av skol- eller fritidspersonal i Sverige (0,7 respektive 0,3 procent). MUCF redovisade även att 33 procent av de som utsatts för *omvändelseförsök* (dvs. inte enbart påverkansförsök) enligt myndighetens definition enbart hade utsatts av andra unga.

MUCF gjorde även en intersektionell²⁷ analys som visade att det fanns fem faktorer för hbtq-personer som hade en statistiskt säkerställd samvariation med utsatthet för omvändelseförsök. Myndigheten konstaterade att den uppskattade sannolikheten för att ha varit utsatt för omvändelseförsök var högre för hbtq-personer som:

²⁷ Intersektionalitet handlar om hur olika diskrimineringsgrunder och maktordningar kan påverka varandra, och ibland till och med kan förstärka varandra. Ordet kommer från engelskans *intersection*, som kan betyda vägskorsning och skärning. Intersektionspunkt är samma sak som skärningspunkt.

- är transperson,
- har utländsk bakgrund,
- har funktionsnedsättning,
- bor i landsbygdskommuner eller
- har föräldrar med eftergymnasial utbildning.

Ungdomsenkäten innehöll även en fråga om de unga fick gifta sig med vem de ville, oavsett sexuell läggning och kön. Det var färre hbtq-personer (77 procent) än heterocispersoner (84 procent) som svarade ja på frågan bland unga med utländsk bakgrund. MUCF konstaterade att tvångsäktenskap kan användas som en extrem form av omvändelseförsök, men att sådana äktenskap även kan ha andra syften.

Uppskattningar från olika verksamheter

MUCF har haft kontakt med Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck (numera nationellt kompetenscentrum), olika kommunala och ideella verksamheter som arbetar för att stödja personer som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och ideella verksamheter som stödjer hbtq-personer som utsatts för olika typer av kränkningar, hot och våld. Verksamheterna fick frågan hur många unga de kommit i kontakt med som har erfarenheter som kan utgöra omvändelseförsök.

MUCF redovisade ett antal svårigheter för verksamheterna att bedöma hur många personer det kunde bli fråga om, bland annat bristen på en etablerad definition, att det inte alltid framkommer om en individ är en hbtq-person och att individen själv inte alltid vet om detta är motivet till att de utsatts. De organisationer som MUCF hade kontakt med uppskattade att de sammanlagt kommit i kontakt med något hundratal individer som utsatts för något som skulle kunna definieras som omvändelseförsök. Verksamheterna som arbetar med personer som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck uppgav att 4–7 procent av ärendena rörde vad som kan beskrivas som omvändelseförsök. Den stödmottagning som inriktar sitt arbete på hbtq-personers utsatthet generellt, uppskattade andelen ärenden där det kan röra sig om omvändelseförsök högre, cirka 15–20 procent av ärendena.

Intervjuer och berättelser från enskilda samt uppgifter från stödverksamheter och forskare

MUCF har intervjuat nio personer samt tagit del av skriftliga berättelser från sju personer. Genom referensgruppsmöten har myndigheten även samlat in erfarenheter från myndigheter, kommunala verksamheter och civilsamhällesorganisationer. Det har varit fråga om aktörer som arbetar med att stödja unga hbtq-personer som utsätts för kränkningar, förtryck och våld eller som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck. Myndigheten har även fått in uppgifter genom en forskare som undersökt hbtq-frågor inom svenska frikyrkor. Av uppgifterna framgår i huvudsak följande.

Omvändelseförsök kan ta sig många uttryck och det kan vara svårt att särskilja dem från hedersrelaterat våld och förtryck. Unga hbtq-personer utsätts för våld, hot och kontroll i en hederskontext (se avsnitt 3.1 om hedersrelaterat våld och förtryck). De skickas även på så kallade uppfostringsresor som syftar till att förändra deras normbrytande beteende. Det normbrytande beteendet kan handla om sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck men även andra normbrott. Det finns uppgift om att unga skickas till släkt i ett annat land eller till någon form av läger, exempelvis i Kenya, Somalia eller USA. Unga hbtq-personer tvingas även till äktenskap.

MUCF konstaterar att myndigheten inte har kännedom om något fall där omvändelseförsök ska ha utförts av svensk läkare eller annan vårdpersonal. Enligt en stödverksamhet ska däremot en läkare ha kommit till Sverige för att ”omvända” en ung transperson. Vidare hade det enligt en av intervjupersonerna bokats en läkartid av personens förälder för att läkaren skulle ”bota” personen. Något liknande hade även en vän till intervjupersonen varit med om.

Stödverksamheterna har även lämnat uppgift om olika former av sociala och religiösa påtryckningar. Det har handlat om uppmaningar att förändra sig och att transpersoner fått höra att det är fel att genomgå könsbekräftande behandling då det skulle strida mot Guds vilja att ändra kroppen. Personer har även uppmuntrats att besöka England eller USA där det finns religiösa institutioner som arbetar med terapilikheter för att ”omvända” hbtq-personer. Det finns också exempel på att unga fått delta i självårdande samtal eller samtal med en präst eller imam och att det förekommit förbön, bikt eller någon form av ritual i syfte att ”omvända” dem. Ett exempel var

en ung kvinna vars familj trodde att hon var besatt av demoner och tog med henne till en moské, där hon blev fastbunden medan en person utförde en ritual. En annan person i en frikyrklig miljö hade uppmanats att inte ge uttryck för sin sexuella läggning i kyrkan. Genom jämnåriga fick personen även veta att särskilda bönemöten hållits där församlingsmedlemmar hade bett för att personen inte längre skulle vara homosexuell. I ett annat fall har en person berättat att en ledare upprepade gånger sagt till en person att personen ”inte är en del av Guds plan, att Gud inte skapat mig så här”.

Utöver uppmaningar, samtal och ritualer har det även framkommit uppgift om sociala bestraffningar som uteslutning ur eller förlust av uppdrag inom en församling eller att personer inte tillåts delta i verksamheten.

Av materialet framgår även att det finns ett socialt tryck på unga att inte komma ut som hbtq-person och att de oroar sig över att inte bli accepterade, bli övergivna eller inte accepteras av familjen. De unga som har vuxit upp i en religiös familj och miljö har enligt MUCF beskrivit ett sammanhang där hbtq-frågor är tabubelagda och något som det inte pratas öppet om. En person har beskrivit hur församlingsmedlemmar har talat positivt om omvändelse och att hon har oroat sig för att utsättas för påverkan. Av berättelserna från de unga personerna framgår vidare att omgivningens negativa attityder till hbtq-personer leder till att sådana personer döljer sin sexuella läggning eller könsidentitet eller avstår från att uttrycka kön på det sätt de själva vill. Attityderna påverkar de ungas självbild negativt och leder även till internaliserad homofobi.

11.3.2 Uppgifter om omvändelseförsök utöver MUCF:s kartläggning

Bortsett från MUCF:s kartläggning finns det uppgifter i rapporter, studier och inslag i nyhetsmedia om enskilda fall av omvändelseförsök. Den typen av uppgifter säger inget om hur vanliga omvändelseförsök är, men utgör en källa till exempel.

Uppgifter i rapporter m.m.

Ett exempel från en kristen miljö finns i rapporten *Församling från alla*, publicerad år 2016 av Ekumeniska grupperna för kristna hbtq-personer (EKHO). I rapporten finns en berättelse från en kvinna som förälskat sig i en annan kvinna. Kvinnorna förbjöds att ha kontakt med varandra och övertalades att genomgå ”demonutdrivning”. Relationen mellan kvinnorna tog slut och den intervjuade kvinnan har beskrivit att hon sjukskrevs och lades in på psykiatrien i anslutning till händelserna.²⁸

I en intervjustudie som publicerades år 2019 och som ingick i en kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck i Malmö, Göteborg och Stockholm intervjuades 235 personer med professionell och/eller personlig erfarenhet av utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck. En intervjuperson som citeras i rapporten beskriver hur hbtq-personer utsattes för omvändelseförsök:

De utsätts ju för hemska saker, omvändelseförsök till exempel: tvingas dricka vigt vatten, sitta och rabbla religiösa texter, allt för att göra dem friska liksom, för det ses som att de är sjuka. Skickas iväg för att de ska skärpa sig, tvingas gifta sig med någon av motsatt kön för då blir de friska kanske.²⁹

I rapporten konstateras vidare att det finns en rad omständigheter som förstärker hbtq-personers sårbarhet för hedersrelaterat våld och förtryck, såsom en stark hbtq-fobi i hederskontexten där brott mot normer kring kön, sexuell läggning och sexualitet är oerhört tabubelagda. Enligt rapporten tar sig förtrycket uttryck som internaliserad skam, att bli ”outad” eller hotad med det samt att utsättas för represalier i form av allvarligt våld vid normbrott. Flera intervjupersoner berättade även om rädsla för att utsättas för så kallade ”corrective rapes” – korrigerande våldtäkter, dvs. kollektivt genomförda sexuella övergrepp i syfte att ”bota” homosexualitet och brott mot könsnormer. I rapporten konstateras vidare att det förekommer att hbtq-personer tvingas besöka psykolog eller läkare eller resa till släktens hemland för att delta i omvändelseförsök. Vidare sägs att försöken kan ha religiösa inslag och/eller innebära påtvingad medicinering och

²⁸ Wickberg, J. (red.), m.fl., *Församling för alla* (Göteborg: EKHO Göteborg, 2016), s. 140 ff.

²⁹ Í Baianstovu, R., m.fl., *Heder och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar* (Örebro: Örebro Universitet, 2019), s. 146.

andra ingrepp som anses kunna ”bota” personen. I rapporten framkommer även uppgifter om tvångsäktenskap.³⁰

RFSL Ungdoms rapport HBT & heder, utgiven år 2011, bygger på intervjuer med 18 personer. I rapporten konstateras att ett återkommande tema i materialet är ”omvändelse”, dvs. att med olika medel försöka göra intervjupersonerna till heterosexuella cispersoner.³¹

En intervjuperson berättade om hur han övertalats av familjen att åka till en läkare utomlands för att bli ”botad” från sin homosexualitet. Personen fick av sin bror höra att han borde akta sig för vad deras pappa skulle göra om han återvände till Sverige utan att vara ”botad”. Intervjupersonen flydde några dagar innan familjen hann sätta planen i verket.

En annan person berättade om hur hon med våld togs till Libanon. Hon fick träffa en psykolog som försökte övertala henne att ändra sexuell läggning. När detta inte lyckades togs personen till en imam som läste ur koranen och försökte ta ur en ”demon” ur henne.

En transsexuell person berättade om hur han fick träffa en ledare för en muslimsk grupp i Sverige. Syftet med mötet verkade vara att ledaren skulle tala personen till rätta, men i stället valde ledaren att försvara honom. Efter mötet blev familjens inställning till personens könsidentitet långsamt mer accepterande.

Intervjumaterialet innehåller även uppgifter från personer med frikyrklig bakgrund. En sådan person berättade om hur medlemmar i församlingen, efter det att han själv berättat att han var homosexuell, bad för honom och försökte omvända honom. Homosexualiteten betraktades som en demon eller en sjukdom som skulle drivas ut. En annan sådan person berättade om hur han visades sidor på nätet som påstod sig kunna bota homosexualitet.

RFSL Ungdom identifierar i rapporten fyra strategier för familjens försök att åstadkomma omvändelse avseende personens sexuella läggning eller könsidentitet:

- att behandla den som en sjukdom och vända sig till läkare,
- att behandla den som en psykisk sjukdom och vända sig till psykolog,

³⁰ A.a., s. 142 ff.

³¹ Darj, F., m.fl., *HBT & Heder. En intervjustudie om unga hbt-personer som lever i familjer med bedersnormer*, (Gävle: ALMAEuropa & RFSL Ungdom, 2011), s. 99 ff.

- att behandla den som att personen är besatt av djävulen eller onda andar och vända sig till en religiös företrädare, samt
- att försöka omvända personen genom tvångsäktenskap.

I promemorian Ett utvidgat utreseförbud för barn (Ds 2022:9) konstateras att omvändelseförsök sker under uppfostringsresor. Uppfostringsresorna kan handla om att familjen vill korrigerar olika oönskade beteenden. I promemorian nämns flera olika beteenden, däribland icke önskvärd sexuell läggning. En uppfostringsresa kan enligt promemorian innebära att barnet placeras på institutioner, anstalter eller skolor men det kan också vara att barnet skickas till släktingar eller familjevänner, där de ibland kan utsättas för våld eller annan skadlig behandling. På institutionerna kan barnen och de unga riskera att utsättas för olika former av bestraffningar samt fysiskt och psykiskt våld. Det kan till exempel röra sig om att barn och unga isoleras med tvång, att de blir fastkedjade eller att de blir tvångsmedicinerade. Det vanligaste verkar enligt promemorian dock vara att barn förs till släktingar eller familjevänner.

Även i studien *En villkorad gemenskap*, som är baserad på djupintervjuer med 29 kristna hbtq-personer, framkommer uppgifter om omvändelseförsök. Majoriteten av intervjupersonerna i studien hade vittnat om att det förekommer olika former av omvändelsemetoder i frikyrkorna i dag. De vittnade om påtryckningar i bön, själavård och samtal, där de exempelvis blivit tystade, fått höra att det går att välja bort bi-/homosexualitet eller blivit uppmuntrade att bli ihop med en person av det andra könet. Personer med transerfarenhet har fått höra att det är emot Guds mening att genomgå en könsbekräftande behandling. Även andeutdrivning beskrivs. Ingen intervjuperson hade erfarenhet av omvändelseprogram av mer formell art, även om några hade blivit rekommenderade att delta i sådana utanför Sverige.³²

Uppgifter i media

Uppgifter om omvändelseförsök har även framkommit i nyhetsmedia. Exempelvis publicerade Dagens Nyheter en reportageserie om ämnet under sommaren 2022. I reportagen intervjuas en person

³² Carlström, C., *En villkorad gemenskap. Hbtq, sexualitet och kristen frikyrklighet* (Stockholm/Göteborg, Makadam Förlag, 2023).

som varit med om en ”demonutdrivning” i en kristen miljö. En annan person, vars familj fick veta att hon var homosexuell, fick höra av sin pappa att hon skulle klä sig kvinnligt, att han skulle ta henne till deras hemland och till kyrkan samt att hon skulle få mediciner för att ”bota” sig. En tredje person som kom ut som homosexuell fick höra att han skulle tas till ett annat land och ges sprutor med testosteron. Han skulle även tas med till imamer. De trodde att han var besatt av demoner.³³ En reporter som utgav sig för att vara homosexuell och som vände sig till olika såväl kristna som muslimska religiösa företrädare erbjöds hjälp att ”bota” sin sexuella läggning. Råden inbegrep att personen skulle be, förtränga sina känslor, gifta sig med en kvinna och bryta med vänner, gå kurs och få självvård samt att han skulle få hjälp att kontakta läkare. Personen fick gå en bibelskola och tips om böcker.³⁴ Även i Hallands nyheter gjordes ett reportage med en person som blev föremål för omvändelseförsök, genom förbön och något som liknade ”demonutdrivning”. Personen hade även behandlats av psykologer i utlandet för sin homosexualitet.³⁵ I ett reportage i Aftonbladet beskrevs hur en hbtq-person uteslöts ur en församling och en annan person blev föremål för förbön.³⁶ Det finns även uppgifter om skambeläggande. I ett tv-inslag finns uppgifter från en person om att ha blivit kallad ”spetälsk sodomit när halva församlingen såg på”.³⁷

11.4 Sammanfattande iakttagelser

Förekomsten av omvändelseförsök i Sverige

”Omvändelseförsök” är en beteckning på många olika slags handlingar med vissa gemensamma nämnare. En gemensam nämnare är det särskilda syftet att försöka förmå någon att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill. En

³³ Sadkovic, A. & Thegerström, N., *De skulle ”omvändas” från homosexualitet – med sprutor och demonutdrivning*, Dagens Nyheter, 5/7 2022.

³⁴ Sadkovic, A. & Thegerström, N., *DN granskar: Så vill religiösa församlingar ”omvända” homosexuella – får miljoner i bidrag*, Dagens Nyheter, 4/7 2022.

³⁵ Mårtensson, M., *Anton skulle botas – med böner och demonutdrivning*, Hallands Nyheter, 18/2 2022.

³⁶ Abbasi, N., m.fl., *Församlingens omvändelseförsök: ”Jag låg och skakade på golvet”*, Aftonbladet, 1/6 2022.

³⁷ Sveriges television, *Gud som haver barnen kär 2. Gud hör alla syndiga tankar*, Sveriges television 7/2 2022.

annan gemensam nämnare är att omvändelseförsök inte utgår från en neutral eller accepterande inställning till personens sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. I stället utgår de från en heterocisnorm, där avvikelser från normen ses som sjukligt, syndigt eller på annat sätt inte önskvärt. Det finns en stor variation i fråga om tillvägagångssätt. Omvändelseförsöken skulle utifrån tillvägagångssätt kunna delas in i följande kategorier:

1. metoder som riktas direkt mot kroppen, såsom hormonbehandling och kirurgiska ingrepp ("kroppspåverkande metoder"),
2. metoder som liknar eller är hämtade från samtalsterapi, tolvstegsprogrammet och liknande ("terapiimiterande metoder"),
3. metoder som bygger på religiösa ritualer och andra handlingar med religiös koppling, såsom förbön, själavårdande samtal, andeutdrivning osv. ("religiösa metoder"), samt
4. andra påverkansförsök som inte faller in under övriga kategorier, som kan sträcka sig från utfrysning och verbala övertalningsförsök till tvångsäktenskap och allvarliga våldshandlingar.

I den sistnämnda kategorin kan det även ingå handlingar som är ingripande utan att vara metodiska, såsom våld i en hederskontext utövat vid ett enstaka tillfälle i syfte att bestraffa en person som har överträtt heterocisnormen. Sådana handlingar närmar sig gränsen för vad som får anses utgöra omvändelseförsök.

MUCF:s kartläggning och övriga uppgifter visar att omvändelseförsök i viss utsträckning förekommer i Sverige, dock inte i alla former som förekommer eller har förekommit historiskt och internationellt.

Det finns inget som tyder på att kroppspåverkande metoder används vid omvändelseförsök i Sverige. Det finns inte heller någon klar uppgift om att terapiimiterande metoder förekommer. I ungdomsenkäten för år 2021 har visserligen en liten andel, drygt en procent av de deltagande hbtq-personerna, svarat att "Jag har blivit utsatt för 'behandlingar', till exempel så kallad omvändelseterapi". Det är dock oklart när och hur dessa behandlingar har utförts. De uppgifter, vid sidan av ungdomsenkäten, som tyder på att kroppspåverkande eller terapiimiterande metoder kan ha förekommit har koppling till utlandet, exempelvis genom att utländska läkare involverats eller att

personer uppmanats att söka sig till utländska institutioner som arbetar med ”terapi liknande metoder”.

Uppgifterna om förekomsten av omvändelseförsök i Sverige är således i huvudsak hänförliga till de två sistnämnda kategorierna. När det gäller den tredje kategorin (”religiösa metoder”) finns det uppgifter om att hbtq-personer har utsatts för påverkan genom inom ramen för självavårdande samtal men även genom olika former av suggererande ritualer och liknande handlingar, exempelvis andeutdrivning. I dessa situationer anses personen besatt av onda andar som ger upphov till exempelvis en oönskad sexuell läggning. En eller flera personer utför någon form av ritual i personens närvaro, som kan inkludera inslag som förbön och handpåläggning, i syfte att driva ut andarna. Genom de suggererande handlingarna skapas en förväntan och ett tryck på personen att förändra eller undertrycka sin sexuella läggning.

När det gäller den fjärde kategorin av omvändelseförsök finns det uppgifter om att hbtq-personer utsätts för olika former av fysiskt våld, fysiskt betvingande och hot om att utsättas för brott. Enligt uppgifter från MUCF:s ungdomsenkät förekom även uppfostningsresor, tvångsäktenskap och att personer förts ur Sverige och under en period tvingats leva i ett annat land, samt hot om dessa tre åtgärder.

Det förekommer även olika former av verbal påverkan som inte innefattar hot om brott. Det kan handla om övertalningsförsök genom samtal, upprepade uppmaningar och liknande psykiska påverkansförsök där en eller flera personer försöker påverka någon i omvändelse syfte. Det vanligaste tillvägagångssättet som framkom i svaren i ungdomsenkäten var att en person blivit tillsagd att förändra sig, något som kan men inte måste utgöra omvändelseförsök.

Andra tillvägagångssätt hänförliga till den fjärde kategorin som har framkommit är olika former av social bestraffning, såsom utfrysning, uteslutning ur gemenskap och fråntagande av uppdrag i en församling. Sådana åtgärder kan dock utgöra en spontan reaktion på att någon ”kommer ut”. Det framgår inte tydligt i materialet i vilken utsträckning åtgärderna används i syfte att ”omvända” personer.

När det gäller frågan om vem som utför omvändelseförsök och i vilka sammanhang de förekommer finns det inget som talar för att de i någon nämnvärd omfattning förekommer inom hälso- och sjukvården eller utförs av hälso- och sjukvårdspersonal. I den nationella ungdomsenkäten år 2021 svarade en liten andel, drygt en procent, att

en person på mottagning i Sverige försökt påverka dem i syfte att förändra deras sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Dock kan dessa svar avse påverkan som inte utgör omvändelseförsök. I det övriga materialet finns inte några uppgifter som kopplar omvändelseförsök till hälso- och sjukvården.

Omvändelseförsök i Sverige synes i första hand förekomma i privata och i viss mån religiösa sammanhang. När det gäller det sistnämnda har det inte framkommit någon uppgift om att religiösa samfund centralt skulle ha stöttat eller uppmuntrat utförandet av omvändelseförsök. Omvändelseförsök i en religiös miljö torde snarare utföras av enskilda religiösa ledare eller andra personer inom enskilda församlingar.

I den mån det rör sig om metodiska tillvägagångssätt synes det främst handla om det som i denna utredning kallas ”religiösa metoder”. Gemensamt för nu nämnda åtgärder torde vara att de i regel utförs av omsorg om den person som utsätts för dem, i syfte att ”bota” personen så att han eller hon kan fortsätta vara en del av den religiösa gemenskapen.

En särskild kategori är omvändelseförsök som vidtas inom en hederskontext, även om en sådan kontext kan överlappa med ett religiöst sammanhang. Åtgärder inom en hederskontext kan syfta till att ”omvända” en hbtq-person men även till att bevara eller återupprätta familjens eller släktens heder. Ett exempel på sådana åtgärder är tvångs-äktenskap, våld och hot.

Omvändelseförsökens skadlighet

Omvändelseförsök kan skada såväl den enskilde som hbtq-personer som grupp.

Det saknas forskning om enskilda som drabbats av skador eller lindande på grund av omvändelseförsök i Sverige. Av den internationella forskningen framgår emellertid att omvändelseförsök eller ”omvändelseterapi” kan leda till psykisk ohälsa och självmordsförsök, samt en rad andra negativa psykosociala konsekvenser (se avsnitt 11.2).

Det finns omvändelseförsök som genomförs på ett sådant sätt att kroppsliga skador uppstår. Emellertid synes den gemensamma nämnaren inte vara den typen av skador. Kännetecknande för omvändelseförsök får i stället anses vara att de riskerar att skada självkänslan,

leda till psykisk ohälsa med olika följdverkningar och motverka att en person accepterar sin sexuella läggning eller könsidentitet. En viktig förklaring till omvändelseförsökens skadlighet torde vara att de inte utgår från en neutral eller accepterande inställning i förhållande till dessa sidor av personens identitet. Omvändelseförsök kan därigenom bidra till en negativ självbild och på så sätt skada självkänslan. Omvändelseförsök är även ovetenskapliga eftersom det saknas stöd för att de kan leda till en ”omvändelse”. I de fall där hbtq-personer underkastar sig sådana åtgärder i den falska förhoppningen att bli ”botade” finns en risk att de skuldbelägger sig själva för att inte ha lyckats förändra sig, vilket ytterligare kan bidra till psykisk ohälsa.

Omvändelseförsök torde vara särskilt skadliga när de utförs mot sårbara personer, vilket också kommit till uttryck i andra länders lagstiftning. Det kan handla om personer som på grund av ålder, sjukdom eller funktionshinder har begränsade möjligheter att värja sig mot påverkan. Det kan även handla om att någon utövar påverkan mot en person som befinner sig i beroendeställning eller på annat sätt i en utsatt situation. Barn får anses särskilt sårbara. De är regelmässigt beroende av vårdnadshavare och andra vuxna i sin närmaste sociala omgivning. De har inte heller samma möjligheter som vuxna att lämna en social miljö där de utsätts för påtryckningar. Omvändelseförsök utgör ett ingripande i centrala aspekter av den personliga identiteten och barn befinner sig i ett känsligt skede i livet där identiteten är under utveckling. Barn är mer formbara än vuxna och påverkan på dem riskerar därmed, i högre grad än när det gäller vuxna, att sätta spår för livet.

Hur skadligt ett omvändelseförsök är torde bero på omständigheterna i det enskilda fallet. Tillvägagångssätten varierar betydligt och den här utredningen har utgått från den vida definition av omvändelseförsök som använts i MUCF:s rapport (se avsnitt 11.1).

Förutom att skada enskilda kan omvändelseförsök genom att sprida eller förstärka patologiserande eller på annat sätt negativa föreställningar bidra till stigmatisering av hbtq-personer generellt.

12 Den nuvarande regleringen

Syftet med detta kapitel är att ge en överblick över straffbestämmelser och andra föreskrifter som på olika sätt kan ge ett skydd mot omvändelseförsök.

I kapitel 11 har omvändelseförsök beskrivits. De kan utföras på många olika sätt. En gemensam nämnare är att omvändelseförsök utförs i syfte att förmå någon att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill (fortsättningsvis benämnt ”omvändelsesyfte”). Vidare utgår omvändelseförsök från en negativ inställning till sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck som avviker från heterocisnormen¹. Av elfte kapitlet framgår även att omvändelseförsök är kopplade till en rad negativa konsekvenser för enskilda.

I stor utsträckning är de tillvägagångssätt som förekommer vid omvändelseförsök redan kriminaliserade. I avsnitt 12.1 nedan diskuteras tillämpligheten av ett antal bestämmelser i brottsbalken i förhållande till omvändelseförsök. I avsnitt 12.2–12.5 redovisas bestämmelser i andra lagar, som visserligen inte utgör straffbestämmelser, men som kan få betydelse vid bedömningen av behovet av ett förstärkt straffrättsligt skydd mot omvändelseförsök. I avsnitt 12.6 finns en sammanfattande bedömning i fråga om det nuvarande skyddet.

¹ *Cisnormativitet* innebär antagandet att alla människor identifierar sig som det kön de blivit tilldelade vid födelsen och lever enligt de sociala normerna för det könet. *Heteronormativitet* innebär antagandet att det bara finns två kön, flicka/kvinna respektive pojke/man och att dessa är varandras motsatser eller komplement. Män och kvinnor förväntas vara heterosexuella och bete sig enligt normer för det kön de blivit tilldelade vid födelsen.

12.1 Brottsbalken

12.1.1 Brott enligt tredje kapitlet

Omvändelseförsök kan innefatta brott mot liv och hälsa enligt tredje kapitlet brottsbalken. De bestämmelser som främst är relevanta redovisas nedan följt av en bedömning i förhållande till omvändelseförsök.

De relevanta straffbestämmelserna

För *misshandel* döms enligt 5 § den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd. Straffskalan är fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, böter eller fängelse i högst sex månader. En misshandel kan enligt 6 § rubriceras som *grov* eller *synnerligen grov* med en straffskala om fängelse i lägst ett år och sex månader och högst sex år respektive lägst fem år och högst tio år.

För *vållande till kroppsskada eller sjukdom* döms enligt 8 § den som av oaktsamhet orsakar en annan person sådan kroppsskada eller sjukdom som inte är ringa. Straffskalan är böter eller fängelse i högst sex månader eller, om brottet är grovt, fängelse i högst fyra år.

För *framkallande av fara för annan* döms den som av grov oaktsamhet utsätter en annan person för livsfara eller fara för svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom. Straffskalan är böter eller fängelse i högst två år.

Bedömning i fråga om omvändelseförsök

Vissa brott mot liv och hälsa eller hot om sådana brott kan utgöra påtryckningsmedel för att få någon att delta i till exempel en "behandling" i omvändelsesyfte. Det kan då bli fråga om olaga tvång, ett brott som beskrivs i nästa avsnitt.

Vidare kan "omvändelsemetoden" innebära att någon genom fysiska medel tillfogas eller utsätts för fara för sådana skadliga effekter som omfattas av de ovan nämnda bestämmelserna. Detta gäller till exempel om någon skulle utsättas för "behandling" genom elchocker och hormonbehandlingar ("kroppspåverkande metoder", se avsnitt 11.4). Även mer extrema former av andeutdrivning skulle kunna innefatta misshandel eller vållande till kroppsskada. Ett annat exempel är om

en förälder utövar fysiskt våld mot sitt barn i syfte att förmå barnet att exempelvis förändra sin sexuella läggning. Det bör i denna typ av fall inte uppstå särskilda bevis- eller tillämpningssvårigheter.

I vissa fall utförs omvändelseförsök på ett sätt som utgör eller liknar psykiskt våld. Detta kan bli fallet om det utförs genom ”terapi-imiterande” respektive ”religiösa” metoder (se avsnitt 11.4). Det rör sig om en typ av metoder som bygger på samtal, ritualer och liknande handlingar, som inte innefattar utövande av fysiskt våld, men som leder till eller riskerar att leda till psykisk ohälsa.

Även denna typ av omvändelseförsök kan falla under någon av de tre ovannämnda bestämmelserna. Det krävs inte att gärningspersonen har gått till väga på något visst sätt. Bestämmelserna är tillämpliga även vid orsakande av eller fara för psykisk sjukdom och psykisk invaliditet samt vid psykiskt lidande som medför en medicinskt påvisbar effekt, till exempel en psykisk chock. Utanför tillämpningsområdet faller endast lindrigare psykiska effekter, som att framkalla rädsla med hjälp av psykiska medel (ett sådant förfarande kan där emot utgöra ofredande).² Därtill finns det ytterligare avgränsningar av det straffbara området. Framkallande av fara för annan omfattar endast fara för *allvarlig* sjukdom. Vidare faller orsakande av endast *ringa* sjukdom utanför bestämmelsen om vållande till kroppsskada eller sjukdom.

Vid ett straffrättsligt ingripande mot den aktuella typen av omvändelseförsök torde det uppstå samma slags svårigheter som vid andra former av psykiskt våld. Det är svårare att bevisa att en gärningsperson med psykiska medel har orsakat en psykisk effekt än att bevisa att denne med fysiska medel har orsakat en fysisk skada. Bevisvårigheter i förhållande till psykiskt våld har lyfts i promemorian Straffansvar för psykiskt våld (Ds 2022:18), där det konstateras att det saknas vägledande avgöranden³. Åklagaren måste bevisa att gärningen har orsakat en medicinskt påvisbar psykisk effekt, samtidigt som det kan finnas många alternativa förklaringar till denna effekt. Detta gäller särskilt om effekten har utvecklats under en längre tid efter gärningen. Liknande svårigheter uppstår även vid brottet framkallande av fara för annan. Åklagaren behöver bevisa att handlingen inneburit fara för allvarlig sjukdom. Det räcker inte att gärningen typiskt sett inneburit en fara, utan faran ska ha förelegat i det

² Bäcklund, A., m.fl., Brottsbalken (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 3 kap. 5 §.

³ Ds 2022:18, s. 167 ff.

enskilda fallet. Utöver orsakande av eller fara för effekten krävs för straffansvar att gärningspersonen hade uppsåt respektive var oaktsam eller grovt oaktsam, något som kan föranleda ytterligare bevis- och tillämpningssvårigheter.

Slutligen bör det noteras att om en person har samtyckt till att genomgå en ”behandling” eller liknande förfarande i omvändelsesyfte kan samtycket befria från ansvar för misshandel respektive medföra att oaktsamhetskravet inte är uppfyllt i förhållande till de två andra brotten. Innebörden i den straffrättsliga ansvarsfrihetsgrunden samtycke har behandlats i avsnitt 6.1.3. Gränsen för ansvarsfrihet på grund av samtycke sammanfaller vanligen med gränsen mellan ringa misshandel och normalgraden av misshandel.

12.1.2 Brott enligt fjärde kapitlet

Ett omvändelseförsök kan också genomföras på ett sådant sätt att det innefattar brott mot frihet eller frid enligt fjärde kapitlet brottsbalken. De bestämmelser som främst är relevanta redovisas nedan följt av en bedömning i förhållande till omvändelseförsök.

De relevanta straffbestämmelserna

För *människorov* döms enligt 1 § den som bemäktigar sig och för bort eller spärrar in ett barn eller någon annan med uppsåt att skada honom eller henne till liv eller hälsa eller att tvinga honom eller henne till tjänst eller att öva utpressning. Straffskalan är fängelse på viss tid, lägst fyra och högst arton år, eller på livstid. Är brottet mindre grovt, döms till fängelse i högst sex år.

För *olaga frihetsberövande* döms enligt 2 § den som, i annat fall än som utgör människorov eller människohandel, för bort eller spärrar in någon eller på annat sätt berövar honom eller henne friheten. Straffskalan är fängelse i lägst ett och högst tio år eller, om brottet är mindre grovt, böter eller fängelse i högst två år.

För *olaga tvång* döms enligt 4 § den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar någon att göra, tåla eller underlåta något. För olaga tvång döms även den som med sådan verkan utövar tvång genom hot att åtala eller ange någon annan för brott eller att lämna menligt meddelande om någon

annan, om tvånget är otillbörligt. Straffskalan är böter eller fängelse i högst två år. För *grovt olaga tvång* är straffskalan fängelse i lägst ett och högst sex år.⁴

För *grov fridskränkning* döms enligt 4 a § den som begår brottsliga gärningar enligt vissa i paragrafen angivna lagrum mot en närstående eller tidigare närstående person, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Har gärningarna begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, döms i stället för *grov kvinnofrids-kränkning*. Straffskalan för bägge brotten är fängelse i lägst ett och högst sex år.

För *olaga förföljelse* döms enligt 4 b § den som förföljer en person genom brottsliga gärningar som utgör brott enligt vissa i paragrafen angivna lagrum om var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet. Straffskalan är fängelse i högst fyra år.

Brotten *äktenskapstvång* och *barnäktenskapsbrott* enligt 4 c § samt *vilseledande till äktenskapsresa* enligt 4 d § har beskrivits i avsnitt 9.2.1.

För *hedersförtryck* döms enligt 4 e § den som mot en person begår brottsliga gärningar enligt vissa i paragrafen angivna lagrum och ett motiv varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Straffskalan är fängelse i lägst ett och högst sex år.

För *olaga hot* döms enligt 5 § den som hotar någon annan med brottslig gärning på ett sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig rädsla för egen eller annans säkerhet till person, egendom, frihet eller frid. Straffskalan är böter eller fängelse i högst två år. För *grovt olaga hot* är straffskalan fängelse i lägst ett och högst fyra år.⁵

För *ofredande* döms enligt 7 § den som fysiskt antastar någon annan eller utsätter någon annan för störande kontakter eller annat hänsynslöst agerande, om gärningen är ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt. Straffskalan är böter eller fängelse i högst ett år.

⁴ Straffskalan för det grova brottet gäller från och med den 1 juli 2023, se prop. 2022/23:53, bet. 2022/23:JuU8, rskr. 2022/23:179.

⁵ Straffskalorna gäller från och med den 1 juli 2023, se prop. 2022/23:53, bet. 2022/23:JuU8, rskr. 2022/23:179.

Bedömning i fråga om omvändelseförsök

Omvändelseförsök kan innefatta olika former av tvång. Det kan handla om att en person tvingas underkasta sig en metod som syftar till ”omvändelse”. Tvång kan även ingå i metoden som sådan.

Bestämmelsen om olaga frihetsberövande kan tillämpas på vissa omvändelseförsök som genomförs med eller bygger på tvång. Bestämmelsen omfattar förutom bortförande eller inspärrande även andra sätt att beröva en person friheten, såsom att binda en person eller ställa honom eller henne under bevakning.⁶ Ett exempel på omvändelseförsök som kan falla under bestämmelsen är demonutdrivning där personer har bundits fast samt fall där personer har internerats i läger.

Vissa omvändelseförsök skulle kunna utgöra människorov. Bestämmelsen skulle till exempel kunna tillämpas om en person som lever i en hederskontext bemäktigas och förs bort av familjemedlemmar eller släktingar för att utsättas för påtryckningar i form av misshandel, i syfte att ”omvändas”.

I många fall bör det vidare vara möjligt att tillämpa bestämmelsen om olaga tvång. Bestämmelsen omfattar att någon tvingar någon annan, med användande av vissa medel, att ”göra, tåla eller underlåta något”. Tillämpningsområdet är således brett. För att det ska bli fråga om olaga tvång krävs dock att gärningspersonen använder vissa påtryckningsmedel. För det första omfattas tvång genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning. Med ”våld” avses inte bara misshandel eller annat fysiskt betvingande, utan också lindrigare former av våldsanvändning mot en annan person. Det krävs dock att våldet har varit så kraftigt att det övervunnit ett motstånd från offrets sida.⁷

Som olaga tvång räknas även tvång genom hot att åtala eller ange personen för brott eller att lämna menligt meddelande om personen. I sådana fall krävs även att tvånget är otillbörligt. Bedömningen av om ett tvång ska anses otillbörligt i det enskilda fallet får prövas med hänsyn främst till syftet (ändamålet) med tvånget.⁸ Tvånget får anses otillbörligt om det syftar till att ”omvända” en hbtq-person.

Omvändelseförsök genomförs även genom tvångsåktenskap eller hot om sådant äktenskap. Mot den typen av omvändelseförsök finns

⁶ Bäcklund, A., m.fl., Brottsbalken (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 4 kap. 4 §.

⁷ A.st.

⁸ A.st.

ett specifikt skydd genom bestämmelserna om brotten äktenskaps-tvång och barnäktenskapsbrott.

Ett omvändelseförsök kan även innefatta uttalanden som utgör olaga hot. Ett exempel på ett sådant försök skulle kunna vara att en person blir hotad att utsättas för misshandel om personen inte klär sig på ett sätt som stämmer överens med det kön personen tilldelades vid födseln. Om ett sådant hot leder till avsedd effekt, dvs. att personen tvingas att klä sig på ett annat sätt än denne vill, blir det fråga om olaga tvång. Om personen inte följer hotet blir det däremot inte fråga om försök till olaga tvång, utom när omständigheterna är sådana att det är fråga om ett grovt brott och det då blir fråga om försök till grovt olaga tvång (jfr 10 §). Handlandet bedöms då i stället som olaga hot.

Slutligen kan många omvändelseförsök som inte faller in under andra straffbestämmelser i brottsbalken fångas upp av bestämmelsen om ofredande, som har ett brett tillämpningsområde.

Omvändelseförsök som innefattar vissa kroppsliga förnärmelser som är för lindriga för att utgöra misshandel skulle kunna falla in under uttrycket *fysiskt antastar* i ofredandebestämmelsen. Exempel på sådana handlingar kan enligt förarbetena vara att lägga krokben för någon, knuffa någon, rycka eller slita i personens kläder eller att tillfälligt hålla fast personen.⁹

Vidare skulle omvändelseförsök kunna genomföras genom upprepade och oönskade eller *störande kontakter* och därmed utgöra ofredande. Formen för kontakterna saknar betydelse. Det kan alltså vara fråga om såväl direkta kontakter vid fysiska sammanträffanden som kontakter via internet eller något annat sätt att kommunicera. Kontakterna kan vara störande på grund av sitt antal eller på grund av när och hur de sker. Av betydelse är också vad kontakterna innebär. Om det är fråga om nedsättande eller kränkande budskap kan ett mindre antal kontakter eller meddelanden utgöra ett ofredande, jämfört med till innehållet harmlösa eller innehållslösa kontakter.¹⁰

Slutligen skulle omvändelseförsök kunna genomföras genom ett *annat hänsynslöst agerande*. Ett sådant agerande kan ske såväl genom direkta angrepp på sinnen som genom angrepp via internet eller andra kommunikationsformer. För att agerandet ska vara straffbart krävs att det kan beskrivas och upplevas som hänsynslöst. Exempel

⁹ Prop. 2016/17:222, s. 98.

¹⁰ Prop. 2016/17:222, s. 98 f.

på sådana hänsynslösa ageranden kan vara att allvarligt skrämma eller störa någon genom till exempel höga ljud eller pyroteknik, att filma någon på ett påträngande sätt eller att filma en naken person så att denne märker det. Även mer subtila kontakter som till exempel att någon följer efter någon annan under en viss tid eller återkommande står utanför någons bostad omfattas, förutsatt att förföljandet uppfattas av den som förföljs och har viss varaktighet eller frekvens.¹¹

Omvändelseförsök genom yttranden skulle kunna bedömas som ofredande även om det inte är fråga om störande kontakter, om yttrandet eller yttrandena ändå kan bedömas som ett hänsynslöst agerande.

I förarbetena till den senaste ändringen av bestämmelsen om ofredande uttalas att även enstaka yttranden i viss begränsad utsträckning på grund av sitt innehåll bör kunna anses ge uttryck för ett hänsynslöst agerande. Förutom framförande av falska dödsbud kan det vara fråga om yttranden som ligger nära hot eller som annars allvarligt kränker människovärdet eller rubbar tryggheten och tilliten till andra människor eller på annat sätt ger uttryck för hat mot någon. Exempel på sådana yttranden sägs, under förutsättning att gärningen också är ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt, vara att med emfas uppmana någon att ta livet av sig¹² eller att framföra grova och detaljerade kränkningar av sexualiserad eller våldsamt natur.¹³ Genom en dom från Högsta domstolen är det numera klarlagt att det kan utgöra ofredande att framföra hot om att ta sitt eget liv, om uttalandet har fällt av ren illvilja eller om det annars har utformats på ett sätt som har varit avsett att vara särskilt skrämmande och obehagligt för mottagaren.¹⁴

En avgörande förutsättning för om ett omvändelseförsök ska bedömas som ofredande är att gärningen ska ha varit ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt. Med detta uttryck avses att det är tillräckligt att gärningen typiskt sett är sådan att någons frid kränks. Någon fridskränkning behöver inte ha uppkommit i det enskilda fallet. Genom en sådan avgränsning till typiska effekter, undantas gärningar som kan vara ovälkomna, otrevliga eller obehagliga men som den enskilde rimligen ska kunna tåla.

¹¹ A. prop., s. 99.

¹² Handlandet är numera under vissa förutsättningar straffbart som uppmaning till självmord enligt 4 kap. 7 a § brottsbalken.

¹³ Prop. 2016/17:222, s. 99.

¹⁴ Högsta domstolens dom den 14 juli 2022 i mål nr B 6358-21.

Bedömningen ska göras utifrån de faktiska förhållandena i det enskilda fallet och med hänsyn till den enskilda målsäganden. Av betydelse blir då angreppet som sådant men även omständigheterna kring det. Ett agerande som sker inom ramen för en hetsig och ömsesidig diskussion behöver till exempel inte utgöra ofredande, medan motsvarande agerande om det sker opåkallat och överraskande i större utsträckning kan vara fridskränkande. Det bör även beaktas om agerandet riktar sig mot en särskilt sårbar person – till exempel en person som är utsatt för trakasserier och mobbning – eller till någon som befinner sig i en beroendeställning, till exempel ett barn till den som gör uttalandet. Även den omständigheten att agerandet sker inför andra personer på ett sätt som kan sägas förvärpa kränkningen bör beaktas. En straffbar handling förutsätter att agerandet har utgjort ett angrepp på den privata sfär som varje människa kan sägas ha rätt att hålla fredad. Brottet fullbordas när denna sfär överträds.¹⁵

Avslutningsvis noteras att även bestämmelserna om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning samt olaga förföljelse och hedersförtryck kan bli aktuella vid omvändelseförsök. Bland de gärningar som kan ingå som led i dessa brott finns till exempel misshandel, olaga tvång, olaga hot och ofredande. Brottet hedersförtryck blir bara tillämpligt vid de omvändelseförsök där bevarandet eller återupprättandet av någons heder utgjort ett motiv. Fridskränkningsbrotten täcker in de omvändelseförsök som begås mot en närstående. Olaga förföljelse kräver däremot varken ett särskilt motiv eller en viss relation mellan de inblandade.

12.1.3 Brott enligt femte kapitlet

Femte kapitlet brottsbalken avser ärekränkning. De bestämmelser som främst är relevanta redovisas nedan följt av en bedömning i förhållande till omvändelseförsök.

De relevanta straffbestämmelserna

För *förtal* döms enligt 1 § den som utpekar någon såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest annars lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning. Straffskalan

¹⁵ Prop. 2016/17:222, s. 99.

är böter eller enligt 2 §, om brottet är grovt, böter eller fängelse i högst två år. I 1 § andra stycket finns ett undantag från det straffbara området för situationer där det var försvarligt att lämna uppgiften, förutsatt att uppgiftslämnaren visar att uppgiften var sann eller att han eller hon hade skälig grund för den.

För *förolämpning* döms enligt 3 § den som, i annat fall än som utgör förtal eller grovt förtal, riktar beskyllning, nedsättande uttalande eller förödmjukande beteende mot någon annan, om gärningen är ägnad att kränka den andres självkänsla eller värdighet. Straffskalan är böter eller, om brottet är grovt, böter eller fängelse i högst sex månader.

Bedömning i fråga om omvändelseförsök

Inom ramen för olika former av omvändelseförsök kan det ingå kränkande uttalanden som kan falla under bestämmelserna om förtal eller förolämpning.

För att det ska bli förtal krävs att gärningspersonen lämnar en uppgift som är ägnad att utsätta den utpekade personen för andras missaktning. Det krävs inte att den ärekränkande uppgiften är nedsättande för den utpekades medborgerliga anseende enligt den uppfattning som är allmänt rådande eller förhärskande i samhället i dess helhet. Det är tillräckligt att uppgiften är nedsättande för den kränktes anseende i de särskilda kretsar som denne tillhör.¹⁶ För att det ska bli fråga om förtal krävs även att uppgiften når någon annan än den utpekade personen.

Ett exempel på ett omvändelseförsök där förtal ingår skulle kunna vara om en religiös ledare inför en församling lämnar nedsättande uppgifter om en församlingsmedlem som kommit ut som homosexuell, i syfte att påverka personen att förändra sin sexuella läggning.

Även förolämpning skulle kunna ingå som ett inslag i ett omvändelseförsök. Bestämmelsen om förolämpning är vidare än förtalsbestämmelsen då den omfattar förödmjukande beteenden, exempelvis föraktfulla tecken, gester eller imitationer.¹⁷ Om en bestämd nedsättande uppgift lämnas till både den som uppgiften avser och någon annan så döms dock endast för förtal.

¹⁶ Bäcklund, A., m.fl., Brottsbalken (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 5 kap. 1 §.

¹⁷ A.a, kommentaren till 5 kap. 3 §.

För att det ska bli fråga om förolämpning krävs att gärningen är ägnad att kränka den angripnes självkänsla eller värdighet. Detta innebär inte att en kränkning behöver ha uppkommit i det enskilda fallet. Det avgörande är i stället om gärningen typiskt sett var sådan att den kunnat orsaka en kränkning av sådant slag. Det kan till exempel vara fråga om kränkande uttalanden som anspelar på någons sexuella läggning, könstillhörighet eller särpräglad drag i utseendet.¹⁸

Bedömningen av om gärningen var ägnad att kränka självkänslan eller värdigheten ska göras utifrån de faktiska förhållandena i det enskilda fallet och med hänsyn till den enskilda målsäganden. Uttalandet måste på ett mer personligt plan kunna träffa den angripne.¹⁹

Brotten förtal och förolämpning faller som huvudregel under enskilt åtal. I vissa fall får allmän åklagare väcka åtal om målsäganden anger brottet till åtal och åtal anses påkallat från allmän synpunkt. Ett sådant undantag är när målsäganden är under arton år. Ett annat undantag avser förolämpning med anspelning på bland annat sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck (se 5 §).

12.1.4 Brott enligt sextonde kapitlet

I sextonde kapitlet brottsbalken finns två brott som ger ett skydd mot handlingar riktade mot utsatta grupper och som kan få betydelse om hbtq-personer utsätts för påtryckningar i omvändelsesyfte.

De relevanta straffbestämmelserna

För *hets mot folkgrupp* döms enligt 8 § den som i ett uttalande eller i ett annat meddelande som sprids hotar eller uttrycker missaktning för en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer med anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck. Straffskalan är fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, böter. Om brottet är grovt är straffskalan fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

¹⁸ Prop. 2016/17:222, s. 101.

¹⁹ Bäcklund, A., m.fl., Brottsbalken (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 5 kap. 3 §.

För *olaga diskriminering* döms enligt 9 § första stycket en näringsidkare som i sin verksamhet diskriminerar någon på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck genom att inte gå personen till handa på de villkor som näringsidkaren i sin verksamhet tillämpar i förhållande till andra. Straffskalan är böter eller fängelse i högst ett år.

Enligt andra stycket omfattas också näringsidkarens anställda och personer som annars handlar på dennes vägnar samt personer som är anställda i allmän tjänst eller har allmänt uppdrag.

Enligt tredje stycket omfattas även anordnare av allmän sammankomst eller offentlig tillställning och medhjälpare till sådana anordnare om de diskriminerar någon på grund av någon av de grunder som anges på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck genom att vägra personen tillträde till sammankomsten eller tillställningen på de villkor som gäller för andra.

Bedömning i fråga om omvändelseförsök

Bestämmelsen om hets mot folkgrupp kan under vissa förutsättningar omfatta uttalanden som görs vid ett omvändelseförsök.

En första förutsättning är att gärningspersonen hotar eller uttrycker missaktning för exempelvis homosexuella eller transpersoner som grupp. Det kan räcka med att ett uttalande är nedsättande för gruppens anseende för att det ska omfattas av bestämmelsen. Avsikten är dock inte att en fri och saklig debatt ska hindras. För straffbarhet krävs enligt förarbetena att det är fullt klart att uttalandet överskrider gränsen för en saklig och vederhäftig diskussion. Vid prövningen måste det aktuella uttalandet eller meddelandet därför bedömas i sitt sammanhang och gärningens motiv beaktas. Meddelandet eller uttalandet måste, vid en objektiv bedömning och med hänsyn tagen till sammanhanget, framstå som innefattande hot mot eller uttryck för missaktning för en sådan grupp som avses i bestämmelsen, och det måste stå klart att gärningsmannens uppsåt varit att sprida ett sådant meddelande.²⁰

²⁰ Prop. 2001/02:59, s. 60 och prop. 2017/18:59, s. 41 f.

Vid tillämpningen av bestämmelsen behöver även skyddet för bland annat religionsfriheten beaktas. Högsta domstolen frikände i en dom år 2005 en pastor som i en predikan inför en församling gjorde vissa uttalanden som han baserade på Bibeln, trots att han genom uttalandena uttryckt missaktning för homosexuella som grupp.²¹

Det är kollektivt bestämda grupper som skyddas av bestämmelsen, inte enskilda identifierbara individer. Om uttalandet riktas mot en enskild individ kan eventuellt andra straffbestämmelser tillämpas. Omständigheterna i ett visst fall kan dock vara sådana att exempelvis ett olaga hot eller ett förtal avseende en eller flera enskilda individer också kan ses som ett meddelande om en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer.²²

För att det ska bli fråga om hets mot folkgrupp krävs även att uttalandet eller meddelandet sprids. Kriminaliseringen omfattar inte yttranden inom den helt privata sfären. Utanför denna sfär är det otillåtet att sprida yttranden som uttrycker hot eller missaktning. Spridning inom en förening eller ett slutet sällskap är således straffbelagd. Med spridning menas att meddelandet når en grupp människor som utgör mer än ett fåtal.²³ Bestämmelsen om hets mot folkgrupp ger med hänsyn till detta inte något skydd vid omvändelseförsök som sker mellan närstående och i samtal mellan två personer.

Avslutningsvis konstateras att bestämmelsen om olaga diskriminering sällan torde bli relevant i förhållande till omvändelseförsök.

12.1.5 Förslag om kriminalisering av psykisk misshandel m.m.

I promemorian Straffansvar för psykiskt våld (Ds 2022:18) föreslås att brottet *psykisk misshandel* ska införas i tredje kapitlet brottsbalken. Enligt förslaget ska den som upprepat utsätter en annan person för nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande gärningar eller utövar otillbörlig kontroll över en annan person genom att begränsa den personliga handlingsfriheten, dömas för psykisk misshandel om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Straffskalan föreslås bli fängelse i högst fyra år.

Promemorian tar upp omvändelseförsök. Enligt författningskommentaren till bestämmelsen om psykisk misshandel kan den som ut-

²¹ NJA 2005 s. 805.

²² "Kommentaren i Facebookgruppen", NJA 2020, s. 1083, p. 8 och 9.

²³ Se Bäcklund, A., m.fl., Brottsbalken (version 22, 24 maj 2023, JUNO), kommentaren till 16 kap. 8 §

sätts för omvändelseförsök vara utsatt för otillbörlig kontroll i straffbestämmelsens mening.²⁴

I promemorian föreslås även att förolämpning enligt 5 kap. 3 § brottsbalken ska läggas till i uppräkningsdelen över brott som kan ingå i brotten olaga förföljelse, grov fridskränkning, grov kvinnofridskränkning och hedersförtryck.

Promemorian har varit på remiss och bereds för närvarande inom Regeringskansliet.

12.2 Diskrimineringslagen

Diskrimineringslagen (2008:567) har till ändamål att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett bland annat könsöverskridande identitet eller uttryck eller sexuell läggning (1 kap. 1 §).

Lagen innehåller bestämmelser om bland annat förbud mot diskriminering och repressalier, skyldighet för vissa aktörer att vidta aktiva åtgärder, Diskrimineringsombudsmannens tillsyn, diskrimineringsersättning och ersättning för förlust samt vissa rättshandlingars ogiltighet.

I 1 kap. 4 § finns definitioner av direkt och indirekt diskriminering. Det utgör *direkt diskriminering* om någon missgynnas genom att behandlas sämre än någon annan behandlas, har behandlats eller skulle ha behandlats i en jämförbar situation, om missgynnandet har samband med, bland annat, könsöverskridande identitet eller uttryck eller sexuell läggning. Det utgör *indirekt diskriminering* om någon missgynnas genom tillämpning av en bestämmelse, ett kriterium eller ett förfaringsätt som framstår som neutralt men som kan komma att särskilt missgynna, bland andra, personer med viss könsöverskridande identitet eller uttryck eller viss sexuell läggning. Det blir dock inte fråga om indirekt diskriminering om bestämmelsen, kriteriet eller förfaringsättet har ett berättigat syfte och de medel som används är lämpliga och nödvändiga för att uppnå syftet.

Vissa omvändelseförsök skulle kunna utgöra otillåten diskriminering. Det kan handla om att en hbtq-person som har ”kommit ut” utsätts för särbehandling som en påtryckning för att ”omvända” personen. Diskrimineringslagen innehåller dock inte något generellt

²⁴ Ds 2022:18, s. 390.

förbud mot diskriminering. I lagens andra kapitel finns i stället flera bestämmelser om diskrimineringsförbud som avser vissa kategorier av personer, områden, verksamheter eller situationer.

Omvändelseförsök förekommer i Sverige i första hand i privata och i viss mån religiösa sammanhang. Diskrimineringslagen bör därför sällan bli tillämplig. Några bestämmelser i andra kapitlet kan dock lyftas fram. Det gäller förbuden som gäller för arbetsgivare i förhållande till arbetstagare och vissa andra personer (1 §), för den som bedriver verksamhet som avses i skollagen (2010:800) och annan utbildningsverksamhet (5 §) samt i fråga om hälso- och sjukvård och annan medicinsk verksamhet (13 §).

12.3 Socialtjänstlagen och LVU

Om barn utsätts för omvändelseförsök kan detta föranleda olika insatser från socialtjänsten. Det krävs inte att handlandet utgör brott för att socialtjänsten ska kunna vidta åtgärder. Vilken insats eller åtgärd som blir aktuell beror på omständigheterna i det enskilda fallet.

Insatser med stöd av SoL

En typ av insatser kan vidtas med stöd av socialtjänstlagen (2001:453), SoL. Socialnämnden ska bland annat verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden samt sörja för att barn och unga som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd de behöver (5 kap. 1 § SoL). Vid alla åtgärder som rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas och vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska vad som är bäst för barnet vara avgörande (1 kap. 2 § SoL).

Socialnämnden har ett långtgående utredningsansvar när det gäller barn som kan vara i behov av skydd eller stöd. Utredningen kan genomföras oberoende av barnets eller vårdnadshavarens inställning. Det krävs inte att det finns misstanke om att något brottsligt har skett för att en utredning ska inledas.

En utredning kan avslutas på olika sätt beroende på barnets behov av skydd och stöd. Socialnämnden kan även behöva fatta beslut om olika insatser och åtgärder under tiden som utredningen pågår. Det

kan också bli aktuellt att fatta beslut om omedelbart omhändertagande eller ansöka om vård enligt LVU (se mer nedan om LVU).

Socialtjänstens verksamhet bygger på frivillighet och insatser till barn, och ska i första hand ges i frivillig form (1 kap. 1 och 3 kap. 5 §§ SoL). Vilka insatser som kan bli aktuella beror på hur behoven ser ut i det enskilda fallet. Det kan vara allt från öppna insatser (till exempel föräldraskapsstöd, behandlingsinsatser eller kontaktfamilj) till att nämnden föreslår en placering utanför det egna hemmet.

Insatser med stöd av LVU

Vård enligt LVU

I vissa situationer kan socialnämnden besluta om vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU. Den som är under 18 år ska enligt 1 § beredas sådan vård om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 §§ föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne och, när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv. Under vissa i 1 § angivna förutsättningar får vård även beredas den som fyllt 18 men inte 20 år. Vård ska beslutas om

- det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas (2 §), eller
- den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende (3 §).

Det bör främst vara omhändertagande enligt 2 § som kan bli aktuellt i fråga om omvändelseförsök, exempelvis i en situation där den unge utsätts för sådana försök av familjemedlemmar. Bestämmelsen omfattar alla situationer där den unge utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet.²⁵ Även om det inte alltid går att definiera vad

²⁵ Prop. 1989/90:28 s. 107.

som är misshandel, är det viktigaste att de barn vars hälsa eller utveckling utsätts för påtaglig risk får det stöd och skydd de behöver.²⁶

Med begreppet ”psykisk misshandel” i 2 § avses exempelvis att den unge utsätts för psykiskt lidande genom systematiska kränkningar, nedvärdering eller terrorisering.²⁷ Det är inte fråga om enskilda händelser utan om en relation och ett förhållningssätt som bland annat hindrar utvecklingen av en positiv självbild hos barnet. Till gruppen hör barn som upplevs negativt av föräldrarna och som ständigt blir känslomässigt avvisade, barn som kränks, som hotas med att bli övergivna och som terroriseras. Psykisk misshandel kan som exempel enligt förarbetena handla om barn eller unga som växer upp under hot från sin familj, till exempel flickor som växer upp i familjer med starkt patriarkala värderingar och vars utveckling hindras genom hot från i första hand manliga släktingar.²⁸

Med ”brister i omsorgen” enligt 2 § avses situationer då barnet inte får tillräcklig omvårdnad i sitt hem eller utsätts för en behandling som innebär fara för den psykiska eller fysiska hälsan, eller den sociala utvecklingen.²⁹ Exempel på situationer som kan utgöra brister i omsorgen är om föräldrarna placerar barnet i en miljö som innebär en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas eller om föräldrarna överlåter ansvaret för barnet på andra personer som inte kan tillförsäkra barnet en trygg uppväxtmiljö.³⁰

Utreseförbud

I 31 a–31 §§ LVU finns även bestämmelser om utreseförbud för personer under arton år om det finns en påtaglig risk för att personen förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. I promemorian Ett utvidgat utreseförbud för barn (Ds 2022:9) finns förslag om att bland annat utvidga möjligheten att besluta om utreseförbud till fall där det finns påtaglig risk för att barnet under utlandsvistelsen utsätts för eller utsätter sig själv för sådana omständigheter som kan

²⁶ Jfr prop. 2002/03:53 s. 82.

²⁷ Prop. 1989/90:28 s. 107.

²⁸ Prop. 2002/03:53 s. 82.

²⁹ Prop. 1979/80:1 s. 581.

³⁰ Prop. 1989/90:28 s. 65 och 107–108.

föranleda beslut om vård enligt 2 och 3 §§ LVU. Promemorian har varit på remiss och bereds inom Regeringskansliet.

12.4 Föreskrifter för hälso- och sjukvården

Om omvändelseförsök skulle utföras av hälso- och sjukvårdspersonal eller inom hälso- och sjukvården kan förfarandet strida mot flera av de mest grundläggande reglerna på området.

Hälso- och sjukvårdspersonalen ska utföra sitt arbete i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet och ge patienterna sakkunnig och omsorgsfull hälso- och sjukvård (6 kap. 1 § patient-säkerhetslagen [2010:659], PSL). Hälso- och sjukvårdspersonal definieras i 1 kap. 4 § PSL. Begreppet omfattar bland annat den som har legitimation för ett yrke inom hälso- och sjukvården, personal som är verksam vid sjukhus och andra vårdinrättningar och som medverkar i hälso- och sjukvård av patienter samt den som i annat fall vid hälso- och sjukvård av patienter biträder en legitimerad yrkesutövare. I hälso- och sjukvårdspersonalen ingår bland annat legitimerade läkare, psykologer, psykoterapeuter och sjuksköterskor.

Den som bedriver en hälso- och sjukvårdsverksamhet, vårdgivaren, ska planera, leda och kontrollera verksamheten så att den uppfyller kravet på god vård (3 kap. 1 § PSL). God vård innebär bland annat att vården ska vara kunskapsbaserad och säker.³¹ Detta kan förenklat uttryckas så att om de åtgärder som hälso- och sjukvårdspersonalen utför inte är kunskapsbaserade och säkra så är de inte förenliga med reglerna om god vård och vetenskap och beprövad erfarenhet.

Det finns inget stöd i forskningen för att omvändelseförsök skulle fungera. Samtidigt är omvändelseförsök kopplade till en rad skadliga konsekvenser. Organisationer som American Psychiatric Association, American Psychological Association och European Psychiatric Association har tagit avstånd från omvändelseförsök (se avsnitt 11.2). Det skulle således strida mot reglerna, om vetenskap och beprövad erfarenhet samt sakkunnig och omsorgsfull vård, om hälso- och sjukvårdspersonal skulle medverka till att hbtq-personer i omvändelse-syfte ges ”behandling”, dvs. blir föremål för sådana åtgärder som

³¹ Se 5 kap. 1 § hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) samt prop. 1981/82:97 s. 55 f. och s. 114 f. och prop. 2005/06:115 s. 46 f.

normalt används för att förebygga, bota eller lindra sjukdom och liknande tillstånd.

I den mån ”behandlingen” skulle utföras med tvång eller utan respekt för patientens självbestämmande och integritet så skulle den komma i konflikt med ytterligare regler. Hälso- och sjukvård är frivillig och får inte ges utan patientens samtycke om det inte är särskilt reglerat i lag som till exempel i lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård. Patienternas självbestämmande och integritet ska respekteras och all hälso- och sjukvård ska bygga på det (5 kap. 1 § hälso- och sjukvårdslagen [2017:30] och 4 kap. 1 och 2 §§ patientlagen [2014:821]).

Om hälso- och sjukvårdspersonal skulle bryta mot reglerna kan de bli föremål för olika typer av ingripanden från vårdgivaren eller Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Bland annat kan personal med så kallade legitimationsyrken fråntas legitimationen. Om vårdgivaren inte följer sina skyldigheter så kan IVO ingripa också mot den (7 kap. 23–28 a §§ PSL). En mer detaljerad beskrivning av relevanta regler och en överblick över hälso- och sjukvårdslagstiftningen m.m. finns i kapitel 6 i detta betänkande.

Hälso- och sjukvård och annan medicinsk verksamhet omfattas även av förbudet mot direkt och indirekt diskriminering enligt diskrimineringslagen (se avsnitt 12.2).

12.5 Lagen om stöd till trossamfund

Vissa trossamfund får stöd i form av statsbidrag i enlighet med lagen (1999:932) om stöd till trossamfund. Stödet lämnas i form av statsbidrag och statlig hjälp med avgifter till registrerade trossamfund. Enligt 3 § 1 får statsbidrag endast lämnas till ett trossamfund som bidrar till att upprätthålla och stärka de grundläggande värderingar som samhället vilar på (det så kallade demokratikriteriet, även kallat demokrativillkor). I förarbetena till bestämmelsen nämns bland annat motverkande av diskriminering som ett sätt för trossamfund att bidra till upprätthållandet och stärkandet av dessa värderingar.³²

I propositionen Statens stöd till trossamfund samt demokrativillkor vid stöd till civilsamhället (prop. 2021/22:272) föreslogs bland annat att den nuvarande lagen ersätts med en ny lag. I propositionen lämnades även förslag till ett nytt demokrativillkor som ska vara lika-

³² Prop. 1998/99:124, s. 100.

lydande för stödet till trossamfund och till civilsamhället. I propositionen sägs bland annat att om ett trossamfund skulle medverka till så kallade omvändelseförsök av unga hbtq-personer får stöd inte lämnas till samfundet.³³

Propositionen återkallades av regeringen i november 2022. Återkallandet skedde bland annat mot bakgrund av att civilsamhället och trossamfunden, efter att propositionen presenterades, gett uttryck för oro att tillämpningen av demokrativillkoret kunde leda till oproportionerliga konsekvenser. Oron var bland annat kopplad till att trossamfundens ansvar för enskilda företrädare befarades bli allt för långtgående. Frågan om införande av ett nytt demokrativillkor bereds vidare inom Regeringskansliet.³⁴

12.6 Sammanfattande bedömning i fråga om den nuvarande regleringen

Det är inte generellt otillåtet att agera utifrån ett omvändelsesyfte. I många fall kan dock det påverkansmedel som används i ett sådant syfte utgöra brott. Omvändelseförsök kan även leda till fysiska eller psykiska skador. Orsakande av sådana effekter kan under vissa förutsättningar utgöra brott. Den nuvarande regleringen ger således möjligheter att ingripa straffrättsligt mot många former av omvändelseförsök som förekommer i Sverige.

Ett omvändelseförsök kan delas in i tre moment:

1. påtryckningsmedel för att förmå någon att underkasta sig en metod som syftar till att ”omvända” personen,
2. metoden som sådan och
3. långsiktiga följdverkningar av metoden, främst i form av psykisk ohälsa.

Det finns ett skydd mot otillbörliga påtryckningsmedel (moment 1) framför allt genom straffbestämmelser i fjärde kapitlet brottsbalken, såsom olaga tvång, olaga frihetsberövande och ofredande (se avsnitt 12.1.2 ovan). Påtryckningar i form av hot om utfrysning eller

³³ Prop. 2021/22:272, s. 172.

³⁴ Regeringskansliet, *Minnesanteckningar från sakråd den 13 december 2022 med anledning av propositionen Statens stöd till trossamfund samt demokrativillkor vid stöd till civilsamhälle*, Ku2022/01808, 13/12 2022.

uteslutning ur en gemenskap och andra liknande sociala bestraffningar faller dock utanför regleringen. Detsamma gäller om någon skulle underkasta sig ett omvändelseförsök på grund av vilseledande. Det har dock inte framkommit någon uppgift om att den typen av vilseledande har förekommit i Sverige.

Den nuvarande regleringen omfattar inte heller att någon utnyttjar att en person befinner sig i en sårbar position för att förmå denne att delta i en ”behandling” eller liknande förfarande i omvändelse-syfte (jfr ”kroppspåverkande” respektive ”terapiimiterande” metoder i avsnitt 11.4). Det skulle kunna handla om unga personer eller personer som har en psykisk funktionsnedsättning, särskilt i relation till personer som de står i beroendeställning till eller som annars har en maktposition i förhållande till dem. Exempel på den sistnämnda typen av personer är vårdnadshavare eller personer med en auktoritetsställning inom en religiös gemenskap eller släktgemenskap. Det finns inte någon klar uppgift om att ”behandling” och liknande förfaranden i omvändelse-syfte förekommer i Sverige.

När det gäller den metod som används för att ”omvända” en hbtq-person (moment 2) kan följande konstateras. Som framgår av redogörelsen i avsnitt 12.1 kan många olika brottsliga gärningar användas som påverkansmedel i omvändelse-syfte. Det kan handla om att hbtq-personer utsätts för brott som olaga tvång, misshandel, olaga frihetsberövande, olaga hot, äktenskapstvång eller ofredande. I ett omvändelseförsök kan det även ingå gärningar som utgör förtal, förolämpning eller hets mot folkgrupp. Även bestämmelserna om olaga förföljelse, grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning samt hedersförtryck kan bli aktuella.

Vissa former av påverkansmedel utgör dock inte generellt brott i dag. Det handlar om det som ovan benämnts ”behandling” och liknande förfaranden. Vidare handlar det om andra former av verbal påverkan, påverkan genom suggererande ritualer och liknande handlingar, exempelvis andeutdrivning, samt olika slags social bestraffning, såsom utfrysning.

Även verbal påverkan samt suggererande ritualer och liknande handlingar kan emellertid i många fall utgöra brott. Upprepade ovälkomna försök att verbalt påverka någon i omvändelse-syfte genom uppmaningar eller liknande kan utgöra ofredande. Hänsynslösa uttalanden kan utgöra ofredande även om det inte är fråga om störande kontakter. Även suggererande ritualer och liknande handlingar som

riktas mot en person och som är oönskade bör kunna bedömas som ofredande. Ofredandebestämmelsen har ett brett tillämpningsområde som inte enbart omfattar fysiska antastanden och störande kontakter utan även andra hänsynslösa ageranden.

Gränsen för vad som kan utgöra ett ofredande har dragits vid gärningar som är *ägnade att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt*. Uttrycket ”ägnat att” innebär att det räcker att gärningen av domstolen bedöms typiskt sett vara sådan att målsägandens frid kränks. Gärningspersonens uppsåt behöver enbart täcka de omständigheter som läggs till grund för den bedömningen – denne behöver däremot inte dela domstolens bedömning. Vidare framgår det av förarbetena att bedömningen ska göras utifrån de faktiska förhållandena i det enskilda fallet och med hänsyn till den enskilda målsäganden. Förutom angreppet som sådant får även omständigheterna kring det beaktas. Bland annat kan det vid bedömningen beaktas om agerandet riktats mot någon som befinner sig i en beroendeställning, till exempel ett barn till den som gör uttalandet.³⁵

När det slutligen gäller de långsiktiga effekterna av omvändelseförsök (moment 3) kan det konstateras att det kan vara svårt att straffrättsligt komma åt dem. De bestämmelser som skulle kunna vara aktuella att tillämpa avser misshandel, vållande till sjukdom och framkallande av fara för annan. Som framgår av diskussionen under avsnitt 12.1.1 kan det emellertid många gånger vara svårt för en åklagare att med framgång bevisa att ett omvändelseförsök har orsakat, eller inneburit fara för, psykisk sjukdom eller liknande effekter.

Avslutningsvis noteras att det, utöver det straffrättsliga skyddet, finns ett visst skydd mot omvändelseförsök genom bestämmelser i andra lagar. Om hälso- och sjukvårdspersonal utför omvändelseförsök bör detta strida mot 6 kap. 1 § PSL varvid ingripande från vårdgivaren eller IVO kan bli aktuellt (angående sådana ingripanden, se avsnitt 6.2.2). Vid omvändelseförsök riktade mot personer under arton år kan insatser från socialtjänsten, ytterst i form av omhändertagande med stöd av framför allt 2 § LVU bli aktuellt. Även diskrimineringslagen kan ge ett visst skydd mot omvändelseförsök.

³⁵ Prop. 2016/17:222, s. 99.

13 Internationell utblick

I uppdraget har ingått att göra en internationell utblick. Kapitlet inleds med en övergripande beskrivning av bland annat andra länders lagstiftningsarbete och uttalanden mot omvändelseförsök internationellt (avsnitt 13.1). Därefter beskrivs ett urval av regleringar i andra länder (avsnitt 13.2).

13.1 Övergripande

Lagstiftningsåtgärder i andra länder

Det kan konstateras att lagstiftningsåtgärder mot omvändelseförsök eller ”omvändelseterapi” har vidtagits i flera länder världen över. I många andra länder pågår för närvarande lagstiftningsprocesser. Några länder har valt att inte gå vidare med lagstiftning. Många regleringar har tillkommit sedan år 2020.

Organisationen ILGA World följer löpande lagstiftningen på olika områden som rör hbtqi-personers rättigheter, bland annat när det gäller förbud mot ”omvändelseterapi”. Av organisationens databas¹ framgår att det per den 30 maj 2023 fanns en reglering i någon form på nationell nivå i elva länder: Brasilien, Kanada, Ecuador, Frankrike, Tyskland, Grekland, Israel, Malta, Nya Zeeland, Spanien och Vietnam. Vidare fanns det regleringar på regional nivå inom följande länder: Australien, Filippinerna, Indien, Mexiko, Peru och USA. Sju länder hade det ILGA World kallar indirekta regleringar, innebärande ett förbud för yrkesverksamma inom hälso- och sjukvårdsområdet att sätta en diagnos avseende psykisk sjukdom baserat på en persons sexuella läggning eller könsidentitet.

¹ ILGA World Database, Area 1 Legal frameworks, Regulation of so-called Conversion Therapies, <https://database.ilga.org/conversion-therapies-lgbti>.

I flera europeiska länder bedrivs eller har det bedrivits ett arbete för att förbjuda omvändelseförsök eller ”omvändelseterapi”. I Norge bedrivs sedan år 2021 ett arbete med att lagstifta mot ”konverteringsterapi”. Det har tagits fram två förslag till lagstiftning mot omvändelseförsök. Det första förslaget (Solberg-regeringens förslag) var på remiss under år 2021.² Förslaget fick omfattande remisskritik på flera grunder. En del remissinstanser ansåg att det föreslagna straffbudet närmast legitimerade omvändelseförsök för personer över 18 eller 16 år, då det framgick av straffbestämmelsen att ”konverteringsterapi” utförd med fritt och självständigt (reellt) samtycke från den som utsatts inte var straffbart. Våldigt många remissinstanser pekade på svårigheten att avgöra vad som är ett reellt samtycke och efterlyste ett bredare förbud, där varken samtycke eller den utsattes ålder gavs betydelse för straffbarheten. Därtill påpekade många remissinstanser att brottsbeskrivningen var för vag.

Efter regeringsskifte år 2021 valde den nya regeringen att inte gå vidare med den föregående regeringens förslag. I stället togs ett nytt lagförslag fram (Støre-regeringens förslag) som har varit på remiss under år 2022.³ Det nya förslaget bygger på att även ”konverteringsterapi” utförd mot vuxna, samtyckande personer kriminaliseras. Definitionen av ”konverteringsterapi” är även bredare och omfattar fler typer av handlingar. Samtidigt krävs enligt bestämmelsen att handlingen ska vara skadlig, medan skadligheten enligt Solbergregeringens förslag var en av flera omständigheter som skulle beaktas vid bedömningen av om handlingen var ”behandlingsliknande”. Förslaget bereds och i skrivande stund har regeringen inte lämnat någon proposition till Stortinget.

I Storbritannien har regeringen aviserat att den avser att lägga fram ett förslag om förbud.⁴ I Finland har ett medborgarinitiativ om ett förbud samlat in så många röster att förslaget gått vidare till riksdagen.⁵ Andra europeiska länder där det i februari 2023 pågick ett arbete med

² Kulturdepartementet, *Höringsnotat om regulering av konverteringsterapi*, 2021.

³ Kultur- og likestillingsdepartementet, *Höringsnotat om förbud mot konverteringsterapi*, 2022.

⁴ Ravikumar, S., ”Britain vows new law to ban conversion therapy for LGBT people”, *Reuters*, 17/1 2023, <https://www.reuters.com/world/uk/britain-promises-new-law-ban-conversion-therapy-targeting-lgbt-people-2023-01-17/> [hämtad 2023-06-02].

⁵ Mannila, S., ”Medborgarinitiativ om att förbjuda omvändelseterapi går vidare till riksdagen”, *Svenska Yle*, 23/8 2021, <https://svenska.yle.fi/a/7-10004985> [hämtad 2023-06-02].

att införa förbud är Belgien, Cypern, Irland, Nederländerna och Schweiz.⁶

Utformningen av förbuden mot omvändelseförsök skiljer sig åt på flera punkter. En del förbud avser enbart yrkesverksamma, såsom hälso- och sjukvårdspersonal, medan andra gäller för var och en. De handlingar som träffas av förbuden är mer eller mindre brett definierade. I vissa fall krävs att handlingen medfört skada. I en del fall är förbudet avgränsat till barn eller till särskilt sårbara personer. En del länder har valt att inkludera försök att förändra eller undertrycka könsuttryck i förbudet medan andra har avgränsat förbudet till sexuell läggning och könsidentitet.

Uttalanden av organ inom EU

Även inom EU tas, inom ramen för arbetet för hbtqi-personers rättigheter, initiativ mot omvändelseförsök. Europaparlamentet har år 2018, i en resolution om situationen för grundläggande rättigheter inom EU under år 2016, bland annat välkomnat initiativ till förbud av ”omvändelseterapi”.⁷ EU-kommissionen har i sin jämlikhetsstrategi för hbtqi-personer åren 2020–2025 lagt fram åtgärder inom fyra pelare. Under den andra pelaren, säkerställa trygghet för hbtqi-personer, konstaterar kommissionen bland annat att skadliga sedvänjor (”harmful practices”), t.ex. onödiga kirurgiska och medicinska ingrepp på intersexuella spädbarn och ungdomar utan ett personligt och fullständigt informerat samtycke från dem (könsstympning av intersexpersoner), tvångsmedicinering av transpersoner och ”omvandlingsterapier” som riktar sig till hbtqi-personer, kan få allvarliga återverkningar på den kroppsliga och mentala hälsan. Kommissionen anför att den ska främja medlemsstaternas utbyte av bästa praxis för att få dessa sedvänjor att upphöra.⁸

⁶ Mijatović, D. *Nothing to cure: putting an end to so-called "conversion therapies" for LGBTI people*, Europarådet, 16 februari 2023 [hämtad 2023-05-02], <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/nothing-to-cure-putting-an-end-to-so-called-conversion-therapies-for-lgbti-people>.

⁷ Europaparlamentet, P8 TA(2018)0056, *Situation of fundamental rights in the EU in 2016, European Parliament resolution of 1 March 2018 on the situation of fundamental rights in the EU in 2016 (2017/2125(INI))*.

⁸ Europeiska kommissionen, *Meddelande från kommissionen till Europaparlamentet, rådet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén samt regionkommittén, En jämlikhetsunion: Jämlikhetsstrategi för hbtqi-personer 2020–2025*, Bryssel den 12.11.2020 COM(2020) 698 final.

Uttalanden av organ inom Europarådet

Europarådets parlamentariska församling har inom ramen för en resolution mot hedersrelaterade brott i september 2021 uppmanat till förbud mot ”omvändelseterapi”.⁹ Även kongressen för lokala och regionala myndigheter har kritiserat företeelsen.¹⁰

Vidare har Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter anfört att de ansträngningar som har gjorts av medlemsstater att förbjuda ”omvändelseterapi” (”SOGIE conversion practices”) är välkomna, som ett första väsentligt steg, även om förbud inte ensamt kan stoppa sådan praxis. Kommissionären har uppmanat medlemsstaterna att samla uppgifter om omvändelseförsök inom sina territorier, att införa precisa och genomförbara förbud, inklusive mot marknadsföring, att ge stöd till offer och att höja medvetenheten om skadligheten av omvändelseförsök.¹¹

Uttalanden av organ inom FN

FN:s oberoende expert mot diskriminering på grund av sexuell läggning och könsidentitet lämnade år 2020 en rapport om ”omvändelseterapi” till FN:s råd för mänskliga rättigheter.¹² I rapporten lämnas ett antal rekommendationer till staterna. Den oberoende experten rekommenderar bland annat staterna att förbjuda sådan praxis som utgör ”omvändelseterapi”. Andra FN-organ som har lämnat rekommendationer om förbud eller som på annat sätt fördömt ”omvändelseterapi” eller motsvarande praxis är FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter¹³, FN:s barnrättskommitté¹⁴ och FN:s ekonomiska och sociala råd (ECOSOC)¹⁵.

⁹ Europarådet, parlamentariska församlingen, *Strengthening the fight against so-called "honour" crimes* Resolution 2395 (2021), p. 6.6.

¹⁰ Europarådet, Kongressen för lokala och regionala myndigheter, *Protecting LGBTI people in the context of rising anti-LGBTI hate speech and discrimination: The role of local and regional authorities*, 40th session, Second part, Report CG(2021)40–18, 17 juni 2021.

¹¹ Mijatović, D. *Nothing to cure: putting an end to so-called "conversion therapies" for LGBTI people*, Europarådet, 16 februari 2023.

¹² FN:s råd för mänskliga rättigheter, *Practices of so-called "conversion therapy". Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity*, 2020, A/HRC/44.

¹³ FN:s råd för mänskliga rättigheter, *Discrimination and violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, 2015, A/HRC/29/23.

¹⁴ FN:s barnrättskommitté, *General comment No. 20 (2016) on the implementation of the rights of the child during adolescence*, 2016, CRC/C/GC/20.

¹⁵ Kommittén för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, *General comment No. 22 (2016) on the right to sexual and reproductive health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*, 2016, E/C.12/GC/22.

Yogyakartapriciperna

Yogyakartapriciperna arbetades fram år 2006 av experter på mänskliga rättigheter, i syfte att klargöra tillämpningen av internationell rätt när det gäller brott mot mänskliga rättigheter på grund av sexuell läggning eller könsidentitet. Under de olika principerna finns rekommendationer till stater. Yogyakartapriciperna är inte juridiskt bindande men har haft stort inflytande över utvecklingen av hbtqi-rättigheter såväl internationellt som i enskilda länder. År 2017 antogs ytterligare nio principer vilket innebär att det nu finns sammanlagt 38 principer. Vid samma tillfälle antogs även ett antal rekommendationer samt ett antal skyldigheter kopplade till tidigare principer.

Enligt princip nr 10 har var och en rätt att inte utsättas för tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, vilket även omfattar skäl som är knutna till sexuell läggning eller könsidentitet. En av de skyldigheter som lades till under denna princip år 2017 var att staterna ska förbjuda varje praxis, och upphäva varje lag eller politiskt program, som tillåter påträngande och oåterkalleliga behandlingar på grund av sexuell läggning, könsidentitet, könsuttryck eller könsegenskaper, inklusive påtvingad könskorrigering kirurgi, ofrivillig sterilisering, oetiska experiment, medicinskt förevisande, ”reparativ terapi” eller ”omvändelseterapi”, när dessa åtgärder genomdrivs eller ges utan den berörda personens fria, informerade förhandssamtycke.

13.2 Ett urval av införda förbud

13.2.1 Frankrike

I februari 2022 trädde en lag mot omvändelseförsök¹⁶ i kraft i Frankrike. Genom lagen ändrades såväl hälsovårdslagen (code de la santé publique) som strafflagen (code pénal).

Enligt en ny bestämmelse i strafflagen bestraffas upprepade uttalanden, förfaranden eller beteenden (”les pratiques, les comportements ou les propos répétés”) som syftar till att förändra eller undertrycka en persons faktiska eller antagna sexuella läggning eller könsidentitet, och som orsakar en förändring av personens fysiska eller psykiska

¹⁶ LOI no 2022-92 du 31 janvier 2022 interdisant les pratiques visant à modifier l'orientation sexuelle ou l'identité de genre d'une personne.

hälsa. Enligt förarbetena omfattas inte enbart sådana handlingar som faller inom det terapeutiska området.¹⁷ Straffskalan är fängelse i två år och 30 000 euro i böter.

Enligt bestämmelsens andra stycke gäller i vissa fall den strängare straffskalan tre års fängelse och 45 000 euro i böter. Så är fallet om gärningen utförs:

- till förfång för en underårig eller om en underårig var närvarande vid tiden för gärningarna och bevittnade dessa,
- av en släkting i rakt uppstigande led eller av en person som de jure eller de facto har makt över den drabbade,
- mot en person vars särskilda sårbarhet eller beroendeställning – vilken är att hänföra till personens ålder eller till sjukdom, funktionshinder, fysisk eller psykisk svaghet eller graviditet eller till personens utsatta ekonomiska eller sociala situation – är uppenbar eller känd för gärningsmannen,
- av flera personer som handlar i egenskap av gärningsmän eller medbrottslingar, eller
- genom användning av en tjänst för online-kommunikation med allmänheten eller med hjälp av en digital eller elektronisk informationsbärare.

Enligt bestämmelsen utgör det dock inte ett brott om de upprepade uttalandena enbart innebär att en person som är osäker på sin könsidentitet och överväger medicinska åtgärder syftande till könsbyte uppmanas till försiktighet och eftertanke, särskilt på grund av sin låga ålder.

Om gärningspersonen är vårdnadshavare för den som brottet begås mot finns enligt bestämmelsen även en möjlighet för domstol att ta ifrån gärningspersonen vårdnadsansvaret eller dra in rätten att utöva detta ansvar, med stöd av bestämmelser i annan lagstiftning.

Samtidigt med införandet av bestämmelsen i strafflagen infördes det i hälsovårdslagen ett straffsanktionerat förbud mot att ge konsultationer eller föreskriva behandlingar som påstås kunna förändra eller undertrycka en persons riktiga eller förmodade sexuella läggning

¹⁷ Assemblée Nationale, *Rapport fait au nom de la commission des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république, sur la proposition de loi interdisant les pratiques visant à modifier l'orientation sexuelle ou l'identité de genre d'une personne* (n°4021), s. 9.

eller könsidentitet. Straffskalan är fängelse i två år och 30 000 euro i böter. En läkare som bryter mot förbudet kan även meddelas yrkesförbud i upp till tio år. En strängare straffskala, tre års fängelse och 45 000 euro i böter, gäller om gärningen har riktats mot en minderårig eller vissa sårbara personer (se tredje punkten ovan).

Liksom i fråga om bestämmelsen i strafflagen finns ett undantag som innebär att det är tillåtet för hälso- och sjukvårdspersonal att uppmana en person, särskilt med hänsyn till personens låga ålder, till försiktighet och eftertanke om personen är frågande inför sin könsidentitet och överväger att göra ett könsbyte på medicinsk väg.

13.2.2 Kanada

I början av år 2022 trädde ett förbud mot ”omvändelseterapi” i kraft i Kanada genom ändringar i strafflagen (The Criminal Code).¹⁸

”Omvändelseterapi” definieras i lagen som en praxis, behandling eller tjänst (”practice, treatment or service”) utformad i syfte att:

- förändra en persons sexuella läggning till heterosexuell,
- förändra en persons könsidentitet till cisperson,
- förändra en persons könsuttryck så att det följer det kön personen tilldelats vid födseln,
- undertrycka eller minska icke-heterosexuell attraktion eller sexuellt beteende,
- undertrycka en persons icke-cisnormativa könsidentitet (”non-cisgender gender identity”) eller
- undertrycka eller minska en persons könsuttryck som inte följer det kön personen tilldelats vid födseln.

Vid beredningen i parlamentet anförde ansvarig minister att begreppen ”praxis”, ”behandling” och ”tjänst” används i strafflagen och i annan lagstiftning, och har en tydlig, bokstavlig innebörd. Med hänvisning till Merriam Websters ordbok konstaterade ministern att ”behandling” (”treatment”) betyder ”therapy or procedure used to treat a medical condition”, ”tjänst” (”service”) betyder ”labor that

¹⁸ An Act to amend the Criminal Code (conversion therapy), S.C. 2021, c.24

does not produce a tangible commodity” och ”praxis” (”practice”) betyder ”a repeated or customary action”. Ministern konstaterade vidare att de använda termerna förutsätter en etablerad eller formaliserad intervention, som generellt sett erbjuds till allmänheten eller till en del av allmänheten. Enbart ett samtal kan därför inte omfattas av begreppen om det inte ingår i en formaliserad intervention såsom en session av samtalsterapi. Vidare konstaterade ministern att praxisen, tjänsten eller behandlingen måste vara särskilt utformad för att uppnå specifika mål. Detta innebär att sådana förfaranden som är utformade för att uppnå andra mål, såsom fullständig sexuell abstinens, motverkande av sexmissbruk eller sexualbrott, inte klart täcks av definitionen.¹⁹

I förtydligande syfte anges i lagen att definitionen av ”omvändelse-terapi” inte innefattar en praxis, behandling eller tjänst som är kopplad till utforskandet eller utvecklandet av en integrerad personlig identitet – till exempel en praxis, behandling eller tjänst kopplad till en persons könsbyte – och som inte är baserad på ett antagande om att en viss sexuell läggning eller könsidentitet eller ett visst könsuttryck är att föredra före ett annat.

”Omvändelse-terapi” är förbjuden enligt en ny bestämmelse. Var och en som medvetet förmår en annan person att genomgå ”omvändelse-terapi”, inklusive genom att tillhandahålla ”omvändelse-terapi” till personen, gör sig skyldig till brott. Är det fråga om en ”indictable offence” är straffskalan fängelse i högst fem år.

Genom en annan bestämmelse i strafflagen är det ett brott att verka för eller marknadsföra (”promotes or advertises”) ”omvändelse-terapi”. Enligt en tredje bestämmelse gör sig den skyldig till brott som får ekonomisk eller annan materiell fördel som personen vet härrör direkt eller indirekt från tillhandahållandet av ”omvändelse-terapi”.

13.2.3 Malta

Malta har haft en lag mot omvändelseförsök sedan år 2016.²⁰ Lagen förbjuder dels omvändelseförsök utförda på ”sårbara personer”, dels ofrivilliga och/eller påtvingade omvändelseförsök. Förbudet gäller

¹⁹ House of Commons, Canada, 43rd parliament, 2nd session, Standing Committee on Justice and Human Rights. Evidence. Number 013, 1 december 2020.

²⁰ Affirmation of Sexual Orientation, Gender Identity and Gender Expression Act, 2016. Lagen är meddelad på de två officiella språken maltesiska och engelska.

var och en. Enligt lagen gäller även ett förbud att marknadsföra omvändelseförsök. För yrkesverksamma gäller dessutom ett absolut förbud att erbjuda och/eller utföra omvändelseförsök på någon, oavsett om det sker mot ersättning eller inte. Yrkesverksamma får inte heller hänvisa en person till någon annan som ska utföra omvändelseförsök. Straffskalan är 1 000–5 000 euro i böter och/eller fängelse i minst en och högst fem månader. För yrkesverksamma är straffskalan 2 000–10 000 euro i böter och/eller fängelse i minst tre månader och högst ett år.

Med ”sårbara personer” avses personer under sexton års ålder och psykiskt störda personer. Vidare avses personer som av behörig domstol bedöms vara särskilt utsatta för risk med hänsyn till personens ålder, mognad, hälsa, psykiska funktionshinder, andra tillstånd innefattande beroendeförhållande m.m.

I lagen är omvändelseförsök (”conversion practices”) definierat som varje behandling, praxis eller konsekvent försök (”treatment, practice or sustained effort”) som syftar till att ändra, undertrycka eller eliminera en persons sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Från definitionen har det uttryckligen gjorts undantag för

- alla tjänster och/eller interventioner kopplade till utforskandet och det fria utvecklandet av en person och/eller bekräftandet av den egna identiteten med avseende på en eller flera av de egenskaper som lagen omfattar, genom rådgivning, samtalsterapi eller liknande tjänster,
- alla hälso- och sjukvårdstjänster kopplade till det fria utvecklandet och/eller bekräftandet av ens könsidentitet och/eller könsuttryck, eller
- alla sjukvårdstjänster kopplade till behandlingen av en psykisk sjukdom.

Det bedrivs för närvarande ett arbete med att förtydliga lagens förbud mot att marknadsföra omvändelseförsök.²¹

²¹ Calleja, M., ”Advertising loophole led to conversion therapy act being violated, Gabi Calleja explains”, *MaltaToday*, 16/1 2023, https://www.maltatoday.com.mt/news/xtra/120766/advertising_loophole_led_to_conversion_therapy_act_being_violated_gabi_calleja_explains#.ZFESAfzP02x.

13.2.4 Nya Zeeland

En lag mot omvändelseförsök ("conversion practices") trädde i kraft i Nya Zeeland under år 2022.²²

Lagens syfte är enligt en inledande bestämmelse att erkänna och förhindra skada orsakad av omvändelseförsök, samt att främja respektfulla och öppna diskussioner om sexualitet och kön.

Omvändelseförsök definieras som varje praxis, konsekvent försök eller behandling ("practice, sustained effort or treatment") som är riktad mot en person på grund av personens sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck och som görs i syfte att förändra eller undertrycka personens sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Både enstaka och kumulativa handlingar kan utgöra omvändelseförsök.²³

Från definitionen av omvändelseförsök görs i lagtexten följande undantag:

- handlingar som en praktiserande läkare utför när denne tillhandahåller en hälso- och sjukvårdstjänst om läkaren utifrån en rimlig professionell bedömning anser att handlingen är lämplig och läkaren följer alla rättsliga, professionella och etiska krav,
- stöd till en person som genomgår eller överväger att genomgå ett könsbyte,
- stöd till en person så att personen kan uttrycka sin könsidentitet,
- tillhandahållande av acceptans, stöd eller förståelse för en person,
- främjande av en persons förmåga att hantera svårigheter ("coping skills") eller av personens utveckling eller utforskande av sin identitet, samt främjande av socialt stöd till personen, eller
- att ge uttryck för något som endast är en uppfattning²⁴ eller en religiös princip ("a belief or a religious principle") i förhållande till en person, om syftet inte är att förändra eller undertrycka personens sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck.

²² Conversion Practices Prohibition Legislation Act 2022.

²³ Nya Zeelands parlament, *Conversion Practices Prohibition Legislation Bill. Government Bill. As reported from the Justice Committee. Commentary*, 2 februari 2022, s. 3.

²⁴ Bestämmelsen ändrades under behandlingen i parlamentet så att även icke-religiösa personliga uppfattningar omfattas, se a.a. s. 5.

I anslutning till bestämmelsen ges följande exempel på omvändelseförsök:

- att använda skam eller tvång i syfte att en person ska känna motvilja inför sin dragning till personer av samma kön eller för att uppmuntra könsstereotyp beteende ("gender conforming behaviour"),
- att uppmuntra en person att tro att deras sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck behöver förändras på grund av en defekt eller störning, och
- att tillämpa praxis baserad på bön, frälsning ("deliverance practice") eller andeutdrivning som syftar till att förändra eller undertrycka en persons sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck.

Genom lagen infördes två brott.

För det första är det ett brott att utföra omvändelseförsök på en person, om gärningspersonen är medveten om eller oaktsam i förhållande till att personen antingen är under arton år eller helt eller delvis saknar förmåga att förstå karaktären, och förutse konsekvenserna, av beslut som rör deras hälsa och väl. Straffskalan är fängelse i högst tre år.

För det andra är det ett brott att utföra ett omvändelseförsök som orsakar allvarlig skada ("serious harm") på en person, om gärningspersonen visste att omvändelseförsöket skulle orsaka sådan skada eller var oaktsam i förhållande till denna omständighet. Straffskalan är fängelse i högst fem år.

I lagen sägs uttryckligen att samtycke från den person som omvändelseförsöket utförs på inte innebär ansvarsfrihet.

Genom lagen infördes även omvändelseförsök i Human Rights Act 1993 vilket möjliggör klagomål inför Nya Zeelands kommission för mänskliga rättigheter (Human Rights Commission).

13.2.5 Tyskland

I juni 2020 trädde en lag om skydd mot "konverteringsbehandling" i kraft i Tyskland.²⁵ Med "konverteringsbehandling" avses enligt lagen alla behandlingar ("Behandlung") av människor som syftar till att förändra eller undertrycka sexuell läggning eller självupplevd köns-

²⁵ Gesetz zum Schutz vor Konversionsbehandlungen, vom 12. Juni 2020.

identitet. Det framgår av lagen att den inte omfattar behandling av medicinskt erkända sexuella störningar. Vidare framgår det att uttrycket ”konverteringsbehandling” inte omfattar medicinska kirurgiska ingrepp eller hormonbehandlingar i syfte att en persons självupplevda könsidentitet ska komma till uttryck, eller att tillmötesgå en persons önskemål om ett mer maskulint eller feminint fysiskt utseende.

Genom lagen gäller ett förbud för var och en att utföra en ”konverteringsbehandling”. I förhållande till personer under arton år är förbudet absolut. I förhållande till personer som har fyllt arton år gäller ett förbud om personens samtycke till behandlingen grundar sig på bristande vilja (”Willensmangel”).

I fråga om vuxna sägs i förarbetena till lagen att det krävs full information om behandlingen och dess risker för att ett samtycke till en behandling ska vara giltigt. Kravet på information är särskilt högt ställt i förhållande till ”konverteringsbehandlingar” eftersom de inte är bevisat effektiva, samt då det är fråga om ”kontraindikerad” behandling som kan medföra betydande hälsoskador. Som exempel på bristande vilja bakom ett samtycke till ”konverteringsbehandling” nämns att en person blivit vilseledd om den terapeutiska nyttan med behandlingen. Ett annat exempel är att personen tar fel på grund av otillräcklig information om riskerna med behandlingen eller att det saknas bevis om dess effektivitet. Därutöver kan det förekomma att en person saknar förmåga att lämna samtycke.²⁶

I lagens förarbeten diskuteras även vad som krävs för att en behandling ska utgöra en ”konverteringsbehandling”. Enligt förarbetena måste behandlingen objektivt sett vara inriktad på att förändra eller undertrycka sexuell läggning eller könsidentitet. Den måste därmed utföras i syfte att uppnå en specifik fysisk eller psykisk effekt. Det beror på de konkreta omständigheterna i det enskilda fallet om gränsen är uppnådd. Fysiska effekter på en person, såsom elchocker, tillförande av kräkmedel eller homeopatiska ämnen, uppfyller regelmässigt kravet. Även psykisk påverkan kan, med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, utgöra en förbjuden ”konverteringsbehandling”. Samtal inom ramen för självvård eller samtalsterapi som rör ett utbyte om den berörda personens livssituation, möjliga religiösa påbud eller personens kontakt med sin sexuella läggning, utgör

²⁶ Tyska förbundsdagen, *Gesetzentwurf der Bundesregierung. Entwurf eines Gesetzes zum Schutz vor Konversionsbehandlungen*, (Drucksache 19/17278, 19.02.2020), s. 17.

regelmässigt inte ”konverteringsbehandling”. Såväl fysiska som psykiska effekter måste ha en tillräcklig ”vikt” för att gränsen för straffbarhet ska vara uppnådd.²⁷ Obetydliga ingrepp i den kroppsliga integriteten eller det sexuella eller könsliga självbestämmandet, såsom att stänka viggvatten på någon, omfattas inte. Gränsen för straffbarhet är under alla förhållanden uppnådd om behandlingen objektivt sett är ägnad att utsätta en persons kroppsliga eller psykiska utveckling för betydande skada.²⁸

Straffskalan för brott mot förbudet mot ”konverteringsbehandling” är böter eller fängelse i upp till ett år. Personer som begår gärningen under utövande av sin omvårdnads- eller uppfostransrätt (”Fürsorge- oder Erziehungsberechtigte”) kan enligt en särskild regel bara straffas om de grovt åsidosätter sin omvårdnads- eller uppfostransskyldighet. Denna regel svarar mot ett särskilt brott i strafflagen.²⁹ I förarbetena sägs att ett grovt åsidosättande av omvårdnads- eller uppfostransskyldigheten i fråga om ”konverteringsbehandling” kan handla om att barnet tvingas genomgå behandlingen genom fysiskt våld eller hot om indragning av ekonomiskt stöd eller uteslutning ur familjen.³⁰

Lagen innehåller även ett förbud mot att marknadsföra, erbjuda eller förmedla ”konverteringsbehandling”. Överträdelse av förbudet kan leda till böter. Genom lagen har därtill en statlig rådgivningsservice anordnats.

²⁷ A.a., s. 15.

²⁸ A.a., s. 19.

²⁹ Enligt § 171 i strafflagen (Strafgesetzbuch) döms den som grovt åsidosätter sin omvårdnads- eller uppfostransskyldighet i förhållande till en person under 16 år, och som därigenom vållar fara för att personens fysiska eller mentala utveckling allvarligt skadas, eller att personen ägnar sig åt brott eller prostitution, till fängelse i högst tre år eller till böter.

³⁰ Tyska förbundsdagen, *Gesetzentwurf der Bundesregierung. Entwurf eines Gesetzes zum Schutz vor Konversionsbehandlungen*, (Drucksache 19/17278, 19.02.2020), s. 19 f.

14 Åtgärder mot omvändelseförsök

I detta kapitel tar utredningen ställning till om det straffrättsliga skyddet mot omvändelseförsök behöver förstärkas. I avsnitt 14.1 finns bedömningen i fråga om det bör införas en särskild reglering som kriminaliserar omvändelseförsök. Avsnittet inleds med en redogörelse för utgångspunkter för kriminalisering, vilka fri- och rättigheter som aktualiseras vid en kriminalisering av omvändelseförsök samt den straffrättsliga legalitetsprincipen (avsnitt 14.1.1). I avsnitt 14.1.2 finns utredningens bedömning i frågan. I avsnitt 14.2 finns utredningens bedömning av om det bör införas en särskild straffskärpningsgrund för omvändelseförsök.

14.1 Kriminalisering av omvändelseförsök

14.1.1 Utgångspunkter

Principer för kriminalisering

Utgångspunkten vid överväganden om kriminalisering är att sådana åtgärder ska användas med återhållsamhet. Det finns många andra former av social kontroll och påverkan utöver kriminalisering, såsom utbildning och information, civilrättsliga regler om skadestånd osv. Kriminalisering brukar framhållas som den sista utvägen (*ultima ratio*).

Kriminalisering ska i första hand ske i allmänpreventivt syfte. Existensen av lagens straffhot ska påverka människors handlande i önskvärd riktning. Denna påverkan kan ske på olika sätt. Utöver det allmänpreventiva syftet kan kriminaliseringen även ha en symbolfunktion. Genom att kriminalisera en gärning pekas den ut som socialt förkastlig.¹

¹ Asp, P. m.fl., *Kriminalbrättens grunder*, (2013, version 2, JUNO), Iustus Förlag, s. 32 ff.

Principer för kriminalisering har diskuterats inom den juridiska doktrinen och även i statliga utredningar. Det har där formulerats olika kriterier för när en kriminalisering bör anses godtagbar. Sådana kriterier är inte rättsligt bindande, men kan användas för att strukturera och värdera argumenten för och emot en kriminalisering av ett visst handlande. Det finns inte skäl att i detalj redovisa diskussionen på detta område.² Eftersom såväl regeringen som riksdagen i allt väsentligt ställde sig bakom Åklagarutredningens kriterier finns det anledning att redovisa dem.³ Utredningen föreslog följande kriterier för en kriminalisering.

1. Ett beteende kan föranleda påtaglig skada eller fara.
2. Alternativa sanktioner står inte till buds, skulle inte vara rationella eller skulle kräva oproportionerligt höga kostnader.
3. Straffsanktion krävs med hänsyn till gärningens allvar.
4. Straffsanktion ska utgöra ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet.
5. Rättsväsendet ska ha resurser att klara av den eventuellt ytterligare belastning som kriminaliseringen innebär.

När det gäller kravet på skada eller fara enligt första punkten brukar det framhållas att straffbud ska avse ett identifierat och konkretiserat intresse som är skyddsvärt (skyddsintresse) och att det beteende som ska kriminaliseras orsakar skada eller fara på skyddsintresset. Det behöver även beaktas om det finns något värdefullt motstående intresse som skulle skadas av en kriminalisering.⁴

Det är inte enbart skyddsintresset som måste identifieras och konkretiseras. Även det beteende som ska kriminaliseras behöver anges tydligt. Straffanvändningsutredningen anförde om detta att kriminalisering i garderande syfte – för att säkerställa att om det finns några straffvärda beteenden som kan skada skyddsintresset ska dessa straffsanktioneras – inte bör förekomma. Utredningen konstaterade även att ett närmare utpekande av beteendet dessutom är en förutsättning för att det ska vara möjligt att göra en bedömning av om beteendet i

² En sammanfattning av doktrin och förarbetsuttalanden finns i kapitel 6 i SOU 2013:38. Regler och principer vid kriminalisering av normöverträdelser diskuteras även i kapitel 4 i SOU 2020:13.

³ SOU 1992:61, s. 111 samt prop. 1994/95:23 s. 55, bet. 1994/95:JuU2 s. 6 f. och rskr. 1994/95:40.

⁴ Se exempelvis SOU 2013:38, avsnitt 7.4.2 och 7.4.4.

fråga uppfyller kriterierna för att kriminalisering ska få ske, till exempel att det kan föranleda påtaglig skada eller fara för skyddsintresset.⁵

Kravet på effektivitet enligt fjärde punkten brukar traditionellt uttryckas främst på två sätt. För det första att den som utför den straffbelagda gärningen i viss högre grad kan upptäckas och fällas. För det andra att straffbestämmelsen bidrar till att minska förekomsten av den straffbelagda gärningen.⁶ Flera faktorer kan påverka detta, bland annat sannolikheten för att brottet kommer till myndigheternas kännedom, vilka resurser som finns för att utreda brottet samt möjligheten att bevisa brottet inför domstol.⁷ Effektivitetssynpunkter kan göra sig gällande både vid formulering av en straffbestämmelse och vid bedömningen av om en kriminalisering överhuvudtaget bör genomföras.⁸

Skyddet för fri- och rättigheter

Övergripande om skyddet för fri- och rättigheter

I andra kapitlet regeringsformen finns bestämmelser om grundläggande fri- och rättigheter. Ett skydd för sådana fri- och rättigheter följer även av Sveriges åtaganden enligt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Förutom att Sverige är folkrättsligt förpliktat av konventionen gäller den tillsammans med bland annat dess fjärde tilläggsprotokoll som lag här i landet.⁹ Av 2 kap. 19 § regeringsformen framgår vidare att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av Europakonventionen.

Även FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) ger ett skydd för fri- och rättigheter. Artikel 1–42 i Barnkonventionen gäller som svensk lag enligt lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

En annan viktig rättskälla när det gäller fri- och rättigheter är Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna

⁵ SOU 2013:38, s. 487.

⁶ Lernestedt, *Kriminalisering – problem och principer* (2003, JUNO), Iustus Förlag, s. 317 ff.

⁷ Jfr prop. 1994/95:23, s. 54.

⁸ Asp, P. m.fl., *Kriminalrättens grunder*, (2013, version 2, JUNO), Iustus Förlag, s. 40.

⁹ Lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

(2012/C 326/02). Stadgan riktar sig enligt artikel 51.1 till EU:s institutioner, organ och byråer samt till medlemsstaterna när dessa tillämpar unionsrätten. I den mån stadgan omfattar rättigheter som motsvarar sådana som garanteras av Europakonventionen ska de enligt artikel 52.3 ha samma innebörd och räckvidd som i konventionen. Bestämmelsen hindrar dock inte unionsrätten från att tillförsäkra ett mer långtgående skydd.

Fri- och rättigheter som är relevanta vid åtgärder mot omvändelseförsök

Skyddet för fri- och rättigheter kan både begränsa möjligheterna att kriminalisera omvändelseförsök och utgöra argument för en sådan kriminalisering.

Vid en kriminalisering av omvändelseförsök behöver man beakta yttrandefriheten och informationsfriheten enligt 2 kap. 1 § regeringsformen. En straffbestämmelse skulle kunna påverka möjligheterna att exempelvis uttrycka respektive ta emot åsikter i frågor om sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck. Framförandet av åsikter i dessa frågor kan även vara religiöst grundande. Sådana handlingar ska ses som utövande av yttrandefriheten och inte religionsfriheten i regeringsformens mening. De kan därför begränsas på samma sätt som exempelvis yttrandefriheten och informationsfriheten.¹⁰

Begränsningar av yttrande- och informationsfriheten ska enligt regeringsformen ske genom lag för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Begränsningen får dock aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen som en av demokratins grundvalar. Begränsningen får inte göras enbart på grund av politisk, religiös, kulturell eller annan sådan åskådning (2 kap. 20 och 21 §§). Därutöver uppställs krav på att inskränkningen ska syfta till att uppnå något av ett antal särskilda begränsningsändamål, exempelvis privatlivets helgd samt förebyggandet och beivrandet av brott. I övrigt får yttrandefriheten och informationsfriheten begränsas endast om det finns särskilt viktiga skäl. Vid bedömandet av vilka begränsningar som får göras ska särskilt beaktas vikten av vidaste möjliga yttrandefrihet

¹⁰ Jfr prop. 1975/76:209 s. 115.

och informationsfrihet i politiska, religiösa, fackliga, vetenskapliga och kulturella angelägenheter (2 kap. 23 § regeringsformen).

En kriminalisering av omvändelseförsök behöver även utformas på ett sätt som är förenligt med skyddet för fri- och rättigheter enligt Europakonventionen. Barnkonventionen och EU:s stadga om grundläggande rättigheter innehåller vissa artiklar med ett likartat innehåll som Europakonventionen. I den mån så är fallet nämns dessa i det följande i anslutning till respektive artikel i Europakonventionen.

Vid utformningen av en kriminalisering av omvändelseförsök behöver man beakta rätten till respekt för privat- och familjelivet enligt artikel 8 i Europakonventionen (jfr artikel 16 i Barnkonventionen och artikel 7 i EU:s stadga). En kriminalisering innebär en begränsning av enskildas valmöjligheter i personliga angelägenheter. Europadomstolen har bedömt att könsidentitet, sexuell läggning och sexualliv utgör delar av den personliga sfär som skyddas av artikeln.¹¹ Vidare har Europadomstolen konstaterat att möjligheten att leva sitt liv i enlighet med sitt eget val också kan innefatta en möjlighet att utföra handlingar som är skadliga eller farliga för den berörda personen själv.¹² Av domstolens praxis framgår även att om en åtgärd griper in i en särskilt viktig aspekt av en persons existens eller identitet så har staten en begränsad ”margin of appreciation” (bedömningsmarginal)¹³, innebärande att utrymmet för inskränkningar i rättigheten minskar.

Vid en kriminalisering av omvändelseförsök behöver man även beakta tanke-, samvets- och religionsfriheten enligt artikel 9 i Europakonventionen (jfr artikel 14 i Barnkonventionen, och artikel 10 i EU:s stadga). Religionsfriheten innebär en rätt att utöva sin tro genom bland annat undervisning. Beroende på straffbestämmelsens räckvidd kan den tänkas bli tillämplig även på handlingar som omfattas av religionsfriheten, såsom bön och själavårdande samtal. Även i andra fall kan en straffbestämmelse inskränka religionsfriheten, om det finns en tillräckligt nära förbindelse mellan handlingen och den underliggande tron, något som får bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet¹⁴.

¹¹ Se exempelvis Europadomstolens domar i målen *Beizaras and Levickas mot Litauen*, nr 41288/15, den 14 maj 2022, p. 109 och *Sousa Goucha mot Portugal*, nr 70434/12, den 22 juni 2016, p. 27.

¹² Europadomstolens dom i målet *Pretty mot Storbritannien*, nr 2346/02, den 29 juli 2002, p. 62.

¹³ Europadomstolens dom i målet *Evans mot Storbritannien*, Grand Chamber, nr 6339/05, den 10 april 2007, p. 77, med hänvisningar.

¹⁴ Europadomstolens dom i målet *S.A.S mot Frankrike*, Grand Chamber, nr 43835/11, den 27 maj 2013, p. 55.

Föräldrar har vidare en rätt att kommunicera och främja ("communicate and promote") sin religiösa övertygelse vid uppfostran av sina barn. Europadomstolen har uttalat att denna rätt följer av rätten till respekt för familjelivet och religionsfriheten tillsammans med föräldrars rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse, enligt artikel 8 och 9 i Europakonventionen samt artikel 2 i dess första tilläggsprotokoll. Detta gäller även om föräldern skulle göra detta på ett ihärdigt eller befallande sätt ("insistent or overbearing manner"). Föräldrarnas rätt gäller dock inte om förfarandet utsätter barnet för farlig praxis eller fysisk eller psykisk skada.¹⁵

Vid en kriminalisering av omvändelseförsök behöver man även beakta yttrandefriheten enligt artikel 10 Europakonventionen (jfr artikel 13 i Barnkonventionen och artikel 11 i EU:s stadga). Omvändelseförsök kan innefatta framförande av olika åsikter om sexuell läggning, könsidentitet, könsuttryck och därmed sammanhängande frågor om hur människor bör agera eller leva. En kriminalisering kan påverka möjligheterna att framföra och ta del av sådana åsikter.

Rätten till respekt för privat- och familjelivet, religionsfriheten och yttrandefriheten enligt Europakonventionen är emellertid inte absoluta rättigheter. Även om en kriminalisering av omvändelseförsök skulle inskränka rättigheterna är kriminaliseringen tillåten om inskränkningen har stöd i andra punkten i respektive artikel i Europakonventionen. Enligt dessa punkter krävs för det första att inskränkningen har stöd i lag. Det krävs vidare att inskränkningen är nödvändig i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till vissa legitima ändamål. En liknande prövning ska som framgår ovan göras vid inskränkningar av yttrande- och informationsfriheten enligt regeringsformen.

En kriminalisering av omvändelseförsök kan i förhållande till rättigheterna enligt Europakonventionen motiveras med att den ska uppnå ändamålet att skydda enskildas hälsa. Kriminaliseringen kan även syfta till att uppnå det legitima ändamålet att skydda andras rättigheter.

Fri- och rättigheterna innefattar inte enbart ett förbud för staten att göra ingrepp i rättigheterna (en så kallad negativ förpliktelse). I många fall innebär rättigheterna även en skyldighet att handla för att tillse att den enskilda människan kommer i åtnjutande av dessa

¹⁵ Europadomstolens domar i målen *Vojnity mot Ungern*, nr 29617/07, den 12 maj 2013, p. 37 och *Wetjen m.fl. mot Tyskland*, nr 68125/14 och 72204/14, 22 juni 2018, p. 66.

rättigheter också i relation till andra enskilda rättssubjekt (en så kallad positiv förpliktelse).¹⁶

Rätten till respekt för privat- och familjelivet enligt artikel 8 kan åberopas som argument för en kriminalisering av omvändelseförsök. Artikel 8 kan innebära skyldigheter för staten att vidta åtgärder för att skydda respekten för privatlivet, även i förhållandet mellan enskilda.¹⁷ Omvändelseförsök kan innebära att enskilda kränker denna rättighet. Könsidentitet, sexuell läggning och sexualliv utgör som redan nämnts delar av den personliga sfär som skyddas av artikeln.

Även Barnkonventionen kan innebära positiva förpliktelser. Konventionen slår fast att alla barn har samma rätt att växa upp under trygga förhållanden, att utvecklas och att skyddas mot övergrepp och utnyttjande. Utöver artikel 16, som på liknande sätt som artikel 8 i Europakonventionen skyddar privat- och familjelivet, kan särskilt skyddet i artikel 19 lyftas fram. Enligt denna artikel ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård.

Det som kommer att avgöra om en straffbestämmelse mot omvändelseförsök är förenlig med skyddet för fri- och rättigheter enligt Europakonventionen respektive regeringsformen är om inskränkningen med hänsyn till de åberopade ändamålen är nödvändig respektive godtagbar i ett demokratiskt samhälle. En sådan bedömning får göras i förhållande till den konkreta straffbestämmelsen.

Fri- och rättigheternas betydelse för utformningen av en straffbestämmelse mot omvändelseförsök

Det kan konstateras att Europadomstolen inte har prövat någon kriminalisering av omvändelseförsök. Var de närmare gränserna går för hur ett sådant förbud kan utformas är därmed inte klarlagt. Några slutsatser bör ändå kunna dras.

¹⁶ Danelius, H., m.fl., *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna* (2023, version 6, JUNO), Norstedts juridik, s. 65 f.

¹⁷ Europadomstolens dom i målet *Evans mot Storbritannien*, Grand Chamber, nr 6339/05, den 10 april 2007, p. 75.

En sådan slutsats är att ett absolut förbud mot omvändelseförsök eller ”omvändelseterapi” riktat mot vuxna, samtyckande personer sannolikt inte skulle vara förenligt med Europakonventionen. Det rör sig om en begränsning av den rätt till autonomi som följer av artikel 8 i en fråga som rör särskilt viktiga aspekter av människors identitet och i vissa fall även av religionsfriheten enligt artikel 9. Det är inte heller något land som beskrivs i den internationella utblicken som har infört ett absolut förbud för vuxna. Förbudet skulle sannolikt behöva kvalificeras i någon form, exempelvis genom ett krav på att handlingen lett till skada eller att det förelegat någon form av otillbörligt agerande från gärningspersonens sida.

En annan slutsats är att det sannolikt inte heller är möjligt att införa ett okvalificerat förbud mot framförandet av åsikter om önskvärdheten av att ha eller inte ha eller leva ut en viss sexuell läggning eller könsidentitet eller ett visst könsuttryck, vare sig dessa åsikter är religiöst grundade eller inte.

Legalitetsprincipen

Den straffrättsliga legalitetsprincipen är en grundläggande rättssäkerhetsprincip som kan sammanfattas i uttrycket ”inget straff utan lag, inget straff utan brott, inget brott utan kriminalisering genom lag”¹⁸. Principen kommer till uttryck i flera olika bestämmelser i svensk lag¹⁹ och följer även bland annat av artikel 7 i Europakonventionen.

Legalitetsprincipen fungerar som en garanti för rättssäkerheten genom att ställa sådana krav på lagstiftningen att medborgarna kan förutse när och – i viss mån – hur de kan komma att bli föremål för straffrättsliga ingripanden.²⁰ I principen ingår fyra olika krav.

- *Föreskriftskravet* innebär att för att brott ska föreligga och straff kunna utdömas måste det finnas en föreskrift till stöd för detta.
- *Retroaktivitetsförbudet* innebär att en föreskrift inte får införas eller tillämpas retroaktivt (till nackdel för den tilltalade).

¹⁸ En översättning av det latinska uttrycket ”nulla poena sine lege, nulla poena sine crimine, nullum crimen sine poena legali” som härrör från den tyske juristen von Feuerbach, se Asp, P. m.fl., *Kriminalrättens grunder*, (2013, version 2, JUNO), Iustus Förlag, s. 45 f.

¹⁹ Se 1 kap. 1 § tredje stycket och 2 kap. 10 § första stycket regeringsformen, 1 kap. 1 § brottsbalken och 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken.

²⁰ Asp, P. m.fl., *Kriminalrättens grunder*, (2013, version 2, JUNO), Iustus Förlag, s. 46 f.

- *Analogiförbudet* innebär att föreskriften inte får genom analogisk tillämpning utsträckas utöver vad ordalydelsen tillåter.
- *Obestämdhetsförbudet* innebär att föreskriften måste vara i rimlig utsträckning bestämd till sin utformning, dvs. det uppställs vissa krav på begriplighet och precision.

Av de fyra kraven anses obestämdhetsförbudet allmänt vara det mest problematiska att tillämpa. Detta hänger samman både med att språket alltid är obestämt och att ett inte obetydligt mått av obestämdhet är tillåtet. Obestämdhet hos en bestämmelse kan vidare bero både på att bestämmelsen använder vaga eller annars otydligt avgränsade termer och begrepp och på att den genom otydliga eller oöverskådliga hänvisningar gör det tekniskt svårt att reda ut vad som egentligen är kriminaliserat.²¹

14.1.2 Det bör inte införas en särskild reglering som kriminaliserar omvändelseförsök

Bedömning: Det bör inte införas en särskild reglering som kriminaliserar omvändelseförsök.

Skälen för bedömningen

Förekomsten av omvändelseförsök i Sverige

Utredningen har utgått från den definition av omvändelseförsök som Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) har använt i sin rapport *Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige*:

påtryckningar och tvång i syfte att få en person att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill.

Av definitionen följer att ”omvändelseförsök” är en beteckning på många olika slags handlingar som utförs i samma syfte. Ett sätt att uttrycka detta är att handlingen ska syfta till att förändra eller under-

²¹ A.a, s. 47.

trycka någon annans sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck ("omvändelsestyft"). Utöver omvändelsestyftet är en gemensam nämnare att omvändelseförsök inte utgår från en neutral eller accepterande inställning till personens sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. I stället utgår den från en heterocisnorm²², där avvikelser från normen ses som sjukligt, syndigt eller på annat sätt inte önskvärt. Även om det finns gemensamma nämnare föreligger det en stor variation i fråga om tillvägagångssätt. Omvändelseförsöken kan utifrån tillvägagångssätt delas in i följande kategorier:

1. metoder som riktas direkt mot kroppen, såsom hormonbehandling och kirurgiska ingrepp ("kroppspåverkande metoder"),
2. metoder som liknar eller är hämtade från samtalsterapi, tolvstegsprogrammet och liknande ("terapiimiterande metoder"),
3. metoder som bygger på religiösa ritualer och andra handlingar med religiös koppling, såsom förbön, själavårdande samtal, andeutdrivning osv. ("religiösa metoder"), samt
4. andra påverkansförsök som inte faller in under övriga kategorier, vilka kan sträcka sig från utfrysning och verbala övertalningsförsök till tvångsäktenskap och allvarliga våldshandlingar.

I kapitel 11 finns en redogörelse för förekomsten av omvändelseförsök i Sverige. Av redogörelsen framgår att det inte finns något som tyder på att det förekommer kroppspåverkande metoder (punkt 1) i Sverige. Det finns inte heller någon klar uppgift om att det förekommer terapiimiterande metoder (punkt 2). Eftersom kriminalisering inte bör ske i garderande eller förebyggande syfte finns därför inte anledning att överväga en kriminalisering av dessa former av omvändelseförsök.

Uppgifterna om förekomsten av omvändelseförsök i Sverige är i huvudsak hänförliga till de två sista kategorierna. När det gäller den tredje kategorin ("religiösa metoder") finns det uppgifter om att hbtq-personer har utsatts för påverkan inom ramen för själavårdande samtal men även genom olika former av suggererande ritualer och lik-

²² *Cisnormativitet* innebär antagandet att alla människor identifierar sig som det kön de blivit tilldelade vid födelsen och lever enligt de sociala normerna för det könet. *Heteronormativitet* innebär antagandet att det bara finns två kön, flicka/kvinna respektive pojke/man och att dessa är varandras motsatser eller komplement. Män och kvinnor förväntas vara heterosexuella och bete sig enligt normer för det kön de blivit tilldelade vid födelsen.

nande handlingar, exempelvis andeutdrivning. I dessa situationer anses personen besatt av onda andar som ger upphov till exempelvis en oönskad sexuell läggning. En eller flera personer utför någon form av ritual i personens närvaro, som kan inkludera inslag som förbön och handpåläggning, i syfte att driva ut andarna. Genom handlingarna skapas en förväntan och ett tryck på personen att förändra eller undertrycka sin sexuella läggning.

När det gäller den fjärde kategorin av omvändelseförsök finns det uppgifter om att hbtq-personer utsätts för olika former av fysiskt våld, fysiskt betvingande och hot om att utsättas för brott. Enligt uppgifter från MUCF:s ungdomsenkät förekom även uppfostringsresor, tvångsäktenskap och att personer förs från Sverige och under en period tvingas leva i ett annat land, samt hot om dessa tre åtgärder.

Det förekommer även olika former av verbal påverkan som inte innefattar hot om brott. Det kan handla om övertalningsförsök genom samtal, upprepade uppmaningar och liknande psykiska påverkansförsök där en eller flera personer försöker påverka någon i omvändelse syfte. Det vanligaste tillvägagångssättet som framkom i svaren i ungdomsenkäten var att en person blivit tillsagd att förändra sig, något som enligt MUCF kan men inte måste utgöra omvändelseförsök.

Andra tillvägagångssätt hänförliga till den fjärde kategorin som har framkommit är olika former av social bestraffning, såsom utfrysning, uteslutning ur gemenskap och fråntagande av uppdrag i en församling. Sådana åtgärder kan dock utgöra en spontan reaktion på att någon ”kommer ut”. Det framgår inte tydligt i materialet i vilken utsträckning åtgärderna används i syfte att ”omvända” personer.

Den nuvarande straffrättsliga regleringen omfattar redan de allvarligaste förekommande påverkansmedlen

Av kriminaliseringsprinciperna följer att man bör kunna peka på förekomsten av ett beteende som innebär påtaglig skada eller fara på ett skyddsvärt intresse, och som inte på ett tillräckligt sätt skyddas av befintlig lagstiftning.

Omvändelseförsök är skadliga såväl för den enskilde som för hbtq-personer som grupp (se avsnitt 11.4). De kan leda till psykisk ohälsa och självmordsförsök samt en rad andra negativa psykosociala konsekvenser. Omvändelseförsök kan även bidra till stigmatisering

av hbtq-personer generellt genom att sprida eller förstärka patologiserande eller på annat sätt negativa föreställningar om sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck som avviker från normen. Omvändelseförsök utgör dock inte *en* typ av beteende. Det handlar i stället om många sinsemellan olikartade beteenden som används som påverkansmedel i ett och samma syfte. Hur skadligt ett omvändelseförsök är beror därför på omständigheterna i det enskilda fallet.

Den nuvarande regleringen ger goda möjligheter att ingripa straffrättsligt mot olika former av påverkan i omvändelsesyfte. De allvarligaste formerna av påverkan som förekommer i Sverige utgör redan brott (se kapitel 12). Det kan handla om att hbtq-personer utsätts för olaga tvång, misshandel, olaga frihetsberövande, olaga hot, äktenskapstvång eller ofredande. I ett omvändelseförsök kan det även ingå gärningar som utgör förtal, förolämpning eller hets mot folkgrupp. Även bestämmelserna om olaga förföljelse, grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning samt hedersförtryck kan bli aktuella.

Vissa former av påverkansmedel utgör dock inte generellt brott i dag. Det handlar om olika former av verbal påverkan, påverkan genom suggererande ritualer och liknande handlingar samt olika slags social bestraffning, såsom utfrysning.

Det är inte klarlagt hur vanliga de nu diskuterade formerna av påverkan är. Det är även svårt att i det befintliga kunskapsunderlaget skilja ut sådana verbala påverkansförsök som bör räknas som omvändelseförsök från de som inte bör räknas som sådana. Den närmare omfattningen är därmed svår att bedöma även om underlaget inte ger stöd för en omfattande förekomst. Det får däremot anses utrett att såväl personer under som över arton år har varit föremål för sådan påverkan.

Även verbal påverkan samt suggererande ritualer och liknande handlingar kan i många fall utgöra brott. Upprepade ovälkomna försök att verbalt påverka någon i omvändelsesyfte genom uppmaningar eller liknande kan utgöra ofredande. Hänsynslösa uttalanden som kan utgöra ofredande även om det inte är fråga om störande kontakter. Även suggererande ritualer och liknande handlingar som riktas mot en person och som är oönskade bör kunna bedömas som ofredande. Ofredandebestämmelsen har ett brett tillämpningsområde som inte enbart omfattar fysiska antastanden och störande kontakter utan även andra hänsynslösa ageranden.

Gränsen för vad som kan utgöra ett ofredande har dragits vid gärningar som är *ägnade att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt*. Uttrycket ”ägnat att” innebär att det räcker att gärningen av domstolen bedöms typiskt sett vara sådan att målsägandens frid kränks. Gärningspersonens uppsåt behöver enbart täcka de omständigheter som läggs till grund för den bedömningen – denne behöver däremot inte dela domstolens bedömning. Vidare framgår det av förarbetena att bedömningen ska göras utifrån de faktiska förhållandena i det enskilda fallet och med hänsyn till den enskilda målsäganden. Förutom angreppet som sådant får även omständigheterna kring det beaktas. Bland annat kan det vid bedömningen beaktas om agerandet riktats mot någon som befinner sig i en beroendeställning, till exempel ett barn till den som gör uttalandet.²³

Straffskalan för ofredande sträcker sig från böter upp till fängelse i högst ett år. Brottet ingår även i katalogerna över brott som ingår i brotten olaga förföljelse, grov fridskränkning, grov kvinnofridskränkning och hedersförtryck, som har strängare straffskalor.

De allvarligaste förekommande påverkansmedlen omfattas sammanfattningsvis av den nuvarande straffrättsliga regleringen.

De handlingar som faller utanför det straffbara området är inte tillräckligt allvarliga för att motivera en kriminalisering

Av diskussionen under föregående rubrik framgår att den nuvarande straffrättsliga regleringen fångar de allvarligaste förekommande formerna av påverkan i omvändelsesyfte. Utanför det straffbara området faller sådan verbal påverkan samt suggererande ritualer och liknande handlingar som inte utgör ofredande, dvs. som inte är ägnade att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt. Detta gäller till exempel om sådana handlingar utförs med samtycke från den de riktas mot. Utanför det straffbara området faller även olika former av utfrysning och liknande social bestraffning, dvs. när personer exkluderas från en social gemenskap.

Av kriminaliseringsprinciperna följer att en kriminalisering ska krävas med hänsyn till gärningens allvar. I den straffrättsliga litteraturen anges vidare att en grundläggande princip är att man inte bör kriminalisera enbart orsakande av att någon annan upplever obehag.²⁴

²³ Prop. 2016/17:222, s. 99.

²⁴ Asp, P. m.fl., *Kriminalrättens grunder*, (2013, version 2, JUNO), Iustus Förlag, s. 41.

Härvid kan noteras att regeringen, som skäl för att dra gränsen för brottet ofredande vid sådana gärningar som är ägnade att kränka någon annans frid på ett kännbart sätt, anförde att det straffbara området bör begränsas till gärningar som mer påtagligt kan störa, orsaka obehag eller oro.²⁵ De former av påverkan i omvändelse syfte som inte når upp till kravet att vara ägnade att kränka någons frid på ett kännbart sätt kan inte heller anses tillräckligt allvarliga för att motivera en kriminalisering. När det gäller utfrysning och liknande handlingar skulle det dessutom bli fråga om att bestraffa passivitet.

Det kan vidare ifrågasättas om de nu aktuella handlingarna bör räknas som omvändelseförsök i egentlig mening. Det framgår inte av den definition av omvändelseförsök som har använts i denna utredning var den nedre gränsen för ett sådant försök bör dras. Enligt MUCF:s rapport behöver den som blivit tillsagd att förändra sig inte ha utsatts för ett omvändelseförsök. Vidare har samtliga länder som studerats i den internationella utblicken ställt krav på någon form av kvalificering av handlandet. Omvändelseförsök har därtill genom internationell forskning kopplats till allvarliga konsekvenser för den enskilde i form av psykisk ohälsa och självmordsförsök. Varje handling som syftar till att påverka en persons sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck bör därmed inte räknas som ett omvändelseförsök.

Mot denna bakgrund kan de påverkansförsök som faller utanför det straffbara området inte anses tillräckligt allvarliga för att motivera en kriminalisering.

Kriminalisering är inte ett effektivt medel för att motverka det önskade beteendet

Även om verbal påverkan samt suggererande ritualer och liknande handlingar redan täcks i tillräcklig utsträckning av befintliga straffbestämmelser kan det övervägas om en särskild straffbestämmelse för dessa påverkansformer skulle kunna ge ett mer effektivt skydd än befintliga bestämmelser. En sådan bestämmelse skulle behöva utformas på ett sådant sätt att den är förenlig med skyddet för fri- och rättigheter. Detta innebär bland annat att det inte är möjligt att införa ett absolut förbud mot handlingar i omvändelse syfte. Bestäm-

²⁵ Prop. 2016/17:222, s. 60.

melsen behöver även vara så precis och begriplig att den inte strider mot den straffrättsliga legalitetsprincipen (se avsnitt 14.1.1). Den samlade bedömningen är emellertid att en sådan bestämmelse sannolikt inte på något effektivt sätt skulle bidra till ett stärkt skydd mot omvändelseförsök. Det tillskapade brottet skulle bli svårt att utreda och bevisa och bestämmelsen svår att tillämpa. Några exempel kan illustrera svårigheterna.

Straffbestämmelser kan konstrueras på olika sätt. En vanlig uppdelning är i effektbrott, konkreta farebrott, abstrakta farebrott och handlingsbrott.²⁶

En kriminalisering genom ett effektbrott eller ett konkret farebrott innebär ett krav på åklagaren att bevisa att handlingen orsakat en viss effekt respektive att det i det enskilda fallet funnits en fara för att en sådan effekt skulle inträffa. De effekter som det skulle kunna handla om vid ett omvändelseförsök är exempelvis allvarligt skadad självkänsla eller skadad psykisk hälsa. Som har konstaterats i avsnitt 12.1.1 är det generellt svårt att bevisa att någon med ”psykiska medel” har orsakat psykisk sjukdom och andra liknande psykiska effekter. När det går att bevisa ett sådant orsakssamband skulle emellertid redan brott som misshandel eller vållande till sjukdom kunna bli aktuella. En straffbestämmelse mot omvändelseförsök uppbyggd på detta sätt skulle således inte i någon beaktansvärd utsträckning ge ytterligare skydd.

Ett annat alternativ är att konstruera brottet som ett abstrakt farebrott. Vid abstrakt fara räcker det för åklagaren att bevisa en genomsnittlig eller typisk farlighet i handlingssättet. Detta brukar uttryckas med att gärningen ska ha varit ”ägnad att” orsaka en viss effekt. Exempelvis skulle bestämmelsen kunna formuleras på följande sätt.

Den som utsätter någon annan för upprepade uppmaningar eller liknande psykisk påverkan i syfte att förändra eller undertrycka personens sexuella läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck döms, om gärningen är ägnad att ...

Den abstrakta faran skulle kunna avse att gärningen är ägnad att allvarligt skada personens självkänsla eller hälsa. För att ett brott ska anses begånget i ett sådant fall räcker det att domstolen anser att den påverkan som gärningspersonen utövat typiskt sett kan leda till den skadliga effekten. Frågan är emellertid vilka omständigheter som ska

²⁶ Se exempelvis SOU 2016:7, s. 193 ff.

läggas till grund för bedömningen. Det är svårt att peka på sådana omständigheter som inte samtidigt innebär att gärningen skulle utgöra ett annat brott, exempelvis ofredande. Samtidigt skulle en sådan bestämmelse innebära att många enskilda handlingar – exempelvis uppmaningar – som inte ensamma utgör brott läggs samman till ett brott, något som riskerar att bli mycket oförutsebart och därmed rättsosäkert.

Vid en konstruktion som ett rent handlingsbrott krävs att den brottsliga handlingen anges ännu tydligare eftersom det straffbara området inte avgränsas genom krav på någon effekt eller fara för skada. Bestämmelsen riskerar annars att få ett mycket vidsträckt och oförutsebart tillämpningsområde, och att därmed träffa även handlingar som inte utgör metodiska eller ingripande påverkansförsök. En kriminalisering av till exempel ”upprepade uppmaningar eller liknande psykisk påverkan” i omvändelse syfte skulle kunna träffa sådant som att en förälder vid tre tillfällen i vanlig samtalsstämning ifrågasätter barnets sexuella läggning eller könsidentitet.

Slutligen bör det framhållas att även kravet att gärningen ska utföras i omvändelse syfte kan medföra särskilda bevis- och tillämpningssvårigheter. Gränsdragningen mot sådana samtal som syftar till ett utforskande av sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck kan i enskilda fall vara svårt att dra. Det kan även vara svårt att bevisa att det särskilda syftet har förelegat när syftet inte har varit uttalat. Dessa omständigheter kan utnyttjas för att kringgå en reglering. I de fall omvändelse syftet visar sig genom handlingar som är kränkande, nedvärderande eller på annat sätt hänsynslösa finns som tidigare konstaterats ett skydd genom befintliga straffbestämmelser.

Det är klandervärt att försöka förändra eller undertrycka någon annans sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. En kriminalisering skulle sända en signal om detta från samhällets sida och kunna få en normerande effekt, vilket kan utgöra ett argument för kriminalisering. En ny straffbestämmelse bör emellertid inte införas endast av den anledningen att lagstiftaren vill sända en signal. Det bör även kunna förutses att bestämmelsen i någon rimlig grad kommer att tillämpas i praktiken och bidra till att motverka det oönskade beteendet. För att bestämmelsen ska få en normerande effekt krävs vidare att den kan utformas på ett tillräckligt tydligt sätt. Den samlade slutsatsen är att en särskild bestämmelse för omvändelseförsök inte skulle leda till dessa effekter.

Sammanfattningsvis är bedömningen att ytterligare kriminalisering inte skulle utgöra ett effektivt medel för att motverka omvändelseförsök. En särskild reglering som kriminaliserar omvändelseförsök bör därför inte införas.

I utredningsuppdraget har det inte ingått att utreda och lämna förslag till andra åtgärder än kriminalisering. Det är ändå viktigt att framhålla att det är angeläget att samhället arbetar på bred front för att förebygga diskriminering och verka för inkludering och tolerans. Vidare är det viktigt att andra skyddsmekanismer än de straffrättsliga används fullt ut.

14.2 En särskild straffskärpningsgrund för omvändelseförsök

Bedömning: Det bör inte införas en särskild straffskärpningsgrund för omvändelseförsök.

Skälen för bedömningen: Omvändelseförsök genomförs som framgår av kapitel 11 och 12 på sätt som utgör brott. Frågan är om befintliga bestämmelser ger tillräckliga möjligheter att beakta den skada eller kränkning det innebär att genom påtryckningar eller tvång försöka förmå någon att förändra eller undertrycka sin sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. En möjlighet är annars att införa en särskild straffskärpningsgrund för omvändelseförsök.

När någon döms för ett brott ska rätten göra en bedömning av gärningens straffvärde i enlighet med bestämmelserna i tjugonionde kapitlet brottsbalken. I 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken finns en allmän regel om bedömningen av brottets straffvärde. Vid denna bedömning ska det beaktas vilken skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit och vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta. Vidare ska gärningspersonens avsikter eller motiv beaktas. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Utöver den allmänna regeln finns det i samma kapitel bestämmelser om vissa omständigheter som särskilt ska beaktas, exempelvis försvårande och förmildrande omständigheter samt så kallade billighetshänsyn.

Ingen bestämmelse i kapitlet tar uttryckligen sikte på gärningar som utförs i omvändelse syfte. Flera olika bestämmelser kan emellertid tillämpas på sådana gärningar i straffvärdehöjande riktning.

Vid ett omvändelseförsök finns regelmässigt olika försvårande omständigheter enligt 2 §. För det första kan det särskilt beaktas om gärningen har riktats mot sårbara personer, exempelvis barn eller personer som på grund av funktionsnedsättning har särskilt svårt att värja sig. Det kan särskilt beaktas om den tilltalade utnyttjat ett numerärt överläge eller annars utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (tredje punkten).²⁷ Om omvändelseförsöket varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person kan även detta beaktas särskilt (åttonde punkten).

För det andra bör gärningspersonens motiv, vid sidan av omvändelse syftet, vara av ett slag som kan beaktas särskilt. Många gånger bör ett motiv ha varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av sexuell läggning samt könsöverskridande identitet eller uttryck (sjunde punkten). En del omvändelseförsök utförs inom en hederskontext. Om ett motiv för brottet har varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder kan även detta beaktas särskilt (tionde punkten).

Det är tänkbart att omvändelseförsök varken riktas mot sårbara personer eller utförs med nyss nämnda motiv. Ett exempel är verbala påverkansförsök som är tillräckligt hänsynslösa för att utgöra ofredande men som sker i syfte att ”hjälpa” en vuxen hbtq-person. Även om inte någon försvårande omständighet inte skulle föreligga bör domstolarna ändå kunna döma ut tillräckligt stränga straff med tillämpning av den allmänna regeln i 1 § andra stycket. Därvid bör det kunna beaktas att omvändelseförsök utgår från en diskriminerande syn på hbtq-personer liksom att de innebär ökad risk för psykisk ohälsa.

Sammantaget bör de befintliga bestämmelserna ge goda möjligheter att utmäta tillräckligt stränga straff. Straffskärpningsgrunderna bör inte utökas utan att det går att peka på konkreta situationer där de är otillräckliga. Det bör därför inte införas en särskild straffskärpningsgrund för omvändelseförsök.

²⁷ Detta gäller enligt punktens lydelse från och med den 1 juli 2023. I den nya lydelsen har ”numerärt överläge” lagts till.

DEL 3

Konsekvenser och författningskommentar

15 Konsekvenser

15.1 Konsekvenser av förslagen

I betänkandet föreslås en kriminalisering av oskuldskontroller och oskuldsingrepp samt av underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott. Det föreslås även att det ska bli möjligt att meddela utreseförbud enligt LVU för personer under arton år som riskerar att genomgå oskuldskontroller eller oskuldsingrepp i utlandet. I det följande redovisas bedömningen av konsekvenserna av förslagen i enlighet med anvisningarna i direktiven (bilaga 1, s. 7 f.) samt kommittéförordningen (1998:1474) och förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning.

Alternativa lösningar

Enligt 6 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning ska en konsekvensutredning bland annat innehålla en beskrivning av problemet och vad man vill uppnå, alternativa lösningar samt effekterna av att en reglering inte kommer till stånd.

En beskrivning av problemet med oskuldskontroller och oskuldsingrepp finns i kapitel 4 och 5. Förslagen syftar till att så långt möjligt motverka förekomsten av oskuldskontroller och oskuldsingrepp utan att eventuella negativa konsekvenser blir för stora. De lösningar som har övervägts som alternativ till en kriminalisering är ändringar i regelverket för hälso- och sjukvården samt information, utbildning och liknande insatser. Som framgår av avsnitt 8.2 och 8.3 är bedömningen att inget av dessa alternativ kan ersätta en kriminalisering.

Det är svårt att uttala sig om vilka effekterna blir om den föreslagna regleringen inte kommer till stånd. Frågan om vad som inverkar på förekomsten av oskuldskontroller och oskuldsingrepp är komplex. Det finns inget som talar för att oskuldskontroller och

oskuldssingrepp skulle försvinna inom överskådlig tid utan åtgärder från samhällets sida. Den föreslagna regleringen kan bidra till att motverka oskuldskontroller och oskuldssingrepp på ett sätt som inte är möjligt enbart med alternativa lösningar.

Ekonomiska konsekvenser

Bedömning: Kriminaliseringarna kan förväntas leda till en något ökad arbetsbörda för rättsväsendets myndigheter och påverka statens kostnader för offentliga försvarare och andra rättsliga biträden i viss mån. Kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldssingrepp kommer aktualisera Inspektionen för vård och omsorgs skyldighet att i vissa fall anmäla hälso- och sjukvårdspersonal till åtal. Kostnadsökningarna bedöms dock bli marginella. Därför bör tillkommande kostnader kunna tas inom ram.

Förslaget till ändring av reglerna om utreseförbud i LVU bör inte medföra sådana kostnadsökningar för kommunerna som innebär att staten ska kompensera dem.

Skälen för bedömningen: Det är svårt att bedöma hur vanligt förekommande oskuldskontroller och oskuldssingrepp är. Emellertid bör kriminaliseringen av dessa åtgärder endast leda till några enstaka ärenden och mål per år hos rättsväsendets myndigheter. När det gäller underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott är det i princip enbart inom ramen för redan förekommande förundersökningar om äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott som dessa brott aktualiseras. I dagsläget förekommer ett begränsat antal brottsanmälningar och domar per år för äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott (se avsnitt 9.2.3). Många personer som skulle förhöras som misstänkta för underlåtenhetsbrott är redan i dag relevanta som vittnen i sådana brottsutredningar. Kriminaliseringen bör därför inte föranleda någon nämnvärd ökning av utredningsarbetet. Det kan förväntas något eller några fler åtal per år. Kostnadsökningarna på grund av kriminaliseringarna bedöms sammanfattningsvis bli marginella för rättsväsendets myndigheter. Statens kostnader för offentliga försvarare och andra rättsliga biträden kan påverkas i mindre mån. Därför bör tillkommande kostnader kunna tas inom befintliga

anslag för Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Sveriges Domstolar, Kriminalvården respektive anslaget Rättsliga biträden m.m.

Kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldsingrepp kommer att aktualisera Inspektionen för vård och omsorgs (IVO) skyldighet att i vissa fall anmäla hälso- och sjukvårdspersonal till åtal (se 7 kap. 29 § patientsäkerhetslagen [2010:659]). En kriminalisering och därigenom ökad medvetenhet och uppmärksamhet om oskuldskontroller och oskuldsingrepp kan även förväntas leda till att fler sådana fall anmäls till IVO och därmed ge upphov till fler ärenden hos myndigheten. Kostnadsökningarna bör emellertid inte bli större än att de kan tas inom ram.

Enligt den kommunala finansieringsprincipen ska beslut som innebär nya obligatoriska uppgifter för kommunerna åtföljas av en statlig finansiering. Förslaget till ändring av reglerna om utreseförbud i LVU skulle kunna leda till ökade kostnader för kommunerna. Emellertid bör risken för att ungdomar utsätts för oskuldskontroller och oskuldsingrepp i stor utsträckning vara något som socialtjänsten redan i dag behöver utreda inom ramen för sitt nuvarande ansvar. Det som kan tillkomma är att socialtjänsten behöver initiera fler ärenden om utreseförbud. Det bör dock inte bli fråga om mer än ett fåtal ärenden per år. Förslaget bör därmed inte medföra sådana kostnadsökningar för kommunerna som innebär att staten ska kompensera dem med hänsyn till finansieringsprincipen.

Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet

Bedömning: Förslaget till kriminalisering av underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott kan på sikt bidra till att fler som har kännedom om ett förestående tvångs- eller barnäktenskap känner sig förpliktade att ingripa eller informera myndigheterna. En sådan kriminalisering kommer således i viss mån att påverka brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.

Skälen för bedömningen: Hedersrelaterad brottslighet präglas inte sällan av en tystnadskultur i förhållande till myndigheter. Förslaget till kriminalisering av underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott kan bidra till att motverka

den tystnadskulturen. Det synliggör kollektivets ansvar och kan på sikt bidra till att fler som har kännedom om ett förestående tvångs- eller barnäktenskap känner sig förpliktade att ingripa eller informera myndigheterna. En kriminalisering skulle således i viss mån kunna påverka brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.

Konsekvenser för jämställdheten

Bedömning: De föreslagna åtgärderna mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp kan förväntas bidra till att jämställdhetspolitikens mål uppnås och att flickors och kvinnors mänskliga rättigheter stärks.

Skälen för bedömningen: Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Målet har brutits ner i sex delmål. Det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. Delmålet omfattar bland annat alla yttringar av fysiskt och psykiskt, inklusive sexuellt, våld och hot om våld som riktas mot kvinnor och flickor. Delmålet omfattar vidare hedersrelaterat våld och förtryck. Det andra ledet i delmålet om kroppslig integritet handlar om kvinnors och flickors rätt och möjlighet att bestämma över sin egen kropp, sexualitet och reproduktion.¹

Det är uteslutande flickor och kvinnor som utsätts för oskuldskontroller och oskuldsingrepp. Det är fråga om en utpräglad diskriminerande sedvänja som utgör en av flera kontrollmekanismer i en hederskontext. Företeelserna härrör ur det oskuldsideal, de hedersnormer och de felaktiga föreställningar om den kvinnliga anatomin som finns inom vissa grupper, och kan samtidigt bidra till att sådana ideal, normer och föreställningar fortlever. De föreslagna åtgärderna mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp kan förväntas bidra till att motverka detta och på så sätt bidra till att jämställdhetspolitikens mål uppnås.

Förslagen bidrar även till att stärka flickors och kvinnors mänskliga rättigheter enligt Sveriges internationella åtaganden, främst FN:s

¹ Se www.regeringen.se/artiklar/2017/01/mer-om-jamstalldhetspolitikens-mal [2022-06-15].

konvention mot avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor samt Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet, samt till att uppnå internationella politiska mål på området (se avsnitt 7.1).

Konsekvenser för barn och unga

Bedömning: Kriminalisering av underlåtenhet att avslöja barn- äktenskapsbrott bidrar till att stärka skyddet för barn- och unga att utsättas för brott. Även kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldsingrepp bidrar till att skydda barn och unga. Genom utökade möjligheter till utreseförbud stärks detta skydd ytterligare. Förslagen innebär att rättigheterna enligt Barnkonventionen stärks.

Skälen för bedömningen: Förslaget till kriminalisering av underlåtenhet att avslöja barnäktenskapsbrott bidrar till att stärka skyddet för barn- och unga mot att utsättas för brott, såväl i form av barnäktenskapsbrott som andra följder såsom sexuella övergrepp (se avsnitt 9.3.2).

De föreslagna åtgärderna mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp bidrar till att skydda även barn och unga mot sådana åtgärder. Genom utökade möjligheter till utreseförbud stärks detta skydd ytterligare. Förslaget att utvidga grunderna för utreseförbud utgör en inskränkning i barns och ungas fri- och rättigheter. Motiveringen till att inskränkningen ska godtas finns i avsnitt 8.10.

Förslagen innebär att rättigheterna enligt Barnkonventionen stärks, bland annat artikel 19 (skydd mot våld och övergrepp).

Konsekvenser för hbtqi-personer

Bedömning: Barn- och tvångsäktenskap kan även drabba hbtqi-personer. Kriminaliseringen av underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott kan bidra till att förbättra även hbtqi-personers rättigheter. Kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldsingrepp kommer att skydda hbtqi-personer med kvinnligt könsorgan.

Skälen för bedömningen: Barn- och tvångsäktenskap kan även drabba hbtqi-personer. Kriminaliseringen av underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott kan bidra till att förbättra även hbtqi-personers rättigheter. Förslagen om förbud mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp avser undersökningar av respektive ingrepp i *kvinnliga* könsorgan. Att förslaget utformats så beror på att sådana kontroller och ingrepp uteslutande är kopplade till det kvinnliga könsorganet. Det saknar däremot betydelse vilket kön den undersökta personen identifierar sig med. Kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldsingrepp kommer således att skydda hbtqi-personer med kvinnligt könsorgan.

Konsekvenser för personer med funktionsnedsättning

Bedömning: Kriminaliseringarna bedöms bidra till att personer med funktionsnedsättning ska kunna åtnjuta sina rättigheter enligt konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Skälen för bedömningen: De föreslagna kriminaliseringarna bedöms bidra till att personer med funktionsnedsättning ska kunna åtnjuta sina rättigheter enligt konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Enligt artikel 16 i den konventionen ska alla ändamålsenliga lagstiftnings- och utbildningsåtgärder samt administrativa, sociala och andra åtgärder vidtas för att skydda personer med funktionsnedsättning, såväl inom som utom hemmet, mot alla former av utnyttjande, våld och övergrepp, inklusive könsrelaterat utnyttjande, våld och övergrepp. Av artikel 17 samma konvention framgår även att alla personer med funktionsnedsättning har rätt till respekt för sin fysiska och psykiska integritet på lika villkor som andra.

Konsekvenser för den kommunala självstyrelsen

Bedömning: Förslaget om ändring av reglerna om utreseförbud i LVU innebär en viss inskränkning i den kommunala självstyrelsen. Inskränkningen är proportionerlig.

Skälen för bedömningen: En inskränkning i den kommunala självstyrelsen bör inte gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till de ändamål som har föranlett inskränkningen (14 kap. 3 § regeringsformen). Socialnämnden får genom förslaget om att utvidga tillämpningsområdet för utreseförbud för barn ett något utvidgat ansvar för dessa frågor. Detta innebär en viss inskränkning av den kommunala självstyrelsen. Med beaktande av socialnämndens befintliga uppgifter och en avvägning mot behovet att skydda barn mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp får inskränkningen anses proportionerlig.

Övriga konsekvenser

Bedömning: Förslagen bidrar till att uppnå målen för regeringens politik för mänskliga rättigheter och politik mot diskriminering. De förbättrar även möjligheten att uppnå det integrationspolitiska målet om lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund.

Det finns inte behov av speciella informationsinsatser med anledning av förslagen.

Skälen för bedömningen: Av avsnitt 7.1 framgår att oskuldskontroller och liknande åtgärder utgör skadliga diskriminerande sedvänjor som även kränker flickors och kvinnors mänskliga rättigheter. Målet för regeringens politik för mänskliga rättigheter är att säkerställa full respekt för Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter. Vidare är målet för politiken mot diskriminering ett samhälle fritt från diskriminering.² De föreslagna åtgärderna kommer bidra till att uppnå dessa mål. Frågan om förslagets förenlighet med skyddet för fri- och rättigheter har tagits upp i avsnitt 8.10.

Oskuldskontroller och oskuldsoperationer förekommer framför allt inom grupper som har utländsk bakgrund och bygger på samt vidmakthåller värderingar som är främmande för det svenska samhället. Förekomsten av sådana fenomen får förutsättas motverka förutsättningarna för integration. Arbetet mot sådana fenomen, som ett led i arbetet mot hedersförtryck, kan därmed förutsättas förbättra möjligheterna att uppnå det integrationspolitiska målet om lika rättig-

² Se www.regeringen.se/regeringens-politik/demokrati-och-manskliga-rattigheter/mal-for-demokrati-och-manskliga-rattigheter/ [2022-06-15].

heter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund.

Enligt 6 § 7 förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning ska det göras en bedömning av om särskilda hänsyn behöver tas när det gäller tidpunkten för ikraftträdande och om det finns behov av speciella informationsinsatser. De föreslagna kriminaliseringarna av oskuldskontroller och oskuldsingrepp berör i första hand hälso- och sjukvården. Det är av vikt att personal och vårdgivare informeras om regleringen. Kunskapsförmedling till hälso- och sjukvården, men även exempelvis till socialtjänsten, ingår i Socialstyrelsens uppdrag. Myndigheten informerar bland annat om ändrad lagstiftning genom meddelandeblad. Information om innehållet i lagstiftningen kan även ingå i de kunskapsunderlag och webbutbildningar som myndigheten tar fram. Eftersom kunskapsförmedling ingår i Socialstyrelsens grunduppdrag behövs inte något särskilt uppdrag från regeringen om informationsinsatser vid en kriminalisering av oskuldskontroller och oskuldsingrepp. Vidare har nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen Östergötland, Nationellt centrum för kvinnofrid och Jämställdhetsmyndigheten på olika sätt ett övergripande ansvar för att främja kunskap om frågorna. Mot denna bakgrund finns det inte behov av speciella informationsinsatser. Frågan om utbildnings- och informationsinsatser har även behandlats i avsnitt 8.12.

Kriminaliseringen av underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott kan beröra många yrkesverksamma som kommer i kontakt med personer som riskerar att utsättas för sådana brott. Det finns behov av att informera om kriminaliseringen. De aktörer som nämnts i föregående stycke kan tillgodose informationsbehovet.

15.2 Konsekvenser vid en kriminalisering av intygande av sexuell oskuld

Enligt bedömningen i avsnitt 8.3.3 bör intygande av sexuell oskuld inte kriminaliseras. Enligt tilläggsdirektiv till utredningen ska utredaren oavsett ställningstagande i sak lämna förslag som innebär en kriminalisering. I avsnitt 8.6 beskrivs hur en straffbestämmelse som

innebär en sådan kriminalisering kan utformas. I detta avsnitt finns en bedömning av konsekvenserna av att införa straffbestämmelsen.

Syftet med en kriminalisering av intygande av sexuell oskuld är väsentligen detsamma som när det gäller oskuldskontroller och oskuldsingrepp. Även konsekvenserna av åtgärderna är väsentligen desamma.

När det gäller de ekonomiska konsekvenserna kan följande konstateras. Liksom när det gäller oskuldskontroller och oskuldsingrepp, är det svårt att bedöma hur vanligt förekommande intygande av sexuell oskuld är. Många fall av intygande av sexuell oskuld utgör ett avslutande led i en oskuldskontroll. Dessa fall bör inte föranleda något beaktansvärt merarbete för myndigheter och andra aktörer inom rättsväsendet. Det som tillkommer med en kriminalisering av intygande av sexuell oskuld är merarbete och därmed ökade kostnader med anledning av utredning och lagföring, samt åtalsanmälningar från IVO, i fråga om ”fristående” intyganden av sexuell oskuld. Det har under utredningsarbetet inte framkommit att den typen av intyganden skulle vara så vanliga att en kriminalisering skulle motivera särskilda resurstillskott för rättsväsendets myndigheter eller Inspektionen för vård och omsorg.

En kriminalisering av intygande av sexuell oskuld ger samma typ av konsekvenser för jämställdheten, barn och unga, hbtqi-personer och personer med funktionsnedsättning som har redovisats ovan avseende kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldsingrepp. Detsamma gäller den typ av konsekvenser som redovisas under rubriken *Övriga konsekvenser* ovan. Av avsnitt 8.3.3 framgår dock att det ytterligare bidrag till sådana konsekvenser som en kriminalisering av intygande av sexuell oskuld kan ge, utöver en kriminalisering av oskuldskontroller, kommer att bli marginellt.

Frågan om kriminaliseringens förenlighet med skyddet för fri- och rättigheter har tagits upp i avsnitt 8.10.

16 Författningskommentar

16.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

2 kap.

5 §

I de fall som avses i 3 § 2, 3 och 5 är svensk domstol behörig endast om gärningen är straffbar även enligt lagen på gärningsorten (dubbel straffbarhet). Om brottet har begåtts på flera staters område är kravet på dubbel straffbarhet uppfyllt om gärningen är straffbar enligt lagen på någon av gärningsorterna. Det får inte dömas till påföljd som är strängare än det svåraste straff som är föreskrivet för brottet enligt lagen på gärningsorten.

Första stycket gäller inte

1. om brottet har begåtts av någon som tillhör Försvarsmakten på ett område där en avdelning av Försvarsmakten befann sig,

2. om brottet har begåtts vid tjänstgöringen av någon som är anställd av en svensk myndighet för att delta i en internationell militär insats eller i internationell civil krishantering,

3. brott för vilket det lindrigaste straff som är föreskrivet enligt svensk lag är fängelse i fyra år eller mer, och

4. brott som avses i

a) 4 kap. 1 a, 4 c och 4 e §§ och 16 kap. 10 a § första stycket 1 och sjätte stycket eller försök till sådana brott,

b) 4 kap. 4 § andra stycket varigenom någon förmåtts att ingå ett sådant äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 c § eller försök till sådant brott,

c) 6 kap. 1–6, 8, 9 och 12 §§ eller försök till brott enligt 6 kap. 1, 2, 4–6, 8, 9 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,

d) 14 kap. 6 § eller försök till sådant brott,

e) 22 kap. 6 a och 6 b §§,

f) 2 § lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldsingrepp och* könsstympning av kvinnor, eller

g) 8 § lagen (1996:95) om vissa internationella sanktioner.

Paragrafen reglerar när dubbel straffbarhet är en förutsättning för svensk domstols behörighet. *Andra stycket 4 f* ändras som en följd av ändringen av rubriken till lagen (1982:316) med förbud mot könsstymning av kvinnor.

4 kap.

4 f §

Den som undersöker någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att, för egen eller annans del, bedöma om personen är eller framstår som oskuld, döms för oskuldskontroll till böter eller fängelse i högst ett år. Om det rör sig om ringa fall utgör gärningen dock inte brott.

Paragrafen och brottsrubriceringen är nya. I paragrafen föreskrivs straffansvar för *oskuldskontroll* för den som genomför en viss typ av kroppsundersökning. Övervägandena finns i avsnitt 8.3 och 8.4.

Genom paragrafen straffbeläggs undersökningar av någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att bedöma om personen är eller framstår som oskuld. Det saknar betydelse för straffansvaret om personen har samtyckt till undersökningen.

Gärningspersonens syfte med undersökningen ska vara att bedöma om den undersökta personen är *oskuld*. Med detta begrepp avses oskuld i sexuell mening. Begreppet är avsett att ha den betydelse det har i allmänt språkbruk. Eftersom brottsbeskrivningen avser undersökningar av det kvinnliga könsorganet är det fråga om föreställningar om oskuld och förlust av oskuld genom sexuella aktiviteter som kan påverka könsorganets tillstånd och utseende. Det kan till exempel röra sig om den felaktiga föreställningen att vaginalöppningen täcks av en ”mödomshinna” som penetreras och brister vid första samlaget. Brottsbeskrivningen tar därmed i princip sikte på föreställningar om oskuld innebärande att personen varken har haft vaginalt samlag eller har deltagit i andra jämförbara penetrerande sexuella handlingar.

Även undersökningar som syftar till en bedömning av om personen *framstår som oskuld* omfattas av brottsbeskrivningen. Ett exempel är att familjen har fått veta att en flicka eller kvinna har haft samlag och inte vill att det ska bli känt för en tilltänkt make eller dennes släktingar. Ett annat sådant exempel är undersökningar där syftet är att bedöma om ”mödomshinnan” har skadats av andra orsaker än att personen varit sexuellt aktiv, exempelvis genom en falloolycka.

Undersökningar som inte bygger på föreställningar om oskuld faller utanför bestämmelsen. Detta gäller exempelvis vid rättsmedicinska undersökningar där syftet är att dokumentera skador och spår i förhållande till enskilda händelser, som misstänkta sexuella övergrepp. Bestämmelsen hindrar inte heller att man vid exempelvis gynekologmottagningar undersöker flickor eller kvinnor som har en allmän oro för sin underlivsanatomi. Om frågor kring oskuld kopplat till anatomin kommer upp vid en sådan undersökning torde patienten få information om att det inte är möjligt att genom en undersökning bedöma om någon är oskuld. Undersökningar som uteslutande syftar till att bekräfta att en kvinna ”ser normal ut” i underlivet eller liknande faller därmed utanför bestämmelsen.

Gärningspersonens syfte ska vara att på grundval av iakttagelserna vid undersökningen kunna göra en *bedömning* av om en person är eller framstår som oskuld. Bedömningen innebär ett ställningstagande till ”oskultsfrågan” och kan komma till uttryck genom att den som genomför undersökningen uttalar eller bekräftar att den undersökte någon gång har eller inte har haft samlag, är oskuld, har en ”intakt mödomshinna” eller motsvarande. Även uttalanden om att en kvinna ”ser normal ut” kan under särskilda omständigheter omfattas. I sådana fall måste det med hänsyn till omständigheterna stå klart att uttalandet är ett uttryck för en bedömning av den undersöktes oskuld. En bedömning kan komma till uttryck både muntligen och skriftligen genom intyg, journalutdrag eller liknande.

Syftet med undersökningen ska vara att göra en bedömning *för egen eller annans del*. Undersökningen kan ske på begäran av såväl den undersökte själv som andra personer. Bestämmelsen omfattar även fall där den som genomför undersökningen endast vill göra en bedömning för egen del. Bestämmelsen omfattar därtill fall där gärningspersonen inte själv tror att det är möjligt att bedöma om någon är eller framstår som oskuld genom undersökningen, så länge han eller hon har som syfte att göra en sådan bedömning åt någon annan.

För att brottet ska fullbordas krävs inte att det skett en bedömning av om den undersökte är eller framstår som oskuld. Brottet är fullbordat när gärningspersonen påbörjar undersökningen i syfte att göra en sådan bedömning. Undersökningen får anses påbörjad när gärningspersonen vidtar en konkret åtgärd för att genom egna iakttagelser skaffa sig kunskap om könsorganets tillstånd och utseende. Ett exempel på en sådan konkret åtgärd är att det blottade köns-

organet inspekteras, med eller utan hjälp av instrument, gärningspersonens eller den undersökta personens händer eller liknande. Ett annat exempel är att gärningspersonen känner med fingrar i en flickas eller kvinnas underliv.

Uttrycket *i syfte* innebär att det måste vara gärningspersonens *avsikt* med undersökningen att, för egen eller annans del, bedöma om den undersökta personen är eller framstår som oskuld. Det är således inte tillräckligt med så kallat insiktsuppsåt eller likgiltighetsuppsåt.

Straffskalan för oskuldskontroll är böter eller fängelse i högst ett år. Vid bedömningen av brottets straffvärde bör det, utöver vad som följer av bestämmelserna om försvårande och förmildrande omständigheter (29 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken), bland annat få betydelse om den undersökta personen var under arton år, om gärningspersonen haft ett vinningssyfte eller om undersökningen skett under särskilt förnedrande förhållanden såsom när flera personer närvarar. Det bör även vara försvårande om undersökningen resulterat i ett oskuldsintyg, eftersom sådana intyg kan användas i samband med barn- eller tvångsäktenskap.

Genom straffskalan och bestämmelsernas placering i brottsbalken blir bestämmelsen om medverkan i 23 kap. 4 § tillämplig. Överväganden i fråga om medverkan till oskuldskontroll finns i avsnitt 8.7.

Om det rör sig om *ringa fall* utgör gärningen dock inte brott. För att det ska bli fråga om ringa fall bör det röra sig om rena undantagsfall där gärningen framstår som bagatellartad sett till bestämmelsens syfte att skydda flickor och kvinnor mot otillbörlig kontroll av deras sexualitet. Det bör bli fråga om gärningar som inte alls eller endast obetydligt är ägnade att bidra till att upprätthålla en sådan kontroll. Ett exempel kan vara att en ung flicka ber en kamrat att undersöka om det syns att hon har haft samlag. Undantaget bör tillämpas mycket restriktivt. Om initiativet till undersökningen kommer från någon annan än flickan eller kvinnan själv, talar redan detta förhållande starkt emot att gärningen kan bedömas som ringa. Vidare kan den som utför undersökningen ha en sådan ställning i förhållande till flickan eller kvinnan att straffrihet på denna grund är utesluten. Exempel på personer med sådan ställning är läkare eller annan sjukvårdspersonal, föräldrar och andra personer med auktoritet i flickans eller kvinnans sociala omgivning.

10 §

För försök, förberedelse eller stämpling till människorov, människohandel, grov människoexploatering, olaga frihetsberövande, *äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott* och för underlåtenhet att avslöja eller förhindra ett sådant brott döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för försök, förberedelse eller stämpling till människoexploatering, grovt olaga tvång, grovt olaga hot, grovt hemfridsbrott eller grovt olaga intrång och för försök eller förberedelse till dataintrång som om det fullbordats inte skulle ha varit att anse som ringa, eller grovt dataintrång.

Paragrafen reglerar straffansvar vid osjälvständiga brottsformer i 4 kap. och ändras på så sätt att även underlåtenhet att avslöja eller förhindra äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott straffbeläggs. Övervägandena finns i avsnitt 9.3.

35 kap.

2 §

Bestämmelserna i detta kapitel om bortfallande av påföljd gäller inte för

1. mord eller dråp enligt 3 kap. 1 eller 2 §,
2. våldtäkt eller grov våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller tredje stycket, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
3. våldtäkt mot barn eller grov våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 §,
4. brott enligt 2 § första eller tredje stycket lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldssingrepp och* könsstympling av kvinnor, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
5. folkmord, brott mot mänskligheten, grov krigsförbrytelse eller aggressionsbrott enligt 1, 2, 11 eller 11 a § lagen (2014:406) om straff för vissa internationella brott,
6. terroristbrott enligt 4 § terroristbrottslagen (2022:666) som inte är mindre grovt, eller
7. försök till brott som avses i 1, 5 eller 6.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt arton år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

I paragrafen regleras behörighet för svensk domstol att döma över brott som begåtts utomlands. *Första stycket 4* ändras som en följd av ändringen av rubriken till lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor.

4 §

De i 1 § bestämda tiderna ska räknas från den dag brottet begicks. Om det förutsätts att en viss verkan av handlingen ska ha inträtt innan en påföljd får dömas ut, ska tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Vid brott som avses i följande bestämmelser ska de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt arton år:

1. 6 kap. 4–6, 8 och 9 §§ eller försök till sådana brott,
2. 6 kap. 1–3, 10 och 12 §§ eller försök till brott enligt 6 kap. 1, 2 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
3. 16 kap. 10 a § första och sjätte styckena eller försök till sådana brott, om brottet avser skildring av barn i pornografisk bild och en tillämpning av första stycket inte leder till att möjligheten att döma ut påföljd bortfaller senare,
4. 2 § lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldssingrepp och* könsstympling av kvinnor eller försök till sådant brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

Vid bokföringsbrott som inte är ringa ska tiden räknas från den dag då den bokföringsskyldige har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller en skulduppställning vid planförhandling under företagsrekonstruktion, eller inställt sina betalningar, om detta skett inom fem år från brottet. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för revision av Skatteverket, ska tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

Paragrafen innehåller bestämmelser om beräkning av tid för åtalsprekription. *Andra stycket 4* ändras som en följd av ändringen av rubriken till lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor.

16.2 Förslaget till lag om ändring i passlagen (1978:302)

8 §

Om en passansökan inte ska avslås enligt 7 § men det framkommer i ärendet att sökanden är skäligen misstänkt för ett brott, för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i sex månader, ska passmyndigheten underrätta den som leder förundersökningen. Pass får i så fall inte utfärdas innan en vecka har gått från det att underrättelsen lämnades, om inte undersökningsledaren medger det.

Vad som sägs i första stycket ska även gälla om sökanden är skäligen misstänkt för äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott enligt 4 kap. 4 c § brottsbalken eller brott enligt 2 § andra stycket lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldssingrepp och* könsstympling av kvinnor eller försök, förberedelse eller stämpling till något av dessa brott.

I paragrafen anges att passmyndigheten ska underrätta undersökningsledaren om en passansökan om det framkommer i ärendet att sökanden är misstänkt för vissa brott. Paragrafens *andra stycke* ändras som en följd av ändringen av rubriken till lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor.

16.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor

1 a §

Ingrepp i någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att det ska framstå som att personen är oskuld (oskuldsgrepp) får inte utföras, oavsett om samtycke till ingreppet har lämnats eller inte.

Paragrafen är ny. Genom paragrafen förbjuds ingrepp i någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att det ska framstå som att personen är oskuld. Övervägandena finns i avsnitt 8.3 och 8.5.

Med *oskuld* avses detsamma som i förslaget till ny 4 kap. 4 f § brottsbalken. Se därför kommentaren till den paragrafen. Ingreppet ska *syfta till* att det i förhållande till andra personer ska *framstå* som att den person som ingreppet utförs på är oskuld. Det kan finnas många olika tillvägagångssätt vid ett sådant ingrepp, exempelvis stygn i slidmynningen, konstruktion av en ”mödomshinna” eller försnävning av slidan. Syftet att det ska framstå som att personen är oskuld ska vara avsett att uppnås genom olika slags fysiska tecken, exempelvis könsorganets utseende eller blödning vid samlag. Vad som utgör ett fysiskt tecken på oskuld är beroende av uppfattningen hos den eller de personer som har begärt ingreppet, och därmed ytterst hos den krets som avses få intrycket att den person som ingreppet utförs på är oskuld. Den som utför ingreppet behöver inte dela uppfattningen om vad som utgör tecken på oskuld, så länge personen har som syfte med ingreppet att åstadkomma sådana tecken. Eftersom detta syfte är avgörande saknar det betydelse vilka sexuella erfarenheter den som ingreppet utförts på faktiskt har haft. Då det är syftet, inte resultatet, som är avgörande krävs det inte heller att ingreppet ger avsedd effekt.

Uttrycket *i syfte* innebär att det måste vara gärningspersonens *avsikt* med ingreppet att det ska framstå som att personen är oskuld.

Det är således inte tillräckligt med så kallat insiktsuppsåt eller likgiltighetsuppsåt.

3 §

Den som bryter mot 1 a § döms till böter eller fängelse i högst ett år.

Paragrafen är ny. Genom paragrafen straffbeläggs överträdelser mot förbudet i den nya 1 a §. Övervägandena finns i avsnitt 8.5.

Straffskalan för brottet är böter eller fängelse i högst ett år. Vid bedömningen av brottets straffvärde bör det, utöver vad som följer av bestämmelserna om försvårande och förmildrande omständigheter (29 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken), bland annat få betydelse om gärningspersonen haft ett vinningssyfte, om ingreppet skett under ohygieniska eller annars särskilt riskfyllda förhållanden eller om det utförts på en person som är under arton år.

Eftersom fängelse ingår i straffskalan för brottet blir bestämmelsen om medverkan i 23 kap. 4 § brottsbalken tillämplig. Överväganden i fråga om medverkan till oskuldssingrepp finns i avsnitt 8.7.

I enlighet med allmänna regler om brottskonkurrens bör det endast dömas för brott mot 1 och 2 §§ om ett oskuldssingrepp skulle utgöra en överträdelse även av könsstymningsförbudet. Det motsatta bör i princip gälla om gärningen utgör ett brott enligt brottsbalken.

16.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

31 a §

Om det finns en påtaglig risk för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse, könsstymmas *eller genomgå ett oskuldssingrepp eller en oskuldssingreppskontroll* ska han eller hon förbjudas att lämna Sverige (utreseförbud).

Paragrafen, som anger förutsättningarna för att meddela utreseförbud, har ändrats. Två nya omständigheter har lagts till bland de som kan utgöra grund för ett beslut om utreseförbud. Övervägandena finns i avsnitt 8.9.

Ett utreseförbud får enligt den föreslagna nya lydelsen även meddelas om det finns en påtaglig risk för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att dels genomgå ett oskuldssingrepp, dels en oskuldskontroll. När det gäller frågan om vad som utgör en *påtaglig risk* samt vad som avses med att en person *förs utomlands eller lämnar Sverige*, se prop. 2019/20:131, s. 109 f.

Med *oskuldssingrepp* avses sådana ingrepp som förbjuds enligt den föreslagna nya 1 a § i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor. Med *oskuldskontroll* avses sådana undersökningar som kriminaliseras genom den föreslagna nya 4 kap. 4 f § brottsbalken.

16.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott

5 §

Ett rättsintyg får inte utfärdas utan den enskildes samtycke, om inte något annat följer av andra eller tredje stycket.

Ett rättsintyg som avser en målsägande får utfärdas utan samtycke

1. vid misstanke om brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller försök till brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år,

2. vid misstanke om försök till brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år om gärningen innefattat försök till överföring av sådan allmänfarlig sjukdom som avses i 1 kap. 3 § smittskyddslagen (2004:168),

3. vid misstanke om brott enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller brott som avses i lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldssingrepp och könsstympning* av kvinnor, mot någon som inte har fyllt arton år, eller

4. om uppgifter för vilka det gäller sekretess enligt 25 kap. 1–5 §§ offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller tystnadsplikt enligt 6 kap. 12 § patientsäkerhetslagen (2010:659) har lämnats ut till Polismyndigheten eller en åklagarmyndighet efter samtycke från målsäganden.

Ett rättsintyg som avser den som är misstänkt för brott får utfärdas utan samtycke

1. i samband med kroppsbesiktning enligt 28 kap. rättegångsbalken, eller

2. om annan undersökning än kroppsbesiktning har ägt rum och det finns misstanke om sådant brott som avses i andra stycket 1–3.

Paragrafen innehåller bestämmelser om utfärdande av rättsintyg. Enligt *andra stycket 3* får rättsintyg utfärdas utan den enskildes samtycke vid misstanke om vissa brott mot personer som inte har fyllt

arton år. Punkten ändras som en följd av ändringen av rubriken till lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.

16.6 Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

10 kap.

21 §

Sekretessen enligt 25 kap. 1 §, 2 § andra stycket och 3–5 §§, 26 kap. 1 §, 1 a § andra stycket, 3, 4 och 6 §§ samt 33 kap. 2 och 4 a §§ hindrar inte att en uppgift lämnas till en åklagarmyndighet eller Polismyndigheten, om uppgiften angår misstanke om brott som riktats mot någon som inte har fyllt arton år och det är fråga om brott som avses i

1. 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken, eller

2. lagen (1982:316) med förbud mot *oskuldsgrepp och könsstympning* av kvinnor.

Paragrafen innebär att sekretess inom hälso- och sjukvården och inom socialtjänsten inte hindrar att uppgift lämnas ut till en åklagarmyndighet eller Polismyndigheten, om uppgiften angår misstanke om brott som riktats mot någon som inte har fyllt arton år och det är fråga om vissa specifika brott. *Andra punkten* ändras som en följd av ändringen av rubriken till lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.

Kommittédirektiv 2021:98

Åtgärder mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet

Beslut vid regeringssammanträde den 3 november 2021

Sammanfattning

Att samhället reagerar kraftfullt mot alla former av hedersrelaterat våld och förtryck är av största vikt. Regeringen har bedrivit ett omfattande arbete för att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck men ytterligare steg behöver tas. Till exempel måste åtgärder vidtas som kan motverka att flickor och kvinnor utsätts för olika former av begränsningar och kontroller av sin sexualitet. Mot den bakgrunden ges en särskild utredare i uppdrag att

- inhämta kunskap om förekomsten av så kallade oskuldskontroller, utfärdande av oskuldsintyg, hymenoperationer och liknande fenomen, både inom hälso- och sjukvården och i samhället i övrigt,
- analysera och ta ställning till hur skyddet mot denna form av otillbörlig kontroll av flickors och kvinnors sexualitet kan stärkas och föreslå vilka förändringar i lagstiftningen som bör göras med anledning av detta, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Utredaren ges också i uppdrag att

- analysera och ta ställning till om underlåtenhet att anmäla eller på annat sätt avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott bör kriminaliseras, och

- oavsett ställningstagande i sak, lämna förslag som innebär en sådan kriminalisering.

Uppdraget ska redovisas senast den 1 december 2022.

Behovet av en utredning avseende flickors och kvinnors skydd mot kontroller av deras sexualitet

Oskuldskontroller, oskuldsintyg och hymenoperationer får inte förekomma

Hedersrelaterat våld och förtryck innebär att människor, främst flickor och kvinnor men även pojkar, män och hbtqi-personer, begränsas i sina liv och utsätts för påtryckningar och våld som syftar till att upprätthålla familjens kontroll över individen. Hedersrelaterat våld och förtryck är kopplat till hedersnormer som bygger på patriarkala eller heteronormativa föreställningar.

Alla barn har rätt till skydd mot våld och övergrepp. Att själv få bestämma över sin sexualitet ska vara en självklar rättighet för alla. Hedersrelaterat våld och förtryck kännetecknas dock av att det finns ett starkt kollektivistiskt inslag, ofta i en familj och släktrelation, som innebär att individens intresse och handlingar anses vara underordnade familjens intresse och att individens sexualitet och intima relationer är hela familjens angelägenhet som kan påverka familjens anseende. Det finns också en förväntan att flickor och kvinnor inte ska ha sexdebuterat innan äktenskapet, vilket tar sig uttryck i olika former av begränsningar och kontroller av deras sexualitet. Den som bryter mot de normer och värderingar som gäller riskerar att bli bestraffad och i sin mest extrema form utsätts för allvarlig våldsbrottslighet.

Det är en felaktig föreställning att vaginalöppningen täcks av en mödomshinna som vid penetration brister och blöder (se bl.a. ställningstagande av Sveriges Läkarförbunds Etik- och Ansvarsråd angående oskuldsintyg och oskuldsoperationer). Föreställningen om en intakt mödomshinna som spricker och därigenom åstadkommer en blödning vid första samlaget är fortfarande utbredd och en blödning anses säkerställa att en flicka eller kvinna inte har haft sex tidigare. Att det uppstår en blödning under bröllopsnatten verkar därmed som ett bevis på att en kvinna varit oskuld fram till giftermålet. För att

säkerställa att en blödning ska uppstå under bröllopsnatten förekommer det, såväl inom hälso- och sjukvården som i den privata sfären, att en flicka eller kvinna utsätts för så kallade oskuldskontroller och att oskuldsintyg utfärdas. Det finns dessutom kliniker som erbjuder hymenoperationer, ett kirurgiskt ingrepp i underlivet som ska bidra till att en blödning uppstår vid samlag.

Att tillgodose efterfrågan på oskuldskontroller, oskuldsintyg och hymenoperationer är att upprätthålla myten om att det finns en sådan hinna.

Det upprätthåller även föreställningen om att flickor och kvinnor inte ska ha haft sex innan äktenskapet, vilket är en grund till det hedersrelaterade våldet och förtrycket. Att kontrollerande handlingar av sexualiteten utövas leder således till att hedersnormerna upprätthålls, vilket kan få allvarliga konsekvenser. Det finns därför ett starkt behov av att markera att denna typ av handlingar är oacceptabla och inte får förekomma.

Skyddet inom hälso- och sjukvårdslagstiftningen är inte tillräckligt

Av 6 kap. 1 § patientsäkerhetslagen (2010:659) följer att hälso- och sjukvårdspersonal ska utföra sitt arbete i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet samt ge patienten sakkunnig och omsorgsfull hälso- och sjukvård som uppfyller dessa krav. Enligt rådande evidens är det inte medicinskt möjligt att fastställa om en kvinna har haft samlag eller inte. Socialstyrelsen har mot denna bakgrund uttalat att det inte är i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet att genomföra undersökningar av patienter i syfte att fastställa om de har haft samlag eller inte (Socialstyrelsens meddelandeblad nr 1, 2018). Socialstyrelsen har också uttalat att det strider mot gällande föreskrifter att utfärda ett intyg om huruvida en kvinna har haft samlag eller inte, eftersom detta inte går att fastställa. Inspektionen för vård och omsorg har tillsynsansvar över hälso- och sjukvårdspersonalen. Att utföra oskuldskontroller och uppräta oskuldsintyg kan medföra att åtgärder vidtas mot vårdpersonalen, vilket i de allvarligaste ärendena skulle kunna innebära att yrkeslegitimationerna återkallas. Ett sådant agerande har dock – såvitt känt – inte lett till några återkallelser.

Någon särskild reglering av just hymenoperationer finns inte. Enligt lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor får ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könsstympling) inte utföras. Detta förbud gäller oavsett om samtycke har getts eller inte. Den som bryter mot förbudet kan dömas till fängelse i lägst två och högst sex år. Det finns också en särskild straffskala för grovt brott och mindre grovt brott. Lagens straffbestämmelser är dock inte tillämpliga på hymenoperationer av det slag som avses i detta sammanhang.

Den 1 juli 2021 trädde lagen (2021:363) om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar i kraft. Lagen innebär bl.a. att även den som utför estetisk intimkirurgi ska uppfylla kraven på vetenskap och beprövad erfarenhet i patientsäkerhetslagen och att utföraren annars riskerar att exempelvis få sin yrkeslegitimation återkallad. Estetiska kirurgiska ingrepp i de yttre könsorganen, omfattande bl.a. försnävningsplastik av vaginan (försnävning av slidöppningen), är under vissa omständigheter tillåtna enligt lagen. Det är upp till den behandlande läkaren att ta ställning till om behandlingen är i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet och om den bör utföras eller inte, oavsett kvinnans uttryckliga önskemål (prop. 2020/21:57 Lag om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar s. 19). Lagen förbjuder också alla estetiska kirurgiska ingrepp på personer som inte fyllt 18 år. Den som bryter mot det förbudet kan dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

Sammanfattningsvis finns det såväl förbjudna som godtagbara intimkirurgiska ingrepp utan något medicinskt skäl. Lagstiftningen kan därför ge upphov till vissa gränsdragningsproblem när det främst gäller hymenoperationer. Tillräckligheten av de åtgärder som vidtas mot hälso- och sjukvårdspersonal som utför oskuldskontroller och utfärdar oskuldsintyg kan också ifrågasättas. Detta innebär att det regelverk som gäller inom hälso- och sjukvården och på närliggande områden inte är tillräckligt tydligt för att säkerställa att oskuldskontroller, oskuldsintyg och hymenoperationer som syftar till att begränsa kvinnors sexuella frihet inte förekommer där.

Det straffrättsliga regelverket ger ett begränsat skydd

Det finns ingen straffrättslig bestämmelse som uttryckligen tar sikte på utförande av oskuldskontroller och hymenoperationer samt utfärdande av oskuldsintyg. Att utföra en oskuldskontroll kan dock – allt efter omständigheterna – vara straffbart. Om en oskuldskontroll har skett utan samtycke, eller om personen som utsatts var under 15 år, kan kontrollen vara att anse som ett sexualbrott, till exempel våldtäkt eller våldtäkt mot barn som regleras i 6 kap. brottsbalken, trots att handlingen inte har något sexuellt syfte (jfr NJA 2013 s. 548 och SOU 2020:57 s. 79). Även straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § brottsbalken skulle kunna vara tillämplig om någon på ett otillbörligt sätt förmått en flicka eller kvinna att undergå en oskuldskontroll mot hennes vilja. Det finns dock inga vägledande avgöranden på området.

Omständigheterna vid en oskuldskontroll kan också vara sådana att den faller utanför det straffbara området. En inte alltför ovanlig situation kan vara att en kvinna eller flicka över 15 år själv uppsöker någon för att få tillstånd en oskuldskontroll och att kontrollen sker med hennes samtycke eller på hennes uttryckliga begäran. I en sådan situation torde det i dag inte finnas något straffrättsligt skydd för dem som utsatts, även om det kan ifrågasättas om en oskuldskontroll kan ske av någon verklig fri vilja från flickans eller kvinnans sida eller om det är resultatet av den press och den kontext som hon lever i.

Sammanfattningsvis innebär detta att det straffrättsliga regelverket till skydd för flickor och kvinnor som utsatts för kontroller av sin sexualitet är begränsat.

Skyddet mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet behöver stärkas

Hedersrelaterat våld och förtryck är ett allvarligt samhällsproblem. Att samhället reagerar kraftfullt mot alla former av hedersförtryck är av största vikt. Det arbete som redan initierats och genomförts utgör viktiga steg på vägen mot att bekämpa detta allvarliga problem. Arbetet måste dock fortsätta och ytterligare steg behöver tas.

Varje flicka och kvinna har rätt att bestämma över sin kropp och sitt liv. Att det förekommer att flickor och kvinnor utsätts för eller känner att de måste medverka till kontroller av deras sexualitet, i form av oskuldskontroller, oskuldsintyg och hymenoperationer, är oacceptabelt och står helt i strid med den rätt till självbestämmande rörande sin sexualitet som den svenska lagstiftningen bygger på. Som framgår ovan kan det ifrågasättas om skyddet i den nuvarande lagstiftningen är tillräckligt för att motverka denna typ av handlingar. Det finns därför anledning att låta en utredare överväga hur skyddet mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet kan stärkas.

Uppdraget om åtgärder mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet

Det behövs en bättre kunskap om förekomsten

När det gäller förekomsten av utfärdande av oskuldsintyg och hur många oskuldskontroller och hymenoperationer som utförs i Sverige är kunskapen begränsad. Kunskap om förekomsten kan utgöra en viktig del när det gäller att bedöma behovet av att vidta såväl straffrättsliga som andra åtgärder för denna typ av beteenden.

Utredaren ska därför

- inhämta kunskap om förekomsten av så kallade oskuldskontroller, utfärdande av oskuldsintyg, hymenoperationer och liknande fenomen, både inom hälso- och sjukvården och i samhället i övrigt.

Behöver den nuvarande lagstiftningen ändras?

Som framkommit ovan kan det ifrågasättas om den nuvarande hälso- och sjukvårdslagstiftningen och närliggande regelverk utgör ett tillräckligt skydd mot förekomsten av oskuldskontroller, oskuldsintyg och hymenoperationer inom vården. Dessutom torde möjligheten att döma till straffansvar för denna typ av handlingar med stöd av den gällande straffrättsliga regleringen vara begränsad, trots att det ofta måste anses vara fråga om straffvärda handlingar som det är angeläget att kunna ingripa mot.

Utredaren ska därför

- analysera och ta ställning till hur skyddet mot denna form av o tillbörlig kontroll av flickors och kvinnors sexualitet kan stärkas och föreslå vilka förändringar i lagstiftningen som bör göras med anledning av detta, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Behovet av en utredning om underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja vissa brott

För vissa brottstyper finns det ett föreskrivet ansvar för den som underlåter att avslöja eller förhindra brott (se bl.a. 23 kap. 6 § brottsbalken). Ansvaret för underlåtenhet att avslöja och förhindra brott är dock begränsat till vissa av de allvarligare brottstyperna, exempelvis mord och misshandel som inte är ringa. Hedersbrottsutredningen har i sitt betänkande övervägt om underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja vissa brott borde utvidgas till grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning och det av utredningen föreslagna hedersbrottet. Utredningen bedömer dock att en sådan utvidgning inte bör göras. Detta framför allt mot bakgrund av att de nyss nämnda brotten bygger på en rad i och för sig redan straffbelagda gärningar och att det i sådana fall skulle medföra att mindre allvarliga brott, såsom ofredande, också skulle omfattas av underlåtenhetsansvaret. (Se SOU 2020:57 s. 192–193.) Samma argumentation gör sig dock inte gällande i fråga om äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott.

Barn- och tvångsäktenskap är en form av hedersrelaterat våld och förtryck som främst drabbar flickor och kvinnor men även pojkar, män och hbtqi-personer. Hedersrelaterad brottslighet präglas inte sällan av en tystnadskultur i förhållande till myndigheter och polis. En eventuell kriminalisering av underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott skulle kunna bidra till att motverka den tystnadskulturen. Det skulle kunna synliggöra kollektivets ansvar och på sikt bidra till att fler som har kännedom om ett förestående tvångs- eller barnäktenskap känner sig förpliktade att ingripa eller informera myndigheterna. Vidare har riksdagen tillkännagett för regeringen att den ställer sig bakom det som utskottet anför om kriminalisering av underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja

äktenskapstvång och barnäktenskap (bet. 2020/21:JuU27 punkt 19, rskr. 2020/21:345).

Uppdraget om kriminalisering av underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja vissa brott

En kriminalisering av underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott skulle kunna ha betydelse för möjligheten att i större utsträckning förebygga att tvångs- och barnäktenskap ingås.

Mot denna bakgrund bör utredaren också ges i uppdrag att

- analysera och ta ställning till om underlåtenhet att anmäla eller på annat sätt avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott bör kriminaliseras, och
- oavsett ställningstagande i sak, lämna förslag som innebär en sådan kriminalisering.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska genomgående ha ett jämställdhetsperspektiv i den analys som görs och beskriva konsekvenserna av föreslagna åtgärder ur ett jämställdhetsperspektiv. Utredaren ska också ha ett barnrätts- och ungdomsperspektiv i analysen. Där så är möjligt ska barns och ungas egna erfarenheter och synpunkter beaktas. Även den utsatthet som finns vad gäller hbtqi-personer och personer med funktionsnedsättning ska beaktas. Vidare ska all statistik som utredaren redovisar om möjligt vara köns- och åldersuppdelad.

Utredaren ska bedöma de ekonomiska konsekvenserna av förslagen. Om förslagen kan förväntas leda till kostnadsökningar för det allmänna, ska utredaren föreslå hur dessa ska finansieras. Om något av förslagen i betänkandet påverkar det kommunala självstyret ska också de särskilda avvägningar som lett fram till förslagen särskilt redovisas.

Kontakter och redovisning av uppdraget

Under uppdraget ska utredaren samråda med myndigheter och organisationer i den utsträckning det bedöms lämpligt. Utredaren ska göra de internationella jämförelser som kan anses relevanta. Regleringarna i de nordiska länderna samt i Storbritannien och Frankrike bör särskilt uppmärksammas. Utredaren ska hålla sig informerad om och vid behov beakta relevant arbete som pågår inom Regeringskansliet och utredningsväsendet.

Uppdraget ska redovisas senast den 1 december 2022.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv 2022:113

Tilläggsdirektiv till Utredningen om åtgärder mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet (Ju 2021:16)

Beslut vid regeringssammanträde den 7 juli 2022

Ändring i uppdraget

Regeringen beslutade den 3 november 2021 kommittédirektiv om åtgärder mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet (dir. 2021:98).

Utredaren får nu, utöver vad som framgår av de ursprungliga direktiven, i uppdrag att

- analysera och redogöra för vilket straffansvar som i dag finns när det gäller s.k. omvändelseförsök, och
- ta ställning till om det straffrättsliga skyddet bör förstärkas och i så fall lämna nödvändiga författningsförslag.

Utredningstiden förlängs. Uppdraget enligt dessa tilläggsdirektiv ska redovisas senast den 1 juni 2023. Uppdraget enligt de ursprungliga direktiven ligger fast och ska alltså redovisas senast den 1 december 2022, men i ett delbetänkande.

Uppdraget om straffansvar för s.k. omvändelseförsök

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) fick i juli 2020 i uppdrag att kartlägga och sammanställa kunskap om unga hbtq-personers utsatthet för s.k. omvändelseterapi. Som bakgrund angavs att frågan under senare år har uppmärksammats alltmer av

bl.a. olika civilsamhällesaktörer.

Uppdraget slutredovisades den 1 mars 2022 genom rapporten Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige. Rapporten pekar på att det finns unga hbtq-personer som utsätts för påtryckningar och tvång som syftar till att få dem att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill, i rapporten benämnt omvändelseförsök. Av rapporten framgår att det kan handla om bl.a. någon form av s.k. behandling, social isolering, hotfulla eller kränkande uttalanden, tvångsäktenskap, s.k. uppfostringsresor samt böner och ritualer. Det finns även uppgifter i rapporten om att s.k. omvändelseförsök kan omfatta fysiskt eller sexuellt våld.

Enligt regeringen är det oacceptabelt att unga hbtq-personer utsätts för påtryckningar eller tvång som syftar till att på olika sätt påverka deras sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Någon särskild straffbestämmelse som avser s.k. omvändelseförsök finns inte. Flera av de handlingar som beskrivs i MUCF:s rapport skulle däremot kunna medföra ansvar för t.ex. misshandel, olaga tvång eller olaga hot. Det är dock oklart om alla former av s.k. omvändelseförsök som får anses straffvärda träffas av den gällande straffrättsliga regleringen.

Utredaren ska mot denna bakgrund

- analysera och redogöra för vilket straffansvar som i dag finns när det gäller s.k. omvändelseförsök, och
- ta ställning till om det straffrättsliga skyddet bör förstärkas och i så fall lämna nödvändiga författningsförslag.

Vid ställningstagandet ska regleringen av grundläggande fri- och rättigheter enligt såväl svensk grundlag som internationella åtaganden beaktas.

Redovisning av uppdraget

Utredningstiden förlängs. Uppdraget enligt dessa tilläggsdirektiv ska redovisas senast den 1 juni 2023. Uppdraget enligt de ursprungliga direktiven ligger fast och ska alltså redovisas senast den 1 december 2022, men i ett delbetänkande.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv 2022:136

Tilläggsdirektiv till Utredningen om åtgärder mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet (Ju 2021:16)

Beslut vid regeringssammanträde den 24 november 2022

Ändring i uppdraget

Den 3 november 2021 beslutades kommittédirektiv för åtgärder mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet (dir. 2021:98). Genom tilläggsdirektiv, som beslutades den 7 juli 2022, utvidgades uppdraget till att även omfatta en översyn av det nuvarande straffansvaret för s.k. omvändelseförsök (dir. 2022:113).

Utredaren ska nu även, oavsett ställningstagande i sak, lämna förslag som innebär en kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsoperationer.

Utredningstiden förlängs. Uppdraget i sin helhet ska redovisas samlat senast den 1 juli 2023.

Oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsoperationer ska kriminaliseras

En särskild utredare har sedan tidigare i uppdrag att bl.a. ta ställning till hur skyddet mot s.k. oskuldskontroller, oskuldsintyg och hymenoperationer (även kallade oskuldsoperationer) kan stärkas och föreslå vilka förändringar i lagstiftningen som bör göras med anledning av detta (dir. 2021:98). Att det förekommer att flickor och kvinnor utsätts för eller känner att de måste medverka till denna typ av otill-

börliga kontroller av deras sexualitet är oacceptabelt. Samtidigt är möjligheten att döma till straffansvar enligt den nu gällande straffrättsliga regleringen begränsad, trots att det ofta är fråga om straffvärda handlingar som det är angeläget att kunna ingripa mot. Mot denna bakgrund och som en överenskommelse mellan samarbetspartierna Sverigedemokraterna, Moderaterna, Kristdemokraterna och Liberalerna ska oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsoperationer kriminaliseras.

Utredaren ska därför, oavsett ställningstagande i sak, lämna förslag som innebär en kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsoperationer.

Redovisning av uppdraget

Enligt de ursprungliga direktiven skulle uppdraget redovisas senast den 1 december 2022. Genom tilläggsdirektiv den 7 juli 2022 beslutades att uppdraget enligt de ursprungliga direktiven skulle ligga fast och redovisas senast den 1 december 2022, men i ett delbetänkande. Utredningstiden förlängs. Uppdraget i sin helhet ska i stället redovisas samlat senast den 1 juli 2023.

(Justitiedepartementet)

Författningskommentar – intygande av sexuell oskuld

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

4 kap.

4 g §

Den som intygar att en annan person är eller inte är oskuld med hänsyn till det kvinnliga könsorganets beskaffenhet döms för intygande av sexuell oskuld till böter eller fängelse i högst sex månader. Om det rör sig om ringa fall utgör gärningen dock inte brott.

Paragrafen och brottsrubriceringen är nya. I paragrafen föreskrivs straffansvar för *intygande av sexuell oskuld*.

Det handlande som straffbeläggs i *första meningen* är att *intyga*. Med detta begrepp avses att en uppgift lämnas till någon annan och att avsändaren bestyrker eller på något annat sätt ställer sig bakom att uppgiften som sådan är riktig. Det utgör således inte ett intygande att enbart vidarebefordra en uppgift som kommer från någon annan. Då det inte krävs att uppgifterna lämnas i någon viss form omfattas såväl skriftliga som muntliga intyganden av straffansvaret. Bestämmelsen omfattar såväl fall där uppgifterna lämnas till den flicka eller kvinna som uppgifterna avser som till någon utomstående.

Intygandet ska avse uppgifter om att en person är eller inte är *oskuld med hänsyn till det kvinnliga könsorganets beskaffenhet*. Uttrycket ”oskuld” är avsett att ha samma innebörd som motsvarande uttryck i de föreslagna bestämmelserna om oskuldskontroll och oskuldsingrepp, se kommentaren till 4 kap. 4 f § brottsbalken och 1 a § lagen (1982:316) med förbud mot oskuldsingrepp och könsstympning av kvinnor. Det är innebörden i uppgifterna, tolkade i de sammanhang där de lämnas, som är relevant. Ord och uttryck som ”oskuld” eller

”aldrig haft samlag” måste inte användas. Det kan alltså vara tillräckligt att det anges att en flicka eller kvinna har en ”intakt mödomshinna”, förutsatt att det framgår av omständigheterna att innebörden är att personen är oskuld, det vill säga inte har haft samlag eller har deltagit i andra jämförbara penetrerande sexuella handlingar. Huruvida uppgifterna är riktiga eller inte saknar betydelse för straffansvaret. Personens faktiska sexuella erfarenheter är således inte relevanta. Det krävs inte heller att uppgifterna baseras på en kroppsundersökning.

Gärningspersonens uppsåt ska täcka samtliga gärningsmoment, det vill säga att det är fråga om ett sådant uppgiftslämnande som utgör ett intygande och att uppgifterna har innebörden att en viss person är oskuld med hänsyn till det kvinnliga könsorganets beskaffenhet. Det är inte nödvändigt med någon viss form av uppsåt. Det krävs inte heller att gärningspersonen själv tror att uppgifterna är riktiga eller att det är möjligt att bedöma om någon är oskuld med hänsyn till könsorganets beskaffenhet.

Den som gör sig skyldig till både oskuldskontroll och intygande av sexuell oskuld bör enligt allmänna principer om brottskonkurrens endast dömas för oskuldskontroll, förutsatt att undersökningen och intygandet avser samma person och undersökningstillfälle. Intygandet bör då utgöra en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet.

Enligt *andra meningen* utgör gärningen inte brott om det rör sig om *ringa fall*. Liksom i fråga om brottet oskuldskontroll ska undantaget tillämpas mycket restriktivt. Det bör vara fråga om rena undantagsfall där gärningen framstår som bagatellartad sett till bestämmelsens syfte att skydda flickor och kvinnor mot otillbörlig kontroll av deras sexualitet. Det bör bli fråga om gärningar som inte alls eller endast obetydligt är ägnade att bidra till att upprätthålla en sådan kontroll. De omständigheter som anges i författningskommentaren till bestämmelsen om oskuldskontroll bör vara relevanta även vid bedömningen av om det är fråga om ett ringa fall av intygande av sexuell oskuld. Därutöver bör det beaktas vilken risk det funnits för att uppgifterna skulle förmedlas vidare eller på annat sätt spridas till personer som kan tänkas utöva otillbörlig kontroll av flickans eller kvinnans sexualitet. Även frågan om gärningspersonen insåg eller borde ha insett denna risk bör beaktas. Vid skriftliga intyg torde det regelmässigt finnas en sådan risk. Det bör dock kunna bli fråga om ringa fall om risken för spridning har saknats helt.

Straffskalan är böter eller fängelse i högst sex månader.

Statens offentliga utredningar 2023

Kronologisk förteckning

1. Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. Ju.
2. En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfördelning mellan myndigheter. Fi.
3. Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. Ju.
4. Posttjänst för hela slanten. Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. Fi.
5. Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. S.
6. En lag om tilläggs-skatt för företag i stora koncerner. Fi.
7. På egna ben. Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. A.
8. Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. A.
9. Ett statligt huvudmannaskap för personlig assistans. Ökad likvärdighet, långsiktighet och kvalitet. S.
10. Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter. S.
11. Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet – för ökad försörjningsberedskap. KN.
12. Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. Ju.
13. Patientöversikter inom EES och Sverige. S.
14. Organisera för hållbar utveckling. KN.
15. Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en stärkt bioekonomi. LI.
16. Staten och betalningarna. Del 1 och 2. Fi.
17. En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. Ju.
18. Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. KN.
19. Statlig forskningsfinansiering. Underlagsrapporter. U.
20. Förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden. LI.
21. Informationsförsörjning på skolområdet. Skolverkets ansvar. U.
22. Datalagring och åtkomst till elektronisk information. Ju.
23. Ett modernare socialförsäkringsskydd för gravida. S.
24. Etablering för fler – jämställda möjligheter till integration. A.
25. Kunskapskrav för permanent uppehållstillstånd. Ju.
26. Översyn av entreprenörsansvaret. A.
27. Kamerabevakning för ett bättre djurskydd. LI.
28. Samhället mot skolattacker. U.
29. Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett samhälle som främjar fysisk aktivitet? S.
30. Ett trygghetssystem för alla. Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst. S.
31. Framtidens yrkeshögskola – stabil, effektiv och hållbar. U.
32. Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. Ju.
33. Ett förbättrat resegarantisystem. Fi.
34. Bolag och brott – några åtgärder mot oseriösa företag. Ju.
35. Nya regler om hållbarhetsredovisning. Ju.
36. Genomförande av minimilöne-direktivet. A.

37. Förstärkt skydd för den personliga integriteten. Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldssintyg och oskuldssingrepp samt omvändelseförsök. Ju.

Statens offentliga utredningar 2023

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

På egna ben.

Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. [7]

Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. [8]

Etablering för fler – jämställda möjligheter till integration. [24]

Översyn av entreprenörsansvaret. [26]

Genomförande av minimilönedirektivet. [36]

Finansdepartementet

En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfördelning mellan myndigheter. [2]

Posttjänst för hela slanten. Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. [4]

En lag om tilläggsskatt för företag i stora koncerner. [6]

Staten och betalningarna. Del 1 och 2. [16]

Ett förbättrat resegarantisystem. [33]

Justitiedepartementet

Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. [1]

Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. [3]

Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. [12]

En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. [17]

Datalagring och åtkomst till elektronisk information. [22]

Kunskapskrav för permanent uppehållstillstånd. [25]

Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. [32]

Bolag och brott – några åtgärder mot oseriösa företag. [34]

Nya regler om hållbarhetsredovisning. [35]

Förstärkt skydd för den personliga integriteten. Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldssintyg och oskuldssingrepp samt omvändelseförsök. [37]

Klimat- och näringslivsdepartementet

Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet – för ökad försörjningsberedskap. [11]

Organisera för hållbar utveckling. [14]

Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. [18]

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet

Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en stärkt bioekonomi. [15]

Förbud mot bottenrålning i marina skyddade områden. [20]

Kamerabevakning för ett bättre djurskydd. [27]

Socialdepartementet

Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. [5]

Ett statligt huvudmannaskap för personlig assistans. Ökad likvärdighet, långsiktighet och kvalitet. [9]

Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter. [10]

Patientöversikter inom EES och Sverige. [13]

Ett modernare socialförsäkringsskydd för gravida. [23]

Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett samhälle som främjar fysisk aktivitet? [29]

Ett trygghetssystem för alla. Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst. [30]

Utbildningsdepartementet

Statlig forskningsfinansiering.
Underlagsrapporter. [19]

Informationsförsörjning på skolområdet.
Skolverkets ansvar. [21]

Samhället mot skolattacker. [28]

Framtidens yrkeshögskola
– stabil, effektiv och hållbar. [31]